TAHİR ALANGU

CUMHURİYETTEN SONRA HİKÂYE ve ROMAN

ANTOLOJİ

CİLT : 1

1919-1930

TAHİR ALANGU

CUMHURİYETTEN SONRA HİKÂYE VE ROMAN

ANTOLOJİ/CİLT: 1

1919/1930

TAHİR ALANGU

ANTOLOJİ

Cilt: 1

Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman

1919-1930

İKİNCİ BASKI

Hayatlar, eserler, değerler üzerinde açıklamalar ve örnekler

İstanbul
1968

İSTANBUL MATBAASI
Nuruosmaniye Cad., 90 — İstanbul

BU KİTABIN HİKÂYESİ

Cumhuriyetin ilânından bu yana, önce ağır ağır, sonra gittikçe çabuklaşan bir tempo ile gelişen hikâyeciliğimizin basamaklarını, beliren değerlerini, meselelerini anlatan bu antolojiyi hazırlamağa giriştiğim 1952 günleri çok gerilerde kaldı. Aslında batılı hikâyeciliğimizin başlangıç yıllarından (1870) Ömer Seyfettin'e kadar ulaşan bir devreyi kucaklıyan bir araştırma ile işe başlamıştım. Seksen yılı aşacak, çok yüklü, basılması da, okunması da çetin bir eseri, tarihî gelişmesine uygun düşecek müstakil antolojiler halinde ele almanın sonradan daha uygun olacağını anladım. Böylece ayrı ayrı ciltlerde bir hikâye antolojisi serisinin en önemli, en ilgi çekici bölümlerini öne alarak yayınlamağı uygun buldum.

Bu işe başladığım sıralar hikâyeciliğimizin güçlü hamle yılları idi. İki büyük sanatçı, Memduh Şevket Esendal'la Sait Faik Abasıyanık henüz hayatta idiler; yazıyorlar, peşlerinden oldukça geniş bir yazar kalabalığını sürükleyip götürüyorlardı. Öncü sanat ve edebiyat dergilerinin birbiri peşine çıktığı, yeni imzaların, umut verici yeni eserlerin dolup taştığı yıllardı. Her yeni isim daha ilk eserleri ile bu alana bir yenilik getiriyor, yatağını bulmağa çalışan akımlar gittikçe güçleniyor, genişliyor, hikâyeciliğimiz yeni anlayışlarla gitgide gürbüzleşiyordu. Öncü dergilerin peşinden günlük gazeteler de bu gidişi destekliyorlar, yeni hikâyecileri ve eserlerini sanat

dünyasının dar çevresinden daha geniş çevrelere ulaştırıyorlardı.

Hikâyecilerin sanat anlayışları farklı olduğu kadar eserlerinde yurdun başka bölgelerini ve insanlarını anlatmağa yönelmeleri de, sanat hayatımıza o yıllara kadar benzerine rastlamadığımız bir canlılık getiriyordu. Hikâyeciliğimiz yurt gerçeklerinde, kendine, içinde rahatça akabileceği sağlam bir yol bulmuştu. Bugün bir kısmı susup birer köşeye çekilmiş, kimisi ikinci bir işin peşinde ekmek dertlerine düşerek yazıdan uzaklaşmış veya gazetecilik, senaryoculuk gibi para getiren yazı kollarına geçmiş bulunan hikâyecilerin çoğu, o günlerde araştırıyor, yazıyor, sanatlarına sımsıkı yapışmış, gittikçe kızışan bir yarışma havası içinde yaşıyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'nın son yılları idi. İnsanlık karanlık, ezici bir havadan kurtuluyor, milletlerin eğemenliği, insanların özgürlük hakları üzerinde konuşuluyordu. Demokrasiler cephesinin büyük zaferi bütün dünyada umutlar dağıtan yeni bir hava estiriyordu. Sanat hayatı bu umut havası içinde hızla diriliyor, okullarda, Halkevlerinde yetişmiş, batı klâsiklerini okumuş bir gençlik, yazar ve okuyucu olarak bu yeni sanatın çevresinde toplanıyordu. Gittikçe genişliyen yazar ve eser selinin yanında okuyor, derliyor, araştırıyordum. Durmadan değişen ve gelişen bu hareketi, bir kitabın dar sınırlarına sığıştırmak, ona bir düzen vermek, büyüyen bir bedene dar gelen bir elbise giydirmek gibi olacaktı. Öyle de oldu; o yıllarda yazdıklarımın çoğunu yeniden ele alıp genişletmek zorunda kaldım. Bir çokları bu kitabın geç kaldığını düşündüler. İlk yıllar zaten okumak, derlemekle geçmişti. Bu kitabın o yıllarda çıkmayışı hayırlı oldu .Gecikmelerin ardından birdenbire öyle bir devir geldi ki, şartlar bu kitabın hazırlanması için artık uygun sayılabilecek bir yola döküldüler. Birbiri ardından gelen ölümler bu alanın en güçlü öncülerini götürdü; geride kalanları da duraklattı. Hikâyede ustalaşanların çoğu artık bununla yetinemiyorlar, birbiri ardından romana geç-

meğe çalışıyorlardı. Gittikçe kızışan iç ve dış politika çekişmeleri aydınların ilgilerini sanattan başka alanlara çekiyor, değişen yaşama şartları ülkücülük ve direnme gücü istiyen sanat alanının boşalmasına sebep oluyordu.

Kitabımızda kişiliklerinden ve eserlerinden söz edilenlerin bir kısmı artık yaşamıyorlar. Yaşıyanlar da artık hikâye alanındaki işlerini çoktan bitirmiş görünüyorlar. «Y o l a ç ı c ı l a r» ve «Ö n c ü l e r» den çoğu, 1950 den sonra ortaya çıkan, geçen zamana ve gayretlerine rağmen, yeni hikâyeciliğimize bir türlü eski temposunu, başarılı atılganlığını veremiyen yeni nesillerin çalışmalarına katılamadılar. Pek azı hâlâ direniyorlar, gittikçe ıssızlaşan bir yolda eski günlerin havasını sürdürmeğe gayret ediyorlar. Bir zamanlar küçük hikâyeyi destekliyen yayınevleri artık imkânlarını yayın ve satış hesaplarına daha uygun düşen romana çevirdiler. Böylece küçük hikâyenin 1933 1954 yılları arasını alan «Altın Çağı», bir yeni hamlenin doğuşuna kadar artık kapanmış görünüyor. Yerini biraz ağır tempoda yürümekle beraber roman almışa benziyor. İşte bu şartlar altında, eserler üzerinde çözümleyici açıklamalar yapan bir antolojinin yayımlanması zamanı artık gelmiştir diye düşündüm.

Antolojilerin en iyileri bile eksiktir, meraklıları, hele sanatçıları tam mânasiyle memnun edemezler. Ne kadar titizlikle hazırlansalar, yine de bir çok eksiklikleri kalır. Eserleri, sanatları, kişilikleri arasında çok farklar bulunan sanatçıları, konuları ölçüleri bozmadan bir araya getirmek, örnekler seçmek, çetin bir iş oldu. Üstelik burada bahis konusu edilenlerin hemen hepsi ilk defa bu eserle düzenli bir ölçüde ele alınıyorlar.

Sanatçıyı tanıtmak için başlıca iki çareye baş vurduk: Kitabın ölçüsüne bağlı kalarak imkân nisbetinde çok örnek vermek ve eserlerin bütününü kucaklıyan bir değerlendirme yapmak. Böylece, sonradan romana geçenlerin bu soy eser-

lerinden de bahsettik. Sonraki eserler ilk eserlere bağlı olduğu kadar, bizim yeni gelişen romancılığımız da hikâyeden pek uzaklaşmış değildi.

Bu antolojiyi bir çağın hikâyecilerinin eserlerine giriş olarak tasarladım. Açıklamaları biraz geniş tutmakla beraber eserlerin yerine de geçmek istemedim. Bir çok yerlerde verilen bilgiler okuyucuyu asıl metinlere götürecek, onları bu işe teşvik edecek biçimde düzenlenmiştir. Hikâyeciliğimizi toplu-ca gözden geçirmek, başlıca kişileri üzerinde yeterli bilgi almak, meseleleri kavramak istiyenler için yararlı olacağını umuyorum.

Her antoloji eksiktir, sınırlıdır, ama en sevilen kitap çeşidi olduklarını yerli ve yabancı örneklerinin bolluğundan anlıyoruz. Bu kitap, onları örnek alarak değil, bizim ihtiyaçlarımız göz önüne alınarak hazırlandı. Yardımcı kitapların yok denecek derecede azlığı, bu kitabın bazı bölümlerinde, bizi onların boşluğunu doldurmağa yöneltti. Kısa biyografiler ve örneklerle düzenlenecek antolojiler daha uzun bir müddet bizim ihtiyaçlarımızı karşılayamıyacaklar diye düşündüm. Sanatçılar üzerinde verilen bilgilerde, kaynakların müsaadesi nisbetinde aynı ölçülerin muhafaza edilmesine çalışılmış, örnekler de, eser sayılarına ve önem derecelerine göre sayıları değişik olarak seçilmiştir. Aslında başarılı bir antoloji, ele aldığı sanatçıların bütün gelişme basamaklarını gösteren bol örnekler vermelidir. Bir şiir antolojisi için mümkün olabilecek bu ölçünün bir hikâye antolojisi için imkânsız bulunduğu açık bir gerçektir.

Burada, Cumhuriyet'ten sonra gelen, eser veren bütün hikâyecileri değil, bir devri ifade edebilen ancak pek belirli kişileri kitabımıza alabildik. Hikâyeciliğimizin gelişmesinde yerleri ve emekleri bulunan sanatçıların bir çoğu yer darlığından bu antolojinin sınırları dışında bırakıldı. Yoksa sanat yolunda direnememiş, sonradan yazının başka alanlarında

daha büyük başarılar kazanmış kişileri de buraya alsaydık, ya kitabın hacmini alabildiğine genişletmek veya hikâyenin büyük öncülerine ayırdığımız yerleri çok kısmak, maksadımızdan uzaklaşmak gerekecekti. Bütün bu hesaplardan sonra bile bu antolojinin — bir çok kimseleri bilerek ve üzülerek dışarıda bırakmasına rağmen — mevcutların en genişi, en etraflısı olduğu görülecektir.

Ayrı adlar altında başlangıçtan bugüne kadar gelen hikâyeciliğimizi kucaklıyacak bir antoloji serisinin ilk kitabı:

I. «Yeni hikâyeciliğimizin yol açıcıları» adını taşıyor. Harf devriminden (1928) sonra eski yazılı edebiyatımızdan yavaş yavaş kopan ve uzaklaşan bir neslin yeni edebiyatını kurmağa çalışanların iki yöne dönük sanatları, eski ile yeni arasındaki köprü vazifesini görmeğe çalışmaları, bu bölümde iyice belli edilmeğe çalışılmıştır. Devrimci sanat anlayışları ile yeniye, dilleri ve kihâye teknikleri ile eskiye bağlı, konuda, kişide, düşüncede devrimci bir yola bilerek ayak uydurmağa çalışanlar, bu bölüme girdiler. Bu bölüme girenlerin hepsi bu vasıfların hepsine birden sahip değildirler; ama bunların, geleceğin yeni edebiyat nesilleri için uygun bir zemin hazırladıkları da iyice bellidir. Hikâyeyi daha geniş kalabalıklara ulaştırmağa çalışırlarken, 1928 den sonra edebiyatımızda beliren bir boşluğu doldurmağa gayret ettiler.

II. Sonra «Öncüler» geliyorlar. Bunlar, yeni hikâyeciliğin çeşitli kollarının öncüleridir. Hikâyeyi bugünkü gelişmesine bunlar ulaştırdılar. Edebiyatımızın hiçbir devrinde, hiçbir dalında bukadar büyük bir gelişme görülmemişti. Az zamanda bir sel gibi gür, sürükleyici, coşkun bir akışla aktılar; yine bir sel gibi geride kupkuru, gözleri yakan bir yatak bırakarak çekildiler.

Şimdi 1950 den sonrakilerle karşı karşıyayız. Bunlar arasında da birkaç imzanın daha yeni, daha gür, güçlü bir sa-

natla parladıklarını gördük. Ama bunların sanatçı kişilikleri ne kadar güçlü olursa olsun «Ö n c ü l e r» kadar coşkun bir sanat havası içinde olmadıkları belli oluyor. Bu yeni değerlerden de ayrı bir kitapta bahsedilecektir.

Burada haklarında ne hüküm verilirse verilsin, eserlerini, yaşama şartlarının çetinliği pahasına vermek zorunda kalanlara karşı duyduğum hayranlığı ifade etmek isterim. Çoğu sanatları ile geçinemiyen, gece gündüzlerini ikinci, hattâ üçüncü işlerin yıpratıcı yorgunlukları altında geçiren, bir yandan yaşamağa savaşırken, bölük pörçük «a ş ı r ı l m ı ş z a m a n l a r» da kendilerini sanatlarına verebilen, karşılığında maddî, çok kere mânevî bir destek de bulamıyan bütün bu yazarları tenkit etmek, değerlendirmek çetin ve üzücü bir iş oldu. Bu ölçüde kendini fedâ edercesine, sanata yönelişin yüceliğini belirtmeliyim.

Yeni hikâyeciliğimizi bugüne getirenleri tanımaktan, eserlerini okumaktan aldığım derin zevkin borcunu onları tanıtmakla ödemek istedim. Onların getirdiklerinin değerleri, edebiyatımız için taşıdıkları büyük anlam, ileride daha iyi anlaşılacaktır.

İstanbul - Samatya
Tahir ALANGU

"YENİ HİKÂYECİLİĞİMİZİN YOL AÇICILARI"

F. Celâlettin (1917) — Selâhattin Enis (1918)
Sadri Ertem (1919) — O. Cemal Kaygılı (1920)
M. Şevket Esendal (1925) — Sabahattin Ali (1928)
Kenan Hulûsi (1928) — Nahit Sırrı Örik (1929)
Bekir Sıtkı Kunt (1930) — Reşat Enis Aygen (1930).

F. CELÂLETTİN

(Dr. Fahri Celâlettin Göktulga)

20 mayıs 1895 de İstanbul'da doğdu.

İlk hikâyesi:

KADIN CEHENNEMİ

(26 eylûl 1917. Servetifünûn)

"Hiddet, telâş, acele bir tarafa... Biz şu dakikadan, şu dakikanın, yok, yok, bu dakikanın keyfinden, zevkinden bahsedelim. Aldığımız nefesi vereceğimize ait elimizde senedimiz var mı? Sonumuzu bilmemek bile bahtiyarlığın en büyüğü, lûtufların, ihsanların en cömerdi olduğunu hatırımızdan çıkarmayıp lokmalarımızı yavaş çiğniyelim, yüreklerimizi olmıyacak şeyler için oynatmıyalım, beyhude yere çırpınmıyalım diyorum." (*"Telâş içinde" Rüzgâr.* 1955)

F. CELÂLETTİN

(İstanbul. 1895)

HAYATI

Hikâyelerini *"F. Celâlettin'* adiyle imzalıyan asabiyeci Dr. Fahri Celâlettin Göktulga 20 mayıs 1895 de İstanbul'da dünyaya geldi. Babası eski hariciye memurlarından Ahmet Celâlettin Bey'dir. İlk tahsilini Dârüledep'te (Koskada), orta öğrenimini Mercan İdadi'sinde (1912), yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde bitirmiştir (1918). Üsküdar Toptaşı Akıl Hastahanesi'nde ihtisas yapmış, 1924 de evlenmiş, bir kız çocuğu olmuştur. Bir müddet Manisa Akıl ve Sinir Hastahanesi'nde başhekim olarak bulunmuştur; şimdi de Bakırköy Akıl ve Sinir Hastahanesi'nden emekliye ayrılmıştır.

EDEBİ HAYATI

Birinci Dünya Savaşı sonlarında hikâyelerini edebiyat dergilerine vermeğe başlamış (Kadın Cehennemi. 26 eylûl 1917 Servetifünûn), ilk hikâye kitabı *"Talâk-ı selâse"*nin yayınlanmasından sonra oldukça geniş bir ilgi toplamıştı (1923). İkinci hikâye kitabından sonra (*"Kına gecesi"* 1927) da yazılarına uzun süren bir aralık vermiş, kitaplarını ancak 1943 yılından sonra yeniden yayınlamağa başlamıştır. Yazı haya-

tına ilk başladığı yıllardaki birkaç dergiyi bir yana bırakırsak (*"Şâir"*, 1919; *"Dördüncü Kitap"*, 1920; *"Âyine"*, 1922; *"Güneş"*, 1927) edebiyat dergileri ve çevreleri ile pek az bir ilgisi olmuştur. 1952 yılından beri hikâyeden çok din büyükleri, evliyaların menkibelerine dayanan sohbetler yazmakta ve bunları *"Cumhuriyet"* gazetesinde yayınlamaktadır.

ESERLERİ

Talâk-ı selâse. Hikâyeler. Kütüphâne-i Sûdi. 14 hikâye. İstanbul: 1923; *Kına gecesi*. Hikâyeler. Suhûlet Kütüphânesi. 16 hikâye. İstanbul: 1927; Eldebir Mustâfendi. Küçük hikâyeler. Ahmet Sait Kt. 28 hikâye. İstanbul: 1943; *Avurzavur kahvesi*. Hikâyeler. Ahmet Sait Kt. 30 hikâye. Istanbul: 1948; *Salgın*. Hikâyeler. Varlık Y. 25 hikâye. - İstanbul: 1953; *Rüzgâr*. Fıkralar ve hikâyeler. Kendi yayını. I. cilt. 7 hikâye. - İstanbul: 1955.

F. Celâlettin, şimdiye kadar altı tane hikâye kitabı yayınlamıştır. Bu kitaplarında — son kitabındaki fıkra tipindeki bazı parçalar da hesaba katıldığı halde — 120 tane hikâye bulunmaktadır. 1923-1958 yılları arasını alan ve 35 yıl süren sanat hayatında «*velût*» olarak tanınan yazarın kitapları dikkatle gözden geçirilirse bu sayının aldatıcılığı derhal göze çarpar. F. Celâlettin, bu süre içinde ancak 78 *hikâye* yazabilmiştir. Bu sayıda hikâye bizde alışılmış ölçü ile ancak *üç kitap* doldurabilir. Eski eserlerinin üzerinden zaman geçip kitapları bulunmaz, hikâyeleri hatırlanmaz hale geldikçe, bunlardan yaptığı seçmelere yeni yazdıklarını da ekliyerek, yeni hikâye kitapları (?) çıkarmağı âdet haline getirmiştir. Bu suretle altlarına yayın tarihi koymadığı bazı ünlü hikâyelerini 2-4 er defa yayınladığı da olmuştur. 78 hikâyesinden ancak 45 tanesi birer defa yayınlanmış, 33 tanesi ise defalarca basılmıştır. Son çıkardığı *"Rüzgâr"* adındaki kitabındaki 39 parçadan ancak bir tanesi hikâye biçimindedir, 6 tanesi fıkra tipinde hikâye, 32 tanesi ise tam anlamında gazete fıkrasıdır. Daha çok küçük hikâye ve küçük küçük-hikâye yazmaktadır. Son eseri kitap biçiminde yayınlanmıyan *"Çanakkalede Keloğlan"* (*"Cumhuriyet"* gazetesi. Eylûl 1957 sıraları) dır.

İlk kitabında (1923), 1918 1923 yılları arasındaki hikâyecilik geleneğinin etkileri açıkça göze çarpıyordu. Daha sonraki kitaplarında bu etkiler iyice yerleşmekle beraber, yine de bu gelenek içinde F. Celâlettin'e hâs bir soy hikâyenin geliştiği söylenebilir. Adliye koridorlarındaki kalabalığın arasından seçilmiş tipler ve olaylar, mizah dergilerinin isteklerine uyarak (mizahi-fantazi) kurulmuş hikâyeler, taşra yaşayışından çıkarılmış acıklı sonuçlu magazin hikâyeleri. Bunlar *Ö. Seyfettin, Reşat Nuri, Hakkı Süha* gibi yazarların ardından iyice yerleşen *Maupassant*'vâri, sağlam konulu, heyecan verici olaylarla yüklü, alışılmış, okuyucusu hazır bir hikâye anlayışının takipçisi olan eserlerdi. F. Celâlettin'de *Millî Edebiyat Devri* (1908 - 1923) hikâyeciliği yolu bütün ayrıntılarına kadar yerleşmişti. O yıllarda hikâyeciliğe yeni başlıyan hemen herkesin ayak uydurduğu bu soy hikâyelerin her çeşidini deneyen F. Celâlettin'in bazı hikâyeleri, konu ve plân bakımlarında bile Ömer Seyfettin'in tam taklidi olmuştur (Ö. Seyfettin'de: *"Tos"*, F. Celâlettin'de: *"Cürmü meşhut"*). Onun daha ilk kitabında bile iyice beliren başka bir yön de İstanbul kenar mahallelerinin yaşayışını canlandıran *Hüseyin Rahmi - Ahmet Rasim* gibi yazarların yerli renk gerçekçiliği yolundaki hikâyeleridir (*"Koltuk"*, *"Akşamcı"*). Dört yıl sonra yayınladığı *"Kına gecesi"* (1927) adındaki kitabı daha çok sayıda hikâyeyi içine almakla beraber, yine de ilk kitabının yolundan uzaklaşmış değildir. Bu kitabında da *"Koltuk"* hikâyesinin âdeta bir devamı olan *"Kına gecesi"* hikâyesi, yazarın gözlem gücünü, ustalarından çok ileriye gidebilen anlatış kudretini açıkça gösteren en başarılı eseri oldu. *"Kına gecesi"*, F. Celâlettin'in bütün eserleri içinde en başarılısı olmak değerini hâlâ muhafaza ediyor. Burada, yarım yüzyıl öncesi İstanbul düğünleri tasvir edilmektedir. Bugünün yazarlarının çoğunun zevkine erip, değerini kavrıyamadıkları İstanbul şivesinin, çeşitli kültür basamaklarındaki insanların ağzında aldığı çeşitli söyleyişleri bütün ayrıntılarına kadar aksettirmekte, bu yolda *Hüseyin Rahmi Ahmet Rasim* okulundan, hattâ *Sermet Muhtar*'dan da daha başarılı olmaktadır. F. Celâlettin, üçüncü hikâye kitabı *"Eldebir Mustafendi"* yi (1943) oldukça geç yayınladı (16 yıl sonra). Bu kitabındaki 28 hikâyesinden 10 tanesi de daha önce çıkardığı iki hikâye kitabından aktarılmıştı. Geriye kalanlar 1933 - 38 yılları arasında yazılmış parçalardı. Bu kadar zaman zarfında, yaşayışımızdaki büyük gelişmelerden habersiz kalan sanatı, ne kişilerinde, ne konularında, ne de yazılış şekillerinde en ufak bir değişiklik yapmadan, yeniden karşımıza çıkmaktadır. F. Celâlettin'in bun-

dan sonra tam bir rehâvet içinde kendi kendini tekrar ettiği açıkça görülmektedir. Dördüncü kitabı *'Avurzavur kahvesi"* (1948), hemen yarı yarıya eski kitaplarından aktarılmış hikâyelerinden meydana gelmiştir. Bundan sonra da işi tamamiyle gazete fıkracılığına dökmüş, ilk kitaplariyle kazandığı ünle yetinmiştir.

F. Celâlettin'in hikâye anlayışı, eserlerinde, hikâye konusundaki yazılarında, anketlere verdiği cevaplarda da iyice belirdiği gibi, çağımızın yeni gerçekçi hikâye anlayışına da karşıdır. O, konuları ve kişileri normalden üstün, hayret uyandırıcı, başı, ortası, düğüm yeri, sonucu tam yerinde, bazan da kıssadan hisseli eski yoldaki hikâyeleri beğenmektedir. Zamanı ve mekânı gittikçe daha küçük parçalara ayırarak anlatmak istiyen ve gittikçe daha geniş ölçüde küçük adama ve onun gündelik, küçük yaşayışına doğru giden yeni hikâyeye, şöylece kendisine has bir istiğna ile tepeden bakmaktadır. Cumhuriyet'in ilânından sonraki demokratik gelişmelerin zaruri bir sonucu olan bu gidişi beğenmediğini de açıkça söylemektedir.

Onun en sevdiği hikâye konularından biri de çalıştığı hastahanelerde gördüğü zararsız delilerin yaşayışıdır.

İlk başarılı hikâyelerinden sonra, konularını, tiplerini tekrara doğru giden bir dar çevre yazarı haline geldi. Bunda, bir çoklarında olduğu gibi pek erken başarıya ulaşmasının büyük etkisi olduğu söylenebilir.

Onun tiplerine her yerde rastlanmaz. Bunlar, kenarda, köşede, gözden ırak kalmış, ata yadigârı antikalardır. Ayrı özellikleri, aşırılığa kaçan bir mizacı olan insanları ele alır. Daima turfanda, gündelik yaşayışın üstündeki kişilere meyli vardır. Tiplerinde olduğu gibi konularında da bu yoldadır. Onun sanatı, kendi anlayışına göre yaptığı bir seçme ve ayıklama işidir. Gerçeğin içinde gizli olan sanata değil, dıştan gözüken gerçeğin manzarasına, bunun da kendi zevkine uygun olan, şatafatlı parçalarına doğru gider. Gerçeğin oluş halindeki durumunu değil, ondan kopmuş, geriye kalmış, kapanıp bitmiş görüntülerini anlatmağı pek sever.

Onun hikâyeciliğinde daha başlangıçta beliren, başlıca iki değer vardır. Bunlardan birisi seçtiği konuları anlatmasına çok uygun düşen *dili, diğeri* de *gözlem gücü* ile birleşen *anlatıcılıktaki* ustalığı. Artık eski İstanbul şivesi ne konuşuluyor, ne de yazıda kullanılıyor. Eski İstanbul kibar tabakasının konuştuğu şiveyi, kalem efendilerinin ağzını eserlerinde kullanan bir o var. Anlatışındaki rahatlık ve ustalık, hikâyeyi çabucak geliştirip yürütmesi, onun hemen bütün hikâyelerine kuruluşun ve ustaca anlatışın rahatlığından gelen bir güzellik vermektedir. Dilin-

de ve anlatışında takılıp, takıştırılmış süslerden uzak bu yalınlık, onun eserlerine, F. Celâlettin'in kişiliğini veriyor. Biraz da meddâh ve orta oyunu ağızına kaçan bu anlatma tarzı, hikâyelerine bir akıcılık ve çabukluk verdiği gibi, günümüz hikâyecilerinin yazı dili yerine konuşma dilini kullanma ilkeleriyle birleşen biricik yönüdür diyebiliriz.

Eski konaklar ve yalılar, buralarda yaşıyan arap halayıklar, çerkes câriyeler, îhtiyar dadılar, kalem efendileri, tarikat erbâbı, kâmil ve rind kişiler, akşamcılar, racon külhanbeyleri, bunlara bağlı bütün yaşayışlar, eski İstanbul'un sevimli pitoreski ile birlikte yok oldu. Kitaplarının çıktığı günlerde bile onun tipleri ve hikâyeciliğinin bütün dokusu, artık bir anı haline gelmeğe başlamıştır. F. Celâlettin de bizdeki bütün pitoresk âşıkı, yerli renk gerçekçilerinde olduğu gibi *(Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Sermet Muhtar, A. Şinasi Hisar)*, yaşayışın içindeki insanî oluştan çok göze hoş gelen alacalı manzaralara düşkün olmuş, devirleri aşacak özelliklere inememiştir. Bu konuda anlattıkları ne kadar hoş olursa olsun bunlar, o yaşayışı bilmiyenler için unutulmağa mahkûm, antika güzellikte hikâyelerdir ("Cicim fem") gibi.

Onda, son yıllarda, hikâyeyi hiç bir şeyle karıştırmamak, hikâyenin alışılmış düzenini korumak endişeleri belirdi. Bu yüzden artık hikâye yazmaktan iyice vazgeçerek gazetelerde pazar fıkraları ("Cumhuriyet" gazetesi) ve sohbet biçimi eleştirmeler yazmaktadır. Yeni yetişen hikâşen hikâyecileri beğenmeğe gönlü bir türlü razı olmuyor. Bunların içinde ancak kendi hikâye anlayışına en yakın olanlara, mizaha kaçanlara, dilde de gelenekçi olanlara biraz tahammül gösterebiliyor (Haldun Taner gibi).

F. Celâlettin, günümüze kadar gelmiş eski hikâyecilik yolunun bir temsilcisi, daha doğrusu eskiyi günümüze bağlıyan köprülerden biridir.

Kına Gecesi (1927) nden:

KINA GECESİ

Bütün odalarında lâmbalar parlıyan evin tokmağı bu gece pek çok takırdadı. Davetlileri bazan ev sahibi, bazan bacanağı karşılıyor:

— Buyurun efendim...

— Yahu geç mi kaldım? Mustafa Bey geldi mi?

— Birader, biz iyi haber alamadık, ortancanın mı, küçük kerimenin mi? Hangisinin şerefine?

— Hemşire cariyeniz de gelecekti, ille ağabey beni de götür dedi, amma, eğlenti sade erkeklere imiş dedim de vaz geçirdim.

Diyenleri, karanlık bir sofadan geçirdikten sonra cigara dumanlariyle sislenmiş bir odaya götürüyorlardı.

★

Ortada büyük bir masanın üzerinde rakı kadehleri, şişeler, doğranmış ekmek yığınları, sarı havyar, balık tavası, karides tabakları, cacık kâseleri, yeşillik, hıyar, soğan salataları karşısında iskemlelerine edibâne oturmuş şam hırkalı, redingotlu, bonjurlu, cimdallı, baş açık, külâhlı, takkeli davetlilerin arasında, Manol'un mamulâtından olduğu belli bir ut duvara dayanmış duruyordu. Kılıfından çıkmamış bir kemençe, kanapenin üzerine yerleştirilmiş bir kanun, üstünde bir def, kırmızı kabının içinde yalnız mandalları gözüken tanbur susuyor, duvarlarda talik ile yazılmış:

Bu da geçer yahu

Levhasının yanında çocuğunu kucağına oturtmuş, bir elini dizine koymuş sakallı bir efendinin fotoğrafı parlıyordu. Karşıda sülüs ile yazılı başka bir levhada:

Hamdü minnet ol Hudaya bize verdi devleti
Hazret-i Selman-ı pâktir pirimizin şöhreti
Hem Resulün berberidir ol kemal-i zat pâk
Gafil olma gel tıraş ol eyle icrâ sünneti

beyitleri okunuyordu.

★

Birbirlerini tanımıyanlar, tanıyanların delâletiyle takdim ediliyordu:

— Efendim takdim ederim, Muammer Bey... Şerafettin Bey, Maliye tetkik kalemi ser halifesi...

— Müşerref olduk efendim...

Kandilli temennaların arasında:

— Efendim, zatı âlinizle eskiden teşerrüf etmiştik galiba beyim, Osman Beyin Çamlıca'daki köşkünde...

— Vay efendim!... Hele bendeniz tanıyacağım diyorum, Allah Allah... Ne günlerdi, efendim, o ne âlemlerdi!... Eh birader Bey neredeler?

— Sizlere ömür efendim...

Şiddetle:

— Ne buyurdunuz? Allah gani gani rahmet eylesin.. Vah... Vah... Sebebi vefatı efendim?

— Kendilerinde illeti safra vardı, eh... Arkasında dört tane nur topu gibi yetim bıraktı, göçtü, gitti...

— Fesubhanallah, ne ise efendim, kadere rızadan başka çare?

★

Yanındaki sakallı Efendi ile bir şeyler konuşup gülen kıranta birisi:

— Ahmetçiğim, haniya kemanîmiz gelmedi?

Ev sahibi Ahmet Bey:

— Vallahi söz verdi, malûm ya, İhsan epeyce nazlılardandır.

Beyaz entarisinin üzerine altın kordonunu takmış şişman bir zat:

— Ne?... Vallah çapkını ininden çıkarır, kaspanek getiririm, öyle kepazelik olmaz.

★

Köşeden birisi: «Ahmet beyim atalım değil mi?» dedi.

Herkes birbirine:

— Buyurun efendim, diyordu.

Ev sahibinin bacanağı:

— Efendim kadehler yetişir, Mustafa Bey, Zekâi Bey, Nuriciğim, Zeki, Behzat Beyefendi, canım hele...

Kenarda mahcubâne susan bir beye:

— Eh birader, damatsın diye süt dökmüş kedi gibi susacak değilsin ya... Haydi doldur, dinini seversen...

Avukat olduğu tavrından belli olan, gözlüklü bir bey:

— Efendim yeni ailenin sıhhat ve saadetine diyerek kadehini boşalttı. Duaya herkes iştirak etti. Çatallar tabaklarda çıngırdadı; sonra on bir ağzın bir anda başlıyan şapırtısı işitildi.

Redingotlu zat:

— Ey Kemençevi Bey, kuzum, şöyle ufaktan bir taksim... Ne olursa olsun, hicaz, uşşak...

Öteki nazlandı:

— Efendim, Kemanî Beyefendi gelmeden pek muvafık olmasa gerek... Maamafih zâti âliniz emrederse...

— Kuzum, Tevfikçiğim, üzme...

Yay kirişlerde evvelâ cızırdadı, seri bir rast taksimin ilk hanesi baygın, vakur bir nağme ile biterken:

Şam hırkalı kıranta efendi:

— Ooh elin dert görmesin... Nur ol evlâdım, diyordu

Başka birisi:

— Rast perdesinden hicaz, doğrusu Allah için güzel oldu... diye takdir etti.

Kadehler yeniden doldu, tabaklar tekrar boşaldı, ev sahibi acele ile dışarı çıkıyor, şangırdıyan tepsileriyle dönüyor, bacanağı masaya yerleştirirken udunu akorda çalışan İhsan Bey:

— Asımcığım, sende de miçoluk eskiden varmış a iki gözüm, diye takılıyordu.

— İltifat buyurdunuz beyim, canım haydi sen udunu çal... Şöyle yürekten bir taksim...

Kanununu kucağına alan Ziya Bey, lâmbada defini ısıtan arkadaşına:

— Ne yapacağız, ben hicazdan başlıyalım diyorum.

Birinci beste.. Nuri Bey sende: «Kış geldi firak açmadadır sineme yare.» Var mı? Sonra «Zülfünü dilbesteler...» Kâğıdın yok mu canım? Şeye yazıver, tütün paketinin arkasına... «Pek harabım, âhım seni», «Ciğerde nari hasret açtı dağlar...», «Şevkinle hayalinle olur neşe bedidar...»

Köşeden bir zat ilâve etti:

— «Akşam erdi, yine sular kararda...» Pek severim, var mı beyim?»

— Maalmemnuniye efendim, «Kırdın incittin... Ah felek... Mey sun... Ey simten...» Taksimi kim yapacak? Ah Necati olmalıydı da beyler bu akşam bir ses dinlemeliydi!... Huzzârı kirâm mübalâğa zan buyurmasınlar, hilâf olmasın, bir gece, amma sakin bir gece, tâ Sarayburnundan söyledi, Salacak iskelesinde bir yalıdan aksi sada yaptı...

— Doğrudur beyim, hattâ aynen cevap gelir... Hayret efendim, hikmeti ilâhî...

— Köftehor, dişim ağrıyor dedi vesselâm... Dâdi Hak, efendim, Allah vermiş...

Dışarıdan bir ses:

— Yahu meclis tamam mı? Vallahi bizim oğlanın sancısı tuttu, uyuttum da öyle geldim, yakamı bırakmaz...

Kapıdan uzun boylu, kupkuru, on beş günlük traşlı, yakalıksız bir zat gözüktü, birkaç kişi, kemanını dayayan davetliye:

— Vay İhsancığım!.. Diye bağırıştılar. En aşağıda bir sandalyeye mütevazıane ilişirken ısrar ettiler:

— Şöyle buyurun canım...

— Allah Allah gözümüz yolda kaldı...

— Öyle ya büyükler bekletir...

— Eh sen gelmeseydin biz de saz çalamazdık...

— «Şerefimekân bilmekin» beyefendi, istirahat buyurun.

Öteki mahcubâne:

— İyiyim, vallahi işten gözümüzü açtığımız yok. Zahmet buyurmayın, efendim, iyidir billâhil'azim... Rahatsız olmayın Allah aşkına...

Bacanak Asım Bey:

— Bize yetişmeli, şöyle bir tek parlat bakayım... Oh ne âlâ... Ihsancığıma çaldırmak ister misin? Yarım okkalığı şöyle gözünün göreceği bir yere koymalı...

Hiç ses çıkarmamış birisi:

— A yaran-ı bâsafa, çalmalı, ciğergâhımı yakmalı... diye bağırdı.

— Efendim tanburimiz yamanlardandır. Cemil Bey merhumun en ileri gelen çıraklarındandır.

Methedilen:

— Estağfirullah efendim, iltifat buyuruluyor, bizimkisi gönül eğlencesi... Ala ala hey kabilinden...

— Beyim kaç senedenberi iştigâl buyuruluyor?

— Üç sene... Öyle ya, dur bakayım, İhsan!. Ben üstâda ne vakit gittim?.. Hıdrellez günü değil mi, tamam üç sene... Üç sene dört ay oluyor... Efendim, meşağili resmiye oldukça bir mani... Vakit yok... Böyle ihvan arasında birleşilmese unutulup gidecek...

— Canım sen de... Ukalâlık etme. Efendim siz ona bakmayın, vallahi sazına söz söyletir.

Daha şimdiden başı dönen entarili zat:

— Medet Allah!... diye gürledi.

Kanunun bitmez tükenmez akordu arasında bazan kemanın boğuk bir nağmesi işitiliyor, tanburun telleri inliyor; güzel sesli bir zat yanındakine bir yegâh şarkının meyanını usul vurarak geçmiye çalışıyordu.

Ötede başbaşa vermiş üç kişi:

— Yüzlük bafraları içenler parmakla gösterilirdi. On para da çeyrek farkı, yüz on para... Amma, cıgara mı cıgara... Şuna bak, efendim, vallahi ot gibi.

— Kaçak içeyim, dedim, bir öksürük, bir öksürük.

Mendilini çıkardıktan sonra:

— Zifir... Gözü kör olsun, nerden alıştık?. Peder merhum, nur içinde yatsın, bir defa karyolanın altında yakaladı, cigarayı burnuma soktu idi, yine vaz geçiremedi.

— Bendeniz iki ay bıraktım, üçüncüsünde dayanamadım.

İkisi birden, arada bir, fıkırdıyarak gülüşürlerken, masanın öteki tarafından birisi bağırıyordu:

— Yooo... Kıskanırım vallahi, ayıptır be yahu!..

— Seninkinin işi yolunda... Sultantepesinde yakalamış.

— Vay çapkın... Vallahi uçarısın derim de kızarsın...

Masaya yaklaşıp kadehini dolduranların gölgesi duvarlarda büyüyor, bıyıklarını elinin tersiyle silenlere sahibi hâne:

— Beyim havlu var. Canım Asım, havlu getir. Bak yengenden isteyiver... diyordu.

Birden kemanın vakur sesi inledi; hicazdan girip birçok makâmâtı devreden taksim esnasında ahlar, oflar sükûtu ihlâl ediyor, elini dizlerine vuran birisi:

— Bu olur mu beyim?.. Yaktın, öldündün... diyordu.

Karardan sonra hicaz peşrevinin ilk hânesi deflerin ağır tempoları arasında yükseldi; birinci beste okundu. Şarkılara geçildiği sırada davetlilerden birkaçı yavaş yavaş masaya yaklaşıyor, çatalların gürültü çıkarmamasına dikkat ediliyordu.

Avukat rica etti:

— Kuzum beyim, «Ömrüme yanmam eğer koynunda can versem senin...» Var mı?

Tanburî Bey itiraz etti:

— Efendim, maatteessüf buyurduğunuz Uşşaktandır, Hicaz yapılırken Uşşak olamaz.

— Canım pek âlâ da olur, ne var sanki?..

Gururuna dokunulan tanburî sinirlendi:

— Olamaz efendim!.. Israr etmeyiniz, nafile...

Dâva vekili sarardı:

— Ben zâti âlinizi nezaketli bir zat zannederdim, rica ettik, terbiyesizlik etmedik.

Birkaç kişi işin önünü almak için:

— Estağfirullah, estağfirullah... Ne demek efendim! dediler.

Kemanî İhsan Bey dayanamadı:

— Efendim, zâti âliniz, hiç saz meclisinde bulunmamışsınız anlaşılan... Bir fasıldan bir fasla bir usul tahtında geçilir...

Dâva vekili artık kızdı:

— Beyefendi, beyefendi!.. Karşınızdakini o kadar da bayağı bir adam ad buyurmayınız, bugüne bugün bendeniz mehâmiyim anlıyor musunuz, sizin gibilerini, hâzâ min fadli rabbi cebimden çıkarım.

Bağırarak:

— Kerizci herifler!..

Sandalyeler karıştı, masa yerinden birçok defalar şangırtılarla sarsıldı; her kafadan bir ses çıkıyordu:

— Canım, Allah Allah...

— Yapmayın, etmeyin...

— Herif mezeyi yedi, sarhoş oldu...

Avukat mahkemedeki tavırlariyle:

— Affedersiniz, evvelâ sarhoş değilim, saniyen herif de değilim. Evvelallah bunun gibi dört mislini de içerim, yine terbiyemi bozmam...

— Ayıptır yahu!.. Yukarıda kadınlar var...

Herkes yerine oturdu. Ev sahibi gülerek:

— Canım arada bir süitefehhüm var. Avukat Behzat Bey aazzî ahibbamdan ve ayni zamanda akrabamdandır. Vallahi birbirinizi yakından tanısanız can ciğer ahbap olursunuz.

— Yok canım, hayır efendim, bendenizin maksadım bir şey rica etmekti. Belki fazla söyledim.

— Estağfirullah... Biz kusura bakmayız.

Saz yeniden başladı. Kadehler biribirini takip ediyor. Birisinin bardağından öteki içiyor, yarım saat evvel kavga edenler biribirini af ediyorlardı.

Gözlüklü, sakallı bir efendi:

— Tevfikciğim, Allahım, Peygamberini, dinini seversen köçekçeyi de sen oyna... diye yalvardı.

— Yok canım, amma da yaptın ha!..

— Kuzum naz etme... Şunun şurasında hepimiz kardeşiz be yahu!..

— Efendim, bey oynarlar mı?

— Oooo!.. Sayılılardandır.

Ağır ağır çifte telli başladı: Kısık, boğuk nağmelerle keman inlerken diğer sazlar tempo tutuyor, herkesin gözü, köşesinde mahcubâne tereddüt eden Tevfik Beye bakıyordu. Nihayet ricaya değil, eski itiyâdına dayanamıyan Tevfik Bey kalktı, redingotunun eteklerini pantolonunun beline sokarak nağmelere uydu. Yay uzun uzun çekilirken kıvranarak, ânî bir nağmei ricatle birden doğrularak, kollarını, göğsünü titreterek, parmaklariyle fındık kırarak dönüyor, redingotunun etekleriyle kabaran göbeği muntazam daireler çiziyor, bazan pek sevgili bir arkadaşının önüne giderek göğsüne yatıyor, alnından öptürüyordu.

Oturduğu yerden karnı oynamıya başlıyan entarili şişman efendi:

— Aman yallah yallah... diye bağırıyor, ortaya atılmıya hazır etrafına bakınıyor:

— Aşağıdan yavrum... Oh... Yaşa!.. diye inliyordu.

Saz birden bire karciğara döndü:

Bülbül olsam
Konabilsem

Çalındı, eller çarpıyor, mahcubiyeti kalmıyan Tevfik Bey ter içinde oturmak istemiyor; baygın baygın:

— Beğim ben bugüne ahitliydim, sabaha kadar oynasam can feda... diyordu.

Dışarıya çıkıp gelen bacanak Asım Bey bağırarak:

— Efendim buyurun... Yemek hazırdır... dedi.

Birisi itiraz etti:

— Eh?.. Daha içmedik a canım... Bir yere kımıldamam. Sabaha kadar, amma sabaha kadar eşek gibi içeceğim.

— Olmaz canım, zaten sen cıvıdın Haydar.. Haydi.. kalk, ayıptır.. Öteki şişenin son katresini de boşaltarak:

— Ben bugün içmem de ne zaman içerim.. Hey hey!

Diyordu.

Bir çokları duvarlara tutunarak sofadan geçtiler, yemek masasının etrafına otururlarken enterili zat böğürdü.

İğrenen birisi:

— Herif tavus kuyruğunu bıraktı. Efendim lâakal yarım okka içti, zaten midesi almaz... diyordu. İki kişi ayağından, diğerleri kollarından tutarak öteki odaya yatırmıya götürürlerken:

— Vallahi olmaz, etmeyin, baklavaya bayılırım! diyordu.

★

Çorba bittikten sonra dâvavekili Behzat Bey havlusile ağzını silerek ayağa kalktı:

— Beyler, huzzârı kirâm, dedi, müsaade ederseniz, bu akşamın şerefine, kardeşim Niyazinin mes'udiyeti hayatı ve hayat saadeti namına iki söz söylemek isterim.

Hep birden:

— Buyrun buyrun dediler.

— Asım Bey, canım, ciğerim arkadaşımdır. Cümlemiz de kendisinin nezahet-i ahlâkiyesini takdir ederiz.

Yine hep birden:

— Şüphesiz... Tasdik ederiz!.. dediler.

— Kanunu hayat icâbâtı tabiiyesinden olarak izdivâcı Cenâbı Hak ve Kadiri Mutlak Hazretleri «Tenakühu...» nazmı celili ile emir buyuruyorlar. Tabiî bu izdivaç iki küfüv tarafın muvafakati tarafeyni ile oluyor, söylenen hezeyanlar birer ercufeden başka bir şey olamaz. Kadınların rivâyetlerine itimat caiz olsaydı, kıyamet çoktan kopardı, diyen Hoca Nasreddin merhum doğru söylemiş. Ne imiş? Niyazi bostandan mektup vermiş? Asım Beyin baldızı âlileri de cevaplar vermiş...

Öteden birisi:

— Sadede girelim, efendim, hususâtı âile mevzuu bahis olamaz... Sıkılan damat, kızaran bacanak:

— Behzat Bey, geçiniz buraları, canım... dediler. Hatip ısrar etti:

— Hayır, hayır, «Bir hakikat kalmasın âlemde Allahım nihan!.»

fehvasınca darıltılar nihayet bulmalı, suitefehhümler izâle olunmalıdır.

Gelin hanımın valideleri hanım, Asım Bey kendilerine damat olmadan evvel saçını süpürge, parmaklarını maşa yaparak âilesinin nafakasını bihakkın kazanmıştır!..

Hiddetlenen Asım Bey:

— Canım Behzat, otur Allahını seversen... Artık çok oluyorsun... Böyle şeylerden bahsetmeğe doğrusu müsaade olunamaz... diye bağırdı.

Evvelce kavgayı yapan tanburî intikamını aldı:

— Ukalâlık etme birader... Şu mahallede biz kırk kişiyiz, kırkımız da biribirimizi biliriz, sizin tezkiyenize hamdülillâh ihtiyacımız yoktur.

Yeni damat bey atılarak:

— Ayıptır, ayıp denilen bir şey vardır, a birader!.. Sıkıl, biraz da otur!..

Bozulan dâva vekili susmayı kibirine yediremedi:

— Müsaade buyurun fendim, bendenizin maksadım...

— Eh, sus be herif!.

— Herif sensin...

— Şimdi senin...

Dehşetli bir tokat sesi duvarlarda çınladı. Avukat çatalını yanındakinin suratına batırdı. İskemleler yuvarlandı, çorba kâsesi, yumurta tavası devrildi, masanın bir bacağı kırıldı. Küfürler birbirini velyediyor, tehditler yağıyor, kafasına bir iskemle yiyen avukat sersemlemiş bir halde kaçacak yer arıyor, açık kapının önünde olmasına rağmen duvarlardan sıvışmaya çalışıyorken dışarıdan nefes nefese gelen bacanak Asım Bey bağırarak:

— Beyler... efendiler, Allah rızası için etmeyin, eylemeyin, köpeğiniz olayım yahu, refika cariyeniz korkusundan bayıldı, Behzat Beyefendi, yediğin haltı temizle bakalım. Hemşirenin sancısı tuttu, altı aylık çocuğunu düşürdü, edepsiz, alçak herif!.. diye inliyordu!..

Eldebir Mustafendi (1943) den:

ELDEBİR MUSTAFENDİ

Hukukumuz pek eskiydi. Onun için her şeyini bilirdim. Hiç bir şeyini benden saklamazdı. Bazan, hele bayramlara yakın, yazıhaneye mutlaka uğrardı. Şöyle bîzebanlar kaidesi üzere kûşei çeşmile bakardım. Ve hemen çekmeceyi çeker; «Ne kadar lâzım?» derdim. Gelir, eli ile alırdı. Ne miktar aldığını bölük börtük ödemesinden anlardım. On lira, onbir lira... Halbuki herkes onu ne kadar paralı, hattâ zengin bilirdi. Sağ elindeki çantada bir dişçi kabinesinin bütün eczaları, ilâçları, kelpetenleri vardı. Sol elinde de kabili nakil bir sandık. İçinde ne vardı bilir misiniz? Hani şu dişçilerin ayakla işlettikleri makine. O makineyi sandığın içine sığdırabilmek için ikiye ayırtmıştı. Eski tüfekçi İbrahim Usta ona o iyiliği yapıvermişti.

Âlet işler, el öğünür, muhtasar dükkâncığı iki avucunun içinde, Boğazın dolaşmadığı köyü kalmazdı.

Pek işgüzardı: Vapur Kuzguncuğa yanaşırken çımacının yanından iskele memuruna seslenir; «Ahmet Efendi, Hüseyin Beye söyleyiver, arpalar yarın gelecek, Beylerbeyi iskelesinde simitçi İsmailin susamları akşamki pazar kayığı ile yoldadır....» Çengelköyünde lüferci Vasilin hazırladığı balığı alır, Kanlıcadaki İsmet Beyin yalısına verir, Kahveci Ömerin şekerini yüz para aşağısına Mısır çarşısından tedarik ediverirdi.

Yapılacak angaryası olanlar 48 numara sahilden geçerken bile ona bağırırlardı; «Mustafendi, akşama gel. Seninkinin yine dişi tutmuş, sarı yalıdan haber verdiler..» derlerdi.

Sanki oduna gidenin baltası, suya gidenin sakasıydı. Biçare, bazan edilen ricayı, geçtiği bir iskelede unutur, olmıyacak bir yerden, — o zaman telefon da yoktu — yolu düşecek pazar kayıklarına ter kan içinde, kılıç avına çıkan alamanacılara yalvara yalvara biner, herkesi memnun etmeğe çalışırdı.

Vapur biletçilerinin dişlerini hasbetenlillâh çekiverir, dolgularını kaş göz arasında yapar, eli kanda bile olsa, tanıdığı yalılara, önünden geçerken el işareti verir, hastaları işmar ile sorar, çocuklarla babalarına selâm gönderirdi

İstanbula, elin dişçilerine, kızını, karısını gönderip de — eh dünya hali bu — bile bile yanağını sıktırmaktan kaçınan kudema efendiler, beyler, paşalar iskele memuruna tenbih edince, Mustafendiyi hemen nezdlerine getirtiverirlerdi. Öyle ya, yaşlı başlı, ufak tefek, kendi hâlinde bir adamdı. Kırk senedir, onu cihanı âlem bilir, hakkında hüsnü şahâdet ederdi. Bulunması kolaydı, pazarlık ettiği, para beğenmediği duyulmuş, işitilmiş şey değildi. İşte bu adama Eldebir lâkabı takılıvermişti: Eldebir Mustafendi... Dişin mi ağrıyor? Çağırın Eldebiri, dolgun mu var, haber edin Eldebir Mustafendiye...

Mayısta ihtiyar hanımefendilerden, kudemâyi ecilleyi ricâle kadar arzu buyuranlardan kan da alırdı. Eli hafifti. Ömürbillâh enceksivon yapmış kimse değildi. Dişçiliği permili olarak, Acemyan Beyden öğrenmiş, mübareğe sittin sene hizmet etmişti. İşçiliği temizdi. Besmeleyi çeker, davyayı dayar, ne sihirdir ne keramet el çabukluğu marifet, bir solukta çürük dişi, velev üç köklü azı bile olsa, adamın avucunun içine teslim ederdi.

Evet, arkasındaki hâki renk asker bozması sivil düğmeli elbisesi, çekme potinleri, simsiyah yeniçeri bıyığı, on beş günlük sabunlanmış gibi bembeyaz tıraşiyle bütün ehli ırz evlerin, sofaları musluklu yalıların baş mutemedi idi. Gecenin her saatinde gelene hayır demez, çağrıldığı dik yokuşlu, azgın denizli yerlere koşa koşa giderdi. Verilmese de olurdu. Öyle fatura yollamak, haber göndermek, surat etmek, darılmak, selâm vermemek, lâkırdı dokundurmak, bir daha gitmemek elinden bile gelmezdi.

Bir sonbahar günü, hani kılıç avcılarının bağrıştıkları, kış rüzgârlarının seslerini uzaklara doğru uçurduğu, olukların ihtiyaten Yahudilere tamir ettirildiği, saksıların don korkusundan içeri alındığı, pencerelerin kâğıtlandığı mevsim başlangıcında, onu, o zamana kadar hiç gitmediği bir yalıdan çağırdılar. Kimsesiz, erkeksiz bir yalıdan...

Kahve dönüşü, evinin önünden geçerken seslendim :

— Nasıl Mustafendi kısırganmadılar ya...

— Geç Allahını seversen!..

Diye cevap verdi.

Allah bilir ya, ben bu cevabı da, sesinin perdesini de pek beğenmedim. Ertesi akşam vapurda dalgındı. İki, üç gün üstelemedim, bilirim ağzı sıkıdır.

Daha ertesi gün vapurda hem ufladı, pufladı, hem de fakfon gözlüğünün üstünden etrafa kötü kötü baktı.

— Sende ne var Allah aşkına?

Dedim.

— Bırak, işte o kadar!...

Dedi.

Kurban bayramının haftasına doğru idi. Beni bir kenara çekti. Cebinden birinci nevi, dört buçukluk, zıvanalı bir paket çıkardı :

— Sen anlarsın, dedi, bu ne demektir?

İçini açtım, iki sigara vardı, birinin ucu yanmıştı, ikisi de yatar gibi yanyana konmuştu.

— Bunun mânası ne olacak!... dedim. Hediye eden seni seviyor, ateşinden yanıyor, seninle yanyana yatmak istiyor.

Ömründe ilk defa hicâbından yüzü kızardı, gözleri çakmak çakmak yandı. Bana :

— Sen de utanmaz olmuşsun meğer, o nasıl lâkırdı? dedi.

İçim fırsattan istifade alay istiyordu. Fakat kimin haddi. Nihayet bir gün dinime, imanıma, çoluğuma, çocuğuma yeminî billâh ettirdikten sonra anlattı: yalnın kibar hanımı ona işmar etmiş. Gamselesini trabzan parmaklığına asmış iken cebinde mahut paketi bulmuş. Ehibbadan birinin azizliği zannetmiş. Amma paketin bir eşini odada görünce, eh yanlışlıkla halayığının birisi koymuş olacak, demiş. Hanımefendiye gösterecek olmuş, o da :

— İlâhi efem, nasıl olur da anlamazsınız?

Demiş.

Biçâre dişçi bozulmuş, yer yarılsın dibine geçeyim diyecek olmuş. İş uzasın diye, inci gibi dişlerin birisi düzelirken ağrı ötekine de vurmağa başlamış, ertesi gün çantasında köşesi yanık bir ipekli mendil bulmuş, daha ertesi günü kadıncağız Mustafendinin elini sıkıp uğuşturmuş.

— E, hiç bir şey konuşmadı mı?

Dedim, bana ters ters baktı :

— «Sizin için yanıp tutuşuyorum fem...» demiş.

— Ya sen ne dedin? dedim.

— Bendeniz mi efendim?... diyebilmiş.

— Daha ilk gördüğüm gündenberi...

— Ama efendimiz, böyle şeyler bize ayıptır, hem de günahtır, zatıâliyeniz kölenizin kerimem yerindesiniz, duyanlar bana ne der, size ne söylerler!.

Başlamış Hanımefendi hüngür hüngür ağlamağa.

— Amma da toymuşsun Mustafendi... diye payladım, hiç bir seven kadına bu muamele olur mu?

Bana ağlar gibi baktı

— Çantayı, sandığı toplar toplamaz kaçtım, dedi. Ben bu yaştan sonra namusumu iki para edemem... Cenabı hak haramı nasip etmesin...

(Ses Dergisi, Sayı: 2. 28 Sonteşrin 1938)

«Avur Zavur Kahvesi» (1948) nden:

YOK YERE

Yaz, kış bağındaki kulesinde otururdu. Piyade Miralayı tekaüdü Mahmut Şerafeddin Beyefendi'nin zaten kasabada oturmasına imkân yoktu. Muradı Râbi devrinin hisarlarını andırır kulesinden başka bir yere sığabilir miydi ki?... Tıpkı kalesinden bir top atımı uzaklaşırsa kanı helâl olup başı uçurulan bir Dizdar Ağa gibi oraya kapanmış, tahassun etmişti. Sınırı, bağının arkları, hükümeti, karakuşî hükmü; ırgatları, uşakları, atları, itleriyle zamanenin yeni telâkkilerini, elektriğini, radyosunu düşman bilerek kapılarını kapamış, hendeklerinin köprülerini kaldırmış, kuleden kuleye, eski cenkçiler usuliyle, sanki gafil avlanıp baskına uğramamak için, uyumadığını belli etmek ister gibi gür sesiyle :

— «Yektir Allah yek!...» diye bağırarak, yalnız başına yaşardı.

Yetmişini geçtiği halde, tabiî, evlenmemişti. Anası sekseninde öldüğü zaman, o, altmışlıktı. Ondan sonra da alacağı kadın ona elbette koca demez, kocayemişi derdi. Şahin gagası gibi kıvrık burnunun yanında yuvarlak gözlerine doğru yastıklı yeniçeri bıyığı, kalkık durmağa alışıktı. Karşı karşıya gelenler ilk önce karniyle kucaklaşırlar, toka için el uzatanlar avucunda parmaklarını övüttürürlerdi. O el her zaman sıcaktı, kalbi gibi, gönlü gibi.

★

Kırk senelik emirberi, aşçısı Hüseyin Çavuş kulede kâhyalık noktasından, ondan sonra gelirdi. Yemen'de yedi yerinden vurulduğu zaman bu adam onu Arab'a bırakmamış, yarasını sarmış, yedi saat omuzunda taşıyıp, tabura getirmişti. Miralayın ayağı oyun için biraz ak-

sardı. Ama o, aksayış nekadar da yaraşırdı. Balkan Harbi'nde de beraberdiler. O da Hüseyin Çavuşu yaralı diye Bulgara bırakmamıştı. O da Çavuşunu sırtına vurmuş, Çatalcaya getirmişti.

Irgadımn üstüne, hiddetlenip de, yürüyecek olsa, o önliyebilirdi. Yıllıkçıların parasını meteliğine kadar dopdoğru o öder, alacakları o toplar, su böreklerini, gaziler helvasını o pişirir, Beyefendi'nin mezesini ancak o hazırlardı.

Etraftaki doğuracak yoksul kadınlardan, ekmeğini güç bulan ailelerden hep haberli olurdu. Hüseyin Çavuşu yağmurlar başlamadan fıkara evlerine gönderir; damlar aktarılır, yetecek kadar kömür dağıttırırdı. Ama bir huyu vardı: İsteyene zırnık bile koklatmazdı, istemiyeceksin vesselâm...

Talvarının altına entarisiyle, donsuz, şallak mallak uzanan bu yeniçeri çorbacısını son trenle geçenler kaç defa gülerek seyretmişlerdi. Makinistler hep ahbabıydı, tiz düdüklerle, yasak olduğu halde, onu selâmlar, o da eliyle işaret cevabı çekerdi.

İşte haftada iki defa kasabanın keyif ehilleri burada toplanırdık. İstiyen kafa çekerdi, istemiyen tıka basa karın doyururdu. Yatsıya doğru ev sahibi ağzını çalkar, tövbe istiğfar eder, abdest tazeler, namaza dururdu. Bunun mânası: «Haydi bakalım çekin arabayı!...» Demekti.

Perşembe günleri kasabaya inerdi. Bir çift cins, azgın at çeker, faytonunun içinde, gözler fırıl fırıl, bastonuna kılıç gibi yaslanır, köylü, hacılı, hocalı, memurlu, zabitli ahbaplarının yerle beraber selâmlarını toplıya toplıya, doğru valinin yanına girer, bağıra çağıra, dümdüz konuşur, yetiştiğine yetişir, yetişemediğine papucunu atar, hükümetten çıktıktan sonra, Karga Tevfik'in çarşıdaki gazinosuna arabasını çektirirdi.

Sınıf arkadaşı hep bizimle oturur, Topçu Miralayı Rüştü Bey'in yanına şöyle bir kurulurdu. Rüştü Bey'in hâtıra defteri, kırk senedenberi, günü gününe kayıtlı olduğu için, sahife sahife açarlardı. Bazan sorardı :

— Rüştü Bey, Kâzım Muğla şimdi nerede acaba?

— Develide, mahdumunun yanında, eczacıdır oğlu...

— E, Kâmil Lefke?...

— O Paşa oldu ya!...

Yerinden bir adım boyu fırlıyarak, kahveyi çın çın çınlatır kalın sesiyle :

— O Paşa oldu muydu o?... diye bağırırdı.

Evet ömrünün tek derdi bu idi: Paşa olamamak... Bir buna yanardı. Memuriyle değil, âmiriyle çekiştiği için Paşa olamamıştı. Kimi Paşa olmuş diye duyacak olursa yerinden zıplar :

— O Paşa oldu muydu o?... diye haykırırdı. Kalın zırhlı Paşa pantalonu, sırmalı apoletler, ona kimbilir ne kadar yaraşacaktı?... Aslan gibi geniş göğsüne nişanları sıralanıp, mahmuzları çınlayarak, rüzgârlar gibi geçip gitmeği candan isterdi. Olamamıştı vesselâm.

★

Bir akşam dönüşü, postahanenin önünden geçerken posta müdürü ona bir telgraf uzatmıştı. Kartal bakışlı gözleri kızara kızara okumuştu. Sonra bana vermişti :

Yarınki trenle geliyoruz... Edâ.

Bilirdim, Allahtan başka kimsesi yoktu. Kim oluyordu bu kadın?
— «Bizim Eda...» dedi, «Eda'yı hangi İstanbul'lu bilmez?»

Amman Edâ, yandım Edâ
Aç kapıyı, geldim Edâ...

şarkısı ona çıkmıştı. Kapısının önündeki havagazı fenerine, arzı hal için, kendisini asanlardan tut da evini barkını bırakıp terki dâr ü diyar edenlere kadar koca bir devir onun için yanıp tutuşmuş bir âfeti devran idi. O göz, o kaş, o tavır, o yürüyüş, o göğüs, o sağrı, o boy, o pos... Yaş bende yetmiş, ama gel de bana sor, şimdi bile yüreğim, yirmisinde gibi, çırpınıp duruyor. «Ulan Keleş, sağdaki ibişi kırbaçla, doğru kuleye... Sen de bu gece bende kal, tabiat sahibisindir, şunların odasını beraber hazırlayalım. Hüseyin mezeleri tamamlamıştır, rakı kuyuda, salatalıklar buz gibidir...»

Pos bıyıklarını çekiştirerek dev gibi sesiyle mırıldanıyordu:

Amman Edâ, yandım Edâ
Aç kapıyı, geldim Edâ...

— Edâ'yı topuklu terlikleriyle, atlas gibi tenine, kan oturtarak, ben dövmüşümdür. Bilir misin bana tutkundu. Yalvarmaz, sallamazdım da ondan... Bak kaltağı göreceğim de gelmiş, ne dersin?... Tövbekâr edip nikâh edecektim ama, vâlide merhume bırakmadıydı!...»

★

Sabaha kadar bir gözü uyudu; bir gözü uyanıktı. Arabayı bir saat evvel çektirdi. Yolda Hüseyin kâhyayı haşladı, Kel Ali'sini dövecek oldu, arada bir de bana göz kırpıyordu: «Sakın ciddiye alma» der gibi... Tren de, mahsus gibi, bir saat geç kaldı. İstasyon memurlariyle kavga etti, olmıyacak adamlara küfürler salladı.

Ve nihayet *amman Edâ, yandım Edâ* indi. Arkasından bir taze kadın, bir de elinden tutulan beş yaşında bir kız çocuğu...

«Eh, ben gideyim» dedim, bırakmadı. Edâ altmış beşlikti. Çoktan ununu eleyip eleğini asmış, hayyızdan, nifastan kesilmişti. Gerdanı düşmüştü, gözlerinin altı buruşmuş, fakat hâlâ baygın bakar, yahut dalar dalar gider iki kara göz, adamın içini karıştırıyordu. Yanındaki tazeyi bize takdim etti: «Kerimem...» diye.

Mahmut Bey :

— «Ya bu küçük?» diye sordu. Kerimesi cevap verdi

— «Kerimem...»

Aman Allah! Kerimesinin de ne gözleri, ne yanakları, ne yancıkları vardı... O ne mis gibi koku, efendime söyliyeyim *o ne kaşlar, o ne gözler, Yaradana kurban olayım.*

★

Kulede soyunup döküdüler. Yanımıza indiklerinde Eda Hanım'ın eli doksan dokuzluk tesbihli, kerimesinin göğsü al güllü, lepiska saçları pembe karanfilli idi. Ben kendi kendime dedim ki: «Olanlar sana oldu Niyazi, sen bu kadına dayanamazsın, bizim Miralay evvelâ anasına abayı yaktı, şimdi de kızına yakar, nikâhlar, malını mülkünü üstüne eder, senin ırzın var, erkekliğin var, arkadaş karısına alimallah gözünü kaldırıp da bakamazsın» diye kendi kendime alıp veriyorum. Yoksa bu eski kaltak kızını neye aldı da buraya geldi, mânası ne?

Bir de ne dikkat edeyim, Mahmut Şerefeddin Bey'in gözü ne Edâ'da, ne de Edâ'nın edâsında, gözü hep kız çocuğunda... Büyülü gibiydi!... O koca gövdesiyle kanapelerin arkasına çömelmeğe çalışarak saklambaç oynuyor, Kel Ali'yi çağırıp :

— «Çabuk doru ata atla, istersen çatlat, kasabadan dört tane yatınca uyur bebek al...» diye üstüne yürüyor, herifin arkasından çabuk olmadı diye tekme savuruyordu. Rakı tepsisi geldiği zaman o canım annesi artık uyuklamağa başlıyan kızı alıp yukarıya götürdü. Haydi, beyefendi de arkalarından. Eh, karıya sataşacak, salacak dedim. Halbuki hemencecik ayaklarının ucuna basa basa geldi :

— «Melek gibi» dedi, «Bebekler gibi, yatınca, yastıcığına başcağızını koyunca uyudu gitti.»

Çocukla çocuklaşmıştı. Kadınları filân gözü gördüğü yoktu. Ben kendi kendime: «Acaba hâli mi kalmadı?» dedim.

★

O gece, çektik kafayı, çektik kafayı... Edâ'yı balığa limon sıkarken şöyle bir tetkik ettim. O ne ellerdi efendim, o sıkışta ne ince cilveler vardı. Sen sebepsiz âfet kesilip, can yakıp ciğer kebap etmemişsin dedim. Edâ Hanımefendi meclis kızışınca, o hâlâ güzel ellerine udu da aldı. Ud söyledi, mızrab söyledi, o söyledi, kızı da söyledi, biz söyledik, Mahmut Bey merhum söyledi:

Amman Edâ, yandım Edâ,
Aç kapıyı geldim Edâ...

Hele kızının ne âhenkli, ne baygın, ne boğuk, ne oynak sesi vardı. Kadehler beyazlandıkça uçkur havalarına döndük:

Unkapanı'nın kocakarısı
Zampara alır geceyarısı.

Çifte tellilerde ana ile kızın arasında gizli bir işâret sezer gibi oldum, parmaklarında da ziller nereden çıktı?.. Yahu, amma da kıvırdı, amma da salladı, titremiyen bir yeri yoktu, ne gerdan kırdı, o ne göbekti ki dört tarafa atıyordu. Sonunda, ter içinde, gidip Mahmut Beyefendi'nin kucağına yattı... «Eh dedim şimdi anlaşıldı, Edâ, kızını beye verecek, mala oturacaklar.»

Fakat Miralaycağızın aklı, fikri başka yerde idi, arada bir kalkıyor, terliklerinin ucuna basıp entarisini toplıya toplıya çocuğa bakmağa gidiyordu. Açılır, üşürse diye çırpınıyordu.

★

Aradan haftası geçti, geçmedi, mini mini melek, küçük kız hastalanmaz mı? Yavrucak ateşler içinde yanarken asıl kebap olan bizim beyefendi idi. Hekimin biri gidiyor, öteki geliyor, Mahmut Bey âdeta süzülüyor, eriyor, çöküyor, elinde derece, sabahlara kadar nöbet tutuyordu.

Çocuk bu, ne olacak, bir gece ateş düşüverdi. Büyük anasından, küçük annesinden miras o güzel gözlerini gerine gerine açtı. İlk sözü de, sanki öğretilmiş dersiniz:

— «Babacığım!...» demek oldu.

Miralay, ömründe bu hitâbı beklemiş gibi, hüngür hüngür ağladı. O mağrur şâhin gözlerindeki yaşları saklamağa tenezzül etmiyen tavriyle dedi ki :

— «Bir yaştan sonra, pos bıyıklar bile, bir çocuk elleriyle koparılmak ,yolunmak için feryâd eder...»

— «İlâhi Şeref Bey!..» dedim.

★

Edâ ile kerimesi artık bütün bütün ümitli idiler. Miralay, orospu eskisi şakşukayı nikâh eder diye.. Kulede vaziyete hâkimdiler. Fakat şöyle bir iş oldu da koca ihtiyar, son deminde, kepâze olmaktan kurtuldu :

Bir sabah biz aşağıda, galiba kahvaltıda idik, yukarıdan doğru genç kadın çılgın gibi bağırıyordu :

— «Yetişin ümmeti Muhammet!.. Evlâdıma bir şeyler oldu, ölüyor!..»

Biz yerimizden fırladık, fakat Mahmut Beyin yüzü titredi, birdenbire burnundan oluk gibi kan boşandı. Sol eliyle yakalığını koparmak ister gibi bir şeyler yaptı. Miralay Mahmut Şerafettin Beyefendi göçüp gitmişti.

Hem yok yere gitti, meğer küçük kız bir tanecik kiraz çekirdeği yutmuş imiş de annesi ya ölürse... diye korkmuş imiş, tabiî mal mülk mahlûle kaldı. Hay uğursuz karılar hay!...

SELÂHATTİN ENİS

1892 de Antalya'da doğdu.
11 haziran 1942 de İstanbul'da öldü.

İlk hikâyesi

ÇİNGENELER
(Fağfur, ekim 1918)

"Kimse tarafından dokunulmamış tâze bir ceset üzerinde teşrih dersini takibetmek kadar mesleğine âşık bir doktora yahut etüd yapmak üzere bir kaç zamanını Tıbbıye'nin ölüleri arasında geçiren bir hikâyeciye zevk veren hemen hiç bir şey yoktur."

("Teşrihhânede" Bataklık Çiçeği. 1924)

SELÂHATTİN ENİS

(Antalya - İstanbul)
(1892 - 1942)

HAYATI

Selâhattin Enis 1892 yılında Antalya'da dünyaya geldi. Jandarma albayı Ahmet Enis Bey'in oğludur. Hukuk Fakültesi'ne girmişken "Birinci Dünya Savaşı" (1914 - 1918) nın çıkması üzerine askere alınmış, fakat cepheye gönderilmemiş, bütün savaş süresini yedek subay olarak İstanbul'da geçirmiştir. "Mütâreke" den sonra Ayân Meclisi kâtipliği, Denizyolları müfettişliği yapmış, ayrıca ikinci iş olarak gazetelerde de çalışmıştır. Öldüğü sıra Devlet Denizyolları İdâresi'nin yirmi yıllık memuru idi, muhâberât ve neşriyât şefliği yapmakta idi. Tutulduğu zatürrieden kurtulamıyarak, kısa süren bir hastalıktan sonra, 11 Haziran 1942 de öldü. Feriköy Mezarlığı'na gömüldü.

EDEBİ HAYATI

Küçük yaşta edebiyata merak saran Selâhattin Enis, 1912 yılında gazetecilikle yazı hayatına girdi. Ondan önce de ilk roman denemesi *"Neriman"* ı, daha onsekiz yaşındayken

yazmıştı (1910). Müsahhihlikten yazı işleri müdürlüğüne kadar gazeteciliğin çeşitli işlerinde bulunmuş, *"İkdam"*, *"İleri"*, *"Vakit"*, *"Son Saat"*, *"Payıtaht"*, *"Cumhuriyet"*, *"Son Posta"* gazetelerinde çalışmıştı. Selâhattin Enis, ayrıca, "Mütâreke" ile "Cumhuriyet" in ilânı sıralarında (1918 - 1924) çıkan edebi-mizahi hüviyette bir çok dergilere hikâyeler veriyordu: *"Fağfur"* (1918), *"Şâir"*, *"Kaplan"* (1919), *"Şebâp"* (1920), *"Düşünce"* (1922), *"Resimli Hikâye"* (1927). Onun edebî çalışmalarının en verimli yıllarının 1918 1928 arasında olduğu anlaşılıyor. Belli başlı altı romanı ile ancak onüç tanesi *"Bataklık Çiçeği"* (1924) adındaki hikâye kitabına alınmış, çoğu o yıllarda çıkan dergilerde kalmış hikâyelerini de, bu yıllar arasında yazmıştır. Bu sıralarda onun *"Kaplan"* adında çok saldırıcı on beş günlük bir edebiyat dergisini de çıkardığını görüyoruz (Ekim 1919). Bu dergi, *"Mütâreke"* yıllarında esen, "Birinci Dünya Savaşı" sorumlularına yöneltilen bütün saldırışlara açık tutulan hür bir yayın havasından faydalanarak, açık ve sert bir mücâdeleye girişiyordu. Başındaki *"Sert ve serbest sözlü edebî-içtimaî mücâdele risalesidir"* sözleri de derginin tutumunu açıkça ifade ediyordu. Selâhattin Enis, bir yıl önce *"Fağfur"* dergisinde yayınladığı *"Çingeneler"* adındaki hikâyesinden dolayı mahkemeye verilmişti (1918). *"Kaplan"*, mahkemenin gidişini naklediyor, natüralist sanat görüşünü açıklıyor, geri düşüncelilere, anlayışsızlara saldırıyordu. Onun natüralist karamsar zevkinin bir belirtisi de *"Şebâp"* da yayınladığı *"Zehir Çanağı"* başlıklı nesirlerinde de görülür.

1928 yılından sonra git gide edebî çalışmalarını bir yana bırakmış, bir gazeteci ve memur olarak hayatını bitirmiştir. Bazı açık saçık sahneleri ihtiva eden kitapları (natüralist görüşü icâbı), genel kitaplıklara konulmamış, ellerde dolaşan nüshaları da fersûdeleşip yok olduğundan, Selâhattin Enis'in bugüne kadar gelebilen biricik kitabı yeni yazılarla ikinci baskısı yapılan *"Zaniyeler"* idir.

ESERLERİ

Bataklık Çiçeği. Hikâyeler. Orhaniye Matbaası. 13 hikâye. İstanbul: 1924; *Zâniyeler.* Roman. Orhaniye Matbaası İstanbul: 1924; *İkinci baskı:* Cumhuriyet Kt. İstanbul: 1943; *Sara.* Roman. Orhaniye Matbaası. - İstanbul: 1926; *Cehennem Yolcuları.* Roman. Orhaniye Matbaası. İstanbul: 1926.

Bunlardan başka kitap biçiminde basılmış *"Neriman", "Endam Aynası", "Mahalle"* adlarındaki romanları kitapçılarda ve genel kitaplıklarda bulunamamıştır. 1918 1928 arasında çıkmış dergi ve gazetelerde yayınlanan hikâyelerinin çoğu derlenmemiştir.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER

1912 den başlıyarak gazetecilikle yazı hayatına atılan Selâhattin Enis, çağına bakımla çok ilgi çekici hikâyeler ve romanlar yazmakla beraber değeri ve kişiliği üzerinde fazla durulmamıştır. Piyasa romancı ve hikâyecilerinin kolayca üne kavuşmaları karşısında onun eserlerinin bir sanatçı titizliği ile işlenmiş, natüralist bir hüviyete sahip oluşları yadırganmış, hattâ bu yüzden mahkemeye bile düşmüştü.

Çoğu dergi ve gazete köşelerinde unutulup kalmış bulunan küçük hikâyelerinden ancak onüç tanesini bir araya getiren *"Bataklık Çiçeği"* (1924) adındaki hikâye kitabındaki parçaların çoğu, çağdaş bulunduğu hikâyecilerin eserlerinden pek başka, daha ileri bir anlayışla yazılmışlardı. Konuları, kişileri, gerçekçi-natüralist gözlem gücü, hareketli anlatma tekniği ile o devir (1918 - 1924) gazete ve dergilerini dolduran piyasa hikâyelerinin basma kalıp modellerinden tamamiyle ayrılır. Çoğu halkın aşağı tabakalarından alınmış kişilerinin duyuş ve düşünüşlerini hareket ve hayat içinde göstermekteki ustalığı, onu, zamanının en değerli hikâyecisi hâline getiriyordu. 1918 den sonra eser veren yazarlar içinde onun sanatı, bilhassa natüralizme kaçan sert gerçekçi kişiliği, anlatışındaki ustalık, günlük yaşayışa hikâyelerinde yer vermesi bakımlarından, Cumhuriyet'ten sonra gelişen yeni sanatın bir habercisi, bugün iyice yerleşen hikâyede yeni zevk anlayışının geçmişte kalmış, değeri anlaşılmamış bir öncüsüdür.

Selâhattin Enis, *"Zâniyeler"* (1924) adındaki romanı ile yeniden ele aldığı romancılığı, hikâyeciliğinden daha süreli olmuştur. Bu alanda üçü bilinen ("Zâniyeler", "Sara", "Cehennem Yolcuları"), üçü de unutulmuş ("Neriman", "Endam Aynası", "Mahalle") altı roman yaz-

mıştı. Bu romanlarında kibar tabakaya ve onların içindeki soysuzlaşmış çevrelere ve insanlara karşı Zola'vâri bir kin ve husumetin izlerini görmek kabildir. Hikâyelerinde ve bütün romanlarında natüralist acılık, devamlı olarak hayatın en karanlık, en soysuz yönleri üzerinde ısrarlı duruşundan gelen bir karamsarlık vardır. Birinci Dünya Savaşı sıralarında Istanbul'un kibar semt ve çevrelerinde yaşanan sefâhat ve fuhuş hayatını çok sert bir ölçüde, açık çizgilerle ortaya koyarken, hırçın bir üslûpla hicveder ve hırpalar. Sevimli, hoppa aşkları, tatlı eğlenceleri tasvir eden aşk ve salon romanlarının çok okunduğu, edebî roman zevkinin bunlara dayandığı bir devirde yayınladığı bu eserleri, kitapçılığın başka yollara dökülmüş hesapları, edebî tenkidin yoksuzluğu, sanat dünyasını saran anlayışsızlık yüzünden esaslı bir ilgi uyandıramadan kalmış, Selâhattin Enis, hayatını memuriyetle kazanırken yazarlık gücünü ve istidadını da gazetelerde tüketmiştir.

Madde dünyası ve sosyal çevrenin insan ruhu ve davranışları üzerindeki etkilerini, yaşadığı devrin modasına aykırı olarak mizahî değil de, acı bir hiciv yolu ile anlatan Selâhattin Enis'in romanları içinde en çok dikkati çekenlerinden ikisi *"Zaniyeler"* ve *"Cehennem Yolcuları"* dır. Bunlarda 1908 den sonra "Abdülhamit Devri", 1922 den sonra "Birinci Dünya Savaşı" günlerine dönüp bakarak o günlerin bozukluklarını ve sefahatlerini anlatır. Bunlar, ölçüsüz karamsarlığı ve düşünceleri bir yana bırakılırsa, o devirleri canlandıran en güçlü eserler arasında yer alırlar.

Bataklık Çiçeği (1925) nden:

İMAMIN FATMA HANIM

Kendisine «İmamın Fatma Hanım» diyorlardı. Onu mahallede bilmiyen hemen yok gibiydi. Nerede bir kedi görünürse hemen Fatma hanım hatıra geliyordu.

Kocası öldükten sonra, o, yalnız kalmış ve bütün aşkını yumuşak tüylü, boncuk gözlü kedilerine hasretmişti. Onlar, Fatma hanımın yegâne eğlencesi, yegâne meşgalesi idiler. Ciğercinin medit ve yanık sesi köşeden akseder etmez kuyrukları sırtlarına kıvrılmış Mestan, Fındık, Tekir, Nazlı, Sarman, Maviş, hepsi uzun miyavlamalarla birer ikişer odaya dolarak Fatma hanımı mangal başında sabah kahvesini içerken yakalarlar, dizlerine sürünerek, omuzlarına çıkarak, kulakları dışarıda, gözleri Fatma hanımın gözlerinde, ciğercinin geçmekte olduğunu kendisine bildirirlerdi. Fatma hanım, bazan fazla üzmek için onlara ehemmiyet vermediğini gösterir bir hareketle kahvesini kaynatmakta devam ederdi. O vakit Mestanla Tekir, sanki ciğerciyi durdurmak için hemen pencereye koşarlar, pervazına sırtlarını uzun uzun sürterek ricakâr ve baygın miyavlamalar içinde başlarını sokaktan Fatma hanımın yüzüne, Fatma hanımın yüzünden sokağa çevirirlerdi. Daha güzel ve acul olan Nazlı, minderi hırçın asabî pençeleriyle tırnaklar, iki saatten beri mangalın altında çöreklenip uyuduğu halde ciğercinin sesiyle uyanan Maviş evvelâ gerinir, sonra dört ayağını bir noktada toplamak istiyen bir hareketle sırtını kamburlatır ve böylece uyku mahmurluğunu çözerken diğer taraftan da tatlı gözlerinin sevimli ve munis nazarlarıyla Fatma hanıma bakarak: «Haydi, ciğerci geçiyor!» demek isterdi. Fatma hanım kahvenin taşmamasını üvey kızı Şükriye'ye tembih ederek ayağa kalkardı. O vakit odanın birer köşesinde miyavlayan kedileri bir saniye susarak, önünde, ardında, kendisini kapıya kadar takip ederlerdi ve kapı açılır açılmaz hepsi top ağzından fırlamış gibi sokağa atılarak ciğercinin etrafını sararlar, kimisi daha muhteriz; kimisi mahallenin köpekleriyle burun buruna geldiğini görerek gözleri büyümüş, tüyleri dikilmiş, uzun fo-

surtularla hadit; kimisi ciğercinin bacaklarına gerine gerine sırtlarını sürerek, bir diğeri onun kan ve et kokan eski kunduraları üzerinde pembe burnunu gezdirerek ve hepsinin gözleri ciğercinin ellerinde sabırsızlıkla beklerlerdi.

Ciğeri aldıktan sonra Fatma hanım yine önünde ardında kedileri mutfağa giderken, ciğerci de arkasında mahallenin Bozburuniyle, Arabıyla, eniklerini memelerine yapıştırarak sürükliyen Kuyruksuzuyla köşeyi dönerdi. İşte bu, her sabah böylece tekerrür ederdi.

Fatma hanım kedilerinin hepsini seviyor, onlarla bir insan gibi konuşuyordu. Hepsi onun çocukları, yavruları, eğlencesi, meşgalesi, her şeyi idiler. Mestan renginin güzelliğiyle, Maviş bakışlarının ünsiyetiyle, Pamuk tüylerinin uzunluğuyla, Fındık mini mini başı tombalak sırtında bir helezon teşkil eden yuvarlak kuyruğuyla güzeldi. Bunların en ihtiyarı Tekir, en genci Fındık idi. Ve böylece Tekir, vakur ve sakin mütemadiyen uyurken Fındıkla Tombalak. bir makaranın arkasından koşarlardı. Fatma hanım kucağında uyuyan Mavişin uzun horultularını dinliyerek köşede çorabını örerken diğer taraftan da gözlüğünün arkasından Fındıkla Tombalağın oyunlarını takibederdi.

Bilhassa kışın vürudu Fatma hanımın canını sıkıyordu. Şubat gelir gelmez o bütün hayatını verip harabettiği güzel kedileri kendisini terkederek komşuların damlarında aşk aramağa gidiyorlardı. O vakit evde bir şey eksilmiş gibi olurdu. Fatma hanım müteessir, herkesle kavga eder, kedilerine muğber olurdu. Zaman zaman rüzgârlar, gecenin sükûnu arasında kendisine onların acı acı miyavlamalarını taşırdı. Bu miyavlamalar kesik kesik başlıyarak evvelâ uzun bir inilti haline; sonra dişsiz bir ağızdan çıkan pes, istirhamkâr bir bükâ şekline geçer ve nihayet birden şiddetlenen acı bir haykırmaya inkılâp ederdi. O zaman Fatma hanım düşünürdü: Ah, güzel maviş ne haldeydi? Mestan ne yapıyor, Nazlı ıstırap çekiyor muydu?.. Ve sonra hiddetlenerek karar verirdi: Onlar, bunlara müstahaktılar; mademki kendisini terkederek elâleminin damlarında dost, âşık arıyorlardı. O halde bu acılara tahammül etmeliydiler. Mamafih yine gayrı ihtiyari ayağa kalkarak titriye titriye bahçeye koşar ve onları çağırırdı: «Maviş, Nazlı, Tombalak!...» Bahçede rüzgârlar dolaşır ve yukarıda kamer, sanki ona «Uğurola, Fatma hanım!..» derdi. İşte duvarın üzerinde Maviş, etrafı komşuların kedileriyle muhat, bir kiremit üzerine sinmiş bekliyordu. O kadar emek verip büyüttüğü, dizinin dibinden ayırmadığı Maviş, en sonra bir sokak süpürgesi, komşu kedilerin maskarası mı olacaktı? Hep, hep onu baştan çıkaran sarı evin boz kedisiydi. İşte yine orada, ondan iki adım uzakta duruyordu. Fatma hanım, arkasını duvara daya-

mış tekrar Mavişi çağırırdı. Halbuki bu başlardan hiçbirisi aldırmaz, hattâ hattâ Maviş, o bile tavrını bozmazdı. İşte sarı evin boz kedisi, yavaş yavaş burnu ile kiremitleri koklayarka ona yaklaşırken, duvarın diğer tarafından Elmas hanımın kuyruksuz kedisi de aynı suretle, aynı batî, aynı yavaş ve muhteriz adımlarla ilerledi. Ötede kızışmış diğer bir kedi alayı komşusunun asma çardağını sarsarlardı. İhtimal ki Tekir de orada karşı komşunun maymun suratlı uyuz kedisiyle âşıkdaşlık ediyordu...

Böylece Fatma hanımın kedileri kızgınlık zamanlarında günlerce eve uğramıyarak damdan dama gezerler, dolaşırlar ve sonra Maviş, Nazlı, Tombalak enseleri yolunmuş, sırtları çamurlu; Tekir, Mestan, Pamuk yürüyemiyecek kadar yorgun, ağızları burunları tırnak yarası içinde tekrar Fatma hanıma gelirlerdi. Fatma hanım birkaç gün onlara dargın, ne ciğerlerini alır, ve ne de sırtlarını kaşır, hattâ hattâ isimlerini bile çağırmazdı. Meselâ ciğerci geçerken miyavlıyan Mavişe: «Miyav, ha.. derdi. Dam üstünde bağırırken hiç ciğeri düşünmüyordun değil mi?..» Ve sonra homurdana homurdana kahvesini içerdi.

Fatma hanımın nefreti, yalnız birkaç güne münhasırdı. Sonra hepsini affederek tekrar kedileriyle dost olurdu.

Fatma hanım kedilerini, sultan gibi izzet ve ihtimam içinde besliyor, hiç kimsenin onlara dokunmasını, onlara bir şey söylememesini istiyordu. Bir gün pencerenin önünde otururken, mahalle çocuklarının boynuna ip bağlıyarak Mestanla eğlendiklerini görmüş ve bu hâdise onu o kadar kızdırmıştı ki, hemen merdivenleri dörder dörder atlıyarak mutfakta eline geçen oklavayı yakalamış ve sokağa fırlamıştı. Onu gören çocuklar birden çil yavrusu gibi dağılmışlardı. Fatma hanımın elinden fırlıyan oklava boşa gitmiş, komşunun kapısına çarptıktan sonra kaldırımın üzerine düşmüştü. Şimdi o, kolları belinde bir desti kulpu teşkil eden vaziyette: «Yumurcaklar, zavallı hayvancağızın ağzı yok, dili yok. Ondan ne istiyorsunuz? Benim kedimle oynıyacağınıza gidin babanızın sakalıyla oynayın..» diye bağırıyor ve sonra kedisini içeriye alarak böyle terbiyesiz çocuklar yetiştirdiği için bütün mahallenin suratına kapıyı çarpıyordu..

Fatma hanım neredeyse kedileri de kendisiyle beraberdi. Sanki onlar kürkünün bir eteği, Fatma hanımın bir gölgesiydiler. Komşulara sabah kahvesine giderken kedileri de kendisiyle beraber gelir; mahalle bakkalına, zerzevatçıya uğrarken aynı suretle Mestanla Pamuk önünde, Fındıkla Tekir yanıbaşında, Mavişle Nazlı arkada Fatma hanımı takip ederlerdi. Mahallenin esnafı, Fatma hanımı daha görmezden evvel onun gelmekte olduğunu anlarlardı. Köşeden iki kedi görünür görünmez he-

men zerzevatçı Apustol aktara bağırırdı: «Hamit efendi, Hamit efendi!.. İşte İmanım Fatma hanım geliyor...»

Bir an içinde bu söz, bütün ağızları dolaşır ve herkesin nazarları köşeye in'itaf ederdi. Bir saniye sonra nohudî yeldirmesiyle Fatma hanımın köşeyi döndüğü görülürdü. Fatma hanım, elindeki bastonu kakarak arkasında zembili, önünde ardında, sağında solunda kedileri, herkesin hayretkâr nazarlarına bir nigâh-ı tebessüm göndererek mahallenin en güzel kedilerine mâlikiyetten mütevellit bir gururla yürürdü. Ve yanında kedileri ayaklarının na mahsus itinakâr hatveleriyle patiklerini kirletmemek için basacak temiz bir taş ararlar ve ayakları çamura rastgeldikçe titizlenen Mestanla Pamuk ikide birde hırçın ve asabi, patiklerini silkerek bir taştan diğer taşa atlarlardı.

Mavişle Mestan ve Nazlı komşu damlarında karınlarını doldurmuşlardı. Günden güne memeleri şişiyor, hatveleri batileşiyor ve böylece akşama kadar köşe minderinden kalkmak istemiyorlardı.

Fatma hanım onların gebe olduklarını anlamış ve daha şimdiden tedarikâta başlamıştı. O, çocuk dünyaya getirmenin ne hunin ve feci bir şey olduğunu bildiği için kedilerinin de kimbilir ne kadar ıstıraplar çekeceğini düşünüyor ve sonra mini mini yavruları okşayacağı emeliyle müteselli oluyor ve her saat onların memelerini sıkarak süt gelip gelmediğine bakıyordu...

Kediler birer gece fasıla ile doğurmuşlardı. Fatma hanım daha akşamdan lâzım gelen tertibatı hazırlıyarak üç dişi kedisiyle odaya kapanmıştı. Mestanla Nazlı, köşe minderinde uyuyorlardı. Maviş ise geziniyor ve bazan oturarak uzun uzun yalanıyor, ve ikide bir derinden gelen hafif bir miyavlama ile Fatma hanımın yüzüne bakarak ona birşeyler söylemek istiyordu. Fatma hanım, o kışın boralı, fırtınalı gecelerinde sıcak mangal altını terkederek komşu duvarlarında gezmenin en sonra böyle bir netice vereceğini Mavişe anlatıyordu. Fatma hanım sözünü ikmal edemedi. Maviş son bir hamle ile kalktı ve yarım dakika, öyle sersem ve muzdarip durdu. Fatma hanım, artık yavrunun gelmesinin yakınlaştığını anlamıştı. Şimdi bir ebe gibi hareket ediyordu. Maviş uzun uzun ıkınıyor, belini kamburlaştırıyor, bir hasta gibi inliyordu.

Doğan sekiz yavru, birden evin sakin ve sessiz muhitini değiştirmişti. Artık her yeri ve günün her saatini onların sesleri dolduruyordu.

Evde üç lohusa vardı. Şimdi Fatma hanımın işi daha ziyade güçleşmişti. Analarına biraz daha fazla ciğer veriyor, yavrulara her sabah tiritler, paparalar yapıyor ve onlar bunu yerken karşılarına geçerek uzun uzun seyre dalıyordu; bu, onun için en tatlı meşguliyetti. Meselâ şurada cıyak cıyak bağırırken birkaçı tiritlerin üzerinde yürüyor, bir diğeri

anasının bacakları arasında mütemadiyen başını vurarak meme arıyor ve hemen hepsi hiç susmıyarak muttasıl bağırıyorlardı. Bazan bu cıyaklar arasında analarının daha vakur, daha ahenkli mırnavları geçiyordu. Bazan Mavişin memesinde Mestanın, Mestanınkinde Nazlının, Nazlınınkinde mavişin yavruları süt emiyorlar, ve böylece birbirlerinin süt kardeşi oluyordu.

Fatma hanımın lohusası olduğu hemen bütün mahalleye yayılmıştı. Komşular birer birer gelerek onları ziyaret ediyorlardı. Fatma hanım bu misafirler arasında kötü gözlülerin de bulunacağını düşündüğü için kedilerin ve yavruların boyunlarına isabet-i nazara karşı birer mavi boncuk takmış ve bu suretle muhtemel olan her türlü sui nazar ve kazaya mâni olmak istemişti.

★

Bir gün mühim bir hâdise vukubulmuştu. Yavruların doğduğundan iki ay sonra Maviş, bir akşam üstü bacağında büyük ve geniş bir yara ile eve avdet etmişti. Fatma hanım, onu mutfağın kapısında korkudan sinmiş, bacakları kan içinde bulduğu zaman elindeki satır et tahtası üzerine atarak tıpkı bir deli gibi dışarı fırlamıştı. Yarabbi, zavallı Mavişe ne olmuştu? Fatma hanım ne yapacağında mütehayyir, muttasıl tapiniyor, bağırıyor, haykırıyordu. Maviş, gözlerinde hâlâ derin ve büyük bir korkunun gölgeleri olduğu halde kapının yanına sinmiş hızlı hızlı soluyordu.

Fatma hanımın meserret ve saadetle dolu olan hayatında bu hâdise, mühim bir sarsıntı yapmıştı. Maviş, onun en ziyade sevdiği kedisi idi. Artık bundan sonra güzel gözlü Mavişi bir sülün gibi salına salına gezip dolaşamıyacak mıydı? Fırına, bakkala giderken bütün kediler kendisine refakat ettiği halde, bundan sonra zavallı Mavişi, cumbanın bir köşesinde kırık bacağını yalayarak hanımını mağmum gözleriyle ancak hayalen mi takip eyliyecekti? Yahut yine böyle zerzevatçıya, fırına gittiği günler, Nazlısı, Tekiri, Fındığı, Pamuğu önünde ardında cesur bir aslan hatveleriyle kendisine refakat ederlerken, bu şen ve mesrur arkadaşları arasında o, zavallı Maviş, belki en geride, kırık bacağını meşakkatle sürükliye sürükliye aksak hatveleriyle bir topal dilenci gibi mi yürüyecekti?.. Fatma hanım bunları düşündükçe derin ıstıraplar duyuyor ve müteessir oluyordu. Gününün birkaç saatini kedisine hasretmişti. Ona kantaron yağları, hava cıva merhemleri vesair kendi bildiği, komşulardan öğrendiği bütün ilâçları yapıyor ve onun yarasını tedaviye uğraşıyordu. Filhakika edilen tedavi iyi netice veriyor, yara yavaş yavaş kapanıyordu. Fakat her nedense yarasının kapan-

masına rağmen Maviş mümkün değil tamamiyle iyileşemiyordu. Artık tüylü sırtını ne uzun uzun pencerenin pervazına sürtüyor, ne de eskisi gibi ciğerci geçerken ricakâr miyavlamalarla Fatma hanımın yüzüne bakıyordu. Sanki onun hastalığı içersinde, bilinemiyen bir noktasında idi. Her gün biraz daha düşkün, biraz daha kederli, biraz daha meyus ve mustarip; aksak bacağıyla, gizli bir şeyden korkuyormuş gibi ayakta duramıyarak sallanıyor, bazan havanın sıcaklığına rağmen üşüyormuş gibi dakikalarca titriyordu. O zaman Fatma hanım onun üşüdüğüne zahip olarak, evvelleri her gün akşama kadar güneşin bol ziyaları altında eski uyuduğu köşe minderine götürüyordu. Lâkin onu burada, bu bol güneş altında durdurmak mümkün olamıyordu. Müthiş bir şey görmüş gibi fırlıyor, kaçıyor, topallıya topallıya merdivenleri inerek doğruca kömürlüğün karanlık bir köşesine sokuluyor ve orada vücudu şedit ihtilâçlar içinde sarsıla sarsıla kıvranıyordu. Şimdi her şey gibi Mavişin o eski ve sevimli bakışları da kalmamıştı. Günden güne nazarları dalgınlaşıyor ve onun bütün mahllece meşhur olan güzel gözleri, şimdi cansız, bi mâna iki nokta halini alıyordu. Bazı geceler, uyku arasında şedit gürültülerle sıçradığı zamanlar ise bu bakışlar ayrıca pek vahşi ve korkunç oluyordu. Maviş, işte böyle, her gün biraz daha her şeyden uzak, her şeyden müteneffir, parlak ziyalardan, şedit gürültülerden, keskin kokulardan müteezzi; daima tenha köşeler, karanlık noktalar arıyor ve orada yuvarlak başı, taşınması müşkül bir taş ağırlığıyla ön bacakları arasında, saatlerce bilâ hareket, âdeta cansız, âdeta ölmüş gibi bekliyordu...

Akşam yemeğinden sonra idi. Nazlı, Fatma hanımın kucağında; Pamuk lâmba iskemlesinin, Fındık kahve mangalının altında uyuyorlar, yavrulardan bir kısmı bir topun arkasından koşuyor, bir diğeri Fatma hanımın önünde oturarak örmekte olduğu yumağa arasıra küçük ve pembe elleriyle dokunuyordu. Fatma hanım çorabı örmekle, Şükriye sakızını çiğnemekle meşgul, bir şey söylemiyerek susuyorlardı. Gecenin sükûnunu, yalnız döşeme üzerinde makaranın arkasında koşan kedi yavrularının yaramazlıkları ihlâl ediyordu.

Sokaktan ağır bir kundura sesi duyuldu ve sonra bekçinin kalın sopası kaldırımlarda gecenin geçmiş bir saatini çaldı. Fatma hanım başını kaldırarak belini doğrulttu. Yumağını düzelterek: «Şükriye! dedi.. Kızım! Şu saate bir bakar mısın?..» sözünü ikmale muvaffak olamadı. Birden derinden gelen keskin ve acı bir miyavlama evin sükûneti içinde odaya kadar hücum etti..

Fatma hanım örmekte olduğu çorabı fırlatarak kedilerini seri bir nazarla teftiş etti. Hepsi buradaydılar. Her zaman olduğu gibi yalnız

o, Maviş yoktu. Kim bilir neredeydi? Oturduğu yerden kalktı ve eline lâmbayı alarak sokağa çıktı. Şükriye; ve arkasında Nazlı, Mestan, Tombalak, Fındık ve yavrular kendisini takip ediyorlardı. Merdiven başına geldikleri zaman ana kız yüz yüze bakıştılar. Bu ses, Mavişin sesi değil miydi? Yakından geldiğine nazaran ihtimal ki yine kömürlükte idi. Acaba maviş ölüyor muydu? Bu acı düşünce ile titriye titriye merdiveni indiler. Kömürlüğün kapısına gelince Nazlı, Mestan, Fındık yavaşça başlarını kaldırarak bir taraftan mütecessis, küçük burunlarıyla havayı koklarken diğer taraftan da Fatma hanımın yüzüne bakarak bir şey söylemek istiyorlarmış gibi ihtirazkârane miyavladılar

Mavişin canhıraş iniltilerine tahammül etmek Fatma hanım için ne kadar müşkül idi. Elleri titriyerek kömürlüğün kapısını itti: Maviş karşıda, kömür yığınlarının yanında, şedit teşennüçlerle kıvranmakta idi. Kapının açıldığını gördüğü zaman başını yukarı kaldırdı, tüylerini kabartarak dişlerini gösterdi. Ve sonra sarhoş gibi ayakları üzerinde sallanarak kömürlüğün daha karanlık bir köşesine atıldı. Bunu gören Nazlı, Mestan, Fındık, bir köpek tarafından takip olunuyorlarmış gibi acı acı miyavlıyarak merdivene tırmandılar. Artık Fatma hanımın gözleri bir şey görmüyordu. «Lâmbayı biraz uzat Şükriye!..» diyerek kömürlükten içeriye bir adım attı. Demek sevgili Mavişinin ölümü karşısında bulunuyordu. Maviş kuvvetli buhranlar içindeydi. Başı havada, kulakları kısık, ağzından köpükler akarak sırtı çukurlaşmış, kuyruğu bacakları arasına sıkışmış ayakları üzerinde muvazenesiz sallanıyordu.

Ana kız derin bir aciz ve teessür içinde Mavişi seyrediyorlardı. Maviş pençelerinin hırçın ve asabi hamleleriyle toprağı kazıyor ve çarpılmış gibi hareketler yapıyordu. Bir müddet sonra ayakları kırılmış gibi yere yuvarlandı. Şimdi salyalar daha fazla bir mebzuliyetle çenesinden boşalıyor ve hadd-i tabiiyesinden fazla büyümüş ve korkunçlaşmış gözleri karanlıkta keskin bir ateş gibi yanıyordu. Nagihan doğrulmak istiyen bir hareketle fırladı. Bir saniye.. sonra tekrar yuvarlandı. Şükriye yavaşça mırıldandı: «Anne! Bu öldü mü?..» Fatma hanımın dimağından süratle bir fikir geçti. Yavaşça kedinin üstüne eğilerek nazarlarıyla muayene etti. Nefes aldığına nazaran herhalde ölmemişti. Biraz evvelki kıvranışlarına bakılırsa bu olsa olsa bir sar'adan başka bir şey değildi. Şükriye'ye dönerek: «Bu sar'aya benziyor kızım.. dedi.. Haydi koş, şuradan bir tas su getir....»

Kedisiyle Fatma hanım bir dakika kadar karanlıkta karşı karşıya kaldılar. Her ikisi de bilâ hareket duruyorlardı. Bir dakika sonra Şükriye elinde büyük bir tas su ile geldiği zaman ikisi de endişeli nazar-

larla Mavişi aradılar. Maviş yine orada, eski düştüğü yerde, yine pis ve ıslak bir paçavra halinde, kafası ağzından akan köpük yığını içine gömülmüş, bitâp ve baygın bekliyordu. Yalnız lâmbanın ziyasına karşı yine işmizâz ile göz kapaklarını kaldırdı, meyus bir miyavlamaya benziyen iki inilti ağzından dökülen köpükler içinde kayboldu.

Bekliyecek vakit yoktu. Şükriye'nin elinden su tasını kapan Fatma hanım kendisine doğru ilerledi ve eteklerini beline sokarak yanına çömeldi. Bu, herhalde baygınlıktan başka bir şey değildi; soğuk su, şüphesiz baygınlığa birebir gelirdi. Yavaşça tasın muhteviyatını kedinin başına döktü. Maviş, yalnız bir kere titredi ve sonra fişek sesine benziyen şedit bir haykırışla bir lâstik top gibi Fatma hanımın üstüne fırladı.

Bir ân içinde kömürlük bir hercümerç ile karışmış, şedit haykırışmalar, kömür yığınlarının yuvarlanması bir saniye kadar kömürlüğü korku ve toz içinde boğmuştu.

Ana kız büyük bir havf ve heyecan ile kömür yığınlarının üstünden atlıyarak dışarı fırladılar. Merdivenleri dörder dörder çıkarlarken muttasıl nazarları arkada, takip olunup olunmadıklarına bakıyorlardı. Odaya girer girmez, bitap ve harap minderin üstüne düştüler. Gözler kapanmış, çeneleri süratle çarpıyor ve göğüsleri uzun soluklarla inip çıkıyordu. Ne olmuştu? Dimağlarında düşünebilecek bir kuvvet bulamıyorlardı.

Bu baygınlık on dakika kadar devam ettikten sonra ikisi de yattıkları yerden doğrulmak ihtiyacını hissettiler. Perişan nazarlarla ilk önce birbirlerine ve sonra etraflarına bakındılar. Odayı hafif bir lâmba ziyası tenvir ediyordu; her ikisinin de benizleri solgun, ve gözleri korkuyla büyümüştü.

İlk müsadif nazardan şüpheye düşen Şükriye, analığına baktı. Sonra nazarı dikkatini celbeden bir şeyi lâyıkıyla görmek için lâmbayı Fatma hanımın yüzüne yaklaştırdı ve dudaklarını tazyik eden bir nida-ı taaccübü ketme muvaffak olamıyarak: «Ay anne!... Yüzün kanıyor, ne oldu?..» diye haykırdı. İnce bir kan hattı, Fatma hanımın solgun ve pörsük çenesinden boynuna doğru bataetle sızıyor ve pembe entarisinin yakasında mavişin ıslak ve siyah pençe lekeleri görülüyordu.

★

Aradan yirmi günden fazla bir zaman geçmişti. Bir sabah Şükriye, bir haftadan beri oldukça ağır hasta olan analığı Fatma hanımın oda kapısını açtığı zaman onu, gözleri kanlı ve korkunç bir şekilde açık, ağzı salyalar ve köpükler içinde ölü olarak bulmuştu.

LAMBO USTA

Kandisi Karamanlı idi. Memleketinden buraya bakkallık etmek için gelmişti. Kesesinde şöyle yüz altın kadar bir parası vardı ki, o, bu para ile İstanbul'un herhangi bir mahallesinde mükemmel bir dükkân açıp işletebilirdi. Esasen onun bütün hemşerileri, memleketlerinde evini, öküzünü satıp paralarını kemerlerine doldurduktan sonra günün birinde köyün şehre giden yollarında bir gölge halinde silinip kayboluyorlardı. Bu yol, onları ta İstanbul'a, paranın pek bol olduğu İstanbul'a çekip götürüyordu. İstanbul onun için her karış toprağında avuçlarla altın bulunan bir servet membaı idi.

Lambo usta İstanbul'a gelmeği fikrine koyduğu zaman ilk düşüncesi karısını yanına alıp almamak meselesi olmuştu. Şimdilik buna lüzum görmemişti. Çünkü karısı, esasen her gün bir parça daha fazla ekmek yiyen ve buna rağmen akşama kadar evin köşesinde pinekleyip ağzında sakızı, öküz gibi geviş getiren bir mahlûktan başka bir şey miydi? Hususiyle İstanbul, yalnız paranın değil kanının da bol olduğu bir memleketti. O halde terlediği zaman, yağlı bir pastırma gibi kokan karısını bir heybe gibi taşımağa ne lüzum vardı?

Lambo usta işte bu düşünce ile köyden çıkmıştı. Tam dört senedir Istanbul'un içerlek mahallelerinden birinde icrai ticaret ediyordu.

O, mahallenin yegâne bakkalıydı. İçeri giren her müşteri, tezgâhı başında kirli yapraklı veresiye defterinin buruşuk sayfaları karşısında iri şişkin karnı, iki geniş kıvrım teşkil eden yuvarlak ensesi, pos bıyıklarla mestur yağız esmer çehresiyle Lambo ustayı her zaman meşgul bulurlardı. O, acaba böyle bitmez tükenmez neler yazıyordu? Bunu hiç kimse bilmezdi. Mahalleli içinde en cimrisi olan mümeyyiz mütekaidi Hacı İbrahim efendiden kahveci İsmail'e kadar herkes ona borçlu idiler.

Esasen Lambo usta kısa bir zaman içinde mahallelinin taşıdığı zihniyeti pek kolaylıkla öğrenip anlamıştı: İstanbullular, malın iyiliğinden çok ucuzluğuna bakıyorlardı. O, bu itibarla müşterilerini tıpkı gübre ile taayyüş eden ördeklere benzetiyordu.

Onun esrar-ı ticaretine kimse akıl erdirememişti. İki sokak aşırı bakkal Mihal'in on ikiye sattığını o, mutlaka on bire veriyor ve müşterilerine hiçbir şey kazanmadığını, ancak sermayesine verdiğini söylüyordu. Onun bu ucuzculuktaki maksadı öteki mahallenin müşterilerini kendine celbedip bakkal Mihal'i iflâs ettirmek ve ondan sonra istediği gibi mahalleliyi haraca kesmekti. Filhakika bu pek kolay bir iş değildi. Zaten bakkal Mihal gibi senelerdenberi o mahallede kütlenmiş, ev bark sahibi olmuş, birçok seneler pastırma ve peynir kokuları içinde ciğerleri kaşarlanmış küplü bir bakkalı devirmenin öyle pek kolay bir iş olmadığını kendisi de biliyordu.

Bundan maada Lambo usta mahalleliye abus bir çehreden ziyade güler yüzle nüfuz etmekteydi. Bunun böyle olması da herhalde muvafıktı. Nitekim kasap Halil efendi bu inceliğe vakıf olmadığı için işte birer birer müşterilerini kaybediyordu.

Son zamanlarda o, mahalleliden bazı ileri gelenlerin muvafakat ve yardımıyla dükkânında bir tezgâh da açmıştı. Her ne kadar hükûmetten izin almamışsa da gizliden gizliye bu işi görüyordu. Yalnız bu mesele kulağına çalınan mektep hocası Hacı Kerim efendi her ne kadar bundan birkaç gün mukaddem mahalle kahvesinde itiraz için ağzını açmışsa da Bekir reis muhik ve mantıkî delâil ile Kerim Hocanın fikirlerini pek güzel red ve cerh etmişti: Mademki mahallede akşamcılar vardı. O halde bunların ötede beride meyhane meyhane dolaşıp gece yarılarına kadar çoluk çocuklarını sofra başında bekletmelerinden ise buracıkta işlerini görmeleri herhalde daha muvafık değil miydi? Hattâ ak sakalıyla Hacı Nuri bey bile bu fikrin doğruluğunu tasdik etmişti. Esasen bu iş de gizli oluyordu. Lambo usta, dükkânının iç tarafa kıvrılan mahzenini buna hasretmişti. Akşam olur olmaz komiser Mehmet efendiden tutunuz da Haci Nuri beye kadar akşamcılar birer ikişer iç tarafta isli bir lâmba altında içtima ediyorlar ve orada birkaç kadehle işlerini pek güzel görüyorlardı.

Esrar-ı ticarete vakıf olan Lambo usta, aynı zamanda mahallelinin hâleti ruhiyesini de pek güzel anlamıştı. Bunun için manzarası yağ küpleri, gaz tenekeleri, kahve çuvalları olan dükkânının bu gizli köşeciğini şöyle güler yüzlü, ak çehreli bir çırakla şenlendirmeği düşündü. Şüphesiz bu, müşterilerin celbi için de pek muvafık bir fikirdi. Hem bütün mahlleli de az çok bu illetle musap bulunmuyor muydu?..

Pastırma manzaraları arasında günün birinde çapkın çehresiyle güzel bir kabak çiçeği gibi açılan ve daha geldiği gün mahallelice «Kaymak Yuvan» tesmiye edilen bu çocuk, müşteriler üzerinde hakikaten iyi bir tesir yapmıştı ve bu tesir yalnız bu mahalleye münhasır kalmamış, az zaman içinde öteki mahallelere kadar da sirayet etmişti. Yalnız Lambo usta ince işlerin açığa vurulmayıp gizlice yapılmasında bir mahzur görmediğini müşterilerine çıtlatmıştı. Evet her şey gizli olmalı idi! Lambo ustaca bu gibi işler bir lâğıma pek benziyordu ki kokunun intişar etmemesi için künkü kırmamak lâzımdı.

Âdeta Yuvan'ın vürudu mahelleli beyninde yeni bir devre-i kıyl ü kal açmış, kahvede beynerrüfekâ ince telmihlere sebep olmuştu. Lambo ustaca bunların hiçbiri haizi ehemmiyet değildi; o ancak kasasına giren paraları bilirdi.

Münhasıran cinsi innastan zevk duyan Lambo usta bir türlü bu zevkini tahvile muvaffak olamıyor ve bu sebeple mahallelinin bu garip zevki karşısında müşterilerini burunlarını çirkefte dolaştıran birer domuza benzetiyordu. Her şeyden evvel bu domuzları doyurmak ve bunun için de lâğımın kapağını tamamiyle açmak lâzımdı.

Lambo usta maksadına muvaffak olmuştu: Artık öteki Mihal'den birçok müşterileri kendisine celbetmiş ve bu suretle bakkal Mihal'i solda sıfır kıymetinde bırakmıştı.

Bakkal Mihal kendi servet ve menafatini tehdit eden bu tehlikenin önünü almak için nihayet gelinini tezgâh başında oturtmağa mecbur oldu. Şimdi bu iki rakip arasında açılan cidal bu hâdise ile mühim bir safhaya girmiş oluyordu. Artık bakkal Mihal'le Lambo usta birer bakkaldan ziyade camekânında butlar ve bacaklar teşhir eden birer kasaba benziyorlardı. Bununla beraber Lambo usta neticede muvaffakıyetin kendisinde kalacağına emindi. Bunun içindir ki Mihal'in teşebbüsünden katiyen endişe etmedi. Bunu işittiği zaman, lâkaydane dudaklarını bükerek acı bir istihza ile: «Galiba, Mihal baba mesleğini de değiştirdi...» diye mırıldandı ve sonra peynir bıçağını önlüğüne silerek mütefelsifâne başını salladı: «Yetmişinden sonra... Hey koca pezevenk!...»

Hakikaten galebe Lambo ustada kalmış, bakkal Mihal'in teşebbüsü hiçbir semere vermemişti. Fakat bu galebe ne kendisinin, ne de dükkânının ahval ve eşkâl-i hariciyesinde görülebilen bir tahavvül husule getiremedi. Hattâ o kadar ki pastırma yağı, peynir suyuyla tıpkı siyah ve ağır kokulu bir meşin parçasına benziyen göğüslüğünü, sinek tersleri içinde âdeta kurum tutmuş bir manzara gösteren dükkânının camekânlarını bile değiştirip temizletmedi. Mademki mahalleli her şey-

den evvel bir ördek midesi taşıyordu. O halde bütün bunlar lüzumsuz bir masraf demekti...

Asıl tahavvül Lambo ustanın kasasında oluyordu. Kasa günler geçtikçe bir gebe kadın gibi kabarıyordu. Bu şişi indirmemek lâzımdı. Artık Lambo ustaca düşünülecek ve merak edilecek bir cihet kalmamıştı.

Yalnız midesi doyup, kurduğu dolap muntazaman döndükten sonra Lambo usta bir gün kendi kendisine düşünmeğe başladı: Evet, kazancına rağmen ortada eksik olan bir şey vardı: Kadın... İşte en mühim meseleyi bu teşkil ediyordu. Esasen ömrü ötedenberi bu ateş içinde kavrularak geçmişti. Göğsünden iki tulum gibi sarkan memeleriyle cesimülcüsse bir ineğe benziyen karısını zaten severek almamıştı. O, gençliğinin bir hatası olarak boynunda kalmıştı. Karısı kaba, çopur, pis ve çirkin olması hasebiyle Lambo usta esasen köyde bile evlilik içinde bir bekâr hayatı yaşamaktaydı. Bununla beraber şimdi karısını beraber getirmediğine müteessif oluyor, böyle kadın mahrumiyeti içinde geçen gecelerde bütün çirkinliği ile beraber yine karısını arzu ediyordu. Filhakika orta yerde bütün mahallelinin yanıp tutuştuğu çırağı Yuvan vardı; lâkin Lambo usta, mümkün değil ondan bir şey anlamıyor, Yuvan'a karşı olan hislerinde bir lâkaydi duyuyordu. Halbuki diğer taraftan Kaymak Yuvan mahallenin horozlarını başına topladığı gibi tavuklarını da birer birer çekiyordu. Gerek o mahalledeki, gerek civar mahalledeki hizmetçi kızlar iğne iplik almak bahanesiyle birer birer Yuvan'ın peşine takılıp dükkâna sürükleniyorlar ve orada bimâna tevekkuflarla dakikalarca makara, iğne seçiyorlardı. Lambo usta biliyordu; bütün bunlar oraya kendisi için değil, ancak çırağı için geliyorlardı.. Buna karşı ruhunda gizli bir haset ve infial duyuyordu.

Evet, kendisinin neyi eksikti? Bazan bu sualin cevabını bulmak için aynada çehresini tetkik ediyordu. Yuvan tüysüz bir çocuk, lâkin kendisi tam kuvvetli bir erkekti. Fakat ah, bu İstanbul kadınları... Onlar zevki bilmiyorlar, erkeğin ne demek olduğunu anlamıyorlardı. Esasen bunların öyle pek sağlam bir ayakkabı olmadıklarını da bilmiyor değildi.

Sıkı yeldirmeleri altında kıçlarını bir tencere gibi çalkaya çalkaya yürüyen bunlar, bütün bu hizmetçi kızlar, delik ve pis hakiki bir ayakkabı idiler. İçleri biraz koklanılsa ne kadar şüpheli ve ağır kokularla mütaaffin oldukları pek güzel hissolunurdu.

Hem bundan başka Lambo usta, öyle adım atacağı yeri yoklamadan ayağını uzatır bir adam değildi. Mademki arada bir din farkı vardı. O halde buna dikkat etmek lâzımdı: Yalnız son günlerde köşedeki

pembe eve taşman hariciye kalemi kâtiplerinden Necip Fehmi beyin hizmetçisi Anika diğerleri arasında bir istisna teşki ediyordu. Bundan dolayı kendisiyle onun arasında yeni bir muhabbetin vukuuna mânı olacak bir sebep yoktu. Her mânasıyla bu, açık bir kapı idi.

Her ne kadar Anika da diğer hizmetçi kızlar gibi Lambo ustaya pek o kadar yüz vermemekte ise de bunu yola getirmek o kadar zor bir şey değildi.

İlk önceleri ılık bir hava gibi Lambo ustanın damarlarına nüfuz eden bu kızın aşkı pek kısa bir zamanda bir ateş dehşet ve hararetiyle bütün vücudunu sardı.. Şimdi Lambo usta ayakları ucunda biraz daha derinleşen bu uçurumun açıldığını ve kendisinin göz döndürücü bir süratle bu uçuruma inmeğe başladığını görüyordu; fakat tutunmak kabil olamıyor, ayakları mütemadiyen mütemadiyen kayıyordu.

Bu aşk Lambo ustanın sakin ve neşeli hayatı üzerinde biredn büyük bir değişiklik husule getirmişti. Pek kısa bir zaman içinde camekânı arkasında her gün şen, alaycı bir papağan gibi şaklayan Lambo usta kalkmış, onun yerine sanki gagasını göğsüne sokarak mütemadiyen düşünen ıslak ve miskin bir hasta karga oturmuştu. Lambo usta hasta idi. Tezgâhı başında akşama kadar Anika'sını bekliyordu. Şimdi onu görmek kendisi için her gün biraz daha mübremleşen bir ihtiyaç şeklini almıştı. Anika'nın başı, dükkânının kapısından görünür görünmek tezgâh başındaki hasta ve ıslak karga sanki bir an içinde uçuyordu.

Lambo usta hiçten bimâna vesilelerle onu dükkânında işgal ediyordu. Anika geldiği zaman Lambo usta bir kıskançlık altında Yuvan'ı âdî ve hiçten bahanelerle dükkândan uzaklaştırıyordu.

Anika, Lambo ustanın kendisine tutkun olduğunu biliyordu. Onu tam burnundan yakalamıştı. Bazan tezgâhın yanındaki camekânda duran bir şeyi tetkik için Lambo ustanın yanına sokularak bililtizam eliyle, yahut koluyla ona temas ediyor, onu çıldırtıyordu. O vakit Lambo usta, bütün iradelerinin kaybolduğunu, kendisinin bir dakika içinde on beş sene gençleştiğini hisseder gibi oluyordu. Anika kendini dirhem dirhem satıyor ve bu musahabeleri en lezzetli yerinde bırakarak eve geç kaldığını söyleyip dükkânı terkediyordu. O zaman Lambo usta ağır bir uykudan uyanmış gibi silkinerek dalgın gözleri, Anika'nın sıkı eteklği altında hudutu vuzuh ile fark edilen butlarının müştehi hareketlerine merkûz öylece sersem ve perişan kalıyor ve düşünüyordu. Ah, Anika kendisi için ne iyi bir karı olabilirdi.

Gece olup dükkânını kapayarak odasına çekildikten sonra Lambo usta bunları düşünüyordu. Evet muhabbet hakikaten çok fena bir şey-

di. Bu tıpkı bir sıçan kapanına benziyordu. Ve hissediyordu ki kendisi oraya tam burnundan yakalanmıştı.

Günlerce dükkân yüzüstü kalıyordu. Şimdi iç tarafta mahzene kıvrılan yağ fıçıları yanında Lambo usta da müşterileriyle beraber kadeh toka ediyor ve şu suretle ıstıraplarını ispirtoya gömmek istiyordu.

Artık Lambo usta şen değil, mültefit değil, kurnaz değildi; bu aşk onu kabalaştırmış ve hayvanlaştırmıştı.

★

İlkbahar ve yaz böyle geçti; fakat Lambo usta maksadına muvaffak olamadı. Anika kendisini dirhem dirhem satmakta devam ediyor, Lambo ustaya teslîm olursa bir müddet sonra karnı doymuş adam halinde bu küplü bakkalın kendisini terkedeceğini fındıkçı ve orospu kadınlara has amelî bir muhakeme ile düşünüyordu.

Lambo usta bir bataklık içine düştüğüne pek emindi. Etrafında tutunacak bir şey yoktu. Ayağının altındaki zemin muttasıl iniyor, çöküyor, alçalıyordu.

Meteliğe düğüm vuran Lambo ustanın nazarında artık paranın da kıymeti kalmamıştı. Onun nazarında para, hayat, her şey yalnız Anika'dan ibaretti.

★

Bir sonbahar akşamı, hemşerileri, Lambo ustayı Karaman yollarında, bir eşeğin sırtına vurulmuş iki heybe üstünde neşesiz ve hasta İstanbul'dan köye dönerken gördüler.

(Kaplan. No. 1. 23 Ekim 1335)

TEŞRİHHANEDE

Kimse tarafından dokunulmamış taze bir ceset üzerinde teşrih dersini takip etmek kadar, mesleğine âşık bir doktora yahut etüd yapmak üzere birkaç zamanını tıbbiyenin ölüleri arasında geçiren bir hikâyeciye zevk veren hemen hiçbir şey yoktur.

Birçok kimseler, ölüm için feci ve ölü için korkunç diyorlar. Eğer etrafınızı ölülerle muhat, ve naaş ecsadın kokusuyla meşbu görürseniz, o vakit emin olursunuz ki, ne ölüm zannedildiği kadar feci, ne de ölüler tasavvur olunduğu kadar korkunçturlar.

Ben hiçbir naaş önünde titrediğimi bilmiyorum; yalnız mahzende ağzı, burnu fareler tarafından ekl ve bel edilerek dişleri, yanaklarının kırmızı etleri arasında feci bir meraretle sırıtan taze cesetlerin karşısında ruhumda daima bir ıstırap ve elem duyduğumu da itiraf etmek isterim.

Ölülere musallat olan bunlar, nasıl farelerdir onlar, evlerimizde tavanlarımızı kemiren, ve kilerlerde çuvallarımızın diplerini delen farelerin cinsinden midir, yoksa bizim hiç bilmediğimiz bütün bütün başka bir nesle mi mensupturlar?..

Bir akşam, bu garip, korkunç mahlûkları görmek için kendimde çok kuvvetli bir arzu duydum. Ve herkesin teşrihhaneyi terkederek ölüleri keidi âlemine bıraktıkları şu akşam saatinde teşrihhaneye inerek mahzene geçtim.

Ölüler mahzeni, aslâ teşrihhanenin büyük ve umumî salonuna benzemez, etrafı kalın taş duvarlarla mahdut olan burası, daha ufak ve dar, loş ve sessizdir. Ortada mermer masa üzerinde derse ihzar edilmiş bir ölü, yan taraftaki banyolarda vahşi bir et yığını şeklinde yekdiğerine girift olmuş birkaç ceset vardır. İlerideki küçük bölmede yeni ve taze cenazeler durur, bunlar, mektebin hastahanesinde yeni ölmüş veyahut hariçten yeni getirilmiş sahipsiz cenazelerdir ki, henüz ne formalin banyosuna girmiş, ne de boynundaki şah damarları açılarak ensaç ve adelelerine muzad-ı taaffün mahlûl şırınga edilmiştir. Bunlar her mânasıyla, hattâ şekil ve rengi bile tahavvül etmemiş taze cesetlerdir ki fareler asıl bunlara musallattır.

Onların bu taze cesetleri nasıl yediklerini görmek merakıyla mahzene yürüdüğüm vakit, ilk işim bu ufak bölmeye girmek oldu: yerde, mermer döşeme üstünde siyah sakallı, gözleri garip bir şekilde açık ve nazarları dimdik tavana merkûz, çıplak bir ceset duruyordu. Adaleleri pörsük, derisi, kaburgaları üzerine yapışmış ve karnı yemyeşildi, yanakları içeriye batmış, buna rağmen elmacık kemikleri korkunç bir şekilde fırlayarak, bütün vüsatiyle açılmış büyük gözlerine vahşi bir ifadesizlik vermişti. Çenesi düşüp kaymıyarak çehreye bir ölü ifadesi vermeseydi, ancak bu serin mahzene boylu boyuna uzanmış uyuyan bir insan denilebilirdi; köşeye atılmış bir tabelâ üstünde ismi yazılı idi: «Eğinli Hacı Mehmet!»

Formalin mahlûliyle et kokularının imtizacı, mahzenin bu dar ve mahsur havasına keskin ve ağır bir taaffün vermekte idi. Etrafında mevtaî denilebilir bir sessizlik vardı. Arkamdaki mermer masaya yatırılarak zerk edilen mahlûl ile etleri bakır rengi almış ve vücudu gayrı tabiî bir vüsatle şişmiş olan iki ölünün vahşi sükûtu ise bu dar mahzene ağır bir ölüm havası vermekte idi. Denilebilirdi ki bu ölü mahzeninde burnumdan başka teneffüs eden bir uzuv, ve kalbimden başka çarpan hiçbir şey yoktu. Muhitim haşyetengizdi.

Fareleri daha fazla iz'aç etmemek için bölmeyi terkettim ve gömleğimi kapıya gererek arkasında siper aldım. Onlar, sağ tarafta kirli suların aktığı delikten çıkacaklardı.

Yarım saat inat ve ısrarla bekledim, durdum bir müddet sonra deliğin altında ince bir ses duyuldu... Kalbim, birden hafifçe çarptı, ve gözlerim dikkat ve heyecanla açıldı. Sonra delik şişer ve kabarır gibi oldu. Müteakiben sivri burunlu bir baş yavaşça uzandı, uzun burnunun etrafındaki adelâtını sık sık oynatarak şamesi ile etrafı tecessüs etti. Daha sonra emin ve müsterih, delikten çıktı.

Bu, hemen küçük bir kedi cesametinde, hatveleri batî, boz renkli garip bir mahlûktu. Gözleri keskin ziyalı, siyah, yuvarlak bir boncuğa benziyordu. Hızlı adımlarla yerdeki cesede doğru yürüdü. Evvelâ etrafında döndü. Cenazenin bacaklarını, karnını kokladı.. İlk fareyi ikincisi takip etti. Yan yana geldiler; sanki baş başa bir şey müşavere ediyormuş gibi burun buruna sokuldular. Hareketleri gösteriyordu ki cesaret edemiyordular; ölmüş müydü şüphesi içinde idiler. Beraberce deliğe kadar avdet ettiler; fakat sonra nâdim ve her şeye azmetmiş bir hareket-i kat'iye ile tekrar cesede yaklaştılar. Bir sıçrayışta boynuna çıktılar. Cenazenin açık ağzını tekrar uzun uzun tecessüs ettiler, uzun uzun kokladılar. Tamamiyle emin olduktan sonra birisi ölünün dudaklarını, diğeri burnunu kemirmeğe başladı. Hareketlerinden anlaşılıyor-

du ki çok acıkmışlardı. Sivri çene kemiklerinde şiddetli bir hareket ve faaliyet vardı. Bir müddet sonra durdular, sık sık sivri burunlarını buruşturdular.

Ölünün burnu, kemiğe kadar kemirilmiş ve altında etin kırmızı rengi iri bir yara gibi çıkmıştı. İkinci fare tarafından kemirilen dudakların arasından ise cenazenin bir sıra muntazam dişleri, yenen dudakların kırmızı rengi içinde feci bir meraretle sırıtmakta idi.

Daha iri üçüncü bir fare, delikten çıkıp iki evvelki farenin yanına geldiği zaman cenazenin çehresi üzerinde şedit bir musaraa başladı; üç fare, ölünün açılan çene kemikleri arasından diline hücum etmek için pek çok müşkülât çekiyorlardı.

Fakat üçüncü fare, şiddetle hareket etti. Ve bir kolayını bularak birden, cenazenin açık ağzı içine daldı ve sivri kuyruğunun keskin darbeleriyle kendisini iz'aç eden iki evvelki fareyi kamçılayarak lokmasını yemeğe çalıştı. Bir dakika kadar iki evvelki fare, lokmalarını kaçırmış olmanın verdiği şaşkınlıkla burunlarını havaya kaldırdılar ve bir şey düşündüler. Sonra şiddetle üçüncü farenin arka ayaklarına dişlerini geçirdiler.

Bu hareketi keskin ve muharriş bir ses takip etti, büyük fare, seri ve şedit bir hareketle gerisin geriye ölünün ağzından çıktı ve kıçı üstü ölünün dişlerine oturarak sar'alı ve vahşi dik di krakiplerine baktı, öyle ki bu bakışıyla her ikisine de meydan okuyordu. Suratı kanla kızarmıştı. Burnunun üstünde talaş zerreleri kadar küçücük et parçaları duruyordu. Gözlerinde parlak siyah bir kömür parıltısı vardı.

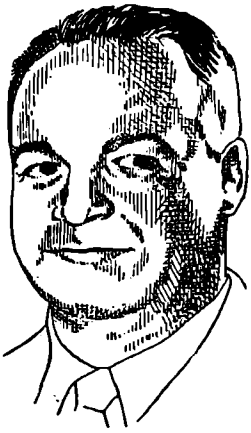
Bu vahşi levhayı daha fazla görmek istemedim: gömleğimi iterek içeriye girdim, o vakit cesedin etrafında bir herc-ü merç oldu. Evvelâ üç çift simsiyah göz, dik, mağrur, küstah yüzüme dikildiler ve sonra muğber ve münfail çıktıkları deliğe atıldılar.

(Şebâp. 5 Şubat 1337)

SADRİ ERTEM

1898 de İstanbul'da doğdu.

12 kasım 1943 de Ankara'da öldü.

İlk hikâyesi

FÂNİLER ARASINDA
(Ümit dergisi. 7 ocak 1919

"Biz yeni insanı tanımıyoruz. Onu, eldeki eski ölçülerin, eski vasıtaların kendisine verdiği itiyâtlarla tanımıya çalışıyoruz. Elini kendi irâdesiyle kullanan insanı, makineye tâbi olarak işliyen insandan ayırt edemiyoruz. Bu iki adam arasındaki fark, iki dünya arasındaki farktır. İki insan psikolojisi birbirine karşı kapalı bir âlemdir.

Yeni adamın kıymetler dünyası, yeni adamın dünya görüşü artık bir kollektiviteye mâl olmuştur. Bu görüş, bu âlem tasavvuru yep yenidir. Maddeye, hayata dair ölmez eserler veren sanat, tabiatın bu yeni mevzuu üzerinde de kopya olmıyan ve ebediyete intikâl edecek değerdeki eserleri yaratacaktır.

Dün ferdî psikolojiyi bir tahlil mevzuu yapan ve bunda muvaffak olan edebiyat, bugün sosyal tahlili de bir roman içinde muvaffakiyetle başarabilir." (*"Sanat ve sosyal mesele". Fikir ve sanat.* 1939 S. 48 - 49)

SADRİ ERTEM

İstanbul Ankara
(1898 - 1943)

HAYATI

1898 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Büyük babası, Mevlevî şâirlerinden Hasbî Dede, Kütahya'nın Emet Bucağından çıkmıştı. Babası binbaşı İbrahim Edhem Bey'le Anadolu ve Rumeli'nin bazı yelerini dolaştı. Meşrûtiyet'in ilânından sonra İstanbul'a geldiler (1908). Üsküdar Askerî Rüştiyesi ve Üsküdar İdadi'sinde okuduktan sonra İstanbul Darülfünun'u felsefe bölümünden mezun oldu (1920). Bu arada Birinci Dünya Savaşı'na (1914 - 1918) yedek subay olarak katılmış, İstiklâl Savaşında (1919 - 1923) Ankara'da *"Hâkimiyet-i Milliye"* ve *"Yeni Gün"* gazetelerinin yazı işleri müdürlüklerinde bulunmuştur. Cumhuriyet'in ilânından sonra *"Son Telgraf"* gazetesinin başyazarlığını yapmıştır (1924 - 1925). Muhalefet yaptığından ve bir karikatür üzerine, takrir-i sükûn kanunu gereğince gazetesi kapatılarak Şark İstiklâl mahkemesine sevkedilmiş ve beraat etmişti. Bundan sonra daha mutedil bir yoldan yürümüş, bu tarihle ölümü arasında, başta *"Vakit"* gazetesi olmak üzere, yayınlanan dergi ve gazetelerin bir çoğunda hikâyeleri ve yazıları çıkmıştır. Ankara

ve İstanbul'un çeşitli okullarında bir müddet felsefe öğretmenliği yaptı. Kütahya'dan milletvekili seçildiği sırada Matbuat Umum Müdürlüğü müşâviri idi (1939). İki seçim devresinde bu yerden milletvekili çıkmış; hiç evlenmemiş; kız kardeşiyle birlikte yaşamıştır. 12 kasım 1943 de Ankara'da kalp krizinden ölmüş, orada gömülmüştür.

EDEBİ HAYATI

Daha 14 yaşlarında, sultânî sıralarında iken *"Tercüman-ı Hakikat"*, üniversiteye devam ederken de *"Tanin"* gazetelerinde yazıları çıkmıştı. Edebî mahiyetteki yazıları ve ilk hikâye denemelerini Mütâreke yıllarında İstanbul'da çıkan *"Genç Yocular"* (1917) dergisinde yayınlamış, savaş anılarından bahseden *"Fâniler Arasında"*, *"Ümit"* dergisinde çıkmıştı (Sayı 3. 7 ocak 1919). 1928 yılına kadar edebiyatla meşguliyeti ikinci plâna bırakmıştı. Bundan sonra *Resimli Gazete*'de (sene 2, No. 84, 31 mayıs 1928 den sonra) sürekli, *Güneş* (1927 ocağında çıktı) ve *Resimli Ay* dergilerinde aralıklı bir şekilde hikâyeleri çıktı. Hikâyecilik yolunun başlangıcına işaret eden ilk başarılı hikâyesi *"Bacayı İndir, Bacayı Kaldır"*ı *Resimli Ay*'da yayınlamıştı (cilt 5, sayı 35, Temmuz 1928). *"Vakit"* gazetesinde tefrika ettikten sonra kitap biçiminde de yayınladığı *"Çıkrıklar Durunca"* (1931) adındaki romanının gördüğü büyük ilgiden sonra, bu alandaki çalışmalarını arttırmıştır. Belli başlı eserlerini 1931 1943 yılları arasında, 12 yıl içinde vermiştir. Bilhassa son yıllarında *"Vakit"* (Kurun) gazetesindeki çevresinde toplanan hikâyeci gençlerle ortaya çıkardığı canlı hareketin, yeni hikâyeciliğimizin gelişmesinde büyük etkileri olmuştur (Vakit ilâveleri. 930/31 de hikâyeleri). *Yeni hikâyeciler kuşağının yetişmesi üzerinde etki yapanların başında sayılmaktadır.* Başta o olmak üzere bu gazetede toplanan bir grup *(Refik Ahmet Sevengil, Hakkı Süha Gezgin, Selâhattin Enis, Reşat Enis, Bekir Sıtkı Kunt, Kenan Hulûsi), "Vakit gazetesi hikâyecileri"*

diye adlandırabileceğimiz, ömrü az süren bir topluluk kurdular. Sadri Ertem'in bu gazetede ve "*Yedigün*" adındaki haftalık magazinde yayınladığı sanat ve edebiyat konularındaki yazıları ve düşünceleri, hikâyelerinden daha geniş ölçüde etkiler uyandırmış, bunlardan bir bölümü kitap biçiminde de basılmıştır (*Fikir ve Sanat*. 1939). Bazı hikâyeleri yabancı dillere de (Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusca, Yunanca, Çince, Arapça) çevrilmiştir.

ESERLERİ

Çıkrıklar durunca. Roman. Resimli Ay Kt. İstanbul: 1930; *Silindir şapka giyen köylü*. Hikâyeler. Istiklâl Lisesi Talebe Koop. neşr. 19 hikâye. İstanbul: 1933; *Bir varmış bir yokmuş*. Roman, Maarif Vekâleti. İstanbul: 1933; *Bacayı indir, bacayı kaldır*. Küçük hikâyeler. İstiklâl Lisesi Talebe Koop. neşr. 16 hikâye. İstanbul: 1933; *Korku*. Küçük hikâyeler. Remzi Kt. 23 hikâye. İstanbul: 1934; *Düşkünler*. Roman, Resimli Ay Kt.. İstanbul: 1935; *Bay Virgül*. Küçük hikâyeler. Ahmet Sait Mat. 10 hikâye. İstanbul: 1935; *Bir şehrin ruhu*. Hikâyeler. Remzi Kt. 10 hikâye. İstanbul: 1938; *Yol arkadaşları*. Roman biçiminde seyahat kitabı. Vakit Y.. İstanbul: 1945.

Sadri Ertem'in toplu eserleri içinde dördü roman, beşi küçük hikâye olmak üzere dokuz kitabı bulunmaktadır. Bunlardan başka gazete ve dergilerde unutulmuş (bazıları magazin hikâyesi tipinde) hikâyeleri de vardır (Örnek: «*Yedi gün*» dergisi. 1933 ve sonraları). Üzerinde uzun müddet çalıştığı «*Step*» adındaki üç ciltlik bir roman müsveddesi de terekesi arasında unutulup kaldı. Müsvedde halinde kalan bazı hikâyeleri (Ölümünden bir hafta önce Hasan Âli Ediz'e verdiği dört hikâye) son yıllarda dergilerde yayınlandı («*Kapitülasyon*» *Yeditepe* sanat gazetesi. Sayı: 25/26. 1 aralık, 15 kasım 1952).

Hikâye ve roman alanındaki bu eserlerinden başka iki seyahat, bir edebi araştırma, yedi tane de sosyoloji ve ekonomi kitabı vardır. Ayrıca okullar için hazırlanmış kitapları da vardır.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER

Sadri Ertem, yazı alanına gazeteci olarak girmiş, sonradan edebî hikâyeler (1917 den sonra) ve romanlar (1930 dan sonra) yayınlamak ve oldukça yüklü bir edebî faaliyet göstermekle beraber (1928 den

sonra), hayatının sonuna kadar gazeteci olarak kalmıştır. 1918 1928 yılları arasında bir aralık edebî çalışmalarını durdurmuş, 1931 den sonra yine bu yola dönmüş, öldüğü yıla kadar durmadan eser vermişti. Onun edebî eserlerini iki bölümde gözden geçirebiliriz: 1. bir bölüğü dergi ve gazetelerde kalmış, bir bölüğü beş cilt halinde derlenmiş hikâyeleri; 2. romanları.

İlk hikâye kitabı «*Silindir şapka giyen köylü*» (1933) deki hikâyelerini 1928 yılı ile kitabın çıktığı yıl arasında gazete ve dergilerde yayınlamıştı. Bu yıllarda, dergiler ve gazetelerde yer alan hikâyelerde hâkim olan zevk ve hikâye anlayışını en iyi temsil eden «*Resimli hikâye*» dergisidir. *Reşat Nuri Güntekin*'in başkanlığında «*Resimli Ay Kurumu*» tarafından çıkarılan bu dergide o devrin hikâye yazan belli başlı kişileri toplanmıştı *(Ercüment Ekrem Talu - Mahmut Yesari - Vâlâ Nurettin İbnirrefik Ahmet Nuri - Selâhattin Enis Server Ziya Osman Cemal Hikmet Şevki)*. En çok sevilen hikâye konuları acıklı aşkları anlatanlardı. Sevilen ikinci bir hikâye çeşidi de mizah dergilerine hâs fıkra tipinde, eğlenceli küçük hikâyelerdi. Bunların en güzel örneklerini de *Ercüment Ekrem* yazıyordu. Sedri Ertem, ilk hikâyelerini böyle bir hava içinde yayınlamağa başladı. Ama ilk kitabındaki bütün hikâyeler o devirde moda olan yaygın hikâye anlayışına tamamiyle aykırıdır. Bu sırada daha çok, insan ruhunun tezâhürlerine pek fazla yer vermiyen, maddenin, insanlar arası menfaat münasebetlerinin herşeyden üstün, tayin edici karakterini ortaya koyan hikâyeler yazıyordu. Ahlâkın, törenin, bütün sosyal münasebetlerin, ferdler arası en basit karşılaşmalardan aşka kadar yükselen her çeşit münasebetin maddeye dayanan ilgililerini göstermek için kurulmuş olan bu hikâyelerin, yenilikleri yüzünden derhal dikkat nazarlarını çektikleri görülmektedir. Bu hikâyeler gerçekten alınmış, gerçeğin bütünü içinden gözlem yolu ile çıkarılmış meselelere değil; yazar tarafından doğru olarak kabul edilmiş, bilim kitaplarından çıkarılmış bir takım doğruları ispatlamak için kurulmuş plânlarla, gerçeğe yönelen eserlerdir. Bunların içinde yer yer gerçekten koparılmış parçalar varsa da, aslında bunlar gerçekçi hikâye anlayışının pek yanlış anlaşılmış bir çeşididirler. Buna mekanik, tasarlanmış, güdümlü bir gerçekçilik diyebiliriz. Hikâyelerinin bütün kuruluşunda önceden konulmuş bir tez vardır. Herşey peşin bir düşüncenin, hükmün ıspatlanması için tasarlanmıştır.

Sadri Ertem, gazetecilikten gelme bir alışkanlıkla hikâyelerinde olayları çok çabuk ve kesin bir ifade ile yürütüyor; bir çırpıda sonuca eriştiriveriyordu. Çünkü bu hikâyelerde kuruluşa, anlatışa, kişilere, yaşamadan gelen canlı renk gibi ayrıntılara önem vermiyor, herşeyi so-

nuçta söyleyiveriyordu. Bu kitaptaki hikâyelerin çoğunun malzemesini, gazetelere aksetmiş olaylardan aldığı bellidir. Dili yer yer tutuk, düzensiz, bir sanat eserinde insanı yadırgatacak kadar duygudan yoksunluğu göze çarpacak derecededir. Anlatıştaki acemilik, dildeki tatsızlık derecesindedir ve kişileri kukla gibi cansızdırlar. Bu hikâyelerde, sanat eserinde bulunması zorunlu olan en değerli unsur «*insan*» a yer verilmemiştir.

Bu hikâyelerde ortaya çıkan bir başka özellik de mutlak karamsarlıktır. Beşerî olan herşeyin mutlak mağlûbiyeti, kötülüklerin ve maddeciliğin mutlak hâkimiyeti, bütün hikâyelerin baş ilkesidir. Konularını ısrarla sosyal meselelerden almakta, felsefe ve sosyoloji ile uğraşmış bazı sanat adamlarında görülen, hayattan çok kitaba dönük ifâdelere sık sık saplanmaktadır. «*Aynanın öldürdüğü adam*» adındaki hikâyesinde ilkel toplumlardaki ruh tasavvurlarına dayanan büyücülük sistemi üzerinde geniş ölçüde etnoğrafya-sosyoloji bilgileri vermeğe girişmekte, Doğu Anadoluda yaşıyan bir eşkıyanın başından geçmiş olaylarla bu bilgiler karşılaştırılmaktadır.

Bu hikâyelerinde ortaya çıkan ve onun diğer hikâyelerinde devam eden bir diğer özellik de, Sadri Ertem'in, devrim ilkelerine bağlı kalması, köylüyü sömüren yabancı sermâyeye, ağalar ve şeyhlerin nüfuzlarına karşı tenkitçi bir durum almasıdır. Millî Edebiyat devrinden önce hikâyeciliğimize yerleşen ve bu devirde yaygın bir şekil alan aşırı batı hayranlığının, sosyal bünyemizde tepkiler yaratan batı taklitçiliğinin halk tabakalarına kadar inip yayılmasına karşı açılan tenkitçi kampanyaya o da katılmıştır: (*«Bizim Maurice Chauvalier» «Yazın âşık kışın kokot»*). Bundan sonraki kitaplarında ve romanlarında, üzerinde daha geniş ölçüde duracağı işçi-patron çatışmalarına bu ilk kitabında bile yer verdi (*«Bir kayış koptu, üç kişi öldü»*).

Köy ve köylü yaşayışı ve meselelerini de anlatmak istiyen Sadri Ertem, bu kitabındaki hikâyelerinde ancak düşünce plânında bu konuya yaklaşabiliyor. Yaşanan hayatın canlılığından uzak, kup kuru bir düşünce yapısı halinde *«Silindir şapka giyen köylü»* hikâyesi, köylünün mütegallibe ve tüccar eliyle istismarını bir gazete haberi, bir makale sertliği, bir tez hüviyeti ile ele alıyor. İnsandan ve onun canlı yaşayışından yoksun bir hikâye.

İkinci hikâye kitabı olan *«Bacayı indir, bacayı kaldır»* (1933) ı yine aynı yılda yayınladı. Bu kitabındaki onaltı hikâye de yine 1928 - 1933 yılları arasında yayınlanmıştı. Daha doğrusu Sadri Ertem, bu süre içindeki hikâyelerini biri 19, diğeri 16 hikâyelik iki kitaba bölmüştür. Bu kitabında da biraz daha genişliyerek eski temaları üzerinde ıs-

rarla durmakta, aynı ilkelere bağlı kalarak hikâyelerini yazmaktadır. Türkiyede kapitülâsyonlar, yabancı sermayenin koloni metotlariyle yerli halkı sömürüşü, köylü ve işçinin patron ve tüccar elinde ezilişi, yerleşen endüstrinin orta çağ hayatı yaşayan köyler üzerinde etkileri, halk ve köylünün gerçek durumu karşısında aydınların gülünç davranışları, fabrika hayatında işçiyi ezen kötülükler, usta ve işçi çekişmeleri, bürokratik devlet nizamının gülünç yönleri, sarıklı ve medreseli zümrenin yeni devletin lâik tutumu karşısındaki direnişleri, bunların iç yüzleri, büyük endüstri ve fabrika karşısında küçük atelyelerin çöküşü, İstanbul külhanbeylerinin yaşayışları, yedeksubay olarak katıldığı Birinci Dünya Savaşı'na ait anılar. Bütün bu konular içinde, iyice işlenmemiş, belirlenememiş olmasına rağmen, yeni bir sosyal düzen içinde tek insanın ortadan kalkışını, bunun yerini alan yeni bir insan tipinin «*kalabalık insan*», «*toplum insanı*» tipinin ortaya çıkışı anlatmağa çalışmaktadır.

Hikâye anlayışı bakımından Sadri Ertem'in de yeni gerçekçi anlayışla eski hikâye anlayışı arasında bir köprü durumunda olduğu görülmektedir. Kendi çağının alışılmış hikâye konularını çok genişletmiş, toplum meselelerine ilgi çekmiş, hikâyelerde anlatış temposunu hızlandırmıştır. Ama onun sanatında iyice beliren en önemli özellik, Cumhuriyet çağının, devrimlerinin, o yeniden kuruluş günlerinin başlıca ilkelerinin propagandasını yapan hikâyeler yazmış olmasıdır. Bunlar, tek parti devrinin başlıca vasıfları, ekonomi plânlaşması, devletçi ekonomi, okuma-yazma seferberliğini anlatan devrimci ve hamleci devlet idaresinin amaçlarına uygun eserlerdi. Bununla onun partisinin politikasına ve programına ayak uyduran hikâyeler de yazdığını belirtmek istiyorum. O devir hikâyecileri arasında bu özellikleri taşıyan yalnız o idi.

İkinci kitabından bir yıl sonra yayınladığı «*Korku*» (1934) adındaki hikâye kitabında onun sanatında önemli bir değişikliğin meydana geldiği söylenemez.

Yine aynı hikâye anlayışı, aceleci ve itinasız bir türkçe, aynı zamanda birçok yere yazı yetiştirmek zorunda kalan insanlara has o çala kalem yazış, aynı açıdan anlatılan aynı konular.

Devrim ve kurtuluş yıllarının her çeşit fikir ve sanat olaylarını durduran o heyecanlı günlerinde, 1928 yılında yeni alfabenin kabulü ile birlikte derin bir duraklama ve buhran geçiren edebiyat dünyamızda, boşluğu Sadri Ertem'in bir yeni devrin gelişini haber veren eserleri dolduruyordu. Eserlerin çokluğu (1931 - 1934 yılları arasında beş roman ve hikâye kitabı), o devir gazetecileri arasında işgal ettiği iti-

barlı mevki ve önemli devlet işlerinde bulunmanın verdiği üstünlük sâyesinde, o günlerde yetişen gençler üzerinde geniş etkiler yapabilirdi. Bilhassa sanat ve edebiyat konusunda yazdığı tenkitleri ve fıkraları ile hikâye ve romanımızı gerçekçi bir yola sokmakta büyük rol oynadı; bu cins yazılarının etkileri, hemen hemen hikâye ve romanlarının etkilerine eşittir denilebilir. Vakit gazetesi çevresinde yetişen hikâyeciler ile bunların dışında kalan daha genç kuşaklar onun Cumhuriyet'ten sonraki hikâye ve romanımızın gelişmesinde yol açıcılığını kabul etmişlerdir.

1928 - 1933 yılları arasını alan hikâyelerinden sonra, sanatının, bir ikinci devresi vardır ki, 1935 yılından başlar ve ölümüne kadar sürer. 1938 yılında yayınladığı «*Bir şehrin ruhu*» adındaki hikâye kitabındaki parçalar bu devre aittir. Buradaki on hikâyesinden beşi büyük hikâye tipindedir. Bunlar eski hikâyelerinin aksine üzerinde çok emek verilmiş, sanat yönü oldukça kuvvetli eserlerdir. Çok titiz ve derinlere kadar giden bir gözlem gücü ile birlikte konu iskeletinde boşluk bırakmadan kişileri ve hikâyeyi ayakta tutacak canlı ayrıntıları yerinde kullanmasını bilen bir başka sanatçı ile karşı karşıyayız. Yazarın elinde iyice kuklalaşmış, tezin ve dâvanın arka plânda bırakarak gölgeleştirdiği kişiler yerine, bu hikâyelerinde, canlı kişilerle karşılaşıyoruz. Bunlarda çevrenin ve ruhun tasvirine de yer verilmiştir. İspatlanacak bir tezin kuru sertliğine esirlik yerine yaşanan hayat geçmiştir. Hepsinden ilgi çekeni bazı hikâyelerinin sonunda zorunlu sonuçlar çıkarmaktan, sosyoloji dersleri vermekten de artık vazgeçmesidir. Ama onun bu cinsten hikâyeleri pek fazla sayıda değildir. «*Bir şehrin ruhu*» ve «*Deniz hasreti*» bunların en güzelleridir. Zamanın sınırsız genişliği, konunun ileri geri uzanan olaylarla dallanıp budaklanışı, yaşamanın çok geniş bir alanını kucaklamağa çabalıyan geniş yapıları bakımından bu hikâyelerin daha çok roman yapısına doğru yöneldikleri görülür. «*Kendine ayı süsü veren adam*» hikâyesindeki Kara Mehmed'in yedi parçada anlatılan hayatı hikâye sınırlarını çok aşmaktadır. «*Step*» adıyla hazırladığı ve ölmeden bitiremediği romanının notlarına dayanarak hazırladığı, bu büyük hikâye ile roman arası eser, onun, birbirini kovalıyan değişik plânlarda, parça parça, sebep ve sonuç temeli birbirine bağlı bir yeni hikâye denemesidir. Günümüz hikâyecilerinin «*cep romanı*» diye adlandırdıkları büyük hikâye biçimini Sadri Ertem çok eskiden denemişti.

Sanatında sık sık ortaya çıkan, bazı düşüncelerinin iyice ağırlaştırdıkları güdümlü hikâyelerinin mekanik ve Klişeci yapısına rağmen, eserlerinin sayılarının çokluğu ile de bir etki yapmıştır. Bugün için

eserlerinin çoğunun artık bir değeri kalmamıştır, denilebilir. Ardından gelen kuşak, hikâye ve romanda onu çok gerilerde bıraktı. Ama yine de Cumhuriyet'ten sonraki edebiyatımızın yol ayrımında gerçekçi bir edebiyatın gelişeceği yolu gösteren bir işaret taşı oldu.

İnsanın ferd olarak toplum içinde eriyip kaybolan kişiliğini, bu evrime karşı lâkayt kalarak, kitlelerin birbirleri ile olan ilgilerini araştırmağa çalıştı. Onun tamamiyle ihmal ederek bir yana bırakıverdiği mesele bugünün hikâyecilerinin ana teması haline gelmiştir. Başarılı sanatçısı Avrupada bile pek az olan sosyal gerçekçi alanda, satıhta kalan gözlemlerden derine inememiş, toplumun yaşamasından gelen canlı havayı bir sanat bütünü içinde başarılı bir biçimde verememiştir. Bu çeşit sanat eserleri için zaruri olan sürekli çalışma, gerçeğin sanat eserlerine can veren gizli güzelliklerini kavrayış onda yoktu; toplum psikolojisinin kollektif tezahürlerini araştıramamaktan gelen yavanlıktan yakasını bir türlü kurtaramadı. Bütün yazılarında olduğu gibi edebî eserlerinde de, toplum düzeninde ekonomik sebeplerin etkilerini her şeyden önce ve birinci plânda görüyordu. Sosyal meselelerimizi bu ekonomi açısından ele alıyor, onların töreden ve ruhtan gelen, bazan ekonomik sebepler kadar güçlü olan köklerini daima ikinci plânda bırakıyordu. Bu hal, onun eserlerine «sectaire» bir ideolojik anlam vermiştir.

Sait Faik'e gelinciye kadar edebiyatımızda *Sadri Ertem - Sabahattin Ali* yolu dediğimiz bu hikâye anlayışı, hikâyeciliğimizde başlı başına bir yol olmuş, bugün için tamamiyle unutulmuştur.

Sadri Ertem'in «*Çıkrıklar durunca*» (1931), «*Bir varmış, bir yokmuş*» (1933), «*Düşkünler*» (1935) adlarını taşıyan, birbiri peşinden yayınlanmış üç romanı vardır. Yazılarında uzun uzadıya anlattığı sanat anlayışına uygun olarak bu romanlarında iktisadî zümrelerin toplumla münasebetlerini araştırmak istiyen bir çeşit *sosyal roman* örneği getirmek için çalıştı. Batının bu alandaki başarılı örneklerine yaklaşmak şöyle dursun, bunlardan haberli olduğundan şüphe ettirecek kadar kötü eserler verdi. Türk romancılığının kendisine kadar ulaşan gelişmelerine ne dil, ne tipler, ne de kuruluş bakımlarından ayak uyduramıyacak kadar geri olan bu kitaplar arasında «*Çıkrıklar durunca*» yayınladığı sıralarda biraz ilgi çekebilmişti.

«*Çıkrıklar durunca*» (1931) da 19. yüzyılın son yarısından başlıyarak fabrika malı kumaşların Türkiyedeki yerli dokuma tezgâhlarını nasıl yok ettiği, bu iktisadî evrim içinde Bolu ve Kastamonu gibi el tezgâhlarının yaygın olduğu bölgelerdeki ayaklanmalar tasvir edilmektedir. Bu çevrelerde yerli dokumalar, eski sofların yerini Avrupa malı dokumalar alırken meydana gelen sarsıntılar, köylü ayaklanmaları,

bunları destekliyen eski alevî-dağlı köylüler ve Pazvantoğlu gibi eşkiyaların, karşısına şehirli esnaf ve tüccarın çıkışından doğan yarı dinî, yarı iktisadî çekişmelerden bahsedişi, romana çok karışık, bağları zayıf, bütün yapısında yer yer boşluklar kalmış bir taslak mahiyeti vermektedir. Bu fabrika-çıkrık çatışmaları, aslında, yer yer ufak tefek taşkınlıklara sebep olmuş olabilirdi. Yazarın bunları bir koldan Pazvantoğlu hareketine, bir koldan da alevî köylerinin mezhep ihtilâflarına dayaması, ilmî bakımdan sıhhatini bir tarafa koysak bile, romanın kuruluşunda inandırıcı, çekici, kandırıcı bir değer taşıyacak seviyede olmaktan uzaktır. Bütün romanları gibi bunda da anlattığı çevreler, insanları yakından tanımamaktan gelen, bütün malzemesini rastgele kitaplardan ve teorilerden çıkaran «*masabaşı romanları*»nın bütün kusurları, taslak halindeki yapısı ile karşımızdadır. Tarihî, iktisadî bir takım bilgilerden, bir takım sanat tasarılarından kalkarak kurulmuş bir roman taslağını, iyice araştırılmamış bir bölge ve insanlara bağlıyarak bir tö.e romanı yazmağa kalkışınca elinde cansız bir iskelet kalıyor. Bu soy taslak yapılı masabaşı romanlarının daha sonra edebiyatımızda bugüne kadar sürüp gelen etkiler bırakması en zararlı yönü oldu.

Roman kişileri yerine zümrelerin iktisadî çekişmeleri veya toplumun yeni şartlar altında evrimini tasvir ederken insanların kitle halinde, kişiliklerine yaklaşmadan, mekanik usullerle tasviri, olayları düzensizce birbiri peşine, aralarındaki yaşama ilgilerini kurmadan, insanlara bağlı yönlerini belirtmeden sıralayışı, romanlarına insandan ve yaşamadan kopmuş, sanatın canlı gücünden yoksun bir kılık veriyor.

Bütün bu kusurları «*Düşkünler*» (1935) adındaki romanında çoğalmış görüyoruz. Üstelik konu, parça parça yazıldığını, bir gazeteye tefrika olarak yetiştirildiğini belli edecek kadar parçalanmış, kopuk bir kılıktadır. Bu roman, Tanzimat'ın ortaya çıkardığı *yüksek memur aristokrasisi*'nin, imparatorluğun yıkılışının çabuklaşması sonucu, gelir kaynaklarını kaybederek soysuzlaşmasını, bizdeki büyük âilenin parçalanışını anlatmaktadır. O yalılı, konaklı, dallı budaklı eski büyük âilenin temelinden çökerken arzettiği ahlâkî sefâleti sert çizgilerle tasvir ediyor. Bizde *Abdülhak Şinasi Hisar* ve *Nahit Sırrı Örik*'in bütün dış görünüşü ile düzenli, içi ile ahenkli olarak «*Geçmiş günler özlemi*» içinde anlattıkları bu dünya, onun kaleminde, bir dâva adamı tutkusu ateşiyle hırpalanmaktadır. Batıda, meselâ *Thomas Mann*'ın «*Buddenbrooks âilesi*» romanında derinliğine incelediği bu konu, onun elinde aşırı hiciv saldırışlariyle parçalanmış bir roman taslağı olmaktan ileri geçememiştir.

Yazılarında, denemelerinde sanat meselelerini bilir görünmekle

beraber, eserlerindeki çok bâriz aksaklıkları göremeyişi; bunları yayınlarken işgâl ettiği yüksek mevkiler yüzünden yeterince tenkid edilemeyişi, gazetecilik yolundan edindiği ünü ile eserlerinin engelsiz, rahat bir kabul görüşü buna sebep olmuş olmalıdır.

Ayrıca üslûbunda, hayranı olduğu *Ahmet Mithat Efendi*'nin romanlarından gelme, okuyucuya hitaplar, geniş paragraflar halinde bilgi aktarmaları, kendi kendine hasbihallerle dolu kesintiler, onun romanda, değil sosyal gerçekçi, ileri bir roman anlayışına, 19. yüzyılın gerçekçilerine bile ulaşmasını engelliyordu. Eserlerini yazdığı yıllarda ortaya çıkan «*öztürkçe*» akımlarına elinden geldiği kadar ayak uyduruyor, sırası geldikçe yeni türeyen kelimeleri de kullanıyor. Çöken bir devri, onunla birlikte dağılan Tanzimat âilesini, bu devrin kendine has kültürünün ortaya çıkardığı kişilerin çürüyüşünü anlatırken, devrim yıllarının yırtıcı hiciv üslûbu ile tasvir ettiği o kabataslak roman bölümleri, gerçekçi ve sosyal bir anlayışa sahip bir romancının iddialarına aykırı duran bütün kusurlarını ortaya koyuyor.

Sadri Ertem'in hikâyede ve romanda en başarılı yönü meseleyi ve konuyu koyuşudur. Ama bunu aralık bırakmadan bir yapı halinde kurmada, işçilik yönünde bocalıyor. Eski tip Tanzimât âilesinin o hazır yiyici, çürümüş manevî yapısını, onun Meşrutiyet'ten sonra çabuklaşan çöküşünü Cumhuriyet yıllarına kadar izlemek istiyor. Bu yıkıntının içinden yeni âile, sıhhatli, devrimlerin havasına uygun bir nesil çıkacaktır. Ama herşey sanatın değil, teorilerin dili ile söylenmiştir.

Onun «*Bir varmış, bir yokmuş*» (1933) adındaki eserini roman sırasında saymak bile doğru değil. Tanzimat'tan sonra gittikçe daralan, bir boğucu çember haline gelen iktisadî - mâlî kapitülâsyonların 1839 dan başlıyarak azgın bir tempo ile imparatorluğun bünyesini nasıl sardığı, tarihî bilgilere dayanılarak, fragmanlar halinde tasvir edilmektedir. Rusya ve büyük Avrupa devletlerinin saldırışları arasında bir muvazene kurarak, istikrazlarla geçinen koca bir imparatorluk gövdesinin içinden çürüyüşü, devlet mekanizmasının en üst kademelerinden başlıyarak ricâlin kukla haline gelişleri, siyasî ve iktisadî dâvaların 1924 de Lozan'da çözülünceye kadar ne kılıklara girdikleri, Cumhuriyetin kuruluş yıllarının propaganda eserleri üslûbu ile anlatılmaktadır.

Sadri Ertem'in romancılığı, hikâyeciliği kadar da başarılı olmamıştır. Edebiyatımıza asıl hizmeti gençliğin yazması ve yetişmesi yolundaki yardımlarında, yol göstermelerinde ve onları korumalarında aranmalıdır.

«Bacayı İndir, Bacayı Kaldır» (1933) dan:

BACAYI INDİR, BACAYI KALDIR!

Bir toz, bir duman... Çıplak insan ayaklarının ve nalsız hayvan izlerinin sıralandığı yollardan gürüldüye, homurdana otomobil geçiyor.

Uzaktan, besli, dolgun gövdeli köpeklerin sesleri camları gıcırdattı:

— Hovv. Hovv.. hovv...

Bu, sivri bir diş gibi Maden Ocakları müdürünün etine saplandı. Müdür yüzünü buruşturdu. Kulakları dikildi.

Siz diyeceksiniz ki bir adam köpek sesi duyunca ne olur?

Bu benim için, sizin için böyledir. Bir şey olmaz. Köy köpeklerinin gürültüsü bizlere nihayet yabancılığımızı hatırlatır. Bu bir yabancıya karşı gösterilen hayretin ilk alâmeti ve yalnızlığın ilk işâretidir. Eğer biraz daha hatıranız varsa, o nihayet size bir korku, bir ürkeklik verecek, bacağınızdan ısırılıyormuş gibi olacaksınız. Ocak müdürünün kafasına köpeğin sesi bir diş gibi battı ve derhal bir şimşek gibi çaktı, kafasında loş dehlizler aydınlandı. Karanlıkta ara sıra gerinerek uyuyan hatıralar kalktılar, birbirlerini dürttüler ve bir asker safı gibi dizildiler.

Müdür, besli bir köpeğin bağırdığı yerde refâhın derecesini anlıyabilecek kadar tecrübeliydi, zeki idi, velhasıl tam bu işin adamı idi. Hasta, alil köylerin cılız, tüyleri uyuzlaşmış, sesleri kısık köpekleri vardır. Zengin ve kibar köylerin muhafızları da mağrur, alınları yukarda ve heybetlidir. Sesleri dağdan dağa bir kasırga gibi hükmeder.

Müdür bunları düşündü ve:

— İşçilerin gündeliği umduğum gibi az olmıyacak... diye duyduğu sesin ilham ettiği neticeye vardı.

Otomobil, yabancıyı az zaman sonra gözün alabildiği kadar uzanan yemyeşil bir ot denizine çıkardı. Bu denizin ortasında renk renk, kor gibi koyu, yakıcı gelincikler, su üstünde yüzer gibi bu sonsuz denizde çalkanıyordu.

Derenin öbür tarafında sararmış, olgun tarlalar kocaman birer yumruğa benziyen başaklarını dizleri üstünde dinlendiriyorlardı. Herşey gürbüzdü, otlar gürbüzdü. Biraz ötedeki ağaçlar gürbüzdü, yapraklar gürbüzdü, yıkık duvarlardan taşan dallar, olgunlaşan meyvelerini tozlu yollara salıvermişti.

Buğulu erikler, güneşin altında kıpkızıl alevden bir yuvarlak gibi yanan narlar, kâh kütüklerinden, kâh bir çardağın üstünden dalgın dalgın vücutlarını salıveren iri taneli üzümler, sonra beyaz, tertemiz kiremitli evler, temiz elbiseli çocuklar onun tahmininde aldanmadığını gösterdi.

«Gümüşlü Kurşun Maden Ocakları» müdürü bu güzel, bu şirin ve zengin ovaya denebilir ki, ilk bakışında hayran oldu.

★

Müdür, köylülerden öyle tatlı yüz, öyle candan bir dostluk gördü ki, her gün ziyafetten ziyafete gitti. Her ziyafet onda yeni bir âlem keşfetmiş gibi bir his bırakıyordu.

Güzel ve bereketli ovanın mahsulü onu gayet kolaylıkla kendisine ısındırdı.

Bir hafta sonra o da artık köy zenginlerine ziyafetler veriyor; ermeni tercümanı vasıtasiyle her gün birşeyler öğreniyordu.

Bir gün ihtiyar muhtar Ömer Ağa kıvrık sakalını sıvazlıyarak buraların şöhretinden şöyle bahsetti:

— Hey Çelebi... Lokman Hekim ölüme çâreyi burada buldu, kitaba yazdı. Neylemeli ki kitap suya düştü, eridi. Ölüme çâre bulamadı ama, Lokman'ın kitabının eriyen yaprakları buranın topraklarına karıştı. Onun için buraya ne eksek biter, çıplak ayakla bassan hemen insan çıkar... Bire elli buğday buradan gayri nerede var?

Müdür zenbereklenmiş gibi yerinden sıçradı, sordu:

— Bire elli mi?..

— Ye ne zannettin Çelebi?...

Müdür, bundan sonra arazi sahiplerini teker teker davet etti. Kâh tercümanı yanına alıp şöyle bir ağaların oturma odalarına gitti. Hemen hepsine ayrı ayrı öyle söylüyordu:

— Ben bu Lokman Köyü'nü çok beğendim. Belki de çoluğumu, çocuğumu alıp burada yerleşmek de mümkün olur. Hele sizden çok memnunum, nerede Avrupanın o dalavereci insanları... Ben burada kendimi emniyet içinde görüyorum... Bana biraz tarla satmaz mısınız?

— Satarız... Ama, dönümü elli liradan aşağı idare etmez.. Başka türlü veremeyiz.

★

Müdür «Gümüşlü Kurşun Ocakları» işletme müdürüne rastgeldi. Dert yandı:

— Bilsen, şurada bir çiftlik sahibi olmak hem maden için kârlı olacak, hem de bizim için.... Seninle de ortak olurduk.. Bir çâresini bulsak da biraz toprak alabilsek.. Çok para istiyorlar... Böyle satın almanın imkânı yok..

İşletme müdürü:

— Fazla düşünceye lüzum yok.. Kolay iş...

— Nasıl... Nasıl?.

İşletme müdürü gülümsedi:

— Çok kolay... Bacayı şöyle biraz indirdin mi, iş bitti demektir. O zaman dönümünü on kuruşa pahalı deriz. «Kezzap», «Zaç yağı» nelere kadir değildir...

— **Vallâhi sen dâhîsin.** Fakat bacanın kısaltılması için bir sebep?.

— Düşündüğün şeye bak... Onu Haçik'e bırak... O, köylülerin ağzından girip burnundan çıkmayı mükemmel becerir.

— Sahi yapar mı dersin?..

— İşten bile değil...

★

Haçik köylüler arasında itibarlı adamdı. Onun için herkes «Dinince dinlensin.» derdi.

Haçik kat kat kırışık ensesi, yağlı yakası, düşük kıranta bıyıkları, gür ve yozuna büyüyen sazlar gibi çarpık çurpuk kaşları ile bir acayip mahlûktu. Felsefeden, tasavvuftan bahsederdi. Hele bektaşi nüktelerine ve nefeslerine bir bektaşi babası gibi vakıftı.

Köy kahvesinde ağaların meclisine girdi. Kâhya tütün kesesini uzattı:

— Haçik ağa, çek bakalım.

Diye iltifat etti. Onun bugün sinsi bir hâli vardı. Heyecanla bir tehlikeyi haber vermek ister gibi söze karıştı:

— Bir Mevlâ'nın kullarıyız. Yollarımız ayrı olsa da... Kudüs'le Mekke bizi ayırmaz. Son menzilimiz Hak divânıdır.

— Öyle, öyle.. Haçik ağa..

Bir başkası yanındakinin kulağına

— Mübârek adam.. Bir müslüman olsaydı.

Haçik devam etti:

— Demek isterim ki.. Zati şeriflere hangi dinde olursa olsun hürmet gerektir.

— Öyledir Haçik Ağa..

Sesler :

— Yaman adamdır vesselâm..

İhtiyar bir köylünün Haçik ağanın sözlerinden gözleri dolu dolu oldu. Yanındakine yavaşça :

— Bu adam gizli din kullanıyor diyorlar.

Dedi. Biri atıldı :

— Yalansa doğru olsun!.

Haçik anlattı :

— Söz aramızda.. Görüyorsunuz ya.. Yatırın baş ucundaki şu selviyi.. Bir de öteye bakın, kocaman baca.. Şimdiye kadar zâti şerifin selvisinden daha yüksek bir şey var mıydı?

Bütün köylüler :

— Yoktu..

— Şimdi?..

— Şimdi var..

— Baca..

— Baca.. Baca evet.. Evet..

— Acırım size.. Vallâhi iki gündür gözüme uyku girmez oldu. Korkarım köye bir felâket gelmesin. Zâti Şerifler çok celâlli şeylerdir.

Hep birden seslendiler :

— Doğru.. Kabahatimiz var.. Fakat ne yapalım el adamı dinler mi hiç?...

— Dinletmeli!..

İnceli, kalınlı, genç, ihtiyar sesler :

— Doğru, doğru!.. Fakat firenktir, anlamaz ki...

— Ben giderim... Köylüler bacanın yarıya kadar indirilmesini istiyorlar, derim anlatırım... O da müslümanların dinine hürmet eder... Müslüman dostudur. Piyer Loti adında bir Türk dostu vardı. Hani canım gazeteler hep resmini yaparlardı, işte bizim müdür onun yeğenidir, yarı müslüman sayılır. Amcasının evinde Allah hakkı için söylüyorum, iki elim yanıma gelecek, câmi vardı.

Kâhya okur, yazar adamdı, başını salladı

— Bilirim, dedi, gazetede ben de okudum. Allah din kısmet etsin.

— Amin!

— Amin!

Köylüler gözlerini ümitle açtılar, yalvarır gibi söylediler

— Haçik ağa, şunu bir yaptırsan yok mu?

— Yapıldı bilin.. İnsanlar birbirleriyle dost olmalı. Bir Allah'ın kuluyuz. İyilikler yanımızda kalır.

Baca yarısına kadar indi. Köy derin bir nefes aldı. Bir felâketten kurtulmuş gibi sevindi. Direktör ve işletme müdürü, Haçik ağaya yüz dirhemlik bir mastika şişesi hediye ettiler. Köylüler ona bol bol ziyafetler çektiler...

Baca kısaldı...

Baca, boğucu gaz atan bir top namlusu oldu. Durmadan, dinlenmeden bombardıman etti. Hangi bombardıman bu kadar kanlı, bu kadar uzun sürdü?

Yirmi dört saatte bir defa bile sönmiyen ocak, bir taraftan kükürt savuran, bir taraftan zaç yağı yağmuru serpen bir zehir denizi oldu. Eczahanelerde, kimyahanelerde saklanan zehirler burada bir dere gibi aktı. Bir yağmur gibi her yeri bastı. Rüzgâr bu ağır gazleri bir kurşun gibi toprağa yaydı. Mermer üzerine dökülen kezzap onu nasıl param parça eder, didilmiş bir pamuk yığını haline koyarsa, topraklar da böylece harap oldu.

Toprak güzel rengini kaybetti. Soluk, ölüm duygusunu veren bir hâl aldı.

Yeşillikler bir anda sarardı, ertesi sene gürbüz ağaçlar kupkuru bir iskelet haline geldi. Bahar bir hazan gibi girdi ve kimse baharın geldiğini anlıyamadı. İri boylu otlar cüceleşti, cılızlaştı. Nihayet kayboldu.

O nazlı, güzel çiçek denizi kurudu, şimdi ortada sonsuz bir çöl var. Sanki dünyanın vahşi sürüleri ayaklariyle, dişleriyle, tırnaklariyle burayı eştiler. Eski zamanların karınlarına bir mahallenin evleri sığan hayvanlar susuzluklarını burada dindirdiler.

Artık buradaki rüzgârlar Sam'dan başka birşey değildi. Ovada ancak ölüm ekildi ve sefâlet biçildi. Şen sesli, dolgun vücutlu, gözleri parlak, sevimli, zeki hayvanlar, yavaş yavaş ahmaklaştı. Öküzler zayıf, nesli mahvolan bir akrep haline girdi. Atlar kişnemeyi, koşmayı unuttular. Sarsak başlı, düşünceli bir acayip mahlûk haline girdiler, sanki bir kaplumbağa...

İki sene sonra uzaktan sesi, müdürün kulağının memesini bir diş gibi kapan köpeğin tüyleri döküldü, karnı sırtına yapıştı. Artık bağıramıyor, güç halle ağzını açarak, havlamanın taklidini becerebiliyordu.

Bir hayalet gibi yavaş yavaş sürüklenen hayvanlar da kimi ahırlarından çıkmağa takat bulamadı, kimi düştü öldü, kimi yatalak hasta oldu.

Bahar, hayvanlar için bir haradır. Bütün tabiat, sinirleri, damarlara ve bütün canlıların uzviyetine coşkun bir hayat neşesi verir. Halbuki bu bahar, ne güzel bir kuzu yavrusu göründü, ne sevimli bir eşek, ne buzağı, ne bir tay sesi duyuldu.

İnsanlar da soldular. Sert kemiklerin üstünü, buruşuk bir deri kefenledi. Dudaklar kurumuş yosunlara benzedi. Yeşilimsi beyaz ölü rengi fersiz gözlerin etrafını kapladı.

Kır yollarında cıvıldaşan insanlar bir hayal oldu. Artık köy halkı değneklere dayanarak, öksüre öksüre ve iki adımda durup dinlene dinlene dolaşabiliyordu. Hepsinin ciğerlerini kurşun tozu kapladı. Atların üstüne elini dokundurmadan hoplıyan eski süvari çavuşu şimdi yerinden kalkmak için koltuk değneğinin ve birkaç adamın yardımını bekliyor.

Günler öyle geçti, her geçen gün sanki köylülerin damarlarını açtı, kanlarını boşalttı, boşalttı...

Bacanın etrafındaki köyler için artık düğün, balıkların konuşması, öküzlerin yumurtlaması gibi acayiplikler arasına girdi. Keramet nevinden doğan çocuklar da yaşamadı.

★

Köylüler son bir yardım diye Maden Ocakları müdürüne koştular.

— Çelebi bize ne verirsen ver de artık tarlaları satalım..

— Ağa iyi ama, ne yapalım, Allah bir afettir verdi.

— Hani vaktiyle istemiştiniz de onun için söylüyoruz.

— İşe yaramaz ya... Ne istersin?...

— Ne olacak canım...

— Ben burayı mal olsun diye değil, size bir yardım olsun diye alacağım. Dönümü yarım liradan...

— Eh ne yapalım?.. Peki olsun..

Maden Ocakları müdürü bütün köylünün arazisini satın aldı. Köylüler heybelerini sırtlarına vurarak, tozlu yollardan uzaklaştılar. Fakat her adımda, her izde bir hatıra buldular. Ayakları yürümedi, köylerini ana ana gittiler. Kimi öldü, kimi dere kenarında, kimi ağaç altlarında yurda hasretin acılığını duydu. Döndü, o zehirli havayı doya doya teneffüs etmek için geri geldi. Bu zehirli hava, sanki onları yaşatacak, sanki onlara derman olacaktı.

Bir çokları yamaçtan köylerine baka baka, gülümsiyerek bir taş parçası üstünde can verdi. Sağ kalanlar ellerindeki para ile ne yapabilirdi? Döndüler, dolaştılar, nihayet maden ocaklarına amele oldular.. Bu da bir teselli idi. Hem kazanacaklar, hem de köylerinden ayrılmıyacaklardı.

★

Ocak insan eriten bir makine gibi çalıştı. Maden ocaklarının yanında taşları olmıyan adsızların sonsuz mezarlığı uzadı gitti.

★

Baca hâlâ yanım, çünkü daha sekiz on adam var ki, topraklarını satmadılar. Birikmiş servetlerini yiyip herşeyi olduğu gibi muhafaza ediyorlar.

Onların biri kötürüm bir pehlivan, ötekiler delikanlılardı.

Nihayet mal sahiplerinin de anbarları boşaldı, kuyularında sular çekildi, hayvanları öldü. Tatlı yenip tatlı konuşulan evler şimdi bir sinek vızıltısı, bir hastanenin iniltili koridoruna ne kadar benziyordu Nihayet açlık, sıcak iklimlerin ormanları arasında eşinen kaplanlar gibi öteyi beriyi sarstı. Onlar da topraklarını satmak istediler. Fakat kimse para vermedi.

Bir gün yedi köylüyü Maden Ocağı yolunda yanyana devrilmiş buldular. Bir delikanlının göğsünde şu istidâ çıktı

Gümüşlü Kurşun Ocağı Müdüriyetine

Efendim,

Boğazı tokluğuna Maden Ocağı'na kaydedilmemizi rica ve ham eyleriz.

★

Artık üç köyde satılmadık toprak kalmadı. Yirmi, otuz bin dönüm araziye hudut çekildi. Yeni arıklar açıldı, toprak gübrelendi ve fabrika bacası tekrar yükseldi, hem o kadar ki, eski selvi onun yanında bir fidan gibi kaldı.

Üç köyün Yemen'den dönen istipdal askerleri şaşırdılar. Çiftlik kâhyası onları :

— Köy arıyoruz diye çiftlikte hırsızlık edeceksiniz. Burada köy, möy yok, haydi geldiğiniz yere.. Sizi açık gözler sizi.. Defolun yoksa, jandarmaya haber veririm...

Diye başından savdı.

(Resimli Ay. Cilt 5, Sayı 53, Temmuz 1928)

Korku (1943) dan:

MUMCUNUN FARESİ

Mumcu Sabih efendi çekmecesini açtı ve korku ile kapadı. O gün alış verişi tastamam on kuruştu.

— Şu, dedi, bekâr çamaşırı yıkayan dul kadınlar da olmasa sittin sene çekmeceye metelik düşmiyecek.

Sabih efendi on kuruşu yeleğinin cebine indirdi.

— Yaza da yeter, kışa da yeter, çoluğu çocuğu da geçindirir. Hey babam hey!

Diye içinden söylene söylene dükkânın kepenklerini indirdi, alaca akşam karanlığında evine doğru yollandı. Sabih efendinin babası mumcu idi. Babasının babası mumcu idi, büyük babası da mumcu idi. Velhasıl Sabih efendi halis, muhlis mumcu oğlu mumcu idi.

Sabih efendi bugün on kuruş kazandı diye kendisini efkârı fukaradan bir adam zannetmeyiniz. Gerçi bugün için Sabih efendi hali vakti yerinde sayılmaz. Babası, Sabih efendiden daha zengindi. Büyük babası İstanbulun mum kralı idi. Amma velâkin bu mum kralının torunu dımdızlak kaldı. Büyük babasının İstanbulda ışık kralı olduğu heybetli devirlerinde dünyanın petrol kralları henüz birer baldırı çıplaktı. Havagazı kralı o zaman sokaklarda donsuz bir mahalle piçi idi. Elektrik kralları henüz analarının karnında bile değillerdi.

Sabih efendinin büyük babası altı kollu şamdan devrinde atlı arabalı, kellifelli, adı her yerde «Dolar» gibi anılır, bir haşmetli idi. İstanbulda ilk lâmbacı mağazası açılıp ta ilk alışveriş ettiği gün büyük babasının yüreğine indi. Sabih efendinin babası o büyük, o muhteşem mumhâneyi küçültmekten kurtaramadı.

Sabih efendi bir taraftan petrol, bir taraftan havagazı, bir taraf-

tan elektrik hücumuna uğradı. Sabih efendi bu üç hoyrat delikanlının hücumu önünde sattığı mumlar gibi eridi, eridi. Müşteriler azaldıkça azaldı, azaldı.. Türbeler kapalı, donanma geceleri mum yakan yok. Yalnız ve yalnız şu karşıki handa oturan birkaç dul mum satın alıyor. Bu kadınlar çamaşırları yıkadıktan sonra ütülerler. Ütülerlerken de ütünün altına nemden, ıslaklıktan küf tutmasın diye mum sürerler. İşte Sabih efendinin bugünkü hali.

★

Sabih efendi dükkânından çıktıktan sonra dükkânında farelerin cümbüşü başladı. Dükkânda bir aşağı bir yukarı dolaşmıya har vurup harman savurmıya başladılar. Yukarıdan aşağı takırrr... Tıkırr... Tıkırr... Tıkırrr... Tıkırrr... Tıkırr. Gürültüler aldı yürüdü. Büyük bir fare Sabih efendinin oturduğu yere oturdu. Kalınca bir cami mumu içinde koyun koyuna yatan iki fare başlarını delikten uzattılar. Beyaz, sipsivri dişlerini gösterdiler. Dükkânı yalnız bulan fareler birbirlerine sırıttılar.

Sol köşeden de koskocaman kuyruklu ve iri yarı bir fare çıktı. Yavaş yavaş ilerledi, kendine ancak büyük cami mumunu lâyık gördü. Mumu dibinden kemirmeye başladı. Kırt kırt... Bir diş, bir diş daha koskocaman mum tepe aşağı oldu, devrildi. Mumun oyuğu içinde sevişen genç fareler birbirlerini gıdıklarken zelzeleye tutulmuş gibi tepe taklak gittiler. Gürültüyü işiten farelerin Şarlok Holmesi koskocaman bıyıklı iriyarı bir kedi heybetli heybetli pençelerini açtı ve saldırdı. Fakat Arsen Lüpenler kaçtılar. Sabih efendinin heybetli komiseri eli ağzı bomboş döndü.

Gürültüden çil yavrusu gibi dağılan fareler soluğu birer köşede aldılar. Genç ve delikanlı fare komşusunun duvarını aştı, komşusunun evini geçti, bir ev daha dolaştı. Bir tavan arasında bir tekir kedi ile dövüştü. Nihayet yeşil tepeli beton duvarlı ve kanatları yolık eski yel değirmenlerine benziyen elektrik (Transformatör) dairesine girdi.

Delikanlı fare bu yeni girdiği yerde üstüste kıvrılmış kocaman makaralar gördü. Incecik ve sipsivri dişlerini uzattı. Minimini burnuyla etrafı kokladı.

Bu yeni yer mumcu dükkânı gibi kokmuyordu. Delikanlı ısırdı. Buradaki tat, yıvışık mum tadı değildi. Bir daha ısırdı

— A! Bu bir ipek, ne tatlı, ne yumuşak şey... bir diş, bir diş daha saldı. Yepyeni bir tat aldı. Kavuçuğu ısırdı, ısırdı. Delikanlı fare yedi, yedi, yedi. Elektrik nakleden tellerdeki ipekleri ve kavuçukları karnı doyuncıya kadar yedi ve bakır tel diline burukluk verince derhal yerini değiştirdi. Ve telin başka yerini kemirdi.

Delikanlı fare teli öyle kemirdi ki on bin evin ve yirmi caddenin aydınlığını su içer gibi içti. Birdenbire yatsıya yakın bir zamanda ampuller birer marsık oluverdi. Ve Beyazıttan Fatihe kadar ortalık kapkara, zifiri bir hal aldı. Otomobillerin ışığı karanlıkta çakılan bir çakmak gibi ışıldıyordu. Siz tasavvur ediniz, bir Ramazan gecesinde Beyazıt Fatih arası zifiri karanlıkta kalsın, bu ne korkunç şeydir.

Herkes, mum, mum diye sokağa fırladı. Mum bir anda büyük çölde bir bardak su kadar kıymetlendi. Herkes söyleniyor, kahvedekiler mırıldanıyordu :

— Bu ne hal?

— Mum... Mum...

Dakikalar geçti, ışıktan haber yok.

Mum arıyan kahveci, dükkâncı ve ev sahipleri Sabih efendinin dükkânının önünde biriktiler. Sabih efendi evinden dâvet edildi. İhtiyar mumcu dükkânı açtı. Dükkânda on senedir satılmıyan mumlar yarım saatte satıldı. Sabih efendi bu ümit edilmiyen neticeden fevkalâde memnun oldu. Son kalan mumu, son müşteriye verdikten sonra

— Garip kuşun yuvasını Allah yapar.

Diye, söylendi ve akşam üstü dükkânı kaparken unuttuğu kapanları kurdu, kepenkleri tekrar indirdi.

★

Ertesi sabah dükkâna geldiği zaman, Sabih efendi ağzında ipek ve kauçuk kırıntıları olan bir delikanlı fareyi kapanda sıkışmış buldu.

— Bir düşmandan kurtuldum... Diye sevindi.

Kıssadan hisse :

Şu dünyada nice insan tanırım ki bu mumcunun faresi gibidir.

İLTİFAT BAREMİ

I

Tuğrul, arkadaşı felsefe hocası Servet'le birlikte sabahın serin saatlerinde yokuşu tırmandılar, Lisenin kapısından içeri girdiler. Ellerinde kitapları dalgın dalgın dolaşan delikanlıların arasında, başlarını eğerek selâm aldılar. Ağaçların altında öbek, öbek birikmiş ve çimenler üzerinde bağdaş kurmuş çocuklar ayağa kalktılar. Dershaneye girerlerken zayıf, koyu esmer, zenciye çalan, yaşlıca, yüzü çizgiler ve buruşuklar içinde kurumuş muşmula hissini veren bir kadın elindeki bezle ikisinin de ayakkabılarının tozlarını aldı.

Dershânede masanın başına geçtiler; bir sürahi su, iki bardak, bir zil, bir kibrit kutusu, hokka-kalem, not kâğıtları masanın üstüne örtülen fes rengi çuhanın üstüne serpilmişti.

Kapıda, zil çalınca içeri girecek, imtihan verecek delikanlılar yer almaya başlamışlardı.

Felsefe hocası Servet zile bastı. Kapıdan bir genç başı göründü

— İmtihana daha vakit var, bir mümeyyiz daha gelecek, onu bekliyoruz. Fakat bize kahve söylerseniz çok müteşekkir oluruz.

Kapıdan uzanan başın, hocasının bu sözlerinden memnun olduğu yüzünde beliren tatlı ifadeden anlaşılıyordu.

Hademe kadın bir tepsi içinde kahveleri getirirken ikinci mümeyyiz de geldi, artık imtihan başlamıştı. Düşünen, ezberlediğini tekrarlayan, şaşıran, yüzü buruşan, bildiği bahisten sual gelince yüzü gülümsiyen gençler bir çıngırak sesini müteakip dershâneye dalıyorlar, iskemle üzerine yaslanıyorlardı.

Kapı açıldı, siyah gözlüğü altında bir bakışta çekingen, bir bakışta kibirli gözüken, siyah jaket-atay giymiş bir adam içeri girdi. Mümeyyizler, imtihan olan delikanlılar ayağa kalktılar.

Siyah gözlüklü zat resmî bir ifâde ile :

— Buyurun, dedi, oturun!.

Bu sözü söylerken o, hocanın iskemlesine yerleşmişti bile. İmtihan olan talebelerden biri iskemlesini hocasına verdi. Dershânede bu iskemle değiştirme hâdisesini avluya bakan pencereden gören hademe kadın seslendi :

— Müdür Bey'in koltuğunu götürün, çabuk!..

Uzun zaman geçmeden kapının iki kanadı birden açıldı. Hocanın, mümeyyizlerin, talebenin oturduğuna hiç benzemeyen maroken bir koltuk iri yarı bir hademe tarafından başının üstünde dershâneye girdi. Müdür Bey'in işaret ettiği yere, hocanın yanına yerleştirdi. Müdür Bey'den boş kalan iskemleyi ayakta duran talebe masanın kenarına çekti, oturdu. Sorulan suale cevap vermeğe başladı

— Tedaî'nin en güzel misali Ördek Hasan hikâyesidir... Hikâyeyi herkes bilir...

Hoca sustu, ikinci mümeyyiz ses çıkarmadı. Tuğrul:

— Anlatın bakalım şu hikâyeyi..

Dedi, sarışın, ablak yüzlü mümeyyiz müdüre döndü :

— Arkadaşımız romancıdır. Onun için suale pek alâkalandı.

Müdür yerinden toplandı. Hürmetkâr bir vaziyet aldı:

— Beyefendi Hüseyin Rahmi Bey midir?

Müşerref olduk.

Diye elini uzattı. Hoca ve mümeyyizler birbirlerine göz uçları ile baktılar. İmtihan olan delikanlılar bıyık altından güldüler.

Tuğrul yerinden kalktı, kendine doğru uzanan eli hürmetle sıktı.

— Efendim, Tuğrul bendeniz.

Dedi ve edepli edepli yerine oturdu.

Müdür :

— Romancı deyince Hüseyin Rahmi Bey sandım... Ondan başka roman yazan yok da...

Servet, arkadaşı hakkında izahat vermeğe mecbur oldu:

— Efendim, dedi, arkadaşım felsefe şubesinden mezundur. Sorbon'da beraber okuduk. Doktora tezlerimizi beraber yaptık. Yüksek Muallim Mektebi'nde ve iki lisede beraber muallimlik ettik. Şimdi kendisi İmam-Hatip Mektebi'nde hocadır. «Felsefe Mecmuası»nı çıkarıyor. Gazetelerde makale ve roman da yazar.

«İmam-Hatip Mektebi» sözü Tuğrul'a bir kocaman yazma mendil,

bir enfiye kutusu hatırlattı. İmam-Hatip Mektebi'ne hoca tâyin edildiği zaman yirmiüç yaşında idi. Bu mektep, martinden muaddel mavzer gibi medreseden mektebe çevrilmişti. Tuğrul, bu müesseseye tâyin edilen ilk sarıksız gençti. Tuğrul, o senelerde dinsizliği ile meşhurdu. Maarif Vekâleti'nin onu Sultan Selim Camii karşısındaki medreseye tâyin ettiği zaman, ihtiyar, o zamana kadar sarıklarını aslâ başlarından çıkarmıyan hocalar lüzumsuz yere nezleye tutulmuşlardı. Çünkü bu genç adam aralarına girmeden, dershanelere kavukla girip çıkıyorlardı. Bıyıksız, üstelik de dinsiz diye adı çıkmış bir delikanlının yanında dershânelere kavukla girmek, Maarif Vekâleti'nin emrine aykırı hareket etmek demekti. Aynı zamanda imamlardan başkasının da sarık sarması yasak edilmişti. Sarıkla görülmek belki de irtica sayılırdı. Onlar kendilerinin mürteci olmadıklarını bu genç adama ispat etmek mecburiyetinde olduklarını sanıyorlardı.

Tuğrul, mektebe gittiği ilk gün eski ayakkabı konan gözlerin üstündeki raflarda sıra sıra kavuklar gördü. Tuhafına gitti. Başları çıplak, sırtları cübbeli, çeneleri sakallı adamlar ona acı acı bakıyorlardı.

Bir gün derse geç kaldığı için medreseye otomobille geldi. Otomobilin korna sesini duyan talim heyeti ve müdür, bunu bir müfettişin baskını sandılar. Kafile halinde kapıya döküldüler. Otomobilin içinden Tuğrul'un çıktığını görünce memnun oldular. Tuğrul onlara o gün şirin göründü, onlarla tatlı tatlı konuştu. Başları üstündeki dört kat yazma mendilin mânasını sordu.

Maş muid Rıza Efendi

— Efendim, dedi, benim okumam vardır, yazmaya vakit kalmadı. Fakat sizi bir gün kütüphânede arabiyâta ait kitapları okurken gördüm. Büyük pederiniz de ulemâdan bir zât imiş, işittim. Bütün bunlarla hükmettim ki, siz fena adam değilsiniz. Bizi kollamak için buraya gelmediniz. Siz geldiğiniz günden beri biz sarıkları sakladık. Hepimiz nezle olduk. Dershâneye devam eden hoca miktarı azaldı. Müdür Bey'in bulduğu bir çare olarak başlarımıza yazma mendili dört kat edip koyduk. Doktor da buna cevaz verdi. Raporumuz var.

Tuğrul gülümsedi :

— Yani hiylei şer'iyesini buldunuz.

— Hay ağzını öpeyim beyim... Size bir güzel su vereyim, içiniz. Öyle temiz ki... Küpe baktığım zaman, biraz evvele abdest aldığım halde abdest alasım geldi.

Tuğrul, İmam-Hatip Mektebi'nde birkaç asır evvelki insanlarla beraber yaşıyormuş gibiydi. Fakat bu adamlar fena insanlar değildi. Aynı tipte, aynı mimaride iki binanın birinde mum, birinde elektrik yakınca

ne fark olursa, bu adamlarla bir kısım modern denilen insanlar arasında o fark vardı. Talebenin hayatı daha garipti. Kimi ders esnasında saatini çıkarır:

— Muallim Bey, müsaade ederseniz, ezan okuyacağım.

Kimi:

— Muallim Bey, fasulyeyi ateşe vurmuştum, bir karıştırayım.

Derdi. İçlerinden akşamları bulaşık yıkayarak hayatını kazanan, mısır kavurgası satarak okumaya devam eden, ramazanda cerre çıkanlar vardı. Yün çorapları ve takunyaları ile cami avlusunda futbol oynayanlar bulunduğu gibi Istanbulun en meşhur futbolcuları da aralarında yaşıyordu. Bunlar birer birer lavhalar halinde gözünün önünde geçti.

Müdür, siyah gözlüğünün altında derlendi, toplandı.

— Bu işte bir yanlışlık olmasın! İmam-Hatip Mektebi orta tedrisat kanununa tâbi değildir. Burası orta tedrisat kanununa tâbi bir müessesedir, lisedir. Burada mümeyyiz olmak için lise kadrosunda bulunmak lâzımdır.

Kâtibe haber gönderdi. Kâtip iki büklüm bir halde içeri girdi. Eski bir muşamba fenere benziyordu.

Müdür kâtibe sordu:

— Tuğrul Efendi'nin mümeyyizliği hakkındaki evrak Maarif Müdürlüğünden mi geldi, yoksa bizat vekâletten mi?

Kâtip:

— Vekâletten efendim.

Diye cevap verdi. Müdür:

— Ben karışmam.

Diye cevap verdi.

Tuğrul bunun üzerine ne sual sordu, ne numaraya karıştı. Bir aralık müdürden müsaade istedi:

— Müsaade buyurursanız, ben gideyim. Biraz rahatsızım da..

Dedi. Fakat müdür:

— Vekâlet sizi mümeyyiz tâyin etmiş, evrakı imza etmek mecburiyetindesiniz... Doktorumuz burada olsaydı, bir raporla meseleyi hallederdik.

Tuğrul, garip bir vaziyet karşısında kalmıştı, sıkılıyordu.

Biraz sonra müdür dershâneden ayrıldı. Arkasından maroken koltuğu hademenin kolları üstünde dışarı çıktı.

Öğleyin büyük yemekhânede hocalar, mümeyyizler yemek yiyorlardı. Müdür de sofranın en şerefli makamını işgâl etmişti. Tuğrul'a hiç iltifât etmedi, âdeta tanımıyormuş gibi davrandı.

Tuğrul, numara kâğıtlarını imzalayıp dershâneden fırladığı zaman:

— Yarabbi, sakın beni bu adamın yanında bir işe tâyin etme, diyordu.

II

Esmer, iri yarı maarif vekili İstanbul'a gelmişti. Tuğrul onu iyi tanırdı. Vekil, eski arkadaşlık hatırasını muhafazada ısrar ediyordu. İstanbul'a her gelişinde Tuğrul'la konuşmaktan zevk alırdı. Bu zevk alışı tabiî idi. Hattâ buna zevk almaktan başka bir şey demek lâzımdı. Rahat nefes almak demek daha yerinde olur. Büyük işler gören adamların başı her zaman kalabalıktır. Ve bu kalabalık daima bir şey ister. Memuriyet ister, tavsiye ister, hülâsa bir şey ister. Halbuki Tuğrul, eski arkadaşı vekil ile konuşurken bir şey istemezdi. Karşısındaki de Tuğrul'un hiç bir şey istemediğini bildiği için rahat, rahat konuşur, hoş beş ederdi. İktidara sahip bir adam için kendisinden bir şey istemiyen bir adamla bir saat geçirmek ne saadettir. Kendinizi bir an için sizden iş istiyen, tavsiye isteyen insanlara muhatap olmuş farzediniz, nelere, ne mühim şeylere dikkat etmek mecburiyetinde olduğunuzu derhal anlarsınız. Bir defa gelen adamların niyetlerini evvelden farkederek onlara münâsip lâflar edeceksiniz. Bazıları vardır ki, siz biraz laubâli bir tavır aldınız mı, sizden olmıyacak bir şey ister, siz ona birdenbire olmaz deseniz, durup dururken bir adamı kendinize düşman etmiş olursunuz. Müracaat eden adamın niyetini daha önceden keşfedip onun önüne kestirme bir yoldan çıkmalısınız. Bu o kadar kolay bir şey değildir. Bazıları vardır ki, eski dostlarımızdır. Biraz suratınızı asık görseler derhal alınırlar. Bunları karşılamak için suratınızda daima bir neşe maskesi taşımalısınız. Dişiniz ağrısa bile gülmeğe, tatlı dilli olmağa mecbursunuz. Kanun yolu ile yürür, kanuna uyanı yapar, uymayanı yapmam demek aklınıza gelir. Fakat bu kestirme cevap hiç bir şey halletmez. Çünkü size dostlarınız:

— Kanuna uyan işi yaptırmak için buraya kadar gelmeye ne lüzum vardı? Ben onu kendim yaptırırdım. Asıl senin kudretin, dostluğunun kıymeti, kanuna uymıyan işi yapmaktadır.

Der.. Böyle bir sözü gülerek söyliyen bir eski arkadaşınızı makamınızdan kapı dışarı edemezsiniz. Bunu yapmak kudreti elinizde olduğu halde yapamazsınız. Eski tanıdıklarınıza çok nazik, hattâ lüzumundan fazla nazik görünmeğe mecbur olursunuz. Bunların hepsi birer derttir. İnsanoğlunun zekâsı mütemadiyen ahbapları avutmak için sarfedilirse hali nice olur. Zaten insanın zekâsı bir tabanca gibidir. Bir tehlike vu-

kuunda kendisini müdafaa eder. Her gün havaya silâh sıkan bir adam haline girmek ne kadar hazindir. Tuğrul, bunları birer birer bilirdi. Onun hiç bir isteği olmadığı için eski arkadaşı onunla konuşurken:

— Tuğrul, derdi, seninle konuşurken istirahât ediyorum...

Vekil, Tuğrul'u nerede görse iltifat eder, hangi makamda olursa olsun onu yanına alırdı. Tuğrul, vekili iş zamanının dışında ziyaret etmek isterdi. Eski arkadaşını kalabalık arasında ziyaret etmek, ona bir nevi şantaj gibi gelirdi. Fakir bir hocanın bir vekilin yanında bacak bacak üstüne atıp, müsteşarlara, müdiri umumilere, müfettişlere talim ve terbiye âzalarına bu vaziyette görünmesini doğru bulmazdı. Bunun için eski arkadaşını Beyazıt'ta Üniversite sarayının kapısından girince sağdaki eminlik dairesinde, hususi ikametgâhında görmek isterdi.

Sabahleyin erkenden yola çıktı. «Kimse gelmeden göreyim!» dedi. Eminlik dairesinin koridorunda ilerlerken vekili sırtında havlu ile gördü. Vekil, siyah bıyıklarının örttüğü ağızını çabuk çabuk açarak:

— Tuğrul, haydi kahvaltıya!

Diye seslendi. Hoştan beşten bahsediyorlar, çaylarını içiyorlardı. Memurlardan biri hususi kalem müdürünün kulağına bir şeyler fısıldadı. Müdür ayağa kalktı, elindeki çayı masanın üstüne bıraktı.

— Efendim, lise müdürlerinden Lebip Bey geldi.

Dedi. Vekil gayet tabiî bir eda ile:

— Gelsin! dedi.

Lebip Bey içeri girdi. Bu, Tuğrul'un mümeyyizliğinde bulunduğu mektep müdürü idi. Elinde melon şapkası, sırtında jaket-atay yerlere kadar iki büklüm reveranslar yaparak içeri girdi. Vekil, müdüre oturmasını söyledi. Müdür «Hayır, estağfurullah» dedikten sonra bir iskemlenin kenarına edepli edepli ilişti. Vekil, babacan, kalender tavırlı bir adamdı.

— Müdür Bey, arkadaşım..

Diye Tuğrul'u takdim etti. Müdür dile geldi:

— Tanırım efendim beyefendi hazretlerini... Her gün makalelerini zevkle okurum. Romanlarını âilece toplanır, dinleriz. Hiç bir hikâyesini kaçırdığımız vâki değildir. Cumhuriyet, böyle değerli gençler yetiştiriyor. Var olsunlar.

Tuğrul, bu iltifat karşısında ayağa kalkmağa mecbur oldu. O ayağa kalkınca zaten tetikte duran müdür de ayağa kalktı. Levha pek samimi idi. Tuğrul, evvelce bu adama kızdığı için kendini haksız buluyordu. Adamın iltifatları Tuğrul'un kötü hatıraları üstünde camda dolaşan bir sünger gibi tesir yaptı. Her şey temizlenmişti. Müdürün bakışları başka türlü idi. Siyah gözlerinin altında zeki, kıymet bilen bir çift göz parlı-

yordu. Müdür ayrılırken yine reveranslar yaptı, tekrar tekrar Tuğrul'un elini sıktı.

— Sizinle böyle iyice tanıştığım için bahtiyarım.

Dedi.

Tuğrul, zaman zaman müdürle karşılaştı. Her karşılaşmasında müdür yerlere kadar eğilerek Tuğrul'u selâmladı. Her yıl imtihanlarda mümeyyiz olarak mektebine davet etti. Müdürle âdeta senli benli ahbap oldular.

Genç vekil âni bir hastalıktan sonra öldü. Tuğrul Ankara'da idi. Müdür de Ankara'da bulunuyordu. Cenâze merasiminde müdür yine siyah melon şapkasının altında durgun bir maske taşıyor gibiydi. Mezarın başında nutuklar söylenirken, o, siyah gözlüğünün altından yeni vekilin geçeceği yolu gözetliyordu. Nihayet onun önüne çıktı, elini sıktı, kendini takdim etti.

*
* *

Akşam Tuğrul da, müdür de vagon restoranda karşılaştılar. Müdür hafif bir baş selâmı ile iktifa etti.

III

Cumhuriyet'in onuncu yılı dolayısiyle yer yer sergiler yapılıyor, hararetli neşriyâta hazırlanılıyordu. Ankara'da açılan bir Maarif sergisinde çalışmak üzere Tuğrul da İstanbul'dan davet edilenler arasında idi. Tuğrul, on gün kadar çalıştı, uğraştı, nihayet işler bitti. Artık harcirah alıp İstanbul'a dönmek zamanı gelmişti. Akşam üstü neşriyat müdürünün daracık odasında hesapların görülmesine karar verildi. Neşriyat müdürü tombul, sevimli bir adamdı. Hesap işlerinin inceliği, harcirah dâvalarının umulmadık sürpriz çıkardığını bilen bir adamdı. Zat işleri müdürünün mümeyyizini çağırttı. Sarışın, kabak başlı, yüzü çizgilerle, buruşukluklarla dolu bir adam geldi. Tuğrul'a bazı sualler sordu. İkamet günlerinin sayısını bir kâğıdın üstüne çizdi. Seyahat müddetlerini başka türlü çizgilerle işâret etti. Elli lira avans aldığını anlattı. Mümeyyiz nihayet:

— Seksen sekiz

eder. Tuğrul:

— Otuz beş lira!

Deyince mümeyyiz hiddetlenir gibi oldu. Neşriyat müdürünü, Tuğrul'u asık bir suratla süzdü.

— Memur göndereyim de... Hesabınızı yapsın.

Dedi, dışarı çıktı. Zayıf bir kâtip girdi, mümeyyizin bıraktığı işi tamamladı.

— On günlük ikâmet yevmiyesi, seyahat, harcirah 47,5 lira tutar. Siz elli lira avans aldığınıza göre kasaya iki buçuk lira borcunuz var.

Dedi. Tuğrul renkten renge girdi.

— Beyefendi, dedi, bana itimat ederseniz bunu size İstanbul'dan gönderirim... Hakikaten otele, lokantaya sarfettiği para yüz lirayı bulmuştu. «Bari trende rahat bir yer tutayım, müsaadenizle.» dedi, dışarı çıktı. Fena halde canı sıkılıyordu. Dalgın bir halde koridordan geçiyordu. Merdivenin başında melon bir şapkanın yerlere doğru eğildiğini gördü:

— Beyefendi!. İltifat buyurun!..

Tuğrul başını kaldırdı. Lebip Bey'i gördü. Lebip Bey, pek hayran bir edâ ile «İnşallah bundan sonra yazılarınızdan bizleri mahrum etmezsiniz» diyordu. Tuğrul, bu akşam vagon-restoranda yemek parasını nasıl başabaş getireceğini düşünüyordu. Bu sözlerden bir şey anlamadı. Lebip Bey söyleniyordu:

— Sizi maarif kadrosundan kaybettiğimize teessüf etmem. İnşallah maiyetinizde çalışmakla bahtiyar olurum.

Tuğrul:

— Bu adam galiba bozdu. Abuk sabuk söyleniyor.

Diye düşündü. Tuğrul ağır davrandıkça Lebip Bey daha ziyâde yaltaklanıyordu.

— Mebus namzetliğinizi gazetede okudum.

Dedi. Tuğrul yine yumuşadı. Bu adamın yüzü kendisine sevimli, tatlı bakışlı göründü.

— İltifatınıza teşekkür ederim beyefendi.

Dedi. Beraber yürüdüler. Merdivenden inerken ince, uzun bir adam Lebib'in gözlerine ilişti.

— Bakınız beyefendi, dedi, bu adam dönmelerin hahamıdır. Malûm ya, hahamların sakalı olur. Fakat bu adam gizli haham olduğu için sakalını gömleği içinde saklar... Bu, bir tek uzun kıldır. Merâsimi esnasında çıkarır, yeleğinin üstüne itinâ ile yerleştirir.

Tuğrul müsaade aldı. Kesesinde kalan parayı düşüne düşüne otele doğru yürüdü.

(Bu hikâye, diğer üç hikâye ile birlikte ölümünden beş gün önce, 7.XI.1943 tarihinde, yayınlanmak üzere bir mektupla Hasan Âli Ediz'e gönderilmişti. İlk defa olarak burada yayınlanıyor.)

OSMAN CEMAL KAYGILI

12 Eylûl 1890 da İstanbul'da doğdu.
9 Ocak 1945 de İstanbul'da öldü.

İlk hikâyesi

«ÇUVALCI ŞEYHİNİN
İLK HALEFİ»
(Alay. 1920)

"Geçen yazı nasıl çergeler, çadırlar, harmanlar, köpekler, ayılar arasında hoş geçirdikse, bu kışı da meyhâneler, sazlar, zurnalar, klârnetler, çifte naralar arasında daha hoş geçirdik gitti demektir. Geçen yaz Nazlı'lar, tirşe gözlü kızlar, Topal Güllü'ler, falcılar gönlümü yelpazeliyordu; bu kış ise Hânende Ziynet'ler, Çengi Seher'ler, Benli Küheylân'lar yanık yüreğimizi tazeliyorlar. Ooooh, işte kış da geçti. Yakında bahara giriyoruz. İki, üç gün sonra üçüncü cemre düşeceği için Reha Bey'in evinde, o gece bir kıştan çıkış âlemi yapılacak... Ve bu âlemde Ayvansaray'ın en maruf sazcı ve okuyucuları iştirâk edecektir. Gel keyfim gel! İki gece sonra yine sabahlara kadar vur patlasın, çal oynasın yaşıyacağız..."

(*"Çingeneler"*, Sayfa 132)

OSMAN CEMAL KAYGILI

İstanbul

(1890 - 1945)

HAYATI

22 eylûl 1890 da İstanbul'da Eğrikapı dışında Yenimahalle'de doğdu. Babası mahallenin bakkalı Mehmet Mustafa Efendi ile annesi Gülfem Hanım'ı küçük yaşlarında birbiri ardından kaybetti. İlk öğrenimini (Cezri Kasım Paşa İlkokulu» nda yaptıktan sonra «Eğrikapı Merkez Rüştiyesi» ni bitirdi. Ardından «Menşe-i Küttâbı Askeriye» (bir çeşit askerî kâtip okulu) yi tamamladı. Genç yaşında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dâiresinde kâtip oldu (1906). 1909 yılında terfi ederek Kıtaat-ı fenniye müfettişliği kalemine nakledildi. Bir aralık Mahmht Şevket Paşa'ya yapılan suikatla ilgili sürgünler arasına katılarak (Ulunay, Refik Halit, v.b.) Sinop'a sürgün edildi (1913-1918). Birinci Dünya Savaşı'na kadar bu vazifede kaldı. Seferberlik ilân edilince seyyar tümenlerde bir müddet kâtiplikle dolaştı. En son vazifesi o zaman Menemen civarında bulunan 46. tümen idâre kâtipliği oldu. 1917 yılında hastalanarak İstanbul'a geldi. 28 yaşındayken askerî kâtiplikten malûlen tekaüt edildi (1918). Askerlikten ayrılınca İstanbul'da Otakçılar'daki evine yerleşti. Bir müddet inek besleyip sütçülük yapmak istediyse de az zamanda iflâs etti. Babadan kalan tek mülkü, evi yanınca Osman Cemal, şehre uzak olmasına rağmen sur dışındaki tarlalar ortasında, ağaçlık, çayırlık

Otakçılar mahallesinden ölünceye kadar ayrılmamıştır. Yazıları Babiâli piyasasında para edinceye kadar çok zaman geçmiş, çok az olan tekâüt maaşına eklemek için bir takım işlere girip çıkmak zorunda kalmıştır. Mütevazi bir halk çocuğu olduğundan her işi yapmağa hazırdı. Mevsiminde dağlardan koca yemişi toplar, İstanbul'da sepet sepet satar, Haliç vapurlarında biletçilik ederdi. Mütârekenin ilk yıllarında bir aralık semt pazarlarında seyyar manifaturacılık da etmişti. Yalnız yazarlıkla geçinmenin zorlukları karşısında 1925 yılında kurulan İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda türkçe hocalığı almış, sonra Çenberlitaş Erkek Ortaokulu'na geçmiş (1931), sonunda ölümüne kadar çalıştığı Fener Rum Kız Lisesi'ne tayin edilmişti (1932).

İlk karısı veremden ölmüş, ölümü ile dul bıraktığı ikinci karısı Sabriye Hanımla 1935 yılında evlenmişti.

1943 yılında hastalandı. Ertesi yıl hastalığı arttı. Ciğerlerinde verem, midesinde de kanser vardı. Başarısız bir ameliyat sonunda 9 ocak 1945 tarihinde 55 yaşındayken Gureba Hastalıanesinde öldü. 11 ocakta Otakçılar'da, Tokmaktepe'de aile mezarlığına gömüldü.

EDEBİ HAYATI

Daha okul sıralarındayken edebiyata heves eden Osman Cemal'in ilk yazısı Baha Tevfik'in çıkardığı «*Eşek*» adındaki mizah dergisinde yayınlanmıştır. Ardından bu dergide bir hayli yazısı çıktı. Arada bir «*Karagöz*» gazetesinde de mizahî manzumeler yayınlıyordu. «*Şebâb*» (1920) adındaki edebiyat dergisinde de yazıları çıktı. Tekaüt olduğu tarihten yazılarının para edip profesyonel olmasına kadar zaman geçmiş, epeyi sıkıntılar çekmiştir.

Yazarlığı meslek yapması, Babıâli'de süreli olarak çalışması «*Alay*» adındaki mizah dergisiyle başlamıştır (1920). O sırada çıkan «*Şeytan*» adındaki bir diğer dergiye de yazılar verdi. Mütâreke yıllarında Aka Gündüz'le Ercüment Ekrem

Talu'nun çıkardıkları «*Alay*», Osman Cemal'in yazılarını süreli olarak yayınladığı ilk dergisidir. Sürgünde iken yazdığı (30 ocak 1913. Sinop) ilk büyük hikâyesi olan «*Çuvalcı Şeyhinin Halefi*» ni burada yayınlamıştı (sayı: 5, 7 şubat 1920). Bundan sonra Sinop'ta sürgünde iken yardımları dokunan Ulunay ve Refik Halit'in tavsiyeleriyle mizah alanına yerleşti, «*Aydede*» (1922) adındaki mizah dergisinde çalışmağa başladı. Kendisi de bir aralık «*Ayîne*» (1921) adında bir mizah dergisi çıkardı. Sedat Simavi'nin çıkardığı «*Güleryüz*» (1921-23) ve «*Akbaba*» (1. ve 2. yıl) dergilerindeki yazıları ününün genişlediği sıralara rastlar. Onu bundan sonra artık gündelik gazetelerde görüyoruz. Fıkralar, hikâyeler, mizah yazıları, roman tefrikaları yazıyor. Mihran ve Ali Kemal'in «*Sabah*», Ahmet Cevdet Bey'in «*İkdam*», Sedat Simavi'nin «*Pay-ı taht*», «*Alemdar*», «*Akşam*», «*Cumhuriyet*», «*Yenigün*», «*Son Saat*», «*Vakit*), «*Son Posta*», «*Haber*», «*Açıksöz*», «*Hakikat*», «*Son Telgraf*» gazetelerinde çalıştı. Yazılarında kullandığı takma adların en yaygını «*Anber*» *di*, ilk önce «*Yıldız*» dergisinde kullandı (1924).

Osman Cemal ayrıca tiyatroya da meraklı idi. Ortaoyununda *kavuklu, pişekâr, zenne* rollerine çıkar, taklitler yapardı. Darülbedayi'de kendi «*İstanbul revüsü*» piyesinde ilk defa sahneye çıkmış, 1937 den sonra da Şehremini ve Eyüp Halkevlerinde oynamıştı.

Onun bir de İstanbul'u bütün özellikleriyle tanıtan folklor araştırmaları yapan yönü de vardır. Çoğu gazete sayfalarında kalan yazılarının İstanbul'un özelliklerini araştıracaklara büyük yardımları olacaktır.

ESERLERİ

Eşkiya güzeli. Hikâyeler. Orhaniye Mat. 9 hikâye. - İstanbul: 1925, *Sandalım geliyor varda!*. Hikâyeler. Çığır Kt. 2 hikâye. - İstanbul: 1938; *Çingeneler*. Roman. Etiman Kt.. İstanbul: 1939; *İkinci baskı*: Semih

Lütfü Kt.. İstanbul: 1943; *Bekri Mustafa*. Roman. Semih Lütfü Kt.. - İstanbul: 1944; *Aygır Fatma*. Roman. Semih Lütfü Kt.. İstanbul: (?).

Kitap haline gelmemiş, gündelik gazete sütunlarında kalmış birkaç romanından önemli iki tanesi, «*Açıksöz*» gazetesinde yayınladığı, anılarını toplıyan «*Akşamcılar*» adındaki tefrika ile «*Son Telgraf*» da çıkan «*Kovuk palas*» adındaki eseridir.

«*Haber*» gazetesinde tefrika ettiği «*İstanbul argosu lûgati*», İstanbul Eminönü Halkevi yayınları arasında çıkmıştı. «*İstanbulda Semai kahveleri ve meydan şâirleri*» de aynı yerde çıktı (1937).

Osman Cemal'in tiyatro eserleri de vardır. Halkevleri sahneleri için yazdığı piyeslerden başka («*Bana benziyor mu?*» Eyüp Halkevinde oynanmıştı.), Basın-Yayın Umum Müdürlüğünün bastırdığı üç perdelik «*Üfürükçü*» adında bir piyesi vardır.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER

Eserlerinin çoğu mizah dergilerinde ve gazete sütunlarında kalmış, Hüseyin Rahmi Ahmet Rasim okulundan bir yazardı. Ailesi, yetiştiği çevre, öğrenimi, zevk ve mizacı itibariyle bizdeki yazarlardan çok farklı idi. Bunun sonuçları yazılarında da açıkça belli olmaktadır. Yazılarında kullandığı dil, kişileri, konuları, yaşayış şekilleri kendi yaşayışından çıkarılmış unsurlarla dolu idi. Roman ve hikâyelerinde içinden çıktığı halk tabakasını, yaşadığı çevreleri anlatmağı istiyerek seçmişti. Haliç iskeleleri, Kâğıthane, sur dışı mahalleleri, Kasımpaşa, Lonca, Unkapanı, Aksaray, Fatih gibi halk yaşayışının iyice belli olduğu yerler, oraların insanları eserlerinin temelini teşkil ederler. Kendinden önce İstanbul'un bu çevrelerindeki yaşayışın çeşitli yönlerini anlatmış yazarlardan farklı olarak bu kenar mahalle kalabalığı içinden çıkmıştı, üstelik onların sokulamadıkları yerlere kadar girebiliyor, göremediklerini görebiliyordu. Hüseyin Rahmi'lerin ancak karşıdan seyredebildikleri çingenelerin yaşamalarına karışabiliyor, çadırlarında yaşıyabiliyordu. Toplumun en aşağı tabakalarına inmesine karşılık bunu bir dâva edebiyatı konusu haline getirmemiş, kendisine yaşama ve yazma yollarını açan gazetelerin, dergilerin isteklerine uyarak, daha çok halk hayatının eğlenceli, renkli görüntülerinin tasvirini yapmıştı. Eserlerinde halk yaşayışının mevsimlere uyarak değişen renkli manzaralarından, kırlardaki seyir yerlerinden, Kâğıthane âlemlerinden bahsetmeği sever. Buralarda halk arasına karışan, biraz okumuş olmakla beraber halktan zevk ve

yaşayışta ayrılmıyan tiplerle eğlenceye düşkün mirasyedilerin, afili külhaybeylerin basit, içli, acıklı olaylar, hicranlarla dolu aşklarını da karıştırarak, gerçeğe ve gözleme olduğu kadar tefrika romanlarının acıklı havasına da yer veren bir soy gazete romanı yazardı. Piyasanın isteklerine uygun biçimde eserler vermesine rağmen başkalarının erişemediği çevrelerden alınmış canlı gözleme dayanan bir alt yapısı bulunduğundan, onu sıra yazarları arasına katamıyoruz. Yazılarını çok ucuza satmak zorunda kalan yazarların çoğunda olduğu gibi geçinebilmek için bol yazmasına rağmen, zevkleriyle olduğu kadar eserleriyle de, halk içinden yetişmiş orta halli bir aydın sanatçının kişiliğinden ileri geçemedi. Kendi sınırlı alanında güçlü bir yazardı. Yukarıda adları geçen çevreleri anlatmada ona erişebilecek bir yazarın daha gelmediği derhal anlaşılır. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar sürüp gelen İstanbul mesirelerinin eğlence hayatını anlatan eserlerinin Hüseyin Rahmi - Ahmet Rasim - Sermet Muhtar yolunun değerli bir tamamlayıcısı olduğu söylenebilir.

Bir halk yazıcısı olarak tanınan Osman Cemal'in yetişmesi de kendiliğinden olmuştur. Mizahta, hikâyede, romanda hep yakından bildiği çevreleri anlattı. Edebiyatımızda daima başka etkiler altında yol seçen, sanatı yabancı kültürler ve etkiler altında ortaya çıkarabilen sanatçıların yanında Osman Cemal'in bu soy etkilerden uzak kalarak yetişmiş nadir yazarlardan biri olduğu görülüyordu. Hattâ bu yolda ustaları olan iki büyük kişiden, Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim'den daha çok, halka yakın, katışıksız, duru bir kaynaktan geliyordu. Onun karma bir estetiğin dışında, biraz itinâsız, düzensiz, ama tam anlamiyle halktan gelen bir tarafı vardı ki zamanla değeri daha iyi anlaşılacaktır. Halk varlığının sanat için gerçek ölçü olarak alındığı günümüzde, sanatçıların çoğu İstanbul sınırlarının dışına taşmışlar, artık onun araştırdığı çevrelere yönelen yazar kalmamıştır. Ama hiç bir yazarımızın bu çevreleri tam mânasiyle anlatabildiği de söylenemez. Osman Cemal, Ahmet Rasim ölçüsünde duru ve güçlü bir türkçeye sahip değildi, hele Hüseyin Rahmi ölçüsünde anlatıcılığa ve romancı yapısına da erişememişti. Toplumun meselelerine büyük ölçüde yönelememişti. Ama sınırlı bir alanda da kalsa, yazdıklarını onların ulaşamıyacakları yerlere ulaştırmış, edebiyata canlı bir hava, yepyeni temalar getirmişti. Gözlemci gerçekçilik yolunda, mizah tonu fazla tutulmuş küçük hikâyeleri gündelik hayatın canlı ayrıntıları ile doludur. Hikâyecilerimizin son on yıl içinde iyice yöneldikleri bu yola o çok önceleri girmişti. Anlatmada, acele yazılmaktan gelen tutuk türkçesi konuşmalara gelince canlanır, İstanbul türkçesini, nükteleri, lâf yakıştırmaları, cinasları ile yer yer bilirdi. Eserlerine

aldığı kişiler de edebiyatımızda çiğnene çiğnene kalıplaştırılmış soydan değillerdi. Hepsi onun eserleri ile ilk defa edebiyatımıza giriyorlardı. Şiveleri, duyuşları, yaşayışlariyle anlattığı bu kişiler, onun eserlerinin en canlı kalan taraflarıdır. Bu eserlerde kuruluş, yapı, gerçekçi anlayış yönlerinden ustalık bulunmasa bile, kişilerinin canlılığı ve yenilikleri söz götürmez. Eserlerindeki konuşmaların canlılığının bir sebebi de Osman Cemal'in başarılı bir ortaoyuncusu olmasındadır. Halk sanatçılarına has nükteler, söz çalımları, şakrak yakıştırmalar, gündelik yaşayışından eserlerine de giriyordu. Hikâyelerinde rastgele, kendiliğinden, sanat endişesi gütmiyen bir anlatışı vardır ki, yer yer aksayan dili ile birlikte buruk bir lezet verirse de, tabiiliği, canlılığı, samimiliği ile kusurlarını kolaylıkla unuttururdu. Çevresinin yaşayışından kendi yaşayışına ne kadar yaklaşırsa eserlerinin o kadar başarılı oldukları açıkça görülüyor «*Sandalım geliyor varda*» (1938) adındaki büyük hikâyesindeki yarı eğlenceli, yarı acıklı aşk macerasının biyografisi ile ilgili yerlerindeki samimî ifadede, insanı içten saran bir güç var. Bu soy acıklı hikâyelerinde bir mizah yazarı olarak tanınmış olmanın sıkıntısını duyar da, kaleminin zaman zaman şakraklaşmasına zorla mâni olmak ister. Bu soy hikâyelerinde bizim eski halk hikâyelerimizdeki hasretli, hicrânlı gariplik duygusu, halkın çok hoşlandığı ve hikâyeden beklediği bir dozda verilmiştir. Konuları, kişileri, dili, mizah anlayışı kadar bu hikâyeleri de yerli ve bize has millî bir halk zevkinin özelliklerini taşır.

«*Aygır Fatma*» (?) romanının konusunu da kendi gençlik hayatının geçtiği çevrelerden alıyor. Küçük yaşta gezinti yerlerinde başlayıp gelişen saf bir çocuk aşkının gelişmelerini, ilgili âilelerin, mahalle halkının, arkadaşlarının olaylara katılışlarını, biraz patırdıcı, kavgacı, çok duygulu, basit bir hayat anlayışının çerçevesinde anlatmaktadır. Heyecanlı ve eğlenceli bir yaşama temposu ile aşk ilgileri arasında geçen bu romanda yerli yaşayışın renkli ayrıntıları, halk duygularına bağlı davranışları, tatlı anılarla bağlanmış zengin bir anlatış var. Çocukluk ve ilk gençlik günlerinin aşka ve dostluğa susamış yaşayışı, bir kenar mahallenin basit macera havası içinde verilirken olayların geçtiği yerlerin canlı tasvirleri, kişilerin konuşmaları ve hareketleri rahatça yürütülüyor. «*Aygır Fatma*», o dağınık yapısına rağmen en başarılı eserlerinden biridir.

Bekri Mustafa'nın fıkralarına dayanarak yazdığı tasarlama gazete romanını bir yana bırakırsak, şüphesiz, onun en güçlü eseri «*Çingeneler*» adındaki romanıdır (1939). Selâhattin Enis'in naturalist temayüllü eserinden («*Çingeneler*. Fağfur dergisi. 1918) sonra çingeneler üzerinde bu derece başarılı bir eser yayınlanmadı. Osman Cemal, Topçular'-

daki evinin çevresinde oturan çingenelerden başlıyarak İstanbul civarındaki göçebe çergelerine kadar uzanıyor; dillerine, yaşayışlarına, törelerine kadar inerek edebiyatımızın bu en dikkate değer eserini hazırlıyor. Batı anlayışında roman ölçülerine pek uygun olmamakla, anlatışında, bölümler arasındaki bağlantılarda, kişiler arasındaki ilgilerde, gerçekçi yola uygun sağlam bir yapıya erişememekle beraber, yine de bu roman, içinde anlatılanların doğruluğu ve kişilerinin canlılıkları yüzünden büyük bir değer taşımaktadır. Diğer kitaplarında ve küçük hikâyelerinde anlattığı İstanbul'un eğlence yerlerine ait bütün ayrıntılar bu kitabında da yer almakla beraber, eserin en başarılı yerleri, Topçular çayırındaki çerge çingenelerinin kadınlı, erkekli yaşayışlarını anlatan bölümleridir. Farklı çevrelerden gelen insanların halk kitapları üslûbundaki umutsuz aşkları uğruna yapılmış fedakârlıklar, acılı sahneler, eserin temelini teşkil ediyor. Herşey Osman Cemal'in kendi ölçülerinde. Ama hepsinden önemlisi ve farklısı, burada halka mahsus kalıplaşmış aşk romanlarının basit tekniğini, şimdiye kadar ele alınmıyan çevrelere götürüyor. Kendisine bırakılan dar bir alanda, şaşılacak derecede başarılı bir eser verebiliyor. Sur dışında çerge kuran göçebe çingeneler, Ayvansaray'ın çalgıcı ve oyuncu çingeneleri arasında geçen bu çok renkli canlı roman, bir mesele, bir düşünce çevresinde toplanmıyan, hele belli bir konusu bile olmıyan, zengin, plânsız gözlemlerin peşinden sürüklenen bir derlemedir. Çergelerde, bostanlarda, seyir yerlerinde, kayık âlemlerinde, Ayvansaray'ın ünlü sâzendelerinin evlerinde mirasyediler, keyif erbabının düzenlediği saz ve içki âlemleri, dostluklar, arkadaşlıklar, darılmalar, barışmalarla yüklü, birbirine zayıf bağlarla iliştirilmiş gözlemler, olaylar, manzaralar yığını. Bizde gazetecilikten gelme romancılarda görülen röportaj gerçekçiliği diyebileceğimiz, roman yapısına varamadan kalan, ayrı ayrı sahnelerden meydana gelmiş bir yığın var karşımızda. Bu yolun bizim edebiyatımızda ondan başka mümessilleri de vardır.

Bizdeki halk romancılığı yolunun son götürücülerinden olan Osman Cemal, hayatın ayrıntılarına yönelmekte, araştırmada, yeni edebiyatın yol açıcılarından biri oldu. Cumhuriyetin ilk ve Meşrutiyetin son yıllarındaki İstanbul'un halk tabakalarının yaşayışlarını merak edenler, tanınmış birkaç isimden sonra, onu okumadan edemiyecekler. Onun romanlarından yapı bakımından çok üstünleri yazılacak, ama onun, kişilerini konuşturma ve anlatma yolundaki gayretleri daima hatırlanacaktır.

KIRKINDAN SONRA SAZ ÇALINIR MI?

Kırkbeş yaşına geldiği halde Köse İsmail, kendine hâlâ adamakıllı bir iş bulamamıştı. Mamafih İsmail, isterse ekmeğini taştan çıkarmasını bilir, cebbar bir adamdı. Bundan iki ay evvel, bir akşam üstü, Balat'tan geçerken baktı ki, iki yahudi köşeye balık tablalarını koymuşlar, hem ellerini şıkırdatıyorlar, hem de kıvrak bir makamdan «al, yarım okka, ver bir çeyrek!..» diye âdeta türkü söylüyorlardı. Yahudilerin bu hali Kösenin hoşuna gitti ve güldü, geçti. Oradan biraz daha ileride, ona benzer diğer bir sahneye rastgeldi. Yine iki yahudi çocuğu, yolun ortasında çikolata ve bisküvi kutularını koymuşlar, hem oynuyorlar, hem de: «çikolata nestele, canını da besle!» diye balıkçıların makamını daha tiz perdeden terennüm ediyorlar ve cayır, cayır satıyorlardı... Eve gidince Köse, karısına «yahu dedi, sabahleyin şu bizim çamaşır sepetleri ile iki tane peştemal hazırla!»

— Ne yapacaksın?

— Balıkçılığa başlıyacağım...

★

Ertesi günü, mahalle kahvesine uğradı, işsiz gürûhundan Fasafiso Remziye:

— Kalk ulan dedi, burada miskin, miskin oturma, gel benimle beraber, balıkçılık yapacağız, sana günde yarım papel var.

Beraber kalktılar, balıkhaneye gidip yirmi okka balık aldılar, ikindiye doğru Balat'a geldiler, yahudilerin karşısındaki köşeye sepetleri yerleştirip, ayni makamla, el çırparak başladılar:

— Al yarım okka bir çeyrek!..

Yahudiler, bu rakipleri görünce fena halde kızdılar, lâkin ne yapabilirlerdi? Ticaret serbest değil mi? Köseyi oradan kovamazlardı ya.. Şimdi işin kurnazlığına davranmak ve bu suretle rakipleri oradan kaçırmak lâzımdı. Müşteri daha o akşamdan ikiye ayrıldı. Yahudiler her akşam otuz okka balık harcarlarken bu akşam on okkayı güç satabildiler.

★

Ertesi akşam Köse hiç ummadığı bir hâl karşısında kaldı. Yahudiler yanlarına bir arkadaş daha almışlardı. Bu, yüzü gözü boyalı, başında uzun külâh, elinde zilli maşa, onsekiz yaşlarında bir soytarı idi. Ötekiler bağırırken, o, iki tarafa sallanıyor ve elindeki masa ile tempo tutuyordu. Bittabi Kösenin de buna canı sıkıldı. Evvelâ hiddetle atılıp soytarının başındaki külâhı yırtmak, elindeki maşayı ahp, kafasını, gözünü yarmak istedi. Sonra bundan caydı, Fasafisonun kulağına eğilip:

— Sana bu akşam yirmibeş kuruş fazla vereceğim, nasıl yapabilir misin? Nalburdan biraz boya alalım, sen de yüzünü boya, şu kese kâğıtlarının birini de kafana geçir. İstersen bir de darbuka bulalım!..

— Deli misin sen, İsmail Ağa, kim demiş beni sana apukurya maskarası diye?.. Öyle yapacağımıza, yarım lirayı gözden çıkar, Loncadan kıtıpiyoz bir zurna ile çifte nâra tutalım, yanımıza oturtalım, o vakit yahudiler tası tarağı toplayınca kaçarlar. Fasafisonun bu teklifini İsmail Ağa, çok beğendi:

— Aklınla bin yaşa ulan, haydi fırla, çabuk nârayı al, gel!

Bir çeyrek sonra, yahudiler, galibiyetlerinden emin ve memnun bir tarzda ahenklerine devam ederlerken, birdenbire zurna sesini duyunca apıştılar, kaldılar. Şimdi işin garibi, yahudilerin soytarısı da şaşırarak elindeki zilli maşayı zurnaya uydurdu, o da bilmiyerek Kösenin tarafına yardakçılığa başladı. Bunun için kır bıyıklı, şişman yahudi, birkaç defa soytarının kulağından tutarak ikaz mecburiyetinde bile kaldı. Fakat para etmedi, Kösenin uzaktan gösterdiği ufak bir işaret üzerine soytarı, ustalarına müstehcen bir küfür savurarak, geldi, o da beriki tarafa iltihak etti. Köse sordu:

— Sen ne millettensin?

— Babam rum, annem ermeni..

— Öyle ise beynelmilel sayılırsın.. Otur bizimle çalış! Ben daha fazla para vereceğim..

★

İki, üç gün içinde bu zurnalı, dümbelekli, palyaçolu balıkçılar bütün civarda duyuldu; her akşam yüzlerce kadın, erkek, çoluk, çocuk bunları seyire gelmeğe başladı. Ve artık Kösenin satışı günde iki, üçyüz okkaya kadar yükseldi, yahudilerininki ise beş okkaya düştü. Bir gün balıkçı yahudiler toplandılar, bu hususta aralarında uzun müzakerelerden sonra Kösenin karşısına dört kişilik bir ince saz getirip oturttular. Lâkin o da fos çıktı, çünkü Köse derhal takıma bir de davul ilâve edince, yahudilerin sazı sivrisinek vızıltısı gibi kaldı. Artık bu sonuncu muvaffakiyet üzerine Kösenin koltukları büsbütün kabardı.

Şimdi bu iş yalnız yahudilerin değil, orada Nevşehirli bakkal Sava'nın da canını sıkıyordu. Zira gürültü ikindide başlıyor, yatsıya kadar sürüyordu. Evvelâ Sava'nın dükkânının önü kapanıyor, saniyen bu gürültü, patırdı ile kafası şişiyor, beş yazacak yerde onbeş yazıyor, elli vereceği yerde yüz veriyordu. Salisen kendi tezgâhım süsleyen lâkerda, turşu balığı gibi bazı çeşitler üç beş gündür hiç satılmıyor, herkes bunları Köseden alıyordu. Sava yahudilerle ittifak edip Kösenin aleyhine bir tuzak kurmak istiyor, lâkin netice cılk çıkarsa yahudilerin kendini yalnız bırakacağından korkuyordu. Nihayet bir akşam Sava için iyi bir tesadüf ve fırsat zuhur etti. Kösenin mahallesinde oturan yaşlıca ve boşboğaz bir kadın mum almak için dükkânına girdi ve sordu:

— Bu ne kepâzelik ayol, ne var, düğün mü var, burada?

Sava, derhal işin kurnazlığına kaçtı:

— Dugun var, hanım dugun.. Kose İsmail evleniyor.

— Deme ayol!.. Kimi alıyor.

— Kart bir yahudi karısını sevmiş, alıyor.

— Evdeki karısının haberi var mı?

— Kim bilir, belkim de yoh!

Kadıncağız Sava'nın bu sözlerini ciddî sanarak söylene, söylene çıktı gitti. Sava şimdi sevinçle:

— «Körün taşı rastgele» diye buna derler işte, dedi.

Şüphesiz şimdi o kadın gidip meseleyi mahallede yayacak ve bunu Kösenin karısı duyacak, neticede bir kepâzelik olacaktı.

Sular henüz kararmıştı, Kösenin orkestrası şatafatlı bir hava çalıyor, kendisi de neşeli ve coşkun bulunuyordu. Sava, çırağına:

— Bodos, dedi, şuradan bir yirmibeşlik doldur, biraz da sucuhlan bastırma doğra.

Sonra kalktı, câli bir neşe ile Kösenin yanına gitti:

— Yaşa Kose yaşa! Çalgu ile her akşam çarşuyu şenlendiriyon.. Kaç vahıttır, ırahıyı terketmiştim, bu ahşam zurna beni coşturdu, dayanamadım, iki tene yuvarladım... Bahıyorum, sen heç oralı olmuyon..

— Ben de çoktandır içmiyorum..

— Bu çalgu ile doğrusu içilir.. Gel tükkâna da saha bir cibre vereyim bah!

★

— Şerefine Kose!

— Afiyet, şeker olsun usta Sava!

Beşinci kadehler tokuşturuluyor, çalgı bir kanto çalıyor, soytarı oğlan da ortada göbek atıyordu. Birdenbire dışarıdan bir kadın feryadıdır koptu:

— İlâhi, iki gözün kör olsun herif!. Nihayet bana yapacağın bu muydu? Çocuklarına da mı acımadın? Şimdi düşüp bayılacağım! A dostlar! Nerde kocam olacak utanmaz herif?

Köse içerden karısının sesini duyunca sür'atle dışarı fırladı. Ne oldu, ne var? demeye kalmadan karısı ile büyük kızı üzerine atıldılar, karı çarşafının altından çıkardığı ocak maşası, kızı da ayağından çıkardığı takunyalarla zavallının kafasına, gözüne indirmeye başladılar. Ahali birbirine girdi, çalgıcılar savuştu, Remzi kaçtı, yalnız soytarı oğlan hiç istifini bozmadan elindeki zilleri çalarak:

— Al yarım okka bir çeyrek!

Diye hâlâ bağırıyor, Sava ise tezgâh başında kıs kıs gülüyordu.

Sandalım geliyor varda! (1938) dan:

TEKİN OLMAYAN KEDİ

Hanife hanımın Sarmanı, son zamanda o kadar arsız, yüzsüz olmuş, o kadar çekilmez bir hâle gelmişti ki, bazan sofradaki ete pençesini takıyor, bazan da kaynayan tencereyi devirerek içindekini aşırıyordu.

Nihayet bir akşam, gene böyle sofrada duran fırınlanmış koca palamudu ağızlayıp bahçeye fırlayınca, Hanife Hanımın kocası Abdülvehhap efendi hiddetinden ne yapacağını şaşırdı ve kedinin peşi sıra karanlığa üç el tabanca sıktıktan sonra karısına bağırdı:

— Bana bak, karı! Yarından itibaren bu evde ya bu kedi duracak, ya ben!.. Vehhap efendi bazan dediğini yapar bir adam olduğu için zavallı Hanife hanım boynunu bükerek:

— Baş üstüne efendi, dedi.. yarın bir kayığa bindirir, götürür, kendi elimle Hasköye atar, gelirim.

★

Ertesi gün Hanife hanım, kocası işe gittikten sonra kalkıp çarşaflandı ve artık gözünden düşen eski sevgilisi ihtiyar kedisini genişçe bir pirinç torbasına koyunca götürüp Hasköyde, deniz aşırı tenha bir yere attı. Hanife hanım şimdi artık müsterihti, eve gelirken yolda bu akşam kocasının gözüne gireceğini düşünerek seviniyordu. Fakat onun bu sevinci çok sürmedi, zira eve gelip kapıyı açtığı zaman karşısında yaltaklanan Sarmanı gördü. Bu, şaşılacak şeydi, Hasköy neresi, Çarşanba neresi idi?

Bâhusus, arada koca bir deniz vardı. Kadıncağızın nutku tutuldu, eli ayağı buz kesildi, nefesi tıkandı, merdivenin basamağına iğreti ilişip düşünmeğe başladı. «Bu kedi, nasıl olup ta denizi geçti? Acaba ben attıktan sonra usul usul peşimden gelip çarşafımın altına saklanarak benimle beraber tekrar kayığa binmiş ve bu tarafa geçmiş olmasın?» Dedi. Lâkin buna ihtimal yoktu. Çünkü kayıktan, kendisinin bu tarafa yalnız çıktığını kat'iyen biliyordu. Bu düşünce ve şaşkınlık arasında Hanife hanımın gözüne hayvanın boynunda parıldıyan kırmızı ufak bir şey ilişti ve hemen onu eliyle çekip baktı. Bu, yeni doğan çocukların başlarına taktıkları onluk altınlardan biriydi, şimdi merakı büsbütün arttı. Zira kedi buradan giderken boynunda hiç bir şey takılı değildi. Hem böyle ihtiyar, suratsız, arsız kediye kim altın takardı? Bir dakika evvel gidip

mes'eleyi komşulara anlatmak isterken işin içine bu altın girince fikrinden caydı ve akşam kocası gelinceye kadar böyle merak, hattâ biraz da korku içinde beklemeğe karar verdi... Ve bekledi.

★

Akşam üstü karı, koca arasmda şu muhavere geçiyordu:

— Allahın belâsı karı, beni günaha sokma, senin karşındaki bal kabağı değil.. Ben böyle martaval dinlemem!..

— Eğer yalan söylüyorsam evlâdımın ölüsünü öpeyim!..

— Sus!.. Evlâdın öleceğine, sen öl, geber!..

— Efendi, seninle istediğin bahse girerim, eğer ben bu kediyi bugün kayıkla Hasköye götürüp bırakmadımsa senden boş düşeyim!.

Bereket versin, bu akşam Abdülvehhap efendi fazla sarhoş değildi, yoksa o kediyi tutunca et tahtasının üstüne yatırır ve karısının gözünün önünde balta ile ikiye bölerdi. Onun için münakaşa pek uzamadı. Vehhap efendi yemeği hep burnundan soluyarak yedi. Sonra kahvesini içerken yumuşadı:

— Ulân, a ölüsü kınalı karı!.. Bir yalan söylüyorsun, bari kuyruklu olmasın!.. Hem kediyi Hasköye geçirip bıraktım, sonra ben yine kayıkla döndüm diyorsun; hem de eve geldiğim vakit onu içeride buldum diyorsun! Bunun hangisine inanmalı bilmem ki?.. Köpoğlu hayvan vapura binip senden evvel bu tarafa geçmedi ya!..

Vehhap efendi hem söylüyor, hem hiddetli, hiddetli gülüyor; Hanife hanım ise hiç aklı ermediği bu işi mütemadiyen derin derin düşünüyordu.

O gece bu mesele hakkında saatlerce konuştular. Kedinin boynundan çıkan, ince sarı bir beze bağlı altını saatlerce tetkik ettiler ve Vehhap efendi buna kat'iyen inanmadığı hâlde, karı koca ertesi günü hayvanı tekrar beraber götürüp Hasköye bırakmağa karar verdiler.

★

Sabahleyin erkenden Vehhap efendi karısına seslendi:

— Haydi yahu, çabuk ol, benim işim var, nerede ise, o murdar hayvanı yakala da gidelim!

Hanife hanım kediyi bermutat pirinç torbasının içine koydu ve torbayı kocasına uzatarak:

— Bak dedi; sonra bana şöyle böyle deme!..

— Gördüm gördüm!

Beraber çıktılar, tıpış tıpış Balat iskelesine gelip bir kayığa atladı-

lar ve beş dakika sonra Hasköye çıkıp pis, rutubetli çarşıyı geçtiler. Halıcıoğluna doğru üç, dört yüz adım kadar gittikten sonra sağ taraftaki geniş yangın yerlerine saptılar ve etrafı biraz şavulladıktan sonra dört tarafı yıkık duvarlarla çevrili, ısırganlı, molozlu, izbe bir yere hemen torbayı baş aşağı edip arkalarına bile bakmadan hızla geri döndüler, iskelenin yolunu tuttular. İhtiyar hayvanın bu tenha ve yabancı yerde acı acı ve vahşi vahşi miyavlaması onları, ta caddeye kadar teşyi etti.

Hanife hanım, o gün yollarda birkaç ahbaba uğrayıp bir hayli çene çaldıktan sonra bir de eve geldi ki, kedi yine evde değil mi? Hem de bu sefer boynunda bir yirmilik altın olduğu hâlde... Kadıncağız, korkudan o gün hiç evde oturamadı, vaktini akşama kadar komşularda geçirdi. Akşam üstü Vehhap efendi geldiği vakit karısının benzini fazla sararmış gördü ve sordu:

— Ne o kediye mi üzülüyorsun? Merak emte, ben sana güzel bir Van yavrusu bulur getiririm!

— Sen ne söylüyorsun? Efendi?.. Kedi burada!

— Nerede?

— Gir de bak, arka odada!

Vehhap efendi top gibi yerinden fırladı ve bir dakika sonra köpürmüş bir hâlde karısının üzerine yürüdü:

— Alay mı ediyorsun benimle ulan? Demek, benden sonra tekrar gittin, kediyi aldın, geldin ha!.. Seni alçak seni, demek bu evde ben çocuk oyuncağıyım öyle mi? Öyle ise şu dakikadan itibaren...

Hanife hanım fırladı, eliyle kocasının ağzını kapayıp ciddiyetin son derecesini gösteren bir tavır ve edâ ile:

— Efendi dedi, kendine gel!.. Sonra pişman olursun, bu işte benim günahımı alma, ben zaten sabahtanberi deliye döndüm.. İşte kedi burada, al, kendine güveniyorsan öldür, sen de kurtul, ben de kurtulayım!.. Ve ağlamıya başladı.

Bir yer minderinin üzerinde iki büklüm dersine çalışmakta olan çocuk ta anasını taklit etti, o da göz yaşlarını salıverdi.

Vehhap efendi şimdi, avazı çıktığı kadar bağırmak, etrafa küfürler savurmak, ortalığı alt üst etmek, her şeyi kırıp geçirmek ihtiyacı içinde kıvranıyor, fakat tam patlayacağı esnada derin ve gürültülü bir of çekerek biraz serbestliyordu. Birkaç tane dolma gibi cigarayı birbiri üzerine hiç ses çıkarmadan içtikten sonra karısına canından bezgin bir hâlde:

— Kur sofrayı da yemek yiyelim! Dedi.

Kadın, sessiz ve kızgın yemeği hazırladı. Sonra yemekte lâfı yine Vehhap efendi açtı:

— Hanım, bilirsin ki ben yalanı sevmem, yalana fena hâlde kızarım, gel, şu işin doğrusunu söyle, şu kediyi pek seviyorum, dayanamıyorum, bunun için, senden sonra tekrar gittim, aldım, getirdim de.. İşte sana söz veriyorum, katiyen kızmıyacağım ve yine söz veriyorum, tekrar attırmıyacağım...

Kocasının bu teklifine kadının gözlerinden damlayan iki damla ya cevap verdi.

— Ağlama.. İşte kabahatını affettim.. Kedi de artık burada kalacak, lâkin iyi kurnazlık yapıyorsun ha!.. ilk günü hayvanın boynuna onluk, ikinci günü yirmilik altın takmak.. Yani kedimiz gittiği yerlerden bize altın getiriyor diye beni kandırmak mı istiyorsun? Hanım hiç bu zamanda böyle saçma şey olur mu? Hangi devirdeyiz şimdi? Bu zamanda boynunda yirmilik altın olduğu halde Hasköyden ta buraya yalnız gelmeğe değil kedi, kedinin ağa babası arslan bile cesaret edemez. Sandıktan çocuğun altınlarını al, kedinin boynuna tak, beni kandır öyle mi?

Kadının yediği yemek o gece ağzından, burnundan geldi ve kocasiyle hemen hemen hiç bir lâkırdı etmeden gözler yaşlı, surat asık, yatağına girdi, yattı.

★

Ertesi sabah, Vehhap efendi işe giderken karısını kendinden evvel hazırlanmış, çarşaflanmış bir hâlde karşısında buldu ve birden şaşırdı:

— Ne o, nereye böyle sabah karanlığında?

Hanife hanım kocasının omuzlarını okşayıp ona yalvararak:

— Efendi dedi, senden kırk yılda bir, bir ricam var, ne olur, bugün işe biraz geç gideceksin, seninle beraber bir yere gideceğiz!

Zaten akşamdan karısını fena hâlde kırdığına, ağlattığına nâdim olan Vehhap efendi şimdi onun gönlünü almak için:

— Pekâlâ dedi, nereye gideceğiz?

— Seninle biraz şöyle gezeceğiz!

Beş dakika sonra karı koca yan yana yola düzüldüler ve güle, güle, mahut Balat iskelesine geldiler. Vehhap efendi sordu:

— Ne o, yine Hasköye mi?

— Evet... Çünkü orada bugün dananın başı kopacak!

— Farkındayım zaten... Kedi koltuğunun altında saklı... Lâkin beyhude zahmet ediyorsun, ben artık sana müsaade etmiştim, atmasan da olurdu.

— Başka bir mes'ele var da onun için...

Hasköye çıkıp bir gün evvelki yolları takiben yine ayni virâneliğin daha kuytu ve loş bir köşesine geldiler. Hanife hanım orada koltuğunun

altındaki torbayı çıkardı, efendisinin gözünün önünde üçüncü defa kediyi oraya bıraktı ve sonra kocasına:

— Şimdi dedi, benimle beraber eve döneceksin ve eve gittiğimiz zaman kediyi karşımızda bulacağız!

— Haydi oradan sen de, öyle saçma şey olmaz. Bırak ben işime gideceğim!.

Hanife hanım, kocasının yakasına yapıştı ve onu zorla, sürükleyerek geriye, eve döndürdü. Yolda Vehhap efendi mütemadiyen karısı ile alay ediyor ve arada bir, acaba bizim karının zihnine bir fenalık mı geldi? Diye düşünüyordu. Kediyi Hasköyde bıraktıktan bir saat sonra evlerine geldiler. Hanife hanım, buyurun diye kocasına anahtarı uzattı.

— Sen neye açmıyorsun?

— Ben korkarım!.

— Haydi oradan, deli karı sen de!.

Vehhap efendi hiç ehemmiyet vermeden kapıyı açtı ve açması ile bağırması bir oldu:

— O ne?. Kedi burada.. Hem boynunda yine koca bir altın... Lâkin bu ne iş?

İçeri girdiler. Hafif hafif mırıldanarak ayaklarına sürünen ihtiyar Sarmanı, Vehhap efendi kucağına aldı, sırtını sıvadı. Sonra boynundaki altının bu sefer de ellilik olduğunu gördüler. Artık hayret ve sevinçten o gün Vehhap efendi işe gitmedi. Sabahtan akşama kadar karı koca karşılıklı kahve fincanları ellerinde hep kedinin lâfını ettiler.

Bir gün sonra Vehhap efendi karısına dedi ki:

— Yahu, maşallah kedimiz, çok mübârek bir hayvan.. Biz buradan götürüp attıkça, o, birer altınla avdet ediyor, hem de altınlar günden güne büyüyor, ben bu gün bir yorgunluk daha yapıp Sarmanı gene Hasköye götüreceğim. Ne dersin?

— İstersen Kaf dağına götür! Fakat kimseye söyleme!

— A.. hiç söylenir mi? Sen de ağzını gayet sıkı tut ha!..

Vehhap efendi kediyi o sabah gene bermutat pirinç torbasına koyup Hasköydeki virâneliğe götürdü, bıraktı ve hazır geçmişken oradaki eski ahbaplarından balıkçı Kirkor reisle biraz eski Sandıkburnu âlemlerinden bahsettikten sonra döndü, eve geldi. Kendisine karısı kapıyı açtı:

— Kedi geldi mi?

— Çoktan.. hem de bu sefer boynunda bir yüzlük altınla!.

Vehhap efendiye devlet kuşu konmuş, kimsenin keşfedemediği mühim bir define elde etmişti. Şimden sonra artık her sabah kediyi yaka-

layıp Hasköye geçirecek ve o mübarek hayvan, her gün kıymeti biraz daha artan bir altın sikke ile avdet edecekti.

Bu, Allahın her kuluna nasip olur saadetlerden değildi. Karı, koca o gün sabahtan akşama kadar bu paralarla neler yapacaklarını düşündüler, artık Çarşambadaki bu köhne, ahşap, basık, karanlık, havasız, küf kokulu evde oturmamaya, Kadıköy, Adalar, Boğaziçi gibi yerlerde bir köşk yaptırmağa, sonra otomobiller, sandallar almağa, çocuklarını Avrupada tahsil ettirmeğe karar verdiler. Vehhap efendi, Avrupaya biz de gideriz dedi ise de karısı:

— Katiyen.. ben frenk memleketinde yaşıyamam ve sen gidersen sana karılık hakkımı helâl etmem.. dedi.

Lâkin onların bu tatlı hülyaları çok sürmedi. Gece yatsı vakti, bütün bu olmuş, bitmiş nazariyle bakılan emeller, ümitler birdenbire sönüverdi, zira Sarman, kendi kendine kaybolalı on saati geçtiği hâlde hâlâ gelmemişti. Hanife hanım kocasına:

— Ah diyordu, ah!.. Mübârek hayvanı sen darılttın, sen gücendirdin.. Etmediğin hakaret kalmadı!

— Eh hanımcığım.. Ben kerâmet sahibi değilim a.. ne bileyim ki bu hayvan, böyle bir hayvandır. Mamafih hakkın inayetinden büsbütün, ümidimizi kesmiyelim, hele sabah olsun, ortalık ışısın, belki yarın sabah erkenden gelir. Bu kedi şimdiye kadar da hiç te sokakta kalmadı değil a.. Kış geceleri bilmez misin, dişi kedilerin peşinde gezdiği zaman haftalarca eve uğramadığı olurdu.

O gece, ikinsini de sabaha kadar uyku tutmadı, ikisi de hayvanın darıhp kaçtığına hükmederek fena halde üzüldüler ve gece evin altında ufak bir çıtırdı olsa derhal büyük bir ümitle lâmbayı alıp koştular. Fakat sabahleyin güneş doğup ciğerciler, işkembeciler meydana çıktı, onların sevgili, mübârek Sarmanları çıkmadı. Hanife hanım içinin sıkıntısından Babalı araplar gibi başını beyaz bir bezle çattı, pencereye oturdu, yolları gözlemeğe başladı. Sokak aralarında arasıra rengârenk kediler gördükçe «Sarman, Sarman!» diye sesleniyor ve sonra kendi kedisi olmadığını anlayınca gözlerinden ince yaşlar süzülüyordu.

Böylece aradan bir hafta kadar geçti.. Karı koca, her ikisi de bu müddet zarfında yemediler, içmediler, yaslı ana, babalar gibi sade ağladılar ve dövündüler.

Bir hafta sonra bir gün öğleye doğru arkasında çuvalı ile köşe başından eskici Salamon sökün etti. Salamon, beş, on senedir hep bu civarda eskicilik eder ve oradaki bütün ev sahiplerini tanırdı. Hanife hanımın evine yaklaşınca cırlak sesiyle haykırdı:

— Eskiler alayim!..

Sonra eliyle pencrede oturan Hanife hanımı selâmladı:

— Sabahların hayır olsun hanum efendi! Nasil, yok mu eyiski bakir, makir, pambuk, mambuk..

— Yok!..

— Eski jaket, pantalon, yelek.. Eski fes, fotin, motin yibi bir şeyin de yok mu?

— Yok dedik a..

— Siz sağ olun, ne yapalum?.. Ne o, sizi buyun biraz keyifsiz yibi yörüyorum. Doğrusu merakıma dokundu, ne var, ne düşünüyorsunuz?

— Ha!.. Bezirgân, eyi ki sordun da hatırıma geldi, sen ne taraftan geliyorsun bakayım?

— Ben mi? Ben nah buradan tut, Karayümrükten, Salmatomruktan, Eğrikapıdan, Dragmadan, Fethiyeden, her taraftan dolaşıp buraya yeliyorum.

— Hiç sen o dolaştığın yerlerde, beyazlı, sarılı bir kedi gördün mü?

— Nasil, beyaza mı sarılı, beyaz kâğda mi?

— Lâkırdıyı tersinden anlama! Bayazlı, sarılı kedi diyorum.

— Ha!.. Beyazlı, sarılı kedi.. dişi mi, erkek mi?

— Erkek!..

— Fes mi vardı başında, kalpak mı?

— Alây mı ediyorsun hınzır Yahudi?

— Yok valla.. hanum efendi.. zehnim dalgın da şaşırdım. Şey, bu kedi yavru muydu, yoksa büyük mü?

— Büyük canım, koca kafalı, gözü çapaklı, burnunun üstü çetele gibi çizik içinde, pinpon bir şey.

— Kedinin burnunun üstünde çetele çizildiğini de şimdi duyuyorum, yoksa sütcünün heysabini siz oradan mı anlarsınız?

— Yok canım onu başka kediler yapmış..

— Ha!.. Olabilir ya.. Belki kendi aralarında ince bir heysapları, aksuataları vardır, Marttan Marta bakarlar çeteleye, ova yöre hesap yörürler. Neme lâzim, benim, ne yaparlarsa yapsınlar; sen şimdi söyle bana ki, bu kedinin yözleri ne renkti?

— Tatlı kestane!..

— Bu sene hepsi tatlı zaten kestanelerin.. Hele yağmur daha yağarsa hiç tadından yenmiyecek!. Kuyruğu ne renkti?

— Üstü sarı, altı beyaz..

— Demek yüneşe gelen taraf sararmış, toprağa yelen taraf beyaz kalmış...

— Yahudi, haydi çek arabanı, herkes senin eğlencen değil.

— Yok valla... Hanum efendi.. dinim rabbena hakkıçin alay etmiyorum.. ben böyile bir kedi tıpkısı, bu sabah yördüm..

— Nerde gördün?

— Nene lâzım senin, bir yerde yördüm!

— Doğru söyle nerde gördün?

— Müjdesini isterim.

— Ben de veririm.

— Ne vereceksin?

— Bir mecidiye!

— Ruyada yordum Hanum efendi!

— Tuvv!.. Allah müstahakını versin herif!

— Yoo, ağzını bozma! Bir mecidiye müjdeye boyle cuvap verilir. Ben bu kediyi sana yerini yösterirm, ama iki buçuk lira alırım!

— Neden, senin Allahtan korkun yok mu?

— Allahtan da korkarım, kedinin sahibinden de..

— Kedinin sahibi kim?

— Balatta aksi bir külhanbeyi yahudi... Belki seksen def'a hapishaneye yirmiş, çıkmış..

— Sen göster bana kediyi, ben seni memnun ederim..

— Ben iki buçuk liradan aşağı yöstermem.. Çünkü hiç olmazsa sonra heriften dayak yediğime yöre, bari doktorla ilâç parasını peşin almış olayım!..

Salamon vur aşağı, tut yukarı kedinin yerini Hanife hanıma göstermek için iki liraya razı oldu.

Balattaki odun iskelesine giden geniş caddeden doğru Hanife hanımla Salamon yanyana ilerliyorlardı. Salamon caddenin ortasında birdenbire durdu ve Hanife hanıma:

— Bastır bakalum liraları, dedi.

— Hani, kedi nerede?

— Kedi kolay yerde. sen ver liraları!

— Sen göster, öyle vereyim!

— Ben sana önce de söyledim, parayı peyşin alırım.

— Ya paraları alıp kediyi göstermezsen!

— Hanum efendi, biz esnaf adam, bizde yalan, dolan yok..

— Bir lirasını önce vereyim, bir lirasını gösterdikten sonra!

— Oyle ise dur, ben de yideyim, evvelâ kedinin kuyruğunu kesip yetireyim, sana yöstereyim. Parayı tamam aldıktan sonra da hepsini yösteririm.

— Hay Allahtan bul Yahudi!.. İlle inadı inat, kıçı iki kanat..

— Eskiden uç kanattı ama, birisini sizden iyi olmasın, bir ahbaba hediye ettim!

— A... Ne utanmaz herif imiş bu... (Elini koynuna sokup iki lirayı çıkararak) al, lânet olsun, haydi, göster bakayım bana kedimi?

Salamon iki lirayı alıp birkaç kere traşlı çenesine sürdükten sonra:

— Haydi bakalum, siftah senden, bereket Allahtan.. Yel benimle beraber!..

Sağ tarafta havası ekşimiş bir dar sokağa saptılar, içlerinden fena bir rutubet ve keskin tahta kurusu kokuları gelen alçak, kârgir evlerin arasında daracık bir kahvenin önüne geldiler. Salamon, kadının kolunu dürterek:

— Bak dedi, kedi kahvenin onundeki iskemlenin ostünde uyuyor. Sen yit kediyi al, ben de savuşuyorum!.

Yahudi sür'atle gözden kayboldu. Hanife hanım, kıymetli kedisini görür, görmez deli gibi üzerine atıldı:

— Ah!.. Sarman, Sarman yavrum, kim getirdi seni buralara anam?

Kediyi kucaklarken içeriden biri seslendi:

— Korkma, hanım, ısırmaz. İnsana alışkındır, hoşunuza yitti galiba, ziyanı yok, biraz seviniz!

— Beni tanıdı da ondan!

— Seni nereden tanıdı, arada hısımlık, akrabalık filân mı var?

— Kedi, benim kedim canım..

— Nasıl, kedi senin mi? Hoppala bir yaşıma daha yirdim.

— Ne zannettin ya.. benim kedim.. buna seksen tane de şahidim var.

— Hanum, yanlış yörmiyesin, istersen yözlüğünü tak da bak!

— Haydi, haydi, çok lâkırdının lüzumu yok.. ben kedimi alıp gidiyorum işte!..

— Hanum, sen çıldırdın mı? Bu kedi tam iki buçuk senedir bu dükkânda durur, senin seksen şahidin varsa benim yüz elli şahidim var. Nah, Vanaki, Hayim.. Nesim.. Yako.. yelin buraya be! Derhal birkaç Yahudi kopuğu oraya birikiverdiler ve kahveci onlara sordu:

— Bu kedi kaç senedir buradadır?

Ötekiler, hep birden cevap verdiler:

— İki buçuk..

— Ama ananizin, babanizin başı için doğrusunu söyleyin!

— İki buçuk senedir biz burada yörüyoruz.

— A.. üstüme iyilik, sağlık ayol, zorla kediye sahip olacaklar!

— Yok hanum, affedersin, biz kimsenin malını zorla almayız. Ma-

dem ki, söyliyorsun bu kedi benim... Yider mahkemeye, dâva eder alirsin!

Hanife hanım, orada bir alay kopukla uğraşmanın faydasız olacağını anladığı için akşam kocasını alıp beraber gelmek üzere geri döndü. Ve akşam üstü kocasına kapıda müjdeledi.

— Müjde yahu, kediyi bulduk!

— Deme!

— Vallahi..

Sonra o gün başından geçen bütün macerayı uzun, uzun kocasına anlattı ve ikisi beraber tekrar Baladın yolunu tuttular.

Fakat şimdi o mahut kahvede kedi yoktu, yalnız o kahveci külhanbeyi, kahvenin önünde bir hasır iskemleye oturmuş, nargile içiyordu.

Bunların kan koca sokağa saptıklarını görünce hiç aldırmadı. Hanife hanımla Vehhap efendi gelip kahvenin önüne durdular, içerisini gözlemeğe başladılar. Kahveci fiyakalı sordu:

— Kimi aradiniz?

Vehhap efendi sertçe bir ciddiyetle:

— Baksan a.. arkadaş dedi, burada bizim kedi varmış.

— Burada bizim kedi bile güç barınıyor, nerede kaldı sizinki?.

— Hanım gündüzün gözile görmüş..

— Hanum, şeşi beş yörüyor. Ona yöndüzün de söyledik ki, kedi bezin kedidir.

— Şunu bir de biz görsek olmaz mı?

— Niçin olmasın? Yörün ama şimdi burada yok..

— Nerede?

— Kim bilir, kedi bu, bir bakarsın burada, bir bakarsın şurada.. Hem bu kedi oyle antika ki, bazı canı sıkılırsa vapura atlar, Hasköye bile yeçer!

Hasköy lâkırdısı üzerine Vehhap efendi ile Hanife hanım memnun bir halde birbirlerinin yüzlerine bakıştılar.

Şimdi, iki sıralı alçak ve kokmuş Yahudi evlerinden genç, ihtiyar bir çok kadınlar, pencerelerden başlarını uzatmışlar, Bafail denilen bu esrarkeş külhanbeğinin kahvesinin önünde iskemlelerde oturan karı ile kocayı seyrediyorlardı. Bu aralık «Amman minnoş, minnoş.. Esmerim minnoş» diye türkü söyliyerek oradan geçen kılıksız bir Yahudi çocuğuna Rafail türkçe seslendi:

— Arun, yel ulan buraya!.. Yine anlaşılan keyfin yerinde kârhanacı!..

Çocuk, Yahudice cevap verip yürümek istedi; fakat beriki tekrar bağırdı:

— Yel ulan buraya dürzü!

Kahvenin önündeki efendi ile hanımı görünce çocuk, işde bir avanta olduğunu çaktı ve geldi, Rafailin karşısına dikildi..

— Ulan sapanorya, benim kediyi yördün mü?

— Yördüm, şimdi kunduralarını boyatıyordu çarşıda.

— Bak pezuvenge, alay da ediyor. Ulan kerhanacı, yit benim kediyi bul, yel, sana bir yüzlük var.

Çocuk, yarı müteredditt Refailin yüzüne bakarken, o, bu sefer hızlı bir yahudice ile ona uzun uzun bir şeyler söyledi ve çocuk çarşıya doğru sür'atle yollandı.

Vehhap efendi sordu:

— Nereye gönderdin çocuğu?

— Kediyi bulsun, yelsin diye yönderdim. Çünkü anladım ki meraklısınız, uzuluyorsunuz, biran evvel yelsin de meraktan kurtulun!.

Aradan birkaç dakika geçmeden kucağında kedi ile çocuk sökün etti. O, Rafailin tarifi üzere gidip kediyi evden almış, getiriyordu. Vehhap efendi daha uzaktan görür, görmez karısına:

— Ta kendisi, bizim Sarman, dedi.

Rafael, köşe başından yine başka Yahudileri çağırdı:

— Hayım, Yasef, Vanaki.. Yakuvaçı sen de yel!.

Üç dört Yahudi külhanbeyisi derhal oraya koştular. Rafael onların şehadetine müracaat etti:

— Allah için söyliyeceksiniz, bu kedi kaç senedir burada.

Ötekiler hep birden cevap verdiler:

— İki buçuk senedir bu kahvededir?

Sonra evlerden başları sarkan kadınlara da tasdik ettirdi:

— Siz soyleyin, bu kedi ne vakittir burada?..

Karılar, yarım sene daha ilâve ettiler:

Vehhap efendi bağırdı:

— Canım nasıl olur, daha iki gün evveline kadar kedi bizim evde idi.

Rafael:

— Olabilir efendim.. Kedi kediye benzer!

Bu aralık orada tahminen on yaşlarında çil yüzlü, turuncu saçlı bir Yahudi çocuğu peyda oldu ve gürültü arasında usulca Vehhap efendi ile Hanife hanımın yanına sokulup şöyle mırıldanmıya başladı:

— Hanum efendi, bu kedi buraya yeldiği yün boynunda armut biçiminde koca bir altın vardı.

Hanife hanım, çocuktan fazla lâf almak isterken Rafael öteden çocuğa atıldı:

— Haydi be, fesat oğlu fesadı... Haydi işin yok mu, işine gitsen e!..

Çocuk yalandan korkar gibi birkaç adım geri kaçtı, sonra gene karı kocanın yanına sokulup ayni nağmeyi tekrar etti:

— İki yözüm kör olsun, bu kedi buraya yeldiği vakit boynunda armut biçiminde koca bir altın vardı.

Armut biçiminde koca bir altın lâfını duydukça Vehhap efendi ile Hanife hanımın içleri eriyor, fakat bu hınzır Yahudinin elinden kediyi nasıl kurtaracaklarını düşünüyorlardı. Karı koca bir müddet başbaşa verip bir şeyler fısıldaştılar, sonra Vehhap efendi Rafaeli bir kenara çekip dedi ki:

— Sana biraz bahşiş verelim de, gürültüsüzce kediyi alıp gidelim!

Rafael güldü:

— Ne, bahşiş mi vereceksiniz? Bahşişi fukaraya verin de sevaba yirin... Bir insan malını bahşiş mukabilinde verir mi? Oyle söyliyeceğinize bu kedi bezin çok hoşumuza yitti, bunu ucuz pahalı bize sat, deyin, daha iyi!..

— Peki öyle olsun, sat şu kediyi bize!

— Satayım, baş ustune!

— Bir mecidiye verelim ver!..

— Paranıza yazık değil mi? Bir mecidiye ile yarım okka sığır eti alsanız daha iyi!

— Peki sen ne istiyorsun?

— Ben mi, bana bakma sen, benim satmıya niyetim olmadığı için ne söylesem size tuhaf yelir.

— Hele söyle bakalım, canım!..

Rafael, artık işin meyanesi geldiğini anladığı için Vehhap efendinin koluna girip onu kahveden içeri soktu ve şunları söyledi:

— Sizin buraya yelmeniz boşuna değil efendi, sizden başka daha buraya evvelce kaç kişi yeldi, bu kediye talip çıktı, ama hepsi de alamadan yitti. Siz, nerden haber aldınızsa aldınız ki bu kedi her kediye benzemez, bu kedi başka kedidir. İster inan, ister inanma, yeçen kabak vaktinda Amerikalılar, ellerinde bir dişi kedi ile yeldiler, bundan bir yavru almak için yirmi lira verdiler, olmaz dedim, otuz lira verdiler yine olmaz dedim; kırk verdiler ben yine dişimi sıktım; nihayet elli liraya razı oldum. Kendisine o zaman yüz elli lira verdiler, vermedim. Ama bu ne cins kedidir, bunun kerâmeti nedir? Ben bilmem... Onu ancak erbabı biliyor. Anlaşılan siz bunu haber alıp yeldiniz, eğer almağa niyetiniz varsa size şimdi pazarlıksız elli liraya veririm!

Vehhap efendi birdenbire neye uğradığını şaşırdı:

— Ne diyorsun yahu, deve mi alıyoruz elli liraya?

— Deveden ucuz bu.. kedinin değeri var ki Amerikalılar yelip elli liraya yavru aldılar.

Vehhap efendi dışarı çıktı, karısiyle konuşmağa başladı.

Gene o çil yüzlü, turuncu saçlı çocuk yanlarına sokulup mırıldandı:

— Hanumefendi, valla billâ bu kedi buraya yeldiği vakit boynunda armut biçimi bir altın vardı!

Rafael, yalandan hiddetle kahveden fırlayıp çocuğun ensesine hafif bir şama indirdi ve yahudice birkaç küfürle onu oradan defetti.

Artık iyice akşam olmuş, hava kararıyor, Rafaelin kahvesinin serseri müşterileri birer ikişer düşüyorlardı. Hanife hanım, bir aralık kocasının kulağına:

— Karakola gidip haber verelim, zorla alalım!

Dediyse de kedinin esrarının ortaya dökülmesinden korkan Vehhap efendi buna hiç razı olmadı.

— Hem, dedi, görmüyor musun? Kedinin, kendinin olduğuna dair herifin seksen tane yalancı şahidi var.

— E ne yapacağız? Göz göre göre kediyi burada bırakamayız ya!.

— Demin o Yahudi çocuğu ne diyordu, kedi buraya geldiği vakit boynunda armudiye altını var mı? diyordu.

— Öyle ya... Çocuk onu söyledikçe beriki ifrit oluyordu, nihayet çocuğu tokatla buradan kaçırdı, görmedin mi? Mutlaka kedi buraya altın taşımağa başladı.

— Acaba yirmi, otuz liraya razı edemez misin herifi?

— Bilmem ki... O pek yüksekten atıyor ama... Dur bakayım, bir daha konuşayım!

Vehhap efendi, Rafaeli dışarı çağırdı ve onunla bir müddet daha konuştu, sonra birden hiddetlenerek bağırdı:

— Ben zorla alıp gitmesini de bilirim.

— Zorla kimse, kimsenin malını alamaz. Dağ başında değiliz efendi!.. Zorla sen benim malımı nasıl alırsın?

— Canım, bir kere bu kedi bizim kedi.. Biz bile bile senden satın alıyoruz, sen de artık bu kadar insafsızlık etmesen el..

— Bedava vereyim istiyorsun malımı? Ben elli lira dedimse sen de bir şey ver, bakalım!

— İşte yirmi beş lira da ben veriyorum canım!

Diğer Yahudiler atıldılar:

— Haydi Rafael, ver hayrini yör, ver hayrini yör!

İkisini el ele tutuşturdular, şiddetle ikisinin de kollarını sarsmağa başladılar. Vehhap efendi sol eliyle cebinden cüzdanını çıkarıp yirmi beş lirayı Rafaelin avucuna saydı. Rafael gayri memnun bir tavırla:

— Beş lira olsun daha ver! dedi... Ve kurtaramayınca:

— Çırağın bahşişini olsun ver!.. diye üç mecidiye daha aldı.

Sonra Vehhap efendi hemen kanepede uyuklayan kediyi yakaladı, karısiyle beraber gecenin karanlığında evin yolunu tuttular. Yolda, yirmi beş lira diyorlardı, gitti ama, ne yapalım, hayvan sağ olursa onu dört beş günde çıkarır, ihtimal yarın sabah, Hasköyden boynunda bir beşibirlikle gelir.

O gece karı koca sevinçlerinden hiç uyku uyuyamadılar, sabaha kadar hep kedinin yüzünden uğrayacakları lûtufları tahayyül ile sabahı ettiler.

Sabahleyin, Vehhap efendi hayvanın bol kıyma ile karnını doyurup pirinç torbasına koyunca Hasköye yollandı. Yollar henüz alaca karanlıktı, güneş doğarken Hasköy yangın yerine geldi ve etrafına bakınıp besmele çekerek torbayı baş aşağı etti, döndü.

Evde karısı bir ikibuçukluk, yahut beşibirlik ile avdet edecek diye Sarmanı dört gözle bekliyordu. Lâkin aradan çok zaman geçtiği hâlde kedi gelmedi ve neden sonra kapı çalındı:

— Kim o?

— Benim yahu, aç!..

Kadın kapıyı aralık ederken kocası sordu:

— Kedi geldi mi?

— Yoo!

— A.. Ben bırakalı yarım saattan fazla oldu.

— Aman efendi, rica ederim, git nereye bıraktınsa al, gel.. bu kedi artık bu eve darıldı, başka yerlere kaçıyor, koş rica ederim, üşenme git, bıraktığın yerden al gel, hayvan tekrar eve ısınsın, o zaman gene altınları taşır!

Vehhap efendi naçar kalktı, tekrar Balat iskelesine indi ve tam kayığa binip karşıya geçerken eskici Salamona rast geldi, o da diğer bir kayıkla Hasköyden geliyordu, selâmlaştılar. Salamon:

— Nereye böyle dedi, sabah, sabah?..

— Biraz işim var, Hasköye gideceğim!..

— Affedersiniz amma, size birşey soracağım.. sizin bir kedi var, yarısı sarı, yarısı beyaz.

— Eee ne olmuş?

— Dün hanum efendi, bana sordu, bu kediyi yördün mü diye.. Ben de yördüm dedim ve yetirdim, kendine yerini gösterdim.

— Biz aldık kediyi oradan!

— Elbet alacaksınız, bir insan malını başkasına bırakır mı? Ama şimdi yördüm, o kedi Hasköy iskelesinde vapura binmek için bilet alıyordu.

Vehhap efendi, hemen bir kayığa atlayıp Hasköye geçti. Geçti ama kediyi koydunsa bul! O gün Vehhap efendinin Hasköy ve Balat taraflarında kediyi aramadığı yer kalmadı. Sonra eve gelip işi yana yakıla karısına anlattı. Ve tekrar ikisi bir olup o gün akşamlara ve gece sabahlara kadar Sarmanı bulmak için baş vurmadıkları yer bırakmadılar. Fakat kedi ortadan tamamiyle sırrolmuştu.

Hem bu aramalar sade o gün ve o gece ile de kalmadı; karı koca daha günlerce, haftalarca kedinin peşinde koştularsa da hiç bir tarafta onun izini bulamayıp zavallılar elleri böğürlerinde, kaldılar

★

Şimdi gelelim bu kadar şeylere sebep olan esrarengiz kediye.. Kedi de ne bir esrarengizlik vardı, ne de peri, cin tayfasına mensuptu. Yalnız işin içinde müthiş bir orostopolluk vardı. Yukarıda birkaç kere ismi geçen eskici Salamon esasen Hasköylüydü. Bu herif, bir sabah erkenden köşe penceresinden sabah kahvesine hamursuz batırıp yerken gözüne siyah çarşaflı bir kadın ilişti, dikkat etti, kadının koltuğunda bir torba vardı, kadın yaklaştıkça torbanın içinde birşey kımıldadığı hissolunuyordu. Salamonu bir meraktır aldı, bu vakit erkenden böyle yabancı kadın Hasköyde, yangın yerlerinde ne arıyordu? Kendini göstermeden kadını göz hapsine aldı ve o yüzünü sağa dönünce teşhis etti:

— Çarşambada, yeşil kapılı evdeki hanım!.. Daima akzuata ederim.. demek hem de bildikmiş.. dur bakalım, ne olacak?

Kadın torbadan kediyi çıkarırken Salamonu bir gülmedir aldı:

— Vay köpoğlu... Kediyi atmak için uşenmeden ta Çarşambadan kalkmış, buraya kadar yelmiş.. iyi ama bundan bize bir istifade yok mu!..

Salamon birkaç saniye kadar bütün zekâsını sarfederek düşündü ve sonra sevinçle yerinden fırlıyarak:

— Buldum dedi, plânı iyi kullanırsak, bu işte bize hayli para var ve kalktı, evdeki sandıktan bir onluk altın aldı; çuvalım sırtlayıp sokağa fırladı. Virânede kediyi yakaladı, altını kedinin boynuna taktı, sonra kediyi çuvala tıktı, alelacele Camialtı iskelesinden bir kayığa binip kadından evvel Balat köprü başı iskelesine çıktı, sür'atle Çarşambayı boyladı, Hanife hanımların evinin önüne gelince usulca hayvanı çuvaldan çıkarıp bahçe duvarından içeri fırlattı ve Hanife hanım eve gelin-

ce kediyi evde buldu. İkinci gün Salamon, yine ayni plânı tatbik etti, ve o gün gelip Balatta Rafaeli buldu, ona meseleyi anlattı, onu kendisine ortak aldı. Salamon, Hanife hanımla Vehhap efendiye iyice emniyet gelmek için bir ellilik ve bir yüzlük altına kıydı! Lâkin sonra dördüncü günü, Çarşambadan geçerken kediyi çaldı, çuvalına koydu, getirdi, Rafaelin kahvesine bıraktı ve bu suretle Rafaelle beraber onların yirmi beş liralarını tavladı. Bu paradan on lirası Salamonun masrafına ayrıldı, beş lirası o akşam orada yalancı şahitlik eden Yahudi külhanbeylerine tevzi edildi. Yarım lirası o akşam ikide bir Vehhap efendi ile Hanife hanımın yanına gelip:

— Hanum efendi, bu kedi buraya geldiği vakit boynunda armut biçimi altın vardı!

Diyen çil yüzlü çocuğa verildi.

Kalanım da eskici Salamonla kahveci yarı yarıya paylaştılar.

Kedi ortadan büsbütün kaybolduktan bir ay sonra, Hanife hanım bir gün pek darda kaldığı için vaktiyle sevgili Sarmanın getirdiği altınları bozdurmak üzere Balattaki tütüncü İraniye yanaştı ve dört altını camekânın üzerine atarak:

— Şunları bana bozun! dedi.

İranlı altınları, evirdi, çevirdi, sonra teraziye ve mihenge vurdu ve içlerinden yalnız en küçüğünü alarak:

— Hanım efendi dedi, bunların içinde safi bu onluk, halis altındır, ötekilerin hemmisi kalptır, sahtedir. Bunların daha aşağısına penez derler ki, men satırem danesini yirmi paraya!..

Zavallı Hanife hanım, yıldırımla vurulmuş gibi paraları alıp eve döndü, düşüne, düşüne ve ağlaya ağlaya evde otururken eskici Salamon geçiyordu.

Hele dedi, şu paları bir de şu Yahudiye göstereyim!

— Baksan a.. bezirgân, altın para bozar mısın?

— Bozarım!.

— Şunları bana bozuversen e!..

Yahudi, paraları avucuna alır almaz tanıdı ve içinden en ufağını alarak:

— Buna bir mecidiye vereyim, otekileri de yotür, leblebiciye ver! Dedi.

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL

29 mart 1883 de Çorlu'da doğdu.

16 mayıs 1952 de Ankara'da öldü.

İlk hikâyesi

«GEVENLİ HACI»

(Meslek gazetesi. 1925)

"Edebiyatı bilmediğimden, marifetsizliğimden sâde yazmışımdır. Bilsem öyle düpedüz yazar mıyım hiç? Köylü bir şeyi söylerken dikine, olduğu gibi söyler. Neden? Süslemesini bilmez, benzetmesini bilmez, anlatmasını bilmez de ondan... Marifetli insanlar öyle yapmazlar. Sözlerine, yazılarına marifetlerini sokarlar, hünerlerini gösterirler. Aslını sorarsanız marifet hayatın içinde, hayata uymıyan bir şeydir. Benim dilim kısa, istediklerimi anlatabilmek güç.»

(*Varlık* dergisi. Haziran 1952) M. Ş.

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL
M. Ş. E.

Çorlu Ankara

(1883 - 1952)

HAYATI

Memduh Şevket Esendal 29 mart 1883 günü Çorlu'da dünyaya geldi. Rumeli göçmenlerinden Kâhyabeyoğlu çiftçi Mehmet Şevket Bey'in üç çocuğundan biridir. Çorlu'da toprak alıp yerleşen göçmen âilesi birbiri peşinden gelen savaşlar yüzünden sarsıntılar geçirdi. Bir müddet okula devam eden M. Ş. E., bu yüzden düzgün bir öğrenim görmek fırsatı bulamadı. Kendi sözlerine göre «*ilkokul da dahil hiç bir okuldan mezun olmamış, tam mânası ile bir alaylı olarak yetişmiştir.*» Çocukluğunda hekim olmak istediği hâlde, hayat onu başka bir yola sürükledi. Daha yirmi yaşlarında bir genç iken, o zamanlar gizli bir dernek hâlinde çalışan «*İttihat ve Terakki Cemiyeti*» ne girdi (1906). Çocukluk ve gençlik yıllarının bir kısmı Çorlu'da geçti. Babasının ölümü üzerine âilesinin geçim yükü üzerine çöktü (1907). Balkan Savaşı'nın patlamasına kadar (1912/13) toprak işlerinde çalıştı. Sonra İstanbul'a göç etmek zorunda kaldılar. Bir müddet sonra yerlerine döndülerse de Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine (1914-1918),

bütün toprakları askerî tarıma ayrıldı. M. Ş. E., Cemiyet tarafından İstanbul teftiş kuruluna çağrıldı (1908). Bu tarihten sonra parti müfettişi olarak Anadolu ve Rumeli'yi yakından tanımak ve görmek fırsatını buldu. İttihat ve Terakki Partisi içinde *meslekî temsil* temellerine dayanan düşünceleri savunan parti kanadının üyeleri arasında o da vardı (Nail Bey, Kara Kemal, Muhittin Birgen, Sadık Vicdâni). M. Ş. E., İstiklâl Savaşı sıralarında (1919-1922) bir çok olayların içinde bulundu. Birinci Büyük Millet Meclisi'nde eski arkadaşlariyle birlikte düşüncelerini kabul ettirmeğe çalıştılar. Bir aralık B. M. M. hükûmetinin ilk orta elçisi olarak Azerbaycan'a gönderildi (1920). Millî Mücâdale'nin sonunda yurda döndü. Eski arkadaşlariyle yeniden birleşerek Halk Partisi çevrelerinin hiç hoşuna gitmiyen düşünceleri yayan bir de gazete çıkardılar: «*Meslek*» (1925). İzmir suikastının iktidara siyasî rakipleri tasfiye imkânları vermesi üzerine, M. Ş. E. da elçilikle yurt dışına gönderildi (926). İran, Afganistan, Sovyetler Birliği'nde elçi ve büyük elçi olarak 12 yıl kadar kaldı. Kendi kendine çalışarak farsça, fransızca ve rusça öğrendi. 1938 yılında yurda dönünce önce Bilecik, sonra Elâzığ milletvekili, arkasından Halk Partisi genel sekreteri olarak çalıştı. Zamanında partinin gençleşmesine, 35 ler hareketinin gelişmesine hizmet etti. Sonra kendi arzusu ile bu görevinden ayrılarak bir köşeye çekildi (1945). Ölümüne kadar son yıllarını, hikâyelerini yazmağa, eski eserlerini derleyip kitap biçimine getirmeğe hasretti. 16 mayı 1952 de Ankara'da öldü.

EDEBİ HAYATI:

1912-1952 yılları arasındaki 40 yıllık yazı hayatının her yılının veya her devresinin aynı ölçüde verimli olduğu söylenemez. Hikâye alanında Ömer Seyfettin'le çağdaş olduğu halde, dil ve hikâye anlayışı bakımlarından başka bir yöne git-

miş, çağının edebî akımlarının tamamiyle dışında kalmıştır. İlk yazıları «*İrtika*» (20 mart 1889 - 14 mart 1902) ve «*Musavver fen ve edep*» (31 ağustos 1899 - 1 ekim 1900) gazete ve dergilerinde çıktı. Ama onun asıl hikâyeciliği 1925 yılında «*Meslek*» gazetesinde başlamıştır. İlk devir hikâyelerinden «*Gevenli Hacı*» hikâyesi de 1916 yılında yazıldığı hâlde ancak 1925 yılında bu gazetede yayınlanabilmişti. Hikâyelerinin altındaki tarihler, bunların yazıldıktan çok sonra yayınlanabildiklerini açıkça göstermektedir. 1923-26 yılları arasında bir aralık vakit bulabilip yazılarına dönebildiği sıralarda arkadaşları ile (Nâil Bey, Muhittin Birgen, Kara Kemal, Sadık Vicdânî) «*Meslek*» gazetesini çıkarmışlardı (Haftalık Resimli Gazete. Sene 1, sayı 1-38. 15 aralık - 1 eylûl 1925). M. Ş. E. ın yazarlık hayatının en verimli zamanı bu yıl olmuştur. O zamana kadar yazdığı ve o yıl içinde kaleme aldığı 35 hikâye ile 38 tefrika süren «*Miras*» adındaki romanını bu gazetede yayınladı. Bundan sonra ancak yılda 1-3 hikâye yazmak imkânını bulabildi. 1925 yılı ile hikâyelerini yeniden yayınlamağa başladığı 1942 yılları arasında biricik edebî kıpırdanışı M. Ş. takma adı ile «*Ayaşlı ve Kiracıları*» adındaki romanını yayınlaması ve bu eserinin Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1942 yılında düzenlediği roman yarışmasında derece aldığı sırada olmuştur. Onun hayatının ikinci verimli devresi politika hayatından kesin olarak ayrıldığı 1946-1952 yılları arası olmuştur. İlk yıl içinde 10 tane yeni hikâye yazmış, eski hikâyelerini kitap biçiminde yayınlamağa başlamıştı. Ayrıca şu dergi ve gazetelere de hikâyeler veriyordu: «*Ülkü*» (1942-45); «*Sanat ve Edebiyat Gazetesi*» (1947); «*Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*» (1951-52); «*Türk Dili*» (1951). Bilhassa «*Ulus*» gazetesinin Pazar ilâvelerinde birbiri peşine her hafta yayınladığı hikâyeleri ile ünü birdenbire genişledi (14 kasım 1948 - 3 temmuz 1949 arasında 28 hikâye).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir aralık gazetecilik (Muhittin Birgen'in *Halk gazetesi.* 1925-26) ve öğretmenlik de

yapan M. Ş. E., ölümüne yakın yıllara gelinceye kadar daha çok politika alanında tanınmıştı. Bu alandaki ününü sanat alanındaki çalışmalarına karıştırmak istemediğinden hikâyelerini, sayıları 12 yi bulan takma adlarla yayınladı: *M. Ş. E., Mustafa Memduh, Mustafa Yalınkat, M. Oğulcuk, İstemenoğlu* vb.

Sanat yolunda acelesi, ün kazanmak için telâşı olmamıştır. Sanatçı kişiliği hiç göze çarpmadan, kendisi de bunu isteyip aramadan, 1946 yılına kadar bir yeraltı suyu gibi aktı geldi. Bilhassa genç sanatçı çevrelerinde hayranlık uyandıran kişiliği ve eserleri ile geniş ölçüde etkiler yapmış, büyük saygı görmüştür. Hayatının ancak 9 yılını verimli bir ölçüde sanatına verebilmiştir (1923-1926 ve 1946-1952).

ESERLERİ

Ayaşlı ve kiracıları. Roman. Vakit Kt.. İstanbul: 1934; *İkinci baskı: Dost* y.: 1957; *Hikâyeler*. Birinci kitap. Kültür basım ve yayım kooperatifi. 23 hikâye. Ankara: 1946; *Hikâyeler*. İkinci kitap. Kültür basım ve yayım kooperatifi. 25 hikâye. Ankara: 1946; *Seçilmiş hikâyeler dergisi M. Ş. E. özel sayısı*. 4 hikâye Ankara: 1952.

Esendal ölümünden önce, eski hikâyeleri ve yeni yazdıklarını derliyerek toplu eserlerini yayınlamağa çalışıyordu. Bu maksatla bir kooperatifin kurulmasına da ön ayak olmuştu (1946). İki cilt hâlinde çıkan hikâye kitaplarına ancak 48 hikâyesini alabilmişti. Tasarladığı üçüncü cildi yayınlıyamadan göçtü. Eskiden «*Meslek*» gazetesinde çıkanlardan geriye kalanlarla (14 hikâye) yeni yazdıkları (1947-1952 yılları arasında yazılmış ve dergilerde kalmış 10 hikâye) bu cilde girecek, hepsi yine 25 hikâyelik bir cilt olacaktı. Bu hâle göre Esendal'ın toplu eserleri 75 hikâye civarında olacaktı. Salim Şengil, onun kitap hâline gelmemiş hikâyelerini 46 olarak gösterdiği halde *(Seçilmiş Hikâyeler Dergisi M. Ş. E. özel sayısı, 1952)*, Cahit Külebi, bir yazısında 20 cilt tutacak toplu eserlerinden, birkaç piyesi, aralarında 150 şer sayfa tutanları da olmak üzere, terekesinde 200 tane hikâyenin bulunduğundan bahsetmektedir (*Türk Dili* dergisi, 1 temmuz 1952). Eğer bu bilgiler doğru çıkar da

onun bu eserleri yayınlanırsa, *M. Ş. E.* toplu eserleri ile iki büyük hikâyecimizin *(Ömer Seyfettin, Sait Faik)* verimlerini çok aşmış olacaktır. Bunlardan 34 tanesi «*Ulus*» gazetesinde kalmış, eline geçen müsvedde hâlindeki 8 hikâyeyi *Salim Şengil* peyderpey yayınlamakta *(Seçilmiş Hikâyeler Dergisi* ve *Dost*'da*)*, geriye kalanlar her hâlde mirasçılarının elinde bulunmaktadır. Yazarı çok yakından tanıyan *Salim Şengil* ve *Ahmet Kutsi Tecer* de bu son sayılar ve bilgileri doğrulamakta ve ayrıca «*Ulus*» gazetesi için hazırladığı bir romanın varlığından haber vermektedirler.

M. Ş. E., küçük hikâye ve küçük küçük-hikâye biçiminde eserler yazmış, büyük hikâyeleri henüz ortaya çıkmamıştır. Birkaç forması eksik basılan (ikinci baskısında da) ve asıl biçiminde, çok farklı bir kılıkla ortaya çıkan «*Ayaşlı ve Kiracıları*» adındaki romanından başka «*Miras*» adındaki romanı da gazete sayfalarında kalmıştır. «*Geçmiş yıllar*» adını taşıyan hatıralarının ölümünden 30 yıl sonra yayınlanmasını vasiyet etmiştir, terekesinden çıkan bu eserin çocukluk günlerini anlatan bir parçası ölümünden önce «*Türk Dili*» dergisinde yayınlanmıştı («*Rüştiye*», sayı 1, ekim 1951). Esendal'ın «Dost» yayınları arasında çıkan iki hikâye kitabı vaktiyle basılan iki ciltlik hikâyelerinin kapak değiştirmiş bir şeklinden ibarettir.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

M. Ş. Esendal'ın hikâyeye başlaması oldukça eski tarihlere çıkar (1916). Yazıp da yayınlamadığı ilk hikâyelerine bakılırsa, onun bu alandaki kıdemi aşağı yukarı Ömer Seyfettin'le beraberdir. Böyle olduğu hâlde, o yıllarda moda olan hiç bir edebi topluluğa katılmamış, hikâyelerini ancak Cumhuriyet'in ilânından sonra yayınlıyabilmişti (1925). O yıllarda edebî anlayışına uygun bir çevre de bulamazdı, yaygın hikâye anlayışının yanında, onun eserleri için vakit henüz erkendi. 1925 yılından sonra hikâyelerini yayınlamağa bir müddet aralık vermiş, «*Ayaşlı ve Kiracıları*» adındaki romanını çıkarmıştı (1934). Pek dikkati çekmeden, uzun müddet gölgede kalan eserleri ve edebî kişiliği, ancak 1945 yılından sonra siyasî hayattan ayrılmasiyle birdenbire ortaya çıktı; ölümüne kadar, yeniden yayınladığı eserleri, genç sanatçılara yaptığı telkinlerle oldukça hareketli bir sanatçı hayatı yaşadı. M. Ş. Esendal'ın yeni hikâyeciliğimiz üzerinde başarılı etkiler yapan eserlerinin hepsi bu 1925 - 1946 yılları arasına sığar ve yayılır.

Onun hikâyeye getirdiği yenilik, «*sâdelik*» olarak adlandırılmıştır. Edebiyatın sâdeleştirilmesi demek, onu, kendinden öncekilerin yazıya musallat ettikleri «*edebiyattan*» kurtarmak demekti. Sanat eserinin sâdeleştirilmesi, hareket ve düşüncenin dolambaçsız bir yoldan söylenişi, memlekette halka doğru yönelen geniş bir yola açılıyordu. Bir ankete verdiği cevapta onun bu yoldaki düşüncelerini açık olarak buluyoruz: «*... Edebiyâtı bilmediğimden, marifetsizliğimden sâde yazmışımdır. Bilsem, öyle düpedüz yazar mıyım hiç? Köylü bir şeyi söylerken dikine, olduğu gibi söyler. Neden? Süslemesini bilmez, benzetmesini bilmez, anlatmasını bilmez de ondan. Marifetli insanlar öyle yapmazlar. Sözlerine, yazılarına marifetlerini sokarlar, hünerlerini gösterirler. Aslını sorarsanız marifet hayatın içinde, hayata uymıyan bir şeydir. Benim dilim kısa. İstediklerimi anlatabilmek güç.*» (*Varlık* dergisi. Haziran 1952). Ama onun edebiyatı halka götüren sadelik yolu, sanatın gereklerinden, karışık konular, meseler, ruh analizlerinden vazgeçmek anlamına gelmiyor. Esendal, hikâyecilerimiz arasında, en karışık ve dolambaçlı meseleleri bile sâdelik ilkelerinden vazgeçmeden anlatabilen en başarılı sanatçıdır.

Bu ilke onu, bizde o zamanlar moda olan *Maupassant* yerine, adı yeni yeni duyulmağa başlıyan bir başka hikâyeciye, *Çehof*'a götürdü. Onun hikâyelerindeki tekniğin benzerlerini, hattâ bazı hikâyelerinin kuruluş bakımından tıpkılarını Esendal'ın hikâyeleri arasında bulup gösterebiliriz. Çehof'un bazı hikâyeleri de ona, bizdeki benzerlerini hatırlatarak, hareket noktası vazifesin igörmüştür. Ama bu etki, daha çok biçim, hikâye yazışı, dil, hikâye kişilerini anlayış yönündedir. Yoksa Çehof'un bir çok eserlerinde bulunan karamsar, melâl dolu *acı tenkitçi gerçekçilik* yoluna süreli ve sistemli olarak sapmış değildir. Çok defa *gözlemci* ve *tasvirci gerçekçiliğin* sınırlarında kalmıştır. Buna göre, konularında yaşama üstü olayları bir tarafa bırakarak gündelik yaşayışın içinden hikâyelerini rahatça çıkarışı, çağdaşları arasında rağbet görmiyen bir yol olduğu gibi, 1946 yılından sonra da ancak değeri yavaş anlaşılabildi. Konuyu, yoğunlaştırılmış, şaşılacak derecede heyecanlı, üstün yaşayışlardan çıkarmağa alışmış bir ortamda, onun bazan pek basit bir olaydan bahseden hikâyeleri önce herkesi yadırgattı. Hikâyelerinin başlangıçlarında, bitişlerinde, düğüm yerlerinde, sonuçlarında bizde alışılmış biçimden ayrılıyor: «*Hayat ne tatlı*» (Kitap. 2) hikâyesinde görüldüğü gibi, İstanbul'un bir kenar semtinin yaz manzarasının kısa bir tasviri ile başlıyor. Bir öğleden sonrası ile akşam vakti arasında, Hafız Nuri Efendi'nin evinin kapısında başlayıp yine orada biten ufak bir gezintiyi konu olarak alıyor. Burada entrikler, yığın halinde olaylar,

aşk titremeleri, ihtiras çekişmeleri, iyi tertiplenmiş menfaat dolapları gibi hikâyelerin düğüm noktalarında görmeğe alıştığımız edebî malzemeye yer verilmemiştir. Bitişi de başlayışına benzer, hayatta her zaman olduğu gibidir. Çehof'vâri hikâyede de hayatın rastgele bir yerinden söze giriliyor, ayıklanmamış kişilerin ve olayların sanatına iniliyordu. Ama bizde yayılmış Maupassant'vâri hikâye, olayların yüceliği, iri tiplerin güçlü kişilikleri peşinden sürüklenerek yazılıyordu. Bunlar, hikâye kişileri değil, epika kahramanları idiler. Heyecan verici çekişmeler, hayret verici olaylarla yüklü bu hikâyelere gerçek bir dünyayı ve insanları sokamazdınız. Bütün hikâye yapısı boyunca şaşırtıcı, şok yapıcı sonuçlar, icâtlar, günlük yaşayıştan iyice arınmış, bir gerçekten koparılmış dünya anlatılırdı bunlarda.

Onun hikâyelerinin bir başka özelliği de, olayı bitmiş olarak arkasından değil, olurken vermesidir. Bundan dolayıdır ki, hikâyeleri, geçmiş devirlerdeki olayları verse bile şimdi oluyormuş gibi anlatılmıştır. Geçmişe ve geleceğe uzanan dallı budaklı açıklamalara girişmez. Hikâyecilikte en eski tarz olan «*açıklama*» yolunu bir yana bırakmıştır. Kıyısı köşesi yazar tarafından «*iyice açıklanmış*», okuyucuya hiç bir düşünce ve tasarlama payı bırakmıyan hikâyeden sonra bu yeni hikâyenin yadırganması kendiliğinden anlaşılır bir hâldir. Hikâyeciliğimiz, günden güne okuyucuların hikâyeye katılmalarını daha fazla istiyor, okuyucuyu da hikâyenin bir parçası hâline getirmeğe doğru eğiliyor. Ama okuyucudan beklenen ruhî ve zihnî çalışmanın ölçüsüz ve aşırı bir şeklinin de, eski açıklamacı hikâyeye karşı bir özlem uyandıracağı gibi, bu çeşit bir çalışmaya hazır olmıyan halk tabakalarının okuyucu olarak kaybedilmesine sebep olabilir. M. Ş. Esendal'da bu mesele kolay bir şekilde çözülmüştür. Hikâyesinin bütün unsurlarının gerçeğe uygun ve marifetten uzak oluşu onu bu tehlikeden kurtarıyor.

Onun hikâyelerinde dikkati çeken bir başka yön, konularındaki basit güzelliğin yanında kişilerinin de çok canlı ve gerçekten alınmış olmalarıdır. Hiç bir yazarımız M. Ş. Esendal kadar milletimizin köylüsünü, kentlisini, çeşitli bölgelerde, çeşitli zamanlarda tanımak fırsatlarını bulamamıştır. Aydın zümreler ve sanatçılarımızın köylüyü tanımadan idealize etmeleri yerine, o, fazla derine inememekle beraber, köylüyü doğru çizgilerle anlatan ilk yazarlarımız arasında yer alır. O, hikâyelerinde anlattığı halkımızı tanımış, ruhlarını, meselelerini, düşlerini, düşüncelerini öğrenmiş, duygulu bir anlatışa kapılmadan rahatça tasvir etmiştir. Onun, anlattıkları karşısındaki bu sinirsiz rahatlığı, gerçeği öğrenmesinde harcadığı uzun emeğin tabiî bir sonucudur. Anlatıştaki ölçü bozukluklarının, yer yer şişkinliklerin, bir sanatçı ruhunun hızur-

suzlukları ile birlikte, çalışma noksanlığının bir ifâdesi olduğunu, sırası gelmişken belirtmeliyim. Hikâyelerine koyduğu kişileri ve onların yaşamalarını şöyle ayak üzeri görüvermiş değil, bütün ömür boyunca öğrenmiş olanlara hâs olgun bir ifâdeye sahiptir. M. Ş. Esendal, yetiştiği çağın sanatçılarının aksine, kimsenin ilgiye lâyık bulmadığı kişileri, çevresinde kaynaşan kalabalığı merak ediyordu. Onun eriştiği yüksek mevkilerde bulunanlar arasında halka bu kadar inebileni görülmemiştir. Halkın çeşitli tabakalarının yaşamalarına imrenircesine, onları candan severek yazdığı hikâyeleri derhal göze çarpar. Mevkii, yaşı, geniş kültürü engel olmadan, kalabalığın içinde rastgele şöyle bir kişinin yaşamasına eğiliyor, onu hor görmeden, gülünç ve iğrenç yönlerinden tiksinmeden, alay etmeden, güzel ve zevkli yönlerinin tadına vararak anlatıyor. Hiç bir düzensizliğe, kötülüğe, kimseye kızmıyor, hiç kimseden sevgisini esirgemiyor. Hikâyelerindeki bu hâli, yaşamasındaki hâlin bir devamından başka bir şey değildi. Adı geçen ankete verdiği cevabın bir yerinde: «*..Ben insanlara yaşamak için ümit, kuvvet ve neşe veren yazılardan hoşlanırım. Insanları yoğunmuş mutfak paçavrasına çeviren ve ye'se düşüren yazılardan hoşlanmam. Zaten tam bir refâh içinde, huzur içinde yaşamıyoruz. Bir de karanlık, kötü şeylerden bahsederlerse bize, onları okursak... Bu, insanları bir havana koyup ezmeğe benzer... Halbuki insanların içinde bir umut olmalı... Yaşama umudu, neş'e vermeli insana okudukları.*» diyordu. Esendal, bir toplum düzeninin, bu milletin yüzyıllar boyunca yaşayışının sürüp getirdiği güzel ve iyi törelerin, millî değerlerin ayıklanmış bütünü ile batılı tekniğin birleşmesinden meydana gelecek yeni bir düzenin, savunucusu ve habercisi idi. İnsanların kötülüklerinden bahsederken, bu mutlu gelişmeyi gözönünde tutarak, bunların hepsinin iyiye varacağını duyurarak babaca bir hoş görürlükle anlatmaktadır. Bu toprak üstündeki insanların yaşayışlarında, duyuşlarında, dillerinde, sanatlarında yerleşmiş bir soy yücelik olduğuna inanıyor. Bu bakımdan, o, ayrılıkları, anlaşmazlıkları, kinleri ortadan kaldıracak, yurdumuzun bütün insanlarına yayılacak bir sevgiyi sanatının temeline koymuştur. O, her haliyle sanatta, uzlaştırıcı, âilede ve millette sürüp gelen müsbet ve üstün değerleri ortaya çıkarıp yayıcı bir fonksiyon görmektedir. İstanbul'un bir kenar semtindeki bir küçük Hâfız Nuri Efendi'yi bize tanıtmasının anlamı budur. M. Ş. Esendal, çöken bir imparatorluğun en kara günlerinde yazdığı hikâyelerinde bile bu görüşünden ayrılmamıştır. Hikâye tekniğinin kuvvetle etkisi altında kaldığı Çehof'tan, bu yönü ile de iyice ayrılır.

Anlattığı gerçekler hangi soydan olursa olsun, bizde bazı hikâyecilerde görülen, dâva adamlarına hâs hırçın tenkit ifâdesinden uzak kal-

mış, halkın hayatında görülen sosyal meseleleri ele alırken daima sâkin ve olgun bir tonu muhafaza etmiştir. En büyük dertlerimizi en sâkin bir tavırla anlatırken hiç bir yöne cephe almak lüzumunu duymadan, bunların sebeplerini de ortaya koyar. Bütün bu yumuşaklığına rağmen bazan bir kötü anlayışı, bazan bir tipi, bazan bir sosyal meseleyi ele alıp aynı sâkin tavırla, ama sertçe hicvettiği de olmuştur (*«Hâmit için bir yazı»*; *«Taş hayvan»* (Seç. hik. M. Ş. E. Özel sayısı); *«Feminist»*, (kitap. 2). Onun hikâyeciliğindeki bu iyimser havanın kişiliğinde de olduğu bilinmektedir.

Hikâyelerinde kişi, sosyal çevre, ele aldığı mesele, konu yönlerinden de çekici bir çeşitliliğe sahiptir. Hikâyecilerimiz üzerindeki etkileri biraz geç kalmakla beraber, 1946 yılından sonra edebiyatımızda ortaya çıkan belli başlı birkaç hikâye yolundan birinin başında bulunmuş, etkileri çabuk ve geniş olmuştur. İlk yol, *Sadri Ertem - Sabahattin Ali*'nin öncülüğünü yaptıkları *tenkitçi sosyal gerçekçi*'liğe yönelen yoldu. İkincisi *F. Celâlettin*'in *Millî edebiyat devrinden* alıp zamanımıza kadar getirdiği eskiye bağlı hikâye tarzıdır. Üçüncü yol, *Sait Faik*'in geliştirip öncülüğünü yaptığı *büyük şehir insanının yalnızlı*'ğını anlatan *tasvirci gerçekçilik* yolu idi. M. Ş. Esendal, bütün bu yolların dışında, *geniş anlamda bir gözlemci gerçekçilik* yoluna gitti ki, bir çok genç sanatçılar onun derecesine erişememekle beraber, bugün bu yolda eser vermekte veya diğer yollarla bu yolun bir karışımını yapmağa çalışmaktadırlar.

Esendal'ın hikâyelerinde göze çarpan ve hayranlık uyandıran en büyük nitelik, şüphesiz, dilinin özlüğü, duruluğu, halk türkçesine yakınlığı olmuştur. Yazılı edebiyata sıkı sıkıya bağlı kalarak ancak üslûplarındaki tek tük kelimeleri değiştirmek suretiyle, sınırlı bir dil arılığına gitmek istiyen sanatçıların yanında M. Ş. Esendal, daha kökten bir yola sapmış, bugün artık edebiyatımızda yerleşmeğe başlıyan bir dilin, konuşma diline dayanan yeni yazı dilinin öncülüğünü yapmıştır. Halkın dilini ve yaşayışını çok iyi bilmesinin bu başarıda büyük hissesi vardır. Hikâyelerinde o kadar beğenilen bu dili, yalnız yazılarında değil, gündelik yaşayışında da kullanırdı. Yani, konuşma ve yazılı edebiyat dili ayrılığını kabul etmiyor, köylü ve kentli arasında herkesi saran ortak bir dil seviyesinde konuşup yazıyordu. Yalnız, Esendal'ın hikâyelerinin kitap biçimindeki son şekillerine bakarak onun dili üzerinde yargıya varanlar yanılmışlar, bu hikâyelerin yazılıp yayınladıkları 1916 1925 yıllarında bile bu derece tam ve ileri dil şuuruna ve seviyesine sahip olduğunu sanmışlardır. Esendal, hikâyeye ilk başladığı yıllarda dil anlayışı bakımından çağdaşlarından, hattâ bu yolun öncüsü Ömer Seyfet-

tin'den biraz daha ileri bir çizgide olmakla beraber, son yıllarında eriştiği ileri dil merhalesinde de değildi, buna ancak devrimlerden sonra, zamanla kavuşabilmiştir. Bundan dolayıdır ki, onun eserlerindeki dil duruluğunun dilimizin son çeyrek yüzyıldaki gelişmeleriyle sıkı ilgisi vardır. Eski dergi ve gazetelerdeki hikâyelerin ilk yayınlanış şekilleriyle bunların kitaplarındaki son şekilleri karşılaştırılırsa, Esendal'ın dil sadeleşmelerini nasıl yakından izlediği anlaşılır. Yeni baskılarında eski kelimeleri, ifâdeleri değiştirmiş, bazılarında geniş ölçüde bir dil tuvaleti yapmak lüzumunu duymuştur. Çağdaş hikâyeciler arasında bile yayınlanması üzerinden on yıl geçmeden eserlerinin dilinin eskidiğini görenler, ikinci baskılarında dillerini düzeltenler vardır (Oktay Akbal, «*Önce ekmekler bozuldu.*» *1946* ile «*Aşksız insanlar.*» *1949*, bileşik ikinci baskısında: «*İkisi.*» *1955*).

Hikâyelerinde, çoğu vefâlı, çalışkan, evine, işine, yurduna bağlı küçük insanları anlatırdı. Bunların yaşamalarındaki sâkin mutluluğu anlatan hikâyeler yazdı. Kişileri arasında yaşlı ve genç kadınlara önem verdiği belli olur. Bizim âile ve toplum kuruluşunda kadının yapıcı büyük rolünü geniş ölçüde belirtir. Hikâyelerinde menfi roller oynıyan kadınların azlığı yanında müsbet ve üstün vasıflı kadınlar çoğunluktadır. Ezilmiş, geri atılmış, hakları verilmemiş, hor görülmüş kadınların koruyucusu, çalışkanlıklarının hayranıdır. Kadını, bedenî ve ruhî bir gerilik açısından gören, onu erkeğin zevkinin vasıtası sayan telâkkilerin tam karşısındadır; kadını bütün özgürlüğü ile erkeğin yanına koyar.

Onun eserlerinin güzel oluşlarının bir sebebi de bunlara sevgisini koyması, anlattığı kişileri, onların yaşayışlarını sevmesidir.

Biri kitap halinde çıkmış, diğer tefrika halinde kalmış iki romanı vardır.

Roman alanındaki tecrübesi oldukça eski olmakla beraber (bak: «*Edebî hayat*» ve «*Eserleri*» bölümlerine) kitap biçiminde yayınladığı «*Ayaşlı ve Kiracıları*» (1934) bile, M. Ş. takma adını taşıdığı için, uzun müddet bir kenarda unutuldu kaldı. Ancak C.H.P. roman yarışmasında derece alması (1942) sayesinde göze çarptı. Roman edebiyatımızın belli başlı eserlerinden olan bu kitabın daha basılırken başına gelmedik kalmamıştı. Üç forma kadar tutan bir bölümü o günlerin şartlarına uymak endişesiyle kırpılmış, tam metnin müsveddeleri şahıslar elinde kalmış, üstelik bastığı kitabın değerinden habersiz bir yayınevinin mahzenlerinde yıllarca kalıp küflenmişti.

Esendal'ın hikâyeciliği üzerinde söylediklerimizin çoğunu romancılığı üzerinde de söyliyebiliriz. Dil, çevre, kişiler, anlatış, daha geniş

ölçüde romanda da kendini gösteriyor. Bu romanında Ankara'nın, kuruluş yıllarında, yıkılan bir düzenden yeni bir toplum düzenine geçmesinin sarsıntıları arasında bocalıyan «*Küçük adam*»ların kişiliklerinde ve yaşamalarında beliren yeni özellikler üzerinde duruyor. Roman, yeni yapılmış bir büyük apartmanın oda oda kiraya verilen bir katında geçiyor. Zaman zaman dışarıya da taşmakla beraber bu binanın içinde bizim toplumumuzun panoramasını tasvir ediyor. Bu katı, Ayaşlı İbrahim Efendi adında, çeşitli kılıklara girip çıkmış, şimdi de şaşılacak bir beceriklilikle yeni zamanın şartlarına ayak uyduran birisi tutmuştur; her odasında bizim toplumumuzun çeşitli tabakalarından kopup gelmiş evli, bekâr, kadın, erkek, yaşlı, genç, bir sürü insan oturmakta, toplum kuruluşumuzun ne kadar insicamsız, kopuk bir manzara arzettiği hazin bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Bütün romanda, bir koridorun iki yanına sıralanmış odalarda yaşıyan bu kalabalığı, rahat bir anlatışla, duru bir dille, dolambaçlı tahlillere başvurmadan tasvir ediyor. Çökmüş bir imparatorluğun kalıntısı, yerlerinden, işlerinden, geçimlerinden kopmuş bir yığın insan. Sonra kadınlı, içkili, pokerli toplantılara dışardan gelip katılanlar. Bu kadar kalabalık kişili bir romanı, açılıp kapanan olaylar, konuşmalar, münasebetlerin gelişmeleri içinde, kapı önünde sohbet edercesine külfetsiz, konuşuyormuşçasına alıp götürüşünde ancak ustalarda görülebilecek bir sadelik ve rahatlık var. Esendal'ın bizim insanlarımızı sathi bir gözlem sonu tanımadığı, onları bugüne kadar alıp getiren tarihi-sosyal oluşlariyle izlediğini gösteren bir derinlik bütün bu rahat anlatışın altında kendini duyuruyor. Bir apartman içinde, bir toplum kesitini tasvir ederken ne hicve, ne de mizaha kaçmadan, bizde toplum meselelerinden söz edilirken çok defa sapılan bu rahat iç boşaltma yollarına girmeden, karamsarlıktan uzak, gelecek iyi günlerden umutlu, babacan bir hoşgörürlükle, en mahrem köşelere kadar bütün münasebetleri, duygularda, inançlarda bir tepki uyandırmadan vermesini biliyor.

Esendal'ın hikâyelerinde görülen, çürüyen ve dökülenle, fışkıran, gelişen yeni güçleri ve kişileri bir arada veriş, hastalıkla kurtuluşu yan yana tasvir ediş, bu romanda da vardır. Ayaşlının apartmanındaki insanlarda bütün kötülüklerine, yuvarlanışlarına rağmen zaman zaman asil duygular ve davranışlar, direnmeler de görülür. Bu romanın kişileri kötülükler yaparlar, ama sonuna kadar bunu kabul etmiş, kötülüklerle anlaşmış değildirler. İçlerinde bir yerde, zayıf da olsa kötülüğe karşı bir direniş vardır. Sonra, bunların dışında, çöken bir âile, yıkılan bir toplumdan yakasını sıyırmış, yeni âileler kurarak geleceğin yeni toplumunu savunan kişiler de vardır. Romanda, aksi gibi tam bu geleceği

yorumlıyan bölümlerinden kesilen formaların bulunarak, yeni baskılarında eserin tam metninin basılması çok yerinde bir iş olurdu. Son bölümlerinden anlaşıldığına göre (bunu hikâyelerinden ve özel sohbetlerinde anlattıklarından da biliyoruz) Esendal, yeni, gürbüz bir toplumun çalışkan, yurdsever, saygılı, ölçülü, sevişen gençlerin kuracakları yeni âilelere dayanacağını tasavvur ediyor. Onca toplumun en küçük birimi özgür kişi değil, âiledir. Korkulu bir düş gibi geçmişte kalacak baskılardan, alçaltıcı yaşama şartlarından sıyrılmış, güçlü, aydın devrimci, duygu ve düşünceleri sağlam, eşit ve özgür gençlerin kuracakları yeni âilelerde umudu vardır. Hikâyelerinde olduğu gibi romamnı da böyle umutlu, aydınlık bir sonuca bağlamaktadır.

OTLAKÇI

— Efendim, tütün tabakasını ortada unutmağa gelmiyor, insafsız herif, tütünün ne kadar saçak yeri varsa içti, tozları bana kaldı. Çok otlakçı gördüm ama böylesine hiç rasgelmedimdi. Bizim rahmetli İlhâmi de otlakçı idi ama hiç olmazsa bir inceliği vardı, adamı eğlendirirdi. Karşınıza oturdu mu, gözleri ile tütün paketini arar, sokulur, tabakayı, cebime koyarım, sözlerini şaşırır, cebimden çıkarıp masanın üstüne bırakırım, sevinir. Saatlerce gözleriyle tabakanın arkasından koşar, sonra bir fırsatını düşürüp bir cıgara yakınca keyiflenir, güler, söyler, dinleyenleri de eğlendirirdi. En çok hoşlandığı da fırsatını düşürüp cıgarayı kendi eliyle almasında idi. Siz ona paketinizi uzatırsanız alır ama, kendi eliyle aldığı cıgaradan duyduğu haram tadını duymazdı. Bu otlakçıya canım kurban, kardeşim! Bu herif öylesi değil ki..

Dün artık dayanamadım, söyledim:

— Ama Mahmud Efendi, dedim, bu kadar da olmaz. İçiyorsun, neyse, iç. Ama hiç olmazsa tozunu da katık et!

O, alışmış, aldırmıyor. Yan gözle bana baktı:

— Bir cıgara sardım diye mi söylüyorsun? dedi.

— Hangi bir cıgara birader, dedim, bak gene bir tutam saçak tütün kalmadı. Bana yalnız tozları kalıyor.

Kayıtsızca:

— Senin tütün de içimli bir şey değil ya! dedi, bunu nasıl içiyorsun? Kaçak içsen bundan daha iyi!

Kızdım:

— A birâder, dedim, iyiye kötüye baktığımız yok, sen benden çok içiyorsun. Fena ise niçin içiyorsun?

— Ne yapayım, dedi, daha iyisi olsa onu içerim..

— Neden yok, dedim, tütüncü dükkânları dolu!

Yüzüme dik dik bakdı:

— Ben, dedi, bu zıkkıma para vermem. Mundar şey... Mekruh. Kalkıp üste de para vereceğim! İşim yokdu da...

— Çok iyi buyuruyorsun, dedim, ama biz para veriyoruz!

— Ben de onu söylüyorum ya, dedi, para verdin verecek, bâri iyi-

sine ver. Bunun böylesini içecek oldukdan sonra hiç içmesen daha iyi!

— Sen, dedim, kırk yaşından sonra benim huyumu mu değiştireceksin?

Kayıtsızca omuzlarını kaldırdı:

— Benim neme gerek, dedi, ben kimsenin keyfine karışmam. Sen bana karışıyorsun da ben de söylüyorum.

— Canım, dedim, senin kuruyasıca huyunun bana ziyanı olmasa ben de kırk yıl söylemem. Ziyanın bana dokunuyor.

— Benim sana ne ziyanım dokunuyor? diye sordu, bu sözleri hep bir cıgara için mi söylüyorsun? Ziyan olmuş da dünya batmış... Ben içmeseydim de sen içseydin, daha mı kâr edecektin? Bâri başkalarının yanında söyleme, seni ayıplarlar.

Tepem attı:

— Neden ayıplıyorlarmış? diye sordum.

— Neden olacak, dedi, bir cıgaralık tütün için bu kadar lâkırdı ediyorsun.

— Canım birâder, dedim, hangi bir cıgara, hangi beş cıgara?...

— Haydi on cıgara olsun, dedi, yirmi cıgara, otuz cıgara olsun... daha diyeceğin yok ya! Yok tütünün saçak yerini içmişim, sana tozu kalmış... bunları söylemek ayıp. Tozu kaldı ise bir paket al, saçak tütün iç. Bunun kemâli altmış para!

— Bunu ben alacağıma sen alsan ne olur, dedim, şu neden almak bize düşüyor da, içmek size?

— Ben âdet etmemişim, dedik ya! Böyle zehire para vermem, dedi. Sen âdet etmişsin, ben içsem de alıyorsun, içmesem de. Benim için tütün almıyorsun ya. Benim için alıyorsan bir daha alma. Hem bir cıgara için adama böyle kahve ortasında bu kadar söz söylemek ayıp değil mi? Bu sana yakışır mı?

— Çıldıracağım, dedim, sen altmış para verip bir paket tütün almaz, herkesin tabakasından geçinirsin, bu ayıp değil; ben tütünü katık et, saçağından bana da kalsın, dedim, bu ayıp öyle mi?

— Bana neden ayıp oluyormuş? dedi, hırsızlık etmiyorum ya, zorla da almıyorum, tütünün saçağı dururken tozunu içecek kadar ahmak değilim...

— Biz tütünün tozunu içip alımak mı oluyoruz? dedim.

Doğrusu çok da kızdım. Onun da cıgaradan sararmış parmakları titremiye başladı, ama sözünü kesmedi:

— Sen, dedi, demindenberi bana o kadar söz söyledin, ben sesimi çıkardım mı? Tütünün saçağı dururken tozunu içmek ahmaklıktır dedimse niçin kızıyorsun?

Kahvede olanlara bakarak:

— Yalan mı söylüyorum, efendiler, dedi. Bana bir cıgara verdi diye bu kadar söz söylenir mi, bu nerede görülmüş şey?

Karşı peykede oturan Miralay Esat Bey bana işaret etti. Kendimi topladım:

— Sen, dedim, birâder bir daha benim yanıma gelme, benimle de konuşma. Bir gün öfke ile kafana bir şey vururum, başıma belâ olursun, anladın mı? İşte bu kadar!

İş buraya varınca Esat Bey cebinden tabakasını çıkardı:

— Mahmut Efendi, dedi, gel sen buraya, bak ben sana bir tütün vereyim, nasıl beğenirsin...

Tabakayı görünce kalktı, karşıya gitti. Bana da:

— Benim kabadayılığım yok, dedi, kimseye de bir fenalık etmedim, gene de etmem. Bütün suçum nedir: bir cıgara sarmışım! Sanki tufan olmuş...

Bir yandan söylendi, bir yandan da Esat Beyin tabakasında ne var ne yok içti. Ben artık cevap vermedim. Ancak Mahmut Efendi bana darıldı, ben de ondan kurtuldum sanmayınız. Ertesi sabah erken çocuk haber verdi ki, bir efendi gelmiş, beni görmek istiyormuş. Aşağı odaya indim. Baktım, Mahmut Efendi. Beni görünce dedi ki:

— Birader, dün sizin hatırınızı kırdım. Sonradan ben de pişman oldum. Sizden özür dilemeğe geldim. Kusura bakmayın, insanlık hâli... İnsan bazan boş bulunuyor...

Siz olsanız ne yaparsınız? Özür dileyen bir adam. Kalkıp evinize kadar da gelirse... Benim yüzüm tutmaz.

«Buyurun» dedik. Kahve de pişirttik. Önüne bir dolu kâse de tütün koyduk. Kardeşim, emin olun, kalem vaktine kadar kâsenin dibinde yalnız tozlar kaldı, cıgara tablası da ağzına kadar doldu!

(Meslek, 23 aralık 1925)

HASTANENİN YEMEK TABLASI

Başhekim sabahleyin daha arkasına ak gömleğini giymeden dahiliye müdürü ile nöbetçi hekimi çağırttı,

— Dün gece hastanede ne gürültü oldu? diye sordu.

— Dün gece? Ne gürültü oldu?... Hiç bir gürültü olmadı, diye cevap verdiler.

— Olmadı olur mu, olmuş. Siz burada değil mi idiz? Çağırın bakalım hademeleri.

Hademeleri çağırdılar, hastabakıcıları çağırdılar, hepsi geldi sıralandı; başhekim hepsinden sordu, hepsi birbirine bakıştılar: «Dün gece hastanede ne gürültü oldu?» diye soruştular, bilemediler.

— Hiç gürültü olmadı, dediler.

— Canım, aşağı koğuşlarda bir gürültü olmuş, hastalar Müdür'e şikâyet ediyorlar, o da bak sana yazıyor. Bu kadar da yanlış olmaz ya, bunun bir aslı olacak!

Yeniden hepsi düşündüler sonra,

— Yok, gürültü olmadı, dediler.

Nöbetçi hekim,

— Ben, dedi, hiç bir şey işitmedim. Kimse de bana bir şikâyette bulunmadı, bulunsaydı elbet de gider bakardım.

Hastabakıcı Hediye Hanım da söze karıştı:

— Ben, dedi, sabaha kadar uyumadım, Tahir bilir. Hiç bir şeycikler duymadım.

Aynı koğuşun hademelerinden Çankırı'lı Tahir'e dönerek:

— Söylesene, dedi, sen duydun mu?

Tahir, karının edepsizliğine kızdı. O gece, Hediye ile aralarında geçen mâcerayı herkes anlıyacakmış gibi sıkıldı, hiç bir şey söylemedi.

Başhekim, bunları sıkıştırarak:

— Elbette bir gürültü olmuştur...

«Ne gürültü olabilir? Bunun altından başka bir belâ mı çıkacak?» diye düşündüler. En sonra başhademe buldu.

— Tabla olacak, dedi.

Hepsi bir ağızdan:

— Haaa, evet, tabla olacak, dediler.

Başhekim anlamadı,

— Tabla nedir? diye sordu.

Anlattılar. Bu hastanenin yeni yemek tablası, bulaşık kapları koğuşlardan mutfağa taşıdıkları iri tabla, aşağı kat koridorun kapısından geçmiyormuş. Yemeği, her hastaya ayrı ayrı çinko tepsiler içinde getiriyorlar, götürürken bulaşıkları, tabakları, kâseleri, tepsileri, çatalları kaşıkları bu büyük tablanın üstüne yığıp götürmek istiyorlar. Böyle âdet olmuş!

İki hademe bulaşık ne varsa bir ehram gibi tablanın üstüne yığıyorlar, biri kenarından kaldırıyor, öteki altına girip başına alıyor, kapının önüne kadar geliyorlar, orada başta olan hademe tablayı taşıyana yardım ediyor, kapıdan geçirmek için uğraşıyor, biraz da zorluyor. Geçmiyor. İkisi de birbirine kumanda veriyorlar. Hastalardan orada bulunan varsa, onlar da karışıyorlar.

— Sağdan ulan sağdan.

— Kolver gelsin!

— Çevir kafanı.

— Sen tutma... Dayan!

— Kaldır aşağıdan.

— Çekme ulan...

Böylece çalışırken, ya çokça eğmiş, yahut çokça dayanmış bulunuyorlar, yahut ellerinden kurtuluyor, bütün tepsiler, kâseler, taslar, çatallar, bıçaklar büyük bir şangırtı ile koridora dökülüyordu.

Hizmetçilerden, hastalardan, hademelerden hep bir ağızdan bir çığlık, bir feryat, bir kızılca kıyamettir kopuyor, hastabakıcı hanımlar herkesten çok bağırışıyorlar:

— Kör ol inşallah, dağların şenliği! Allah canını alsın. Ben bu kadar yerde durdum, hiç böyle hastane görmedim, diye hastaneden şikâyet ediyorlardı.

Gündüz bu gürültünün tesiri az oluyor. Geceler tabla gürültüsüne alışan hastalar, seslerini çıkarmıyorlar. Yeni gelenler, hastalıklarının ağırlıklarına göre yerlerinden fırlıyor, korkuyor, yahut yattığı yerden sövmekle işi geçiştiriyor ve biraz sövdükten, biraz inledikten; hastabakıcılar da biraz bağırıştıktan sonra iş yatışıyor, hastanenin loş ve hüzünlü geceleri başlıyordu.

Koridora dökülen kabları topluyor, yeniden tablaya yığıyor, yalnız bu sefer tablayı kapının dış tarafına çıkarmış bulunuyorlar, bunun için artık ikinci defa düşürmek tehlikesi olmuyor.

Bu hikâyeyi Başhekime kısaca anlattılar. Başhekim müsterih oldu. Herkes de geniş bir nefes aldı! Evet, tabla meselesi olacak... Hediye Hanım da bu tabladan şikâyetçi. Başhekimin yanından döndükten sonra hastalardan birine anlatıyor:

— Bu ayıların yüzünden dün gece, benim de az daha başım patlıyordu. Bulaşıkları taşların üstüne dökmüşler, gece görmedim, fasulyaların üstüne basınca boylu boyuna uzanmışım...

— Boylu boyuna uzanmış mısın? Vah, vah, ben nerde idim acaba? Hediye bunu söyliyen hastaya kızar.

— Aman sen de, ne bakıyorsun öyle yüzüme! Kabahat bende sana adam diye lâkırdı söylüyorum.

Şikâyet edilen gürültünün tabladan ileri geldiği anlaşıldıktan sonra Başhekim Bey telefonu açar, Müdür'e haber ve izahat vermek ister:

— Alo,... Bendeniz Başhekim! Bir emirnamenizi almıştım... Evet, tahkik ettim... Şey, yemek tablası imiş... Efendim?... Efendim, yemek tablası biraz büyükçe geliyor da, hademeler kapıdan geçirememişler, düşürmüşler. Gürültü bundan ibaretmiş... Evet, evet bundan ibaret. Mamafi bendeniz gene icap eden şeyi tenbih ettim... Hiç merak buyurmayınız... Evet, hastane ne kadar olsa ev gibi olmaz... Evet... Evet, hastaneye alışık olmadıklarından... Estağfurullâh, vazifem... Baş üstüne şimdi söylerim... Orövuar beyefendi.

Ertesi gece habeş hastabakıcı Huriye, komşunun çocuğuna aktardan, kurma bir otomobil almış, evde kurup koşturacak yer olmadığından hastaneye getirmişti. Hastalardan, hastabakıcı hanımlardan, hademelerden birkaçı oyuncağın başına toplandılar, çocuğu oynatmak bahanesiyle kendileri oynamağa başladılar. Gürültü, patırdı. Kurdun, kuramadın... Küçük araba, taşların üstünde ufak bir şırıltı ile biraz gidip, bir duvara çarpıyor, yan üstü devrilip kurgusu boşanıyordu. O zaman tekrar münakaşa!

Beşinci koğuşun uzun boylu hastası, bu oyun arasında fırsat buldukça habeş kızın kolunu sıkıyor, karşı koğuşlardan kıvırcık saçlı, bacağından yaralı hasta da Hediyeyi köşeye sıkıştırmış kıskançlık yapıyordu.

— Ben sana onun cigarasını alma, dedim. Niçin aldın?

Yukarı kat koridorda, sanki futbol oynuyorlardı. Bu sırada gene tabla devrildi. Kaplar koridora yayıldı.

— Sana kolver gelsin, dedim...

— Kolunda gücün yok, ne böğürüyon!

— Domuzluk etme, topla kabları.

Anlaşılmaz sövüşmeler. Hastabakıcı hanımlar gene kurgusu bozul-

muş oyuncak gibi bağırışıyorlar, yalnız koridorun öte ucunda konuşan iki kadın, bir hastabakıcı ile ona dertleşmeğe gelmiş arkadaşı bu bağırışmaya karışmadılar, sözlerinde devam ettiler:

— Hınzır herif, bir daha arkama düşsün ben ona gösteririm. Yirmi altı liramı aldı kaçtı, orospulara yedirdi. Zehir zakkum olsun. Hiç bir şeycik demem. Allah derim. Avcuna para koydum. Senin şoför nasıl? Gelip gidiyor mu ?

— Aman, Allah vücudunu kaldırsın. Ver yesin! Şimdi gene otomobili satmış, boşta geziyor!

İki kadın boyuna erkeklerinden şikâyet ediyorlar. O kadar dalgınlar ki, tabla düşmüş, gürültü olmuş hiç aldırmıyorlar konuşuyorlardı. Geceden epeyce geçmiş olduğu hâlde yerlerinden kalkmadılar. Polisten, şoförden, manavdan, gümrük memurundan biribirine doya doya şikâyet edip durdular.

Ertesi günü, Başhekim yerine geldiği vakit Umumî Müdür'ün yeniden telefon ettiğini, gene şikâyette bulunduğunu öğrendi.

— Bu hasta ile de çattık, dedi. Çağırın idâre müdürünü. Çağırdılar.

— Sâlih efendi, şu tablaya bir çâre bulun, böyle de olmaz ki. Herif şikâyet eder, lâkırdıyı biz işitiriz. Siz de hiç aldırmazsınız. Sonra ben de...

— Ayı Recep her vakit geçiriyordu. O da bu gece geçirememiş... Olacak işte...

— E, bak gördün mü!

— Kırk yılda bir olur efendim, insanın eli terazi değil ya!

— Hangi kırk yılda! Bu her akşam...

— Recep şimdiye kadar hiç düşürmedi.

— O da bu gece düşürdü ya!...

— Efendim biz ne yapalım, kabahat bizde mi? Tabla da meydanda, kapı da... Gelsin isterse kendi geçirsin. Bunda da yenmiş içilmiş bir şey yok ya!

— Yenmiş içilmiş yok ama, değil mi şikâyet var!

— Şikâyet her zaman olur, Beyefendi. Bana her gün ne şikâyetler ediyorlar da ben aldırmıyorum. Şikâyete bakmakla başa çıkar mı? Hastaların şikâyetlerine baksan hastaneyi kapamalı. Hazır yatağı bulmuşlar, yemek ayaklarına geliyor, gene şikâyet ederler. O kadar rahatlarını istiyorlarsa, evlerinde otursunlar. Buraya ne geliyorlar!...

— Sen şimdi bunları bırak da tablaya bir çâre bul.

— Ben ne çâre bulayım. Ayı Recep diyorduk, o da dün gece düşürdü.

— Ne çâre bulalım olur mu? Ben kendim bununla uğraşacak değilim ya!

Köşede gazete okuyan ihtiyar, cildiye doktoru gazetesini bıraktı, söze karıştı:

— Efendim, dedi, müsaade buyurursanız ben bir bakayım...

— Valla lûttfetmiş olursunuz, diye Başhekim cevap verdi. Herif şikâyet eder, bunlar aldırmazlar, yukardan beni sıkıştırırlar...

İhtiyar cildiye hekimi, hâlinden hiç umulmıyan bir çeviklikle kalktı gitti ve hakikaten de bir çâre buldu:

Bundan böyle, alt katın yemek tablası dokuzuncu koğuşun penceresinden bahçeye verilecek.

Başhekim Bey, hem memnun hem düşünceli. Diyor ki:

— Ya bu ayılar unutup da gene koridor kapısından çıkarmağa çalışırlarsa!

Cildiyeci de diyor ki:

— E, çıkarmasınlar, efendim...

— Bunlar adam değillerdir de onun için söylüyorum.

— Tenbih edersiniz.

— Kaç tenbih birader! O sizin tenbih dediğiniz insanlar hakkında olur.

—

Hademeler, Başhekimin düşündüğü kadar hayvan değillermiş. Unutmamış olacak ki bir daha şikâyet gelmedi.

Hikâyeler. İkinci kitap. (1946) dan:

HAYAT NE TATLI

Temmuz, öğle vakti. Komşuda bir kadın sesi... Neye bağırdığı anlaşılmıyor. Belki çocuğuna haykırıyor. Müezzinin duvarlarından tahtaboşa bir kedi atladı. Birkaç ev ötede, bir tavuk gıdaklıyor, bir horoz da ona yardım ediyor, sanki dem tutuyor.

Anası, aşağıda iki komşu hanımla oturmuş, her nedense ateşlenmiş, hızlı konuşuyor. Belli ki dedikodu yapıyorlar. Tekir kedi minderin üzerine uzanmış, dört ayağını germiş, uyuyor. Eski kırık konsolun üstündeki kırık fanuslariyle anasının gelinlik Saksunya lâmbaları; helezonlu, yaldızlı bir çift su bardağı, boncuk kapakları altında uyuyup duruyor. Her şey yerli yerinde, hayat her vakit olduğu gibi...

Hafız Nuri Efendi, kapının arkasından şemsiyesini aldı, yavaşça sokağa çıktı. Neden? Bir işi yok. Hiç çıkmasa da olabilirdi. Ancak çıkmış bulundu. Ayakları onu dört yol ağzına doğru götürdü. Bir yanında bakkal, bir yanda mezarlık duvarı, karşısında iki evin arasında bir boş arsadan demiryolu görünüyordu. Bu boş arsacıkta, yan yatırılmış bir bayram salıncağı duruyor. Evlerden birinin kamburlaşmış belini üç uzun direkle desteklemişler. Sarı tenekeden bir tramvay arabası titriyerek, sarsılarak geçti. Yedikule tarafına gitti. Sokaklar boş, derviş kılıklı inmeli bir adam, kolunun birini önüne doğru sallandırarak, ayağının birini sürükliyerek geçti. Sokak yeniden boş kaldı. Birdenbire bir gürültü duyuldu. Tren geliyor. Edirne'den gelen bir yük treni, yerleri sarsarak hızla geçip gidiyor. Baş döndürücü bir geçiş. İki evin arasındaki dar aralıktan vagonların geçtiği görülüyor. Geçti, geçti, sonra birdenbire bitti. Oooooh!... Nuri Efendi rahatsız olmuştu. Edirne'den İstanbul'a kadar gelmişsin, Sirkeci kaç adımlık yer! Şöyle yavaş yavaş, kâmil kâmil gitse olmaz mı... Deli gibi, sanki kelle götürüyor.

Hafız Nuri Efendi, köşeye dayanmış duruyordu. Birdenbire yanında birini gördü. Kavaf'ın Şükrü... Arka sokaktan mı çıktı... Nuri Efendiye:

— Birini mi bekliyorsun, diye sordu.

— Yoooook!..

— E, duracak mısın?

— Bilmem, duruyorum işte...

Nuri sesini çıkarmadı. Biraz durduktan sonra gene Şükrü:

— E, duracak mısın? diye sordu.

— Duruyorum, bilmem, dedi.

— Gelirsen gel, seni Kumkapı'ya götüreyim.

Nuri boynunu büktü:

— Gidelim dersen, gidelim, dedi.

— Yürü, gezmiş olursun.

Yürüdüler. Karşı kaldırıma geçtiler, sağa sola saptılar, demiryoluna çıktılar. Şükrü:

— Sen gidedur, ben sana yetişirim, dedi, oradaki odun deposuna girdi.

Hafız Nuri Efendi yürüdü. Şemsiyesine dayanarak, iki yanda bostanlara, marullara, salatalara bakarak yürüyor, tren sesi işitince arkasını dönüp bekliyor, sonra yine yola düzülüp şemsiyesini sallıyarak yürüyor. Hava sıcak, arkasındaki uzunca sako omuzlarına asılıyor, fesi terden yapışıyor, ancak o aldırmıyor, yürüyordu. Vakit erken ise de, Kumkapı deniz hamamları kalabalıktı. İki yazmacı, kenarda kayaların üstünde yazmalarını sermiş, kurutuyorlar. Nuri Efendi yürüdü. Geçitten geçerek mahalle içinden istasyonun arkasını dolaştı, yeniden demiryoluna çıkacağı yerde mahallelerinin kömürcüsü Halil ile karşılaştılar.

— Hayrola Nuri Efendi, nereye?

— Valla bilmem, işte böyle gidiyorum...

Arkasına dönüp bakarak:

— Şükrü gelecekti, gelmedi.

Halil sordu:

— Hangi Şükrü, dedi.

— Kavaf'ın Şükrü!

— Bir yere mi gideceksiniz?

— Yooo, öyle, gidelim dedi idi de... Gelmedi.

Halil:

— Bırak canım, dedi, Şükrü'nün ipi ile kuyuya inilir mi? Kim bilir nereye takılmış kalmıştır. Ben mahalleye gidiyorum, hadi, dön gidelim.

Nuri Efendi boynunu büktü:

— Olur, dönelim, dedi.

— Hadi, hadi, yürü!

Döndüler. Halil, kömür almağa gelip de pazarlığı yapamadığını

anlatmağa başlamış ve daha on beş adım atmamışlardı ki arkadan Halil'i çağırdılar. Bu çağırıştan bozulan pazarlığın düzeleceğini anlıyan Halil döndü. Nuri Efendiye:

— Sen, dedi, gidedur! Ben yetişirim.

Nuri Efendi yürüdü. Geldiği yolu tutturup gene tek başına mahallenin kahvesinin kapısı önüne kadar geldi.

İki kişi, ortada alçak hasır iskemlelere karşılıklı oturmuş, tavla oynuyorlardı. O da gitti, üçüncü boş iskemleye oturdu. Dirseklerini dizlerine dayadı, şemsiyesinin sapını ağzına aldı, tavla seyretmeğe başladı.

Oyuncnlardan biri bir oyun kaybetti. Gene o adam ikinci oyunu da kaybedip bir parti yenilmiş olunca kızdı. Yenilmesini Hafız'ın uğursuzluğuna verdi. «Geldi, zarımı kırdı.» diye düşündü ise de açıkça söylemek istemedi.

Oyuncular yeniden başladılar. Biraz önce yenilen adam bir oyun daha kaybedince sabrı tükendi.

— Hafız, dedi, valla geldin, zarımı kırdın. Biraz git, ötede dur.

Hafız Nuri Efendi, buna kızar gibi oldu: «Benim sana ne ziyanım var» diyecekti, demedi. Kalktı, kahve kapısına gitti, durdu. «Eve dönsem» diye düşündü. Artık ikindi vakti. Akşam oluyor. Köşeden geçerken bakkaldan ekmeğini aldı. Eve gitti. Annesi kapının ipini çekti. Mangalda pişen yemeğin kokusu bütün evi bürümüştü. Odasına çıktı, gecelik entarisini, şamhırkasını giydi, pencerenin önüne oturdu. Akşam satıcıları geçiyor. Mahalleye akşam rengi çöküyordu. Sokağın köşesinden bir çocuk:

— Hayriii, gel; annem seni çağırıyor! diye kardeşine sesleniyor.

Bir kız çocuk, elinde bir deste maydanoz, takunyalarını tıkırdatarak geçiyor. Komşu Gaffar'ın oğlu, iki boş küfeyi bostan kapısından sokmağa çalışıyor. İki hanım, belli ki uzakça bir yere gitmiş ve geç kalmışlardı, hızlı hızlı eve dönüyorlar, mutfakta annesinin takunyalarla dolaştığı duyuluyor... «Hayat, ne tatlı şey» diye düşündü. İnsanın ömrü olmalı da yaşamalı...

(Meslek gazetesi. 12 mayıs 1925)

HÂMİT İÇİN BİR YAZI

İki genç arkadaş, yemekten gelmişler, matbaanın üst katında, bir odada dinleniyorlar. Biri bir koltuğa oturmuş, ayaklarını da sandalyeye uzatmış, dişleri arasında sönmüş bir pipo, haftalık, aylık dergileri karıştırıyor. Öteki, arkadaşının karşısındaki kanepeye uzanmış yatmış, sigarasını içiyor. Bir aralık koltukta oturan, kanepede yatandan sordu :

— Sen Hâmid'i nasıl bulursun? dedi.

— Hangi Hâmid'i?

— Canım «hangi Hâmid» i diye sorulur mu? Abdülhak Hamid'i.

— Ha... Bilmem. Ben onu hiç okumadım.

— Hiç okumadın mı? Tuhaf! Edebiyatçı da geçinirsin!

— Edebiyatçı geçinmek için Hâmid'i okumak mı lâzım?

— Değil ama olsun. Okumalıydın.

— Okunacak bir Hâmid olsa...

— Size edebiyat okutmadılar mı?

— Okuttu zavallılar ama ben okudum mu?

— Niçin? Sen Galatasaray'a gitmedin mi?

— Gittim. Frerlere de gittim. İkisinde de tam biraz okutur gibi oldular, baktım ki ahlâkım bozulacak, çalışmağa başlıyacağım, bıraktım çıktım...

— Tuhaf.. Okumamış adama da benzemezsin!

— Benzemem. Bizde okumuşlarla okumamışların farkları azdır.

— Nasıl az?

— Bayağı azdır. Sen okudun, ben okumadım, aramızda ne fark var?

— Aramızda fark... Ben bugün bir gazetenin yazı işlerini idare ediyorum. Sen bu işi becerebilir misin?

— Aman elmasım, bu da lâkırdı mı? Sen patronu idâre ettin, kızını alacaktın, o da seni yazı işleri müdürü yaptı. Biraz daha idâre et ortak yapar! Gazete de çıkıyor işte...

— Hadi canım boş lâf etme, sen başkaları ile boy ölçüş!

— Niçin? Neye seninle boy ölçüşemiyorum?

— Ölçüşemezsin ya!

— Kendini bir denesene! Dil, tarih, edebiyat, felsefe, ne istersen! Var mısın?

— Benimle boy ölçüşme dedim ya.

— Canım ölçüşüyoruz işte... Gel şu Hâmid için birer konferans verelim. Nasıl verebilir misin?

— Hazırlanırsam veririm elbette!

— Ben hazırlanmadan veririm.

— Ver de görelim...

— Veririm, ama, sen de verecek misin?

— Vereceğim.

— Söz mü?

— Söz..

— Peki, dinle! Ama yattığım yerden. Senin Hâmid'in için rahatımı bozamam.

— Yattığın yerden olsun.

— Dinle: «Sayın dinliyenlerim, bence Hâmid, önce geniş ufuklar, sonsuz derinlikler şairidir. Onunla şiir, fezâlarda hükümranlık eden bir sihir, bir füsûn, bir mestîdir. Neşidesini dokurken, birdenbire bir açılışı, bir derinleşmesi vardır. Kendinizi eski, yıkılmış, çürüyen ,ancak hudutsuzca inceleşmiş olan cihanlar ortasında bulursunuz. Meselâ Makber'de: Şair bizi benliğimizden sessizce ayırır, duyulan, ancak fasılasızca meçhul kalan ve asırlardan sürünüp gelmiş olan, derin suallerin korkunçlukları içine sürükler. Bu suallere, okuyunuz, lâhûti bir musiki cevap verecektir. En vahşi, en katı, en haşin hakikatler arasından meleklerin ipek kanatlarının döktüğü bu elhan, bu sihirli sesler, nazlı bir sevgilinin tabutu arkasından sürünüp uzaklaşan ilâhiler gibi ürpertici ve insanları ümitlerinden uzaklaştırıcıdır. İçinde yaşadığımız ümit âlemini değiştiriyorsunuz. Sıra sıra bütün inançlar silinmiş, bütün ilâhiler susmuştur. Şuuraltı derinliklerdesiniz. Renksiz bir sessizlik... Orada Hâmid'i arayınız. Elinizden tutup, ağır ve tehlikeli olan bu sessizliğin ipek tülünü örtecektir. Evet tehlikeli. Çünkü yeni esaslar, yeni bir îman, bir inanç

anyacaksınız. Hilkatin hakikatinin saklı olduğu kabre ineceksiniz! Hakikatın baş döndürücü kokusu biraz daha yakından duyulacak. Bu bir sihirbazın işidir. Hâmid bunu hangi beyti, yahut hangi mısraı ile yapmıştır anlıyamazsınız. İşte bence bu noktada, şair büyüktür!. Onu okuduktan sonra, en sâde ruhta bile, sizi korkunç cehennemlerine çeken bir yapışkan sualin çelik telleri büküldüğünü görürsünüz: hayat nedir?..»

Bu sözleri bitirince Nihat Sait, başını çevirip arkadaşına baktı.

— Nasıl yeter mi? diye sordu. Ah birkaç beytini bilsem.

— Hiç bir beytini bilmiyor musun?

— Bilmem dedim ya..

— Eee, bilmiyorsun da bu tahlili nasıl yapıyorsun?

— Salakhk etme! Bu lâfları sıralamak için bilgi ister mi? Benim söylediklerim sana mânalı mı geldi? Bayılırım! Bunlar beylik lâflar oğlum; sırala, söyle. İstersen öv, göklere çıkar, istersen batır, yerin dibine sok. Ben istersem senin Hâmid'ini batırır, tutulacak yerini bırakmam.

— Ne dersin de batırırsın?

— Adam sen de, lâf mı yok..

— Meselâ?

— Meselâ: «Hâmid, derim, evet, edebiyat tarihi yazanlar, onun için de yazacak sözler bulacaklardır; ancak benim bu aç ruhumda hangi sönmez ışığı yakmıştır bilmiyorum! Hangi ölmez heyecanı yaratmıştır? Ben ona neyi borçluyum? Dilimizde mi yaşıyor? Terbiyemiz üzerinde mi bir iz bırakmış? Hudutları aşıp bütün insanlığa mı yeni hakikatler söylemiş? Arkasından bir epopemiz mi kaldı? Nedir? Meselâ Makber... Ne anlıyorsunuz? Ben onu okurken ateşlenemiyorum! Kocaman hesaplı lâflar, hesaplı kahramanlar. Soğuk demeğe kıyamıyorum... Hâmid'i okurken, bilmediğimiz bir dil konuşan birtakım adamlar arasında kalıyorsunuz. Bu adamları anlamak için boşuna uğraşıyorsunuz. Hâmid, kendilerini ezberletmiyen sözler söylemiş, şiirler yazmış. Hiç de şair olmıyan kahramanların sözleri, düzeltilip vezne sokulmuş, kafiye bağlanmış! Hiç olmazsa vezinleri tomturaklı, sürükleyip götürücü olsalar... Bununla beraber aziz dinleyicilerim, şair, şairdir. Ben onu anlamıyorum diye, değeri olmadığını söylemek doğru olmaz.. Büyük bir şöhret kolay kazanılmaz. Ben anlamamış olabilirim. Bunun için de sözüme başlarken: «Benim Hâmid'den nasibim yokmuş» diye başlamalı idim, Hâmid'i anlamak için yazılarını okumam kâfi gelmedi. Yazıları ile onun büyüklüğüne erişemedim. Aramıbda bir duygu birliği kurulamadı. Vezinleri beni arkalarından sürükliyemediler. Kahramanları ile tanışamadık. Sevdiklerini sevemedim. Mısraları ancak okumak istedikçe

yanıma sokuldular, okunur okunmaz da kaçışıp sayfaların aralarındaki yerlerine saklandılar. Onları Hâmid'in yerleştirdiği köşelerden çıkarıp kendime alıştıramadım. Bu, Hâmid'in eksikliği değil, benim nasipsizliğim olsa gerektir.»

Nihat Sait bunları söyledikten sonra, istifini bozmıyarak:

— Daha söyliyeyim mi? diye sordu.

— Ben senin Hâmid'i okumadığına, onun için yalan yanlış bir takım şeyler düşünmediğine inanmıyorum. «Okumadan, bilmem» demeği kendine süs yapmışsın.

— Başkaları da böyle diyorlar. Ben «okumadım, bilmem» dedikçe «Bilirsin, bilirsin. Ağız yapma» diyorlar. Bizim Kantarcıoğlu zavallısı da «Ben okudum, ben bilirim» diye yırtınıyor. «Hadi oradan cahil herif, sen bir şey bilmezsin» diyorlar. Oğlan okudu da, bilir de. Edip geçinenlerin çoğunu çevire çevire okutur da. Ama bahtı yok ,kime anlatacaksın... Bak sen bile kafese girmişsin!

— Bırak bu koketlikleri de otur şu Hâmid için bir yazı yaz!

Nihat Sait, arkadaşının bu sözlerini anlamamış gibi sustu, sonra yerinden fırlayıp;

— Ne dedin? Bana mı söylüyorsun? diye sordu.

— Sana ya. Kime olacak!

— E, ne oluyor? Ben Hâmid için yazı mı yazıyorum?

— Yazıyorsun ya. Bunda şaşacak ne var? Yarın ölümünün yıldönümü. Bir yazı koyacağız. Sen olmasan ben yazacaktım.

— Sen mi yazacaktın? Ulan ne günlere kaldık be...

— Bana bak, ağzını bozma.

— Demek bana yaptırdığın denemeler bu yazıyı yazdırmak içindi? Bizim saçmalar puvan kazandı desene!.. Parlak doğrusu!

— Ne var, beğenmedin mi?

— Nesini beğeneyim? Kayıtsızlığına bakıyorum da. Sağ iken adamcağızı uçurdunuz, göklere çıkardınız, «Şairi âzam» diye izafetli bir ad da taktınız, şimdi ölümünün yıldönümü gelmiş, benim gibi bir herife şişirme yazı yazdırmağa kalkıyorsunuz!

— E, yanlış mı yapıyoruz?

— Yanlış ya. Ben Hâmid'i nereden biliyorum da, onun için de yazı yazıyorum?

— «Yazmak için bilmek istemez» diyen, daha şimdi Hâmid için konferans vermeğe kalkan sen değil miydin?

— Palavraya imrendin mi? O alaydı oğlum! Sen sahi mi sandın? Yeni şairleriniz için olursa istediğin kadar yazayım: Hâmid için olmaz.

— Niçin olmuyormuş?

— Olmaz. Belki iyi bir adamdı; niçin yazayım?

— Boş lâf etme! Kötülüğünü yazacak değilsin ya!

— Canım, bu adamın bir değeri varsa, okuyucularınız da bunun anıldığını istiyorlarsa, hem Hâmid'e, hem de okuyucularınıza saygı göstersenize! Ne kayıtsız, ne düşük heriflersiniz be!

— İşte gösteriyoruz ya...

— Gösterip de ne yapıyorsunuz? Hâmid'i hiç tanımamış, yazdıklarını da okumamış, benim gibi okuması varsa yazması kıt bir adama yazı yazdırmağa çalışıyorsunuz; bu mu?

— Bu kadarı yetmez mi?

— Yetmez ya. Bu Hâmid'i görmüş, tanımış, okumuş, anlamış adamlar yok mu? Arasanıza, çağırıp konuşsanıza, para verip yazdırsanıza. Ne olur, gazetenizde, bir gün de okunur bir yazı çıksın! Senin o uğursuz patronun hep dalavere düşünüp fesat karıştıracağına biraz da bunları öğrensin!

— A, uzun ettin ama; iki satır yazı istedik, bir çuval hezeyan ettin. Unutup hiç yazmasak ne olacak? Ben şimdi Hâmid'i tanıyan adam arıyacağım... Gazetecilik bu oğlum, eğri, doğru yazılıp çıkmalı, biz edebiyat yapmıyoruz, gazetecilik ediyoruz. Modern gazetecilik!

— Hay aslanım modern gazeteci! «Biz üşeniriz, hiçbir işi doğru dürüst yapamayız» desene!

— E, ne yapacağız, bir yazı yazdırmak için sokak sokak adam mı arıyacağız?

— Yahu, şuradan telefonu alıp o aşağıdaki hergelelere «Hâmid'i tanıyan birini bulun, bize bildiklerini yazsın» demek güç bir iş mi?

— Ben buldum işte. Sana «yaz» diyorum yazmıyorsun!

— Yazmıyorum... Kabahat sizde değil, sizleri bir adam sanıp da okuyanlarda!

— Bizi adam sandıkları için mi okuyorlar sanıyorsun? Dedikoduyu, ortalığa çamurlaşmayı biraz gevşetelim, görürsün bak ,satış ne oluyor!

— Öyledir de Hâmid'i ne karıştırıyorsunuz, basın küfrü gül gibi geçinin!

— Bırak bu lâfları da şu yazıyı çıkar.

— Yahu sen ne lâf anlamaz herifsin. Yazık sana ekilen tuza... «Hâmid'i okumadım, bilmem» diyen adama «Öyle ise otur da Hâmid için bir yazı yaz» denir mi?

— Peki, kimden istiyelim? Bize ne derler!

— Ne derler? Namusunuza mı dokunur?

— Canım bunları lâf diye mi söylüyorsun? Boş yatacağına otur şu yazıyı yaz.

— Yazmam, söyle Muhsin yazsın!

— Bizim Muhsin mi?

— Öyle ya.

— Ne budalasın. Hiç Muhsin yazabilir mi?

— Neden yazamıyormuş? Oğlan şâirdir, senden benden de iyisini yazar. Bırak ben yazdırayım, beğenmezsen koymazsın!.

— Olmaz öyle şey!

— Kıskanıyor musun?

— Şu ettiğin lâfa bak.. Muhsin'i gazetede ben tutuyorum. Patrona kalsa sepet havasını çoktan çalardı!

— O da senin dalaveren. Oğlan iki dili su gibi bilir. O bakımdan sen kuşsun. Senin ayıbını Muhsin örter. Sen de o kaz kafalı patrona istediğin gibi satarsın!

— Ne kötü yürekli herifsin. Bu lâflar Muhsin'in kulağına gidecek, o sersem de kendini bir mal sanacak, ben de tenekeyi kuyruğuna bağlıyacağım, senin de keyfin gelecek.

— Adam sen de, Muhsin'e iş mi yok? Oğlan hangi gazeteye gider de sekreterlik edemez?

— Evet onun için kitapçı Hayri, az daha üç bin lira içeri giriyordu!..

— Hayri çingene ise, resimleri çamurla basmağa kalkarsa, bakkal kâğıdı ile dergi çıkarırsa, hocası da sen olursan, ona Muhsin ne yapsın?

— Haydi, bırak artık Muhsin'in kuyruğunu, bırak...

Yazı işleri müdürü, aklına yeni bir şey gelmiş gibi, sözünü kesip biraz durduktan sonra Nihat Sait'e :

— Şey... dedi, sen Hayri'ye borcunu verdin mi?

— Vermedim.

— Edepsiz heriftir. Seni sıkıştırmıyor mu?

— Sıkıştırsın... Yel kayadan ne alır?

— Ben şimdi Hayri'ye telefon etsem, bir ay için olsun seni sıkıştırmaz.

— Hayri benden ne alacak? Bende para pul yok ki!

— Canım o kadar sıkı söyleme. Yazma kitaplar yok mu?

Nihad Said yattığı yerden doğruldu. Yavaş sesle, sanki kendi kendine söylermiş gibi:

— Vay haydut herifler vay, dedi, ulan kitaplar hiç aklıma gel-

memişti. Şu bendeki saflığa bak! Kitapları kaldırırlar mı kaldırırlar. Değil mi bunun aklına geldi!

Biraz durduktan sonra arkadaşına:

— Beni mi korkutuyorsun, dedi, yazmıyorum işte...

Yazı İşleri Müdürü gülümsedi;

— Canım o kadar üzülme, dedi, istersen yazarsın. Sen Hayri'nin ne edepsiz olduğunu benden öğrenecek değilsin ya!..

— Bilirim merak etme, bereket versin ki, kitaplar aklına şimdi geldi. İkiniz bir olur başıma ne çoraplar örerdiniz. Hâmid beni kurtardı, kitapları ağzından kaçırdın. Hadi kalk bakalım telefonunu et. Hem bak yirmi papelini kaldırırım.

— Telefon ediyoruz ya, papel ne oluyor?

— E, bak sen bilirsin. Ben şimdi eve gider kitapları aşırırım. Siz de hava alırsınız.

— Hele yaz da uyuşuruz!

— Yooo hiç gelemem. Yirmi papel şurada güverte olacak!

Telefon edildi, yirmi lira da verildi. Nihat Sait masanın başına geçip:

— Kibar adamsın, dedi, ne de olsa paşa çocuğusun. Bu dalaverede anlamadığım yerler de var ya, neyse! Ver bakalım Hâmid'in bir kitabını.

— Bende Hâmid'in kitabı yok.

— Olmaz, bulacaksın.

— Nereden bulayım?

— Hiç olmazsa birkaç şiirini oku.

— Aklımda yok.

Biraz düşünüp:

— *«Kimdir bu kadın ki bunda maslup»*

«Sümrû ne cehennemî nezaret»

— Dur yazayım.

Yazdıktan sonra:

— Güzel.. Başka yok mu?

— Yaz *«Bahri zühhar değil, ebri şererbar değil»*

«Hep yanardağlar ile dolsa civarım dönmem»

— Bunları kim söylüyor?

— Tanık olacak.

— İyi biliyor musun?

— Bilmiyorum. Herhalde Hâmid'in tiplerinden biri.

— Yok, böyle olmaz. Bir kitap bulmalı. Antoloji, edebiyat tarihi ne olursa olsun.

Aradılar, İsmail Hoca'nın bir kitabını buldular. Yazı da yazıldı. Ertesi günkü gazetede de çıktı. Başına şu beyti yazmış:

«Tad yok gecesinde gündüzünde»

«Ben neyliyeyim bu yeryüzünde»

Okuyanlar beğendiler. İsmail Hoca da okumuş, o da beğenmiş!

(Ulus. 5 Aralık 1948)

Ulus'ta çıkan hikâyeleri (1949) nden:

KOMİSER

Bir kış günü akşamı. Kar serpeliyor. İstanbul'da, Odabaşı taraflarında bir polis karakolu. Kira ile tutulmuş, iki katlı, ahşap bir ev. Birkaç ayak merdiveni çıkıp, gece gündüz açık duran kapıdan girince, darca bir aralıkta bulunursunuz. İki yanda kapılar. Soldan birinci kapı, Komiserin odasının kapısı.

Komiser: uzun boylu, gür kaşları altından, biraz derinden bakan ufacık kara gözlü, uzunca bıyıklı, elli yaşlarında kadar görünür, kuru, karayağız bir adam. İzin günü imiş. Sofulardaki evinden çıkmış, nokta yerlerini gezerek, buraya kadar yürümüş, yorulmuş ,ıslanmış. Odasına girince ,çamurlu çizmelerini çektirdi, terliklerini giydi. Saç mangala sobadan ateş çıkartıp odanın ortasına koydurdu. Kendi de bir sandalya alıp mangalın başına oturdu. Sigarasını içer, sobayı karıştıran polisle de konuşurken kapı vuruldu, içeriye, bir polisle, yirmi yaşlarında kadar bir delikanlı, başına yün bir atkı almış bir genç kız girip, sıra ile dizildiler, durdular.

Komiser hiç istifini bozmıyarak gelenleri birer birer gözden geçirdi.

Polis: Susurluklu Hafız Cemal Efendi. Kırk yaşlarında kadar, orta boylu, irice kafalı, bir yanına biraz eğri duran bir adam. Hafız olduğu da yüzünden belli! Anası bunu pek genç yaşlarında evlendirip, Kirmastı'dan bir meyzinin kızını almıştı. Kız, ancak yirmi gün kadar Hafız ile kaldıktan sonra babasının evine kaçtı, sonra da başka birine vardı. Bu Hafız da bir daha evlenmek istemedi. Şimdi karakolda yatıp kalkıyor, bir odası bile yok.

Hafızın getirdiği delikanlı iyi yüzlü bir genç. Kız da öyle. İkisi de korku ile Komiserin yüzüne bakıyorlar. Şimdiye kadar karakola girmemiş, bir komiser karşısına çıkmamış adamlar oldukları yüzlerinden anlaşılıyor.

Bunların üçünü de süzdükten sonra Komiser:

— E, memur efendi, söyle bakalım, dedi.

Komiser «söyle» deyince, polis, yutkundu, hafifçe iki yanma sallandı, gözlerini de kapayıp:

— Efendim, dedi, bu kız ile bu erkek, sokakta âlenen öpüştüler!

Komiser beklemediği bir söz işitmiş gibi, kaşlarını kaldırıp gözlerini açarak:

— Öpüştüler mi? diye sordu.

— Evet efendim, öpüştüler. İlkin bu kız bu oğlanı öptü, sonra da bu oğlan bu kızı öptü!

— Allah Allah... Neler de işitiyoruz! Ancak memur efendi, yanlış bir şey söylemiyesin, ilkin delikanlı öpmüş olmasın?

— Yok efendim, ilkin kız öptü. Ben köşenin başında idim, hava kararddığı için onlar beni görmediler.

— Hımm... Demek ilkin kız öptü ha!

— Evet efendim.

— Sonra da delikanlı kızı öptü, öyle mi?

— Öyle efendim.

— Aralarında bir çekişme, bir kavga, yahut bir zorlama olmadı mı?

— Olmadı efendim

— Ha, uslu uslu, bu durdu bu öptü, sonra da bu durdu öteki öptü. Öyle mi?

— Öyle efendim.

— Demek alacak verecek kalmamış. Hesap tamam! E, sonra ne oldu?

— Sonra efendim, gene yollarına gidiyorlardı, ben çevirdim.

— Ha, demek birlikte gidiyorlarmış.

— Evet efendim.

— Ben sandım ki, bunlar sokakta birbirine rastgeldiler de kız sarkıntılık edip delikanlıyı öpmeğe kalktı. Eh, oğlan da ne yapsın... Gece karanlık, sokak boş... Kolay mı? Senin oralarda olduğunu bilseydi belki «can kurtaran yok mu?» diye bağırırdı! Ancak memur efendi, sakın bunlar kardeş, mardeş olmasınlar? Birbirini andırıyorlar.

— Bilmem efendim. İsterseniz sorayım?

— Sor ya, öğrenelim.

Polis delikanlıya

— Siz kardeş misiniz? diye sordu.

Delikanlı:

— Değiliz, dedi.

Polis komisere:

— Değillermiş efendim.

Komiser:

— Hımm... Belki bir mahalle çocuklarıdır da öpüşecek yer bula-

mamışlardır, dedi! Sorsana bakalım, bir mahalle çocukları mı imişler?

Polis sordu. Bir mahalle çocuğu imişler, bir evde de oturuyorlarmış.

— Eh, memur efendi, iş anlaşılıyor: ev kalabalıkçadır, sokağı daha elverişli bulmuşlardır. Dur bakalım şimdi anlarız. Sen, delikanlı söyle bakalım adın nedir?

Delikanlı:

— Hasan, dedi.

— Babanın adı nedir?

— Murat usta.

— Ne iş yaparsın?

— Gazlıçeşmede'de Aslan deri fabrikasında çalışırım

— Nerede oturursun?

— Tacettin mahallesi, Tuzcu çıkmazı, dört numarada.

— Bu kızdan senin dâvacılığın var mı?

— Yoktur.

— İyi amma bak seni sokakta öpmüş!

— Öptü efendim.

— Zorla mı öptü?

— Yok, benim rızalığımla.

Kıza bakarak:

— Senin bu Hasan'dan dâvacılığın var mı?

Kız korkudan, şaşkınlıktan komiserin sözünü anlamadı. Hasan'a baktı.

Hasan kıza:

— Benden bir dâvacılığın var mı, diye soruyor, dedi.

— Ne dâvacılığı?

— Seni öptüm diye.

Kız anlamadı. Dudağını büktü,

— Yok, dedi.

Komiser biraz düşündükten sonra delikanlıya

— Hele sen şu işi bir ağız tadiyle anlat bakayım, dedi.

— Efendim, ablamın çocuğu olmuştu. Biz gidemedik. Bu bana dedi ki: «neredeyse ablanın yedi döşeği kalkacak, biz gidemedik, ayıp oldu, sen izin alsan da bugün gitsek. Ben yalnız gidemem, korkarım.»

Komiser delikanlının sözünü kesti

— Demek bu da ablanı tanıyor? dedi

— Tanımaz mı, görümcesi..

— Ne? Görümcesi mi? Bu kız senin karın mı?

— Karımdır efendim.

— Bak memur efendi, karısı imiş! Şu bizdeki dalgınlığa bak! Bahtiyarlığın bu kadarına içimiz inanmamış!.. Soruyoruz, soruyoruz da «karı koca mısınız?» diyemiyoruz! Ne dersin bu işe memur efendi?

Hafız Cemal, komiserin bu işi hafif tutmasına, alay etmesine gücenmiş olacak ki,

— Karısı olsun efendim, sokakta öpülür mü? dedi.

Komiser mangalın kulpuna sokulu maşayı alıp ateşleri düzelterek:

— Eee, karısına göre, dedi, öylesi vardır karanlık odada bile öpülmez...

Komiser delikanlıya:

— Ha, anlat, sonra ne oldu? diye sordu.

— Bu bana öyle söyledi, ben de bugün izin aldım, öğle paydosunda eve geldim. Bu hazırdı. Ben de giyindim, çıktık. Çapa'ya yürüdük, oradan tramvaya bindik, Çarşıkapı'da indik. Çocuğa hediye aldık. Oradan Süleymaniye'ye yürüdük. Dönüşte, Beyazıt'tan tramvaya binecektik. Binemedik. Gelen araba dolu geldi. Bu dedi ki: «ben kalabalıkta sıkılıyorum, yayan gidelim.» Yorulacak amma eh istiyor. «Yürüyelim» dedim. Aksaray'a indik, oradan Yusufpaşa'dan vurduk, geliyoruz. Ben enişteme taklidini yapıyordum, bu da gülüyor. Haseki'yi geçtik, bu bana: «Hasan, biliyor musun şimdi canım ne istedi?» diye sordu «Ne istedi? dedim. Bu su muhallebisini sever. «Su muhallebisi alalım» diyecek sandım. «Sapalım, Şehremininden alırız» diyecektim. Bu «seni öpmek istedim» dedi. Bakındım, sokaklarda kimseler yok. «Bırak şimdi, yürüyelim, eve geç kaldık.» dedim. «Evde yemeğim hazır, bir ısıtacağım!» diyor. Biraz daha yürüdük, gene bu, «ne olursun, dur biraz öpeyim, canım istedi» dedi. Bu yalan söylemez. Sahiden canı istemiş. Aklıma geldi, «belki de iki canlıdır» dedim. Durdum, «gel öp!» dedim. Bu sarıldı, iki yanağımdan öptü. Sonra benim de içimden geldi, «dur bâri ben de seni öpeyim!» dedim. Bu, başındaki atkıyı yanaklarından çekti, «öp» dedi. Ben de bunu öptüm.

Bu polis efendi orada imiş, bizi görmüş, çevirdi, getirdi.

Komiser delikanlıya:

— Sen bu kızı öptükten sonra bağrına basıp, yüzünü yüzüne sürerek, «sen benim karım değil, canımsın!» dedin mi?

— Demedim.

— Demeli idin. Değil mi memur efendi?

— Bilmem efendim.

— Bilmelisin. Allah verdiği gün değerini bilmezsin, değerini bildiğin gün de Allah vermez! Gün gelir ki, yalvarsan, bu seni öpmez. Öpecek olsa yalvarırsın ki, öpmesin! Bucak bucak kaçarsın! Hele ha-

ram tadı tatmışsan!... Ne yapmalı erenler, bunu yazan da böyle yazmış. Değil mi memur efendi.

— Evet efendim.

— Güzel ama memur efendi, sen konuşurken niçin gözlerini kapıyor, iki yana da sallanıyorsun? Söyliyeceğin sözleri ezberden mi okuyorsun?

Polis sustu. Komiser:

— Farkında değil misin? dedi.

— Değilim efendim.

Komiser biraz düşündükten sonra:

— E, memur efendi, ne yapacağız şimdi bunları? diye sordu.

Hafız Cemal, Komiserin bu sorgusunu bekliyormuş. Sevindi. Gene gözlerini kapayıp iki yanına sallanarak:

— Efendim, mevcuden sevkeder, ikametgâha raptederiz.

— E, sonra?

— Sonra gider adliyeye...

— Kelepçe de vurur musun?

Polis sustu. Komiser gene sordu:

— İkisini de mi? dedi.

— İkisini de.

— E, bu delikanlının ne suçu var? Issız bir yerde sarkıntılığa uğramış.

— Efendim o da öptü.

— Eee ne yapsın, o kadar da öcünü almasın mı?

Polis:

— Bilmem efendim, dedi.

— Bilmezsin ama öğrenirsin. Bu adamlar kanlı mı, kaatil mi, hırsız mı? Bunlar kendi işlerinde, güçlerinde âile adamları. Bunlar memleketin temeli. Biz gece gündüz bu sokakları bekliyoruz ki kimse bunları rahatsız etmesin! Ama karısı kocasını öpmüş. Yahut karısı değil de komşu kızı. Başını yarıp kolunu kırmamış ya! Sen iştihanı saklar, eğer bunları, günün birinde evlerine kavga ederek gider görürsen, çevir kerataları, tıkayım deliğe, arkalarından bir de zabıt: «huzuru umumiyi ihlâl ettiler.» Görsünler günlerini!... Okuyanlar da aferin desinler. Yoksa böyle genç karı koca, İstanbul'un ıssız bir bucağında, gece yarısında değil de Köprübaşında, halkın da içinde öpüştüler diye mahkemeye yollanır mı? Ne bilirsin, başları darda kalmıştır. Polisin gözü her yere bakar, ama istediğini görür. Polis dediğin ağır olur, vekârlı olur. Ya... Bunlar namuslu ana baba çocukları. Biz bunlardan özür dilemeliyiz.

Sonra da bunları kapıdan bırakır, arkalarından da bakmazsın. Anladın mı?

Komiser bunları söyledi, ayağa kalktı, delikanlıya:

— Haydi oğlum, dedi, bak memur efendi sizi kapıdan bırakacak, arkanızdan da bakmıyacak! Anladın mı? Rahatmıza bakın. Geceler hayırlı olsun.

(Ulus gazetesi. 23 ocak 1949)

BU SISKA KARI

— Ankara'ya bu son gelişimde ta çocukluğumdan tanıdığım, fişek fabrikasında da birlikte çalıştığım Murat Usta'yı aradım. İstanbul'ludur. Orada kendisini tanıyanlar Fetiye'li Murat Bey, diye tanırlar. Biz fabrikada Murat Usta deriz. Sahiden de usta adamdır. Buluştuk, görüştük. Daha da genişçe konuşmak için beni evine, akşam yemeğine götürdü.

Kendisi uzun boylu, sağlam yapılı, orta yaşlı bir adamdır amma yıprandığını söylüyor. Bu son yıllarda, rakı da içmiyormuş. Ben iki dolu içtim, o da bir kadeh doldurdu amma içmedi.

«— Kuruntu etme, aslan gibisin, hiç de değişmedin!» dedim.

«— Hadi dediğin gibi olsun!» diyor.

Evinde bir de genç kadın var. Biz eskiden, yeniden konuşurken, o da aralıkta bir sandığın üstüne oturup örgüsünü ördü. Yemekte, bizimle birlikte idi. Sofrayı topladıktan sonra yanımıza uğramadı. Ben Usta'ya:

«— Bu kız kimdir?» diye sordum.

«— Bu bizim karılık oluyor!» dedi.

«— Karılık, ne demek?» dedim.

«— Bir nikâhı olsa karı olacak!»

«— Kapatma mı?» diye sordum.

«— Yok, dedi, kapatmaya nikâh olmaz. Bu niyetli karı. Bir gün Belediyeden geçtin mi karı olur.»

«— Kimin nesi?» diye sordum.

«— Vallaha sormadım, dedi, istersen çağır sor.»

«— Nesini sorayım, dedim, senin karın olduğunu öğrendik ya! Amma aslını bilmedik karı sana karı olur mu?»

«— Ne yapacaksın, dedi, kimsesizlik. Oldu işte... Ben de arayıp bulmadım ya. Rasgele... Ben bunu bir herifin elinden aldım!»

«— Zorla mı?»

«— Zorla ya!»

«— Herifin karısını ne diye elinden alıyorsun?» dedim.

«— Vallaha bilmem, dedi, bunu döğüyordu. Belki bu sıskaya acımışımdır. Belki de sarhoşluktan... Çok içiyordum!»

«— Sen herifi tanıyor musun?»

«— Tanımazdım. Şimdi tanıyorum. Berber kalfasıdır.»

«— Karısını istemiyor mu?»

«— Bilmem... Sesi çıkmıyor. Karısı da değil be, öyle oturuyorlarmış!»

«— Nasıl oldu da karı sana geldi?»

«— Karı bana gelmedi; ben zorla getirdim. Anlatayım: Bir gece, kış. Ağa Remzi beni Muharrem'in lokantasına götürdü. İçkiye oturduk. İki arkadaş daha geldiler. Sonra bu herif de yanımıza sokuldu. Ağa'nın tanıdığı imiş. Selâm verdi. Ağa'nın hatırını sordu. Adam gibi. Ağa da buyrun etti. Oturduk, bizimle içmeğe başladı. Ordan, burdan konuşuyor. Eyi. Epeyce gecikmişiz. Dükkânı kapayacaklar. Ben baktım, arkadaşlar savuşmuşlar, Ağa da savuşmuş. Biz tanımadığım bu herifle yalnız kalmışız.

Eh, herif tatlı tatlı konuşuyor; arasıra beni de dinliyor. Biraz uzatmışız. Dükkânın kepenklerini kapadılar, ışıkları azalttılar, sandalyaları kaldırıp masaların üstlerine koymağa başladılar, bize de kalkmak düştü. Kapıdan çıkarken herif beni evine çağırdı. Ben de baktım fena değil, gider biraz da orada konuşuruz. Kalktık. Hacıbayram'ın arkasına düşen dar sokaklardan birinin içinde bir eve gittik. Hava soğuk, kar da serpeliyor. Herif açık duran bir kapıdan, kaldırım döşeli bir dar avluya girdi. Sağ yanımızda bir kapı daha. Kapalı. Yumruklamağa başladı. Biraz sonra, bu sıska, elinde ışıkla geldi kapıyı açtı. Bize yol gösterdi. Yarısı toprak, yarısı tahta döşeli, evaltı gibi bir yer. Girdik. Ben, olduğumuz yeri iyice göremiyordum. Çürük tahtaları esneyip gıcırdayan bir merdivenden çıktık, döndük, birkaç ayak daha çıkıp biraz yürüdük, bir odaya girdik. Ortada yuvarlak bir rakı masası. Üstünde bir şişe rakı ile biraz peynir var. Oda buz gibi. Bu sıska saç sobayı ateşledi amma ben sırtımda palto ile oturdum. Herif de karşıma oturdu. Bu da herifin soluna çöktü. Emirin iti gibi titriyor. Başladık yeniden içmeğe. Ancak herif sıska karıyı görünce değişti. Bunun yüzüne bakıp sulanıyor, el şakası yapıyor, bunun canını yakıyor. Ensesinden üç beş tel saçını çekip kopardı. Bu uyuz, can acısından bağıracaktı, ağzı açıldı amma ses çıkmadı. Ben misafirim, benden mi çekiniyor, heriften mi korkuyor!.. Herif de benim suratıma bakıp sırıttı. Bozuntu olmasın diye ben görmemezlikten geldim, amma canım da sıkıldı. Kendi sarhoşluğuma da hiç güvenim yoktur. Herif bizi evine getirdi, bir biçimsizlik etmeyeyim diyorum amma sulantının arkası gelmiyor. Bıçağın tersi ile sıska karının elinin üstüne vurdu.»

«— Niçin vuruyor? Ben anlamadım!» dedim.

«— Ben anladım mı? dedi, bunun sözüne bakarsan, can yakmadıkça keyfi yerine gelmezmiş. Isırırmış. Sözlerine baksan bir adam sanırsın. Baktım sıska ellerini saklıyor. Herifin vuracağını bildiği için sakınıyor! O da bıçağı elinden bırakmıyor. Bir biçimini getirdi mi çakıyor. Bir seferinde öyle vurdu ki, benim yüreğim sızladı. Uyuz, sanki ağlamıyormuş gibi «gene beni ağlatacaksın!» diyor. Her vuruştan sonra yalvarır gibi oluyor. Yaltaklanıyor, suratını kızın suratına sürüyor, «İstediğin pabuçları alacağım!» diyor. Bana da «Sen aldırma, bizim âdetimiz budur.» demek ister gibi, göz kırpıyor. Ben de, bitirsin de konuşalım, diye bekliyorum. Herif beni unutmuş gibi, gözleri bende olsa da aklı karıda. Eline vurmazsa çatalı buduna batırıyor. «Artık vurmayacağım. Ellerini niçin saklıyorsun? Bana inanmıyor musun? Bak amma sonra kızarım, gene sen yalvarırsın. Bak elimde bıçak var mı? İşte iki elim! Hani bak bıçak var mı? Hadi bana bir rakı ver. Bak bıçağı bıraktım. Nah daha diyeceğin yok ya!» diyor .Öteki bıçağı bacağının arasına saklamış, oradan düşürdü. Yeniden sırnaşmağa başladı. Ben «ha şimdi bitirir de konuşuruz, ha biraz sonra bitirir, bir biçimsizlik çıkarmayalım!» dedik, dedik, en sonunda dayanamadım: «Buraya bak, dedim, ya sululuğu bırak konuşalım, yahut beni bırak gideyim!» Ant, şart, paltonun eteğinden yakalamış «Gitme, diyor. Ben ona şaka yaparım, canını acıtmam. Bak sor kendisine...» Ayağa kalkmışken gene oturduk. Konuşacağız amma tad tuz kalmadı. Ne derse desin gözü bunun canını yakmakta. Ben kızmağa başladım. Sıska karı benim kızdığımı anlayınca herifin yaptıklarını benden de gizlemeğe başladı. Masa altında bir şeyler oluyor. İkisinin de gözleri bende amma beni görmüyorlar. Bir aralık bu gene yerinden sıçradı. Anladım ki bacağına bir şey batırdı. Herif sıntarak bunun yüzüne baktı! «Ne oluyorsun?» dedi. Bu da korku ile benim yüzüme baktı: «Hiç» dedi. Kızın saklaması hoşuna gitmiş gibi göründü, sonra da «Kalk bize pastırma getir.» dedi.

Kız gidince benim içim sanki ferahladı. Herif benim kızdığımı anladı, yatıştırmağa çalışıyor! «Beni sever, diyor, ne yapsam darılmaz. Dört aydır yanımdadır. Çok eyi kızdır. Ne kadar şaka etesm sesini çıkarmaz!»

Kız, pastırma getirdi. Heriften de biraz açıkça oturdu. Herif ille yanına oturduğunu istiyor. Yalvarıyor, korkutuyor: «Seni sokağa bırakırım, içeri almam. Bilirsin ya!» diyor.

Böyle ne kadar içmişiz bilmem. Neler oldu. Onu da bilmem. Yalnız bir aralık, bu sıska karının elini masanın üstünde gördüm. Artık elini sakınmıyor, gözlerini dikmiş herife bakıyordu. Eli de kan içinde

idi. Bu bakış bana dokunmuş olacak. Karıyı bileğinden yakaladım, masaya bir tekme. Masa bir yana, herif bir yana. Masanın üstünde yanan petrol lâmbası da söndü, kapıya doğru yürüdüm. Bu, beni yedeklemiş olacak, merdiven başına gelmişim. Herif arkamdan yetişti, beni tutmak istedi. Hiç dönmeden, ona bir tekme savurdum. Allahtan olacak, bu tekmenin yarısı boşa gitti.

Yoksa ya geberir, yahut bir yeri kırılırdı.

Düşe kalka, merdivenleri indim, öteye beriye çarparak o avlu gibi yere çıktım. Bu sıska karı da elimde... «Yürü, dedim, ne Allah'ın belâsısın, beni kanlı edeceksin!» Aldım, bunu sokağa çıkardım. Kar, tipi, göz açtırmıyor. Yerler bir karış kar olmuş. Beş on adım gidince, biraz kendimi topladım. «Karıyı aldım amma sakın herifin nikâhlı karısı olmasın?» diye düşündüm, durdum. Bu sıskaya: «Bana bak, dedim, sakın sen bu herifin nikâhlı karısı olmayasın?» Benden korkuyor. «Değilim amma bırak beni eve döneyim, yarın beni içeri almaz, sokaklarda kalırım...» diye yalvarıyor; emirin iti gibi de titriyor. Soğuktan geberecek.

Paltoyu sırtımdan çıkarıp giydirdim. «Düş önüme, dedim, tepelerim seni!» Yürüdü amma yerde kar, tipi savuruyor, adamın nefesini tıkıyor. Ayağından terlikleri gitmiş. Sırtındaki paltoyu taşıyamıyor. Yıkılıp kalacak. «Dur bakayım!» dedim, paltoyu güzelce sardım, kucaklayıp yürüdüm. Yolda biri seslendi. «Heeet!» dedi. Bekçi olacak. «Ne var?» dedim. «Ne götürüyorsun?» diye sordu. «Karı, dedim, yürüyemedi, eve götürüyorum.» Seslenmedi.

Eve girdim. Petrol lâmbasını yaktım. Sobayı ateşledim, mangalı da önüne çektim: «Bak buraya, dedim, mangalda çay var, istersen ısıtır içersin. Bu yatakta da yatarsın. Ben dışarda yatacağım.» «Sen yatağında yat, ben şurada yatarım.» diyor. «Uzun lâf etme, ne diyorsam onu yap!» dedim. Paltoyu, battaniyeyi sırtlayıp, dışarıda sedirin üstünde yattım. Sızmışım.

Ertesi gün uyandım, soyunmadan, burada niçin yattığımı kendimde sorar gibi oldum. Sonra hatırladım. «Kaçmadıysa odada bir de karı olacak...» Kalktım, baktım kaçmamış. Sevindim. Bilmezsin, hey yalnızlık sıkıntısı! Kedi, köpek bile yanında adam arar. Sobayı yakmış, çayı demlemiş, oturuyor. Beni görünce ayağa kalktı. Ben suratına bakmıyorum. Sırnaşıklıktan hoşlanmam. O da gözlerini suratımdan ayırmıyor. Gece sarhoşluktu; ayılınca bakalım onu evde alıkoyacak mıyım, deye anlamak istiyor.

Acıdım. Herif bunu evinden atmakla korkutmuş. Benimle yaşarsa anlar. Şimdiden çok yüz vermek de istemem. Kalkar kaçarsa bana enayi der. Büsbütün somurtup oturmak da olmaz. Bir lâkırdı açmalı. Düşündüm:

«Akşam uyudun mu?» diye sordum. «Uyudum?» dedi. «Bakayım ellerine!» dedim. Gösterdi. Tırnaklarından bileklerine kadar çürük içinde.

«Ulan sen ne biçim adamsın!...» dedim. «Ne yapayım, dedi, huyu kötü. Beni yollayacak mısın?» diye sordu. «Hele bir daha oraya adımını at, senin ayaklarını kıranım.» dedim. Hiç sesini çıkarmadı.

Düşündüm: «Biz bu kanyı zorla mı tutacağız? Ben işe gidince o da çıkar istediği yere gider. Arkası sıra gidip karı mı kovalayacağız? Otursun diye bir gözdağı verdik amma para eder mi?...»

«Benim orada eşyam kaldı!» diyor.

«E, ne olacak, kalırsa kalsın.» dedim. Hiç sesini çıkarmadı. Ben bıraktım, işe gittim. Akşama eve dönünce kanyı evde buldum. Bir yere gitmemiş. Karıdan da utandım: Öğle yemeğinde ne yiyecek diye düşünmemişim. Neyse pirzola, yumurta, karnımızı doyuracak bir şeyler buldum. Ertesi gün için de para bıraktım. Daha ertesi günü eve gelince beni bir al örme hırka ile karşıladı.

«Bu nereden çıktı?» diye sordum. Eve gitmiş, nesi var, nesi yok hepsini alıp getirmiş. Kızdım. «Ben sana o herife gitme demedim mi?» dedim. Korktu. Kulağından tutup kapıdan dışarı bırakmak da aklımdan geçmedi değil.

«Ben herifin yüzünü görmedim..» dedi. Komşuya gitmiş. Oradan pencereyi kaldırıp herifin evine girmişler, nesi varsa almış. Bir tahta bavul, bir torba, bir de içinde bir bakır tencere ile birkaç tabak olan bir sepet. Malı da bu.

«Ulan bana sormadan ne haltlar karıştırıyorsun, ya herif karakola gider de, eşyamı çaldı dersel»

«Söylesin, ben onun eşyasına elimi bile sürmedim. Komşular da gördüler.» diyor. Biraz durduktan sonra:

«Gitsin karakola, dedi, ben de onun bana ettiklerini anlatırım.»

Gözleri yaşardı. Omuzundan esvabını sıyırdı.

«Bak!» dedi. Kabuk tutmuş yaralar, yara yerleri gördüm.

«Nedir bunlar?» diye sordum.

«Diş yarası!» dedi.

«Yaptıysa zorla yapmadı ya, sen yaptırdın o da yaptı» dedim.

«Ben mi yaptırdım? Sen gördün! O odanın dili olsa da söylese...» diyor.

Neyse ne başını ağrıtayım, ondan sonra bu sıska karı burada kaldı. Ben de kimsesizlik, bilir misin... Ana yok, baba yok, kardaş yok.. İşte varsa yoksa bu sıska karı. Bu kış gelirse dört yıl olacak. (Sesini alçaltarak) veremlidir. Hekimler de geçer demiyorlar. Yormam, ağır iş yaptırmam, çamaşır yıkatmam, boğazına bakarım, bir dirhem de almaz, onu evde alıkoyacak mıyım, diye anlamak istiyor.

İşte bizim sıska karının hikâyesi bu. Adı: Habibe'dir. Kimin nesidir, başından neler geçmiştir, bilmem. Bıraksam anlatır ya! Ben sormam. Şimdi bana alıştı, çenesi de açıldı. Biraz yabanidir. Seni misafir gördü de sokulmadı. Yalnız olunca benimle konuşur. Çok akşamlar fabrika kapısına gelir, beni bekler. Arkadaşlar da tanırlar. Çokları «Yenge» diye çağırıyorlar. Nikâhlı karım sanıyorlar .Ben de onlara karşı, komşulara karşı nikâhsız oturmaktan sıkılıyorum. Bir kâğıt yaptırıp, bir gün de Belediyeye uğramak bir iş mi, amma bugüne kadar yapamadım işte...

Murat Usta ile bu konuşmamızdan tam altı ay sonra bir mektubunu aldım, bana öteberi ısmarlıyor. Yenge ile nikâhlarının yapıldığını da bildiriyor.

(Ulus, 17 Nisan 1949)

SABAHATTİN ALİ

12 şubat 1906 da Gümülcine'de doğdu.

2 nisan 1948 de Kırklareli'nde öldü.

İlk hikâyesi

O ARKADAŞIM

(Irmak dergisi. Şubat 1928)

"Benim kanaatimce sanat insana insanı ve hayatı ve bunların mânasını öğretmekle muvazzaftır. Ancak bu takdirde geniş bir kitlede daha çok insanî olmak, daha iyi bir hayata varmak arzuları belirir... Sanat bütün teferruatiyle hayatı ihtiva etmeli, insanda yaşamak, insan gibi yaşamak, daha iyiye, daha yükseğe, daha temize doğru koşarak yaşamak arzusunu, hattâ ihtiyacını uyandırmalıdır.

Hülâsa sanat gâye değil, vâsıtadır. Gâye hayattır.»

(M. Behçet Yazar, Edebiyatımız ve Türk Edebiyatı. 1938, "Bir mektubundan", s. 372/373)

SABAHATTİN ALİ

Gümülcine - Kırklareli

(1906 - 1948)

HAYATI

12 şubat 1906 da Gümülcine (Eğridere köyü)'nde dünyaya geldi. Babası, İkinci Meşrutiyet devrinin fikir ve sanat adamlarından ikisi, Prens Sabahattin'le Tevfik Fikret'in yakın dostu piyâde yüzbaşısı Cihangirli Ali Selâhattin Bey'dir. Bu dostluklarını iki oğluna Sabahattin ve Fikret adlarını vermekle de göstermişti. Annesi Gümülcineli, aydın bir kadın olan Hüsniye Hanım'la 1905 de evlenmişti. İlk öğrenimini babasının vazife ile dolaştığı (İstanbul, Çanakkale, İzmir, Edremit) yerlerde yaptı. Edremit'in işgâli sıralarında (1919) Balıkesir'e gelerek orta öğrenimine Balıkesir Muallim Mektebi'nde başladı, İstanbul Muallim Mektebi'nde bitirdi (1926) Bir yıl kadar Yozgat Ortaokulu'nda çalıştıktan sonra (1927), avrupa sınavlarını kazanarak Maarif Vekâleti hesabına iki yıl için Almanya'ya, (önce Postdam, sonra Berlin'de) öğrenimini tamamlamak üzere gönderildi (1928-30). Dönüşte önce Aydın, sonra Konya ortaokullarında çalıştı. Konya'da almanca öğretmenliği yaparken, bir ahbap meclisinde okuduğu, o zamanın büyüklerini hicveden bir şiirinin ihbâr edilmesi üzerine, bir yıl hapse mahkûm edildi (Konya-Sinop: 1932-33). Cezasını çektikten sonra bağışlanarak yeniden memurluğa alındı, önce Ankara ortaokulunda, sonra Devlet Konservatuarı'nda öğretmenlik yaptı (1938). Aleyhine düzenlenen yayınlar ve Ankara nümâyişi sonunda (1944) bakanlık emrine alınınca

İstanbul'a gelerek yayın işleriyle meşgul oldu, «*Marko Paşa*» adındaki mizah dergisinde yayınladığı bir yazıdan dolayı üç ay mahkûmluktan sonra yazı ve yayın işlerini bırakarak nakliyecilik işlerine başladı. 1948 yılının 2 nisanında Bulgaristan'a kaçmak isterken, yol arkadaşı tarafından, sınır boylarında (Kırklareli'nde) parasına tamaen öldürüldü. Evli idi, öldüğü sırada sekiz yaşlarında bir kız çocuğu bıraktı.

EDEBİ HAYATI

1925-26 yıllarında Balıkesir'de çıkan «*Irmak*» dergisine şiirler ve devrin modasına uygun magazin hikâyeleri vermekle başladı («O Arkadaşım». Yıl 1, sayı 6. 25 şubat 1928). Nazım ve hikâye denemelerini daha sonra «*Yedi Meş'ale*» dergisine yolladı (1928). Halk şiirlerinin edâ ve ruhunu taklit ederek yazdığı bu şiirleri «*Dağlar ve rüzgâr*» (Remzi Kt. İstanbul: 1934) kitabında topladı. Bu kitabı, onu, nazım alanında çabuk bir başarıya götürdüğü halde hikâye ve roman alanını seçti ve orada ısrarla kaldı. Onun hikâye ile meşguliyeti 1927 yıllarına kadar çıkar. Ama kitaplarına aldığı ilk hikâyesi «*Viyolonsel*» dir (Yedi Meş'ale. 1928). Bu yıllarda yazdığı ilk hikâyelerini (*«Bir cinâyetin sebebi»*, *«Bir siyah fanile için»*) sonradan «*Değirmen*» adındaki kitabına almıştır (1935). İlk denemelerinden sonra, 1934 yılından başlıyarak «*Varlık*» dergisinde çıkan hikâyeleriyle bu alandaki çalışmalarını arttırdı. İlk hikâye kitabı olan «*Değirmen*» de, 1927-1934 yılları arasında yazılmış, kişiliğini aramağa yönelmiş çeşitli tipte hikâyeleri vardır. Eserleri arasında en zayıfı olmasına rağmen, bu kitap, o yılların edebî boşluğunda oldukça geniş bir ilgi topladı. Bu ilgi, yazarın hikâyecilik alanında kalması üzerinde müsbet bir tesir bıraktı. Hemen ardından ikinci hikâye kitabı «*Kağnı*» yı yayınladı. Aynı yıl içinde bir aralık «*Varlık*» dergisinde tefrika ettiği «*Esirler*» adındaki üç perdelik

aşk trajedisi ile tiyatro yolunu denedi ise de bu yola bir daha dönmedi (sayı: 70-76. Haziran-eylûl 1936). Sabahattin Ali, bundan sonra hikâye ve roman alanında kaldı. Yeni hikâyeciliğimizin 1936 yılından sonraki gelişmelerinden önce, hikâye alanının en göze çarpan siması olarak tanındı .1948 yıllarında, çok partili demokratik idâre devrine geçildiği günlerde *Aziz Nesin*'le birlikte, adlî koğuşturmalar yüzünden sık sık adını değiştiren ve aralıklı bir şekilde çıkan «*Marko Paşa*» adındaki siyasî mizah ve hiciv gazetesini çıkararak sanat yolunu bıraktı. Hayatının bu son ayları sanatı için çok zararlı olmuş, bu hava içinde yayınladığı son kitabı «*Billûr Köşk*» (1947), o devrin olaylarına yönelmiş allegorik hicivli masalları ve bazı hikâyeleri yüzünden ölümünden önce toplatılmıştı.

ESERLERİ

Değirmen. Hikâyeler. Remzi Kt. 16 hikâye. - İstanbul: 1935; *Kağnı*. Hikâyeler. Yeni Kitapçı. 13 hikâye. İstanbul: 1936; *Ses*. Hikâyeler. Yeni Kitapçı. 5 hikâye. - İstanbul: 1937; *İkinci baskı: Kağnı - Ses*. Hikâyeler. Akba Kt. 18 hikâye. - Ankara: 1943; *Kuyucaklı Yusuf*. Roman. Yeni Kitapçı. İstanbul: 1937; *İkinci baskı:* Akba Kt. Ankara: 1943; *Değirmen Dağlar ve Rüzgâr*. Hikâye ve Şiirler. Akba Kt. Ankara: 1943; *İçimizdeki şeytan*. Roman. Remzi Kt. - İstanbul: 1940; *Kürk Mantolu Madonna*. Büyük hikâye. Remzi Kt.. - İstanbul 1943; *Yeni dünya*. Hikâyeler. Remzi Kt. 13 hikâye. İstanbul: 1943; *Sırça köşk*. Masallar-hikâyeler. Remzi Kt. 17 hikâye. İstanbul: 1947.

Sekiz kitaptan meydana gelen toplu eserlerinin altı tanesi hikâye kitabı, iki tanesi romandır. Bu kitaplarda, 31 tanesi küçük-hikâye, 32 tanesi küçük küçük-hikâye, iki tanesi büyük hikâye olmak üzere 65 tane hikâye bulunmaktadır. Bu sayılar, onun her şeyden önce bir küçük-hikâye yazarı olduğunu açıkça göstermektedir.

1927-1947 yılları arasındaki *yirmi yıllık* sanat hayatında yazdığı bu hikâye ve romanların yıllara dağılışı, onun çalışma temposunun yavaşlığını göstermektedir. 1931 ve 1943 yıllarında hiç hikâye yazmadığı halde, «*Kağnı*» adındaki ikinci kitabını hazırladığı 1935 yılında 10, 1945 ve 1947 yıllarında 6 şar hikâye yazmıştır. Diğer yıllarda yazdığı hikâyeler 1-5 arasında değişmektedir. Bu tablodan anlaşıldığına göre Sabahattin Ali'nin sanat hayatı, bir yandan başka işleri (çeviri, öğret-

menlik, mizah dergisi yayınlama), diğer yandan kavgacı, titiz mizacı yüzünden pek verimli olamamıştır. Hayatını sanatına verememiş, ikinci iş veya siyasî polemiklere yakasını kaptırmış bütün sanatçılarda olduğu gibi, boş yere harcamıştır.

Sabahattin Ali şiirle hikâyeyi yan yana yürütmek istemiş, halk şiiri tarzından başka heceyle yazılmış yeni düzende şiirleri de denemiştir. Bunlardan bir bölümü, mizah yazıları ve taşlamaları da dergi sayfalarında kalmıştır.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

Sabahattin Ali, hikâyeye başladığı 1927 yılı ile *Öncülerin* ortaya çıkmaya başladıkları 1936 yılları arasında edebiyatımızın en başarılı hikâyecisi olarak ün salmıştı. Onun bu ünü, ölümüne kadar da sürdü gitti. Sanatçılarımızın hikâye alanına pek fazla rağbet göstermedikleri 1927-1936 yılları arasında, bu alanda hemen hemen rakipsiz kalarak kolay bir başarı kazandı. *F. Celâlettin*'le *Memduh Şevket Esendal*, edebiyat dünyasının dışında, sessiz ve sabırlı, kozalarını örüp duruyorlar; *Halikarnas Balıkçısı*, Eğe kıyılarının şiirine ve sırlarına ermeğe çalışıyor; *Kenan Hulûsi* ile *Bekir Sıtkı*, gerçekçi hikâye yolunda *Sadri Ertem*'in açtığı izden gidiyorlar; hepsinin lideri durumunda olan Sadri Ertem, edebî görüşleri ve yazıları ile herkesi kendine çekiyor, ama eserleriyle aynı etkileri uyandıramıyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni hikâyeciliğimizin öncülerinin genişliğine ve derinliğine çalışmaları, hikâyenin her çeşidinde ortaya çıkan yeni isimler karşısında, Sabahattin Ali'nin adı da, eserleri de yavaş yavaş unutulmağa yüz tuttular. Bir zamanlar onun hikâyeci kişiliğinin ve eserlerinin, başka örneklerin yokluğu yüzünden, biraz aşırı ölçüde, olduğundan fazla gösterilişi yerine, bugün daha rahat, yerinde bir değerlendirme yapabiliyoruz.

Sabahattin Ali, küçük hikâyeden romana kadar, bu alanın bütün yakın nevilerini, ayrıca şiiri, mizahı, tiyatroyu da denemiş olmakla beraber, edebiyatımızda daha çok bir hikâyeci olarak yer almıştır. Bir hikâyeci olarak değerini ve kişiliğini belirtecek sayıda eserleri elimizde bulunmaktadır.

Onun ilk hikâyelerini toplıyan «*Değirmen*» (1935) adındaki kitabı ile son kitapları arasında sanatının önemli gelişmeler arzettiği görülür. İlk kitabının birinci bölümündeki beş hikâye, yazıldığı yılların modasına uygun, dergilerde çok raslanan romantik «*masa başı hikâyeleri*» dir. İkinci bölümündeki sekiz hikâyeden ancak iki tanesi («*Kanal*», «*Jandarma* Bekir») içinde gerçek unsurları bulunan, ama gene de ger-

çekçi gözleme dayanmıyan, hapishanede duyulmuş konulardan çıkarılmış hikâyelerdir. Üçüncü bölümde de onun asıl kişiliğini veren tipte hikâyelerinden oldukça uzak hikâyeleri vardır. İlk kitabında (Değirmen) bütün romantik, içli ve duygulu zayıflığına rağmen en başarılı hikâye «*Değirmen*» adını taşıyandır. Ancak bunda, onun hikâyeci kişiliğinin çekirdeğini bulmak kabildir. Diğer hikâyelerinde ise Sabahattin Âli'nin sanatından ziyade şahsi psikolojisinin akislerini bulabiliriz. Delilik derecesinde heyecanlı, ipini koparmış âsi insanların coşkun maceralarını, bu hikâyelerinde anlatır. Bunların hepsinde sıtmalı olaylar zinciri hâlinde karma karışık bir yaşama, kurulu sosyal düzene şan olsun diye baş kaldırmış kişileri anlatmaktadır. Bu hikâyeler, toplumda yerini ve değerini bulamamış titiz ve alıngan bir sanatçının, intibaksız serserilerin, felâketler ve haksızlıklar içinde yolunu şaşırmış, yaşamalarında ifâdesini bulan, kendini marazi bir tutkunlukla bu çeşit bir ifâdeye kaptıran ruhunu ortaya koymaktadır. Sanatçının o yıllardaki yaşayışı ile bu hikâyeler arasında bir çok biyografi ilgileri kurmak kabildir. Ayrıca bu çeşit dramlı, acıklı hikâyelerin o yılların dergiler ve magazinlerinin en çok tuttukları hikâye biçimi olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Sabahattin Âli'nin sanatının bu ilk devresinde, bu soydan bir *magazin hikâyeciliği* ile Sadri Ertem'in öncülüğünü yaptığı *sosyal gerçekçi* hikâyeciliğin mizâcına da uygun gelen etkileri altında kaldığı açıkça görülmektedir.

Onun asıl hikâyeciliğinin, ikinci kitabı «*Kağnı*» (1936) ile başladığını söyliyebiliriz. Çoğu 1935 yılında yazılmış olan bu hikâyeler, onu asıl yoluna, kişiliğine götüren niteliklere sahiptir. Bundan hemen bir yıl sonra çıkardığı «*Ses*» (1937) adlı kitabında, 1936-37 yıllarında yayınladığı beş hikâye vardır. Bu kitap da «*Kağnı*» ile birlikte onun asıl hikâyeciliğinin temelini teşkil eder. 1930-1935 yıllarında Konya ve Orta Anadolu'nun bazı şehirlerindeki öğretmenlik günlerinin anıları ile hapishane hayatında gördükleri, bu iki cilde giren hikâyelerine konu vermektedir. Bunlar arasında gözlemlerin tasvirinden ileri gidemeyen bazı parçalar olduğu gibi («*Kağnı*», «*Kamyon*», «*Kafa kâğıdı*», «*Arabalar beş kuruşa*»), aşırı ölçüde biyografya ve roman unsurlariyle yüklü şişkin hikâyeler de («*Skandal*») bulunmaktadır. Ayrıca ilk kitabındaki romantik hikâyeleri hatırlatan («*Köstence güzellik kraliçesi*») ile hepsinin içinde en güzeli olan, Anadolu insanının kimseye minnet etmiyen, yüzyıllar boyunca süzüle süzüle gelmiş, durulmuş âsil kişiliğini tasvir eden şiir dolu «*Ses*» hikâyesi de bu kitaplarındandır. Görülüyor ki Sabahattin Ali'nin sanatının ilk basamaklarında belli bir yön almış bir hikâyecilik gidişi yoktur. Ayrıca onun hayatının son yıllarında coşup ta-

şan, muvazenesiz ruhunun ilk belirtilerini gösteren hikâyelerini de bu ilk ciltlerde bulup göstermek kabildir. Acı, hicivci, tam ve tarafsız bir sosyal gerçekçiliğe varamadan, kendi yaşayışının, içine kapattığı hınçların birer ifâdesi hâline geliveren eserlerinin aıasında, ara sıra Anadolu insanlarının ruhlarındaki o sâkin ve duru güzelliğe ermesini de bilen, soy bir sanatçı üstünlüğünü de görmek kabildir. Bilinen yaşayışının onu daha çok birinci yola sürüklemesi hikâyeciliğimiz için bir kayıp olmuştur. Etrafını yıkıp çiğnemek istiyen hırçın bir ruhun feverânları bazı hikâyelerinde (*«Apartman»*, *«Düşman»*, *«Bir skandal»*) duyulurken, bazı hikâyelerinde de soğukkanlı bir gözlem gücüne erişebildiği de görülmektedir (*«Mehtaplı bir gece»*).

1936-1942 yılları arasında yazdığı 13 hikâyeyi içine alan *«Yeni dünya»* (1943) adındaki kitabında bariz bir gelişme göze çarpmaktadır. Burada *«Ömer Seyfettin - Refik Halit»* yolunun bir devamı sayılabilecek etkilerin yanında (*«Hasan Boğuldu»*, *«Hanende Melek»*, *«Çaydanlık»*, *«Selâm»*, *«Bir mesleğin başlangıcı»*, *«Yen idünya»*, *«İki kadın»*) yer yer Sadri Ertem gerçekçiliğinden gelen bir sosyal tenkitçiliğe doğru yöneliş de sezilmektedir. Bu kitaptaki hikâyelerin hepsi yerinde yapılmış gözlemlerin, daha çok Sıvas, Konya, Ayvalık, Edremit dolaylarının izlenimlerini içine almaktadır.

Ölümünden az önce yayınladığı son hikâye kitabı *«Sırça köşk»* (1947) deki hikâyeleri ile artık kesin bir şekilde *tenkitçi bir sosyal gerçekçilik* yoluna girdiğini görmekteyiz. Daha ilk kitaplarında beliren ruhunu kararlan patalojik hınç bu kitabında yavaş yavaş gayri şahsî bir tenkitçilik yoluna girmiş (*«Portakal»*, *«Böbrek»*, *«Çilli»*, *«Dekolman»*, *«Çirkince»*, *«Kurtla kuzu»*), ama bu yolda mizacının etkilerinden iyice kurtulmuş eserler veremeden göçmüştür.

Sabahattin Âli, aynı devirde yan yana yaşamış olmalarına rağmen hikâyeciliğimizde yeni bir yol açan *Sait Faik*'in hikâyeciliğinden bariz çizgilerle ayrılmaktadır. Sabahattin Âli, hikâye anlatışıta, konularında, kişilerinde bizdeki eski hikâyecilik geleneğini sürdürmüş, bu bakımdan Millî Edebiyat devri ile yeni hikâyeciliğimiz arasındaki boşlukta (1918-1934) ayrı bir grup teşkil eden *«Yol açıcılar»* arasında yer almıştır. 1936 dan sonra hikâyeciliğimize hâkim olan konu genişliğinin ve kişi anlayışının onun eserlerinde olmayışı açıkça bellidir. Bütün konuları, bir maksada göre seçilmiş, günlük yaşayış düzeninin üstündedir. Onun bütün hikâyelerinde iskelet hâlinde sağlam bir konu, birbirinin içinden çıkan olaylar zinciri, çok iyi gözlenmiş bir tabiat çevresi ile, taslak hâlinde kalmış bir sosyal çevre, gerçeğin insan yaşayışına, ruhuna aksetmiş görünüşü yer almıştır. İlk hikâyelerinde tasvirci gözlemci ger-

çekçiliğin sınırları içinde kalmış olmakla beraber ancak hayatının son yıllarında, başından geçen bazı olaylarla ilgili olarak mizahta siyasî hiciv yolunu denerken, hikâyede de tenkitci sosyal-gerçekçilik yoluna girdi.

Bu son devrenin dışında, Sabahattin Âli'yi, memleketimizin edebiyata henüz açılmamış çevrelerini ve insanlarını anlatma bakımından oldukça başarılı bir yolda görmekteyiz. Memduh Şevket'i bir yana bırakırsak, yol açıcılar arasında, yurdu, kenti ve köyü onun kadar yaygın anlamda tanıyan bir hikâyeci yoktu o günlerde. Bu suretle çeşitli fırsatlarla gezip gördüğü Anadolu'nun içinden derlediği malzemeye dayanan hikâyelerinde bir yenilik, bir duru gerçeklik özü vardır. Ama bu yönden de günümüz yazarlarının onu çok geride bıraktıkları söylenebilir. Onun bazı hikâyelerini yerinde yapılmış gözlem ve araştırmalardan çok, çevreleri ve meseleleri iyi bilenlerin anlattıklarından çıkardığını da biliyoruz. İyi bir anlatıcı olduğunu dilinde de, hikâyelerinin kuruluşunda da göstermiştir. Ayrıca hikâyelerinde konu, çevre, kişileri yönünden zengin bir çeşitlilik varsa da, ısrarla meselelere aynı açıdan bakışı bunların hepsini aynı dünya görüşüne bağlıyan bir yeknasaklık vermektedir. Onun hikâyecilikte her şeyden, üslûp, şekil meselelerinden çok, anlattığı konular ve meselelere bağlı olduğu, açıkça belli olmaktadır. Bu yüzden kişilerinin yaşayışlarına karşı tarafsız kalamadığı hâller çoktur. Kahramanlarını, içinde yaşadıkları çevreyi, o çevrenin gerçekle birlikte gelişen niteliklerini birkaç satırda bir tarafa iterek, sosyal evrimdeki çıplak ve nazarî gerçeği çabuk ve sıtmalı bir anlatışla (hemen her hikâyesinde görülen) sonra, o trajik sonuca götürmeğe çabalar. Onun kişileri çok defa bu tutkusundan dolayı insan olmaktan çok, gerçeği, o insanî sıcaklıktan mahrum nazarî gerçeği, bize anlatmak için birer vasıta, birer âletten başka bir şey değildirler. İnsandan çok ona bağlı meseleye önem verişi, hikâyelerindeki estetik muvazeneyi en umulmadık yerde aksatmıştır.

Onun en başarılı, en muvâzeneli olduğu hikâye çeşidinde pek az örnek verişi esef edilecek bir şeydir. «*Hasan boğuldu*», «*Selâm*» gibi hikâyelerindeki bir çeşit yerli renk gerçekçiliğinden gelen hikâyeleri, son kitabında «*Çirkince*» hikâyesinde yeniden kendini gösteriyor. Gücünü folklardan ve halk dilinin anlatış sıcaklığından alan bu hikâyeleri, *Ömer Seyfettin*'in «*Yalnız Efe*» si ve *Cahit Beğenç*'in hikâyelerinden sonra hikâyecilerimizin rağbet etmedikleri bir yol olarak terkedilmiştir.

Sabahattin Âli'nin sanatı, kısa süren ömründe, içinden gelen taşkınlıklar, yaşayışını alt üst eden bazı olaylar yüzünden, gelişen kişili-

ğinin imkânları içinden sağlam bir senteze varamıyan, bütün gücünü başarılı örnekler peşinde yitiren bir hikâyeci tipini ortaya koyuyor.

Onun hikâye kitaplarından başka büyük hikâyeleri ve romanları da vardır.

Yazarın bilerek «*Büyük hikâye*» diye adlandırdığı «*Kürk Mantolu Madonna*» dan romanlarından önce bahsetmek lâzım. Bütün yapısı belli başlı iki kişinin yaşamasına bağlanan bu esere roman demeyişi — günümüzün cep romanlarından daha geniş ölçüde tutulduğu hâlde — onun romandan ağır tempolu, kalabalık kişili, yaşamada ileriye, geriye doğru açılarak günümüze doğru gelen, büyük bir yapı anladığını gösteriyor.

Bu kitabında, dışından silik, yenilgeyi kabullenmiş, en yakınlarına bile içini kapamış, patalojik soydan bir küskün insanın kişiliği üzerine derinlemesine bir çözümleme eseri veriyor. Basit, silik, ezilmiş bir gündelik yaşayışın ardındaki çok zengin iç âlemini tasvir ediyor. Burada hayatının başlıca iki bölümü anlatılan Râif, Sabahattin Âli'nin bir çok küçük hikâyelerinde ve romanlarında kişilerine çevre olarak seçtiği Edremit, Balıkesir'den çıkmıştır. Ama burada bu bölgelerin olaylara da, kişilere de belli bir tesirleri gösterilmiyor. Sabahattin Âli'inn çocukluğunun geçtiği bu çevreleri eserlerinde anlatmağa açık bir temayülü olduğu görülüyor.

Sabahattin Âli'nin, aktiv bir sosyal gerçekçiliğe bağlanmış bir yazar olduğu sanılır. Halbuki o bu yoldaki eserlerini ancak hayatının son yıllarında yazmıştır. Hattâ onu bu yola hayatının bazı olaylarının sürüklediği söylenebilir. Aslında sanat hayatında (son hikâyelerini bir yana bırakırsak) düşlere, hayallere, duygulara, tasarlamalara, romantik özentilere biraz fazla yer veren tasvirci -, gözlemci - geçekçilik basamağından ileriye geçememişti. Bu eserinde ve romanlarında eski yolda ruh çözümlemelerine verdiği geniş yer, onun, yaşamayı içe ait sebeplere bağlıyan bir anlayışa sahip olduğunu gösteriyordu.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Berlin'de, meselelerle yüklü bir savaş sonu dünyasında kitaplarına kapanmış, kozası içinde bir ipek böceği gibi düşlere gömülmüş yaşıyan Râif'in kişiliğinde, 1928 - 1930 yıllarında Berlin'de okuyan yazarın kişiliğinden geçmiş çizgileri sezmemek kabil değil. Bazı hikâyelerinde, hele romanlarında yazar, hep kendi yaşamalarını ve bunlar kadar canlı düşlerini anlatmıştır. Eserlerinde yer yer anılarına, ilk gençlik ve öğrenim yıllarının düşlerine kaçan bir eğilim vardır ki, roman ve hikâyeciliğimizin sonraki gelişmelerinde de yazarlarımızın bir kısmı, kişisel ve toplumsal zorluklar ve baskılar karşısında sık sık bu soy kaçışlara yer vermişlerdir.

Râif'i, Berlin'in ortasında içine kapandığı kitaplar, düşler dünyasından, kitaplara lâyık duygulu bir aşk çıkarır. Bu, bir sergide «*Kürk mantolu Madonna*» tablosunda kendisini model olarak kullanan bir Berlin'li kızdır ki, o da Râif gibi toplumun dışında, bir sanat ortamında, kendine bir dayanak aramakta, bir takım ruhî dalgalanmalar içinde çırpınmaktadır. Savaş sonu, büyük sarsıntılar geçiren bir toplumda kendisini masallara yaraşan bir aşka ulaştıracak bir hava içindedir. Biri batıdan öteki doğudan iki seçkin kaçak, iki düş insanı birbirlerini bulurlar. Her şey şu eski aşk romanlarının kalıplaşmış düzeni içinde yürüdüğü halde anlatışta, düzende, ruh çözümlemelerinde yazarın ustalığı görülüyor. Bütün aşk romanlarında görülen bir engel iki sevgiliyi ayırır. Râif'in memleketteki babası ölmüş, geriye borçlar, malları kapatan mirasçılar bırakmıştır. Babasının fabrikasında çalışmak üzere zoraki sabunculuk öğrenen Râif, acele yurduna döner, düş dünyasından madde dünyasının ortasına düşer. Ama yine düşlerden yakasını kurtaramaz. İşlerini Berlin'den getirteceği sevgilisine uygun bir yuva hazırlıyacak biçimde düzenliyemez. İşler uzar, haberleşemezler. Ondaki kitap kurdlarına has şaşkınlığın farkında olan akrabaları, baba mirasını çarparlar.

Çevresini saran insanlara, çözülmesi gereken meselelere karşı güçsüz, silâhsızdır. Râif, bu işler altında ezilir. Bu arada sevgilisinin de izini yitirir. Babasının ölümü ile mutlu ve tasasız çocukluk ve gençlik yaşaması birden tasalara döner. Ortaya mahcup, ürkek, içine kapalı bir uyur-gezer çıkar. Onun bu kişisi yalnız bu eserine has değildir. «*Kuyucaklı Yusuf*» ve «*İçimizdeki şeytan*» da da aynı çizgileri buluruz. Sabahattin Âli'nin hikâye ve romanlarında sık rastladığımız bu *inkıbaksız kişi* doğrudan doğruya onun yaşamasından geliyor. Parça parça bu kişilerde anlatılan kendisidir. Râif, bundan sonra sürüklenir. Bizdeki orta halli aydınlara çizilmiş bir yola girer: evlenir, evi ve işi arasında bir esir hayatı yaşar. Bundan sonra ona kimseler kötülük edemez. Çektikleriyle dünyanın kötülükleri üstüne yücelmiş, anıları içinde kendi eski mutluluklariyle geçinen bir ermiş gibi mustağni, kavgasız, dışarıdan hiçlik gibi görünen bir yaşaması vardır. Sonunda onu aşka götüren tesâdüf kadar, tasarlanmış bir başka tesâdüf sevgilisinin onu unutmadığını gösterir. Bir tesâdüf ondan olan çocuğunu getirir, karşısına çıkarır. Bütün vasıfları ile bir «*masabaşı romanı*» olan bu eserinde, onun, bütün sanatçı gücü, hayallerinden, ruh çözümlemelerinden, sıtmalı anlatışından geliyor. Bu eserde gerçeğe uyan unsurlar ancak yazarın biyografisi ile ilgili yerlerindedir. Yaşanmışla tasarlanmışı birleştiren, yaşamadan, düş ve duygu, aşktan gayri ne varsa uzaklaştırmış bir eser karşısındayız. Bütün bölümlerindeki orantılı düzgünlük, rahat, aşırılığa

kaçmıyan ölçüler içinde anlatış, eseri belli bir seviyenin üstüne çıkarıyor. Hikâyelerinde gittikçe daha açık ölçülerde gerçekçiliğe yönelirken bu soydan romantik bir esere neden yer verdiği, kitabında Faik'in kişiliğini anlatırken verdiği bir parçadan anlaşılmaktadır. Çocukluk ve öğretim çağlarında okuduğu eserlerin tesirleri onda süreli ve çok derin olmuştur.

Onun roman yolundaki ilk eseri «*Kuyucaklı Yusuf*» (1937), kişileri, zaman içinde genişliğine kuruluşu ile en başarılı eseri oldu. Burada düşlerine bağlı duygulu yönü ile düşüncelerinden gelen gerçekçilik anlayışı bütün roman boyunca iç içe gelişir. Nazilli'nin Kuyucak köyünde başlayıp hikâyelerine has bir çabuklukla gelişen, asıl olayları Edremit'te geçen bu romanın dokusunda, yazarın çocukluk, ilk gençliğinin geçtiği bu çevrelerden gelen manzaralar, hayata ait bir sürü ayrıntılar, aslında yaşamış kişiler yer almıştır. Hattâ Kuyucaklı Yusuf'un babayiğit, sâkin, ölçülü kişiliğinde bile Sabahattin Âli'nin ülküsü, kendinden emin Anadolu delikanlılarına duyduğu imrenme ile kendi kişiliğinden bazı parçalar karışmıştır. Yusuf'un Edremit'teki arkadaşlarından bahsederken seçtiği kişilerin bütün canlı özellikleriyle verilişi, esere gerçekçi bir renk verdiği halde, macerâlı, şiirli bir aşk hikâyesine geçilirken Reşat Nuri ve Edhem İzzet'in «*Çalı kuşu*» (1922) ve «*Yakılacak kitap*» (1927) gibi eserlerinde en tipik örneklerini bulan halk romanlarının tesirleri açıkça görülmektedir. Bu soy romanlar ve yazarlar, onun edebî kişiliğinin gelişmesinde sanıldığından büyük roller oynamışlardır. Taşra âdetleri, düğünler, yerli ve memur yaşayışına ait ayrıntılar tam yerlerinde, ölçülü bir biçimde kullanıldıkları halde, yine de romanın asıl temasına bir fon olmaktan ileri geçmezler; kişilerin yaşayışları, olayların gelişmelerinde toplumdan gelen tesirler kişiden gelen tesirlerden daha gerilerde kalmıştır. Ama bu eserin «*Kürk mantolu Madonna*» ile «*İçimizdeki şeytan*» arasında, gerçekçi hikâyeciliğine en yakın bir yerde olduğu bellidir. Romanın bütününü bağlıyan, kişileri ve ayrıntıları kucaklıyan bir aşk hikâyesinin dışında, bütüne yama gibi girmiş bir çok yan hikâyeler var ki, her biri başlı başına bir hikâye varlığına sahip oldukları halde, burada birer yama gibi duruyorlar. Yazarın anlatıcılık gücü, baş kişileriyle olan ilgileri, çevreyi iyi tanıyışı, bunları roman bütünü içinde tutmağa yetmiyor. Kaymakamın ölümüne kadar başından geçenler hiç aksatılmadan ana temaya bağlandığı halde, anılardan derlediği, esere yerli renk veren kasaba olayları, Muazzez'in çevresinde olup bitenler, Reşat Nuri ve Ethem İzzet'in romanlarına has o taşra dedikoduları, körüklenmiş bir aşk havası içinde Yusuf'un üvey kardeşi Muazzez'i sevip kaçırması, Kaymakam Selâhattin Bey'in ölü-

münden sonra âilesinin düşkünlükleri, romanı bir macerâ yoluna sürüklüyor. Yazar, romanda gerçek çevreyi bir fon, kişileri de aşk romanlarının macerâlı yaşayışından seçerek bir denklem kurmaktan ileri geçemiyor. Yusuf'un aşkı, yerli şartlar ve yaşayışa uygun bir düzende yürütülen romanı birdenbire bir duygu şahlanması ile yolundan çıkarıyor. Heyecanlı aşk fırtınaları, kişiyi yolundan çıkaran duygulu aşkı, kapıp kaçırmaları, duygulardan gelen en âsil bir insan işi olarak pervasızca, topluma karşı, vazife ve sorumluluklara karşı ilân ediş, kişinin aşka adanmış varlığını yüceltiş «*Kürk mantolu Madonna*» dan «*İçimizdeki şeytan*» a kadar bütün eserlerinde vardır. Aşkı, içinde buulnduğumuz şartların baskısı altında değil de, onun çok üstünde, kişinin dokunulmaz özgürülüğü olarak görüş, tam Sabahattin Âli'vâridir. Onun başka eserlerinde de vardır. Yaşamasını değiştiremiyen, duygulu, taşkın mizaçlı, intibâksız davranışların işleri büsbütün karıştırması, aşkı mutluluğa götüren biricik yol bilişi, baskı altında sıkışmış bir ihtilâlci kişiliğinin her an patlamağa hazır tehlikeleriyle dolaşan Yusuf'ta, yazara ait ne kadar çok özellikler var. Acıya, yorgunluğa mütevekkil bir sabırla dayanıklı, ama duygularının yakıcılığından ağlıyan, hayatı taşkınlıkların ardından gören bir kişiliği var Yusuf'un. Roman «*mâtemini ortaya vurmadan tek başına yüklenecek, ve yeni bir hayata doğru yürüyecek*» bir Yusuf'tan bahsederek bitiyor. Buradaki Yusuf, «*Kürk mantolu Madonna*» nın târiki dünyası Faik, «*İçimizdeki şeytan*» daki Ömer, hepsi bir tek insandır, «*atını sürüp dağlara doğru gider*». Yarattığı kişilerin kişilikleri, sonları ile sanatçının âkıbeti arasında ne derin ve düşündürücü bir benzerlik var!

«*İçimizdeki şeytan*» romanında çok sevdiği üstün ve sivrilmiş kişilerin psikolojilerini tasvir ediyor. İstanbul Üniversitesi çevrelerine ait bazı otantik parçaları yüzünden çıkan tartışmalar, bir sosyal satir eseri olarak adını yaydıysa da bu eser, içindeki bütün kişilerin canlı varlıklarına rağmen, diğer iki eserindeki aşklı, duygulu romantik macerâ romanı yapısından uzaklaşamamış; Ömer'in kişiliğinnde muvazenesiz, taşkın, zekî, ruh hastası, o eski ve bir türlü terkedemediği kişisini yeniden ele almıştır. «*Râif-Ömer-Yusuf*» hep aynı kişi, yazarın kafasmda yepyeni çizgilerle iyice belirttiği çocukluk, gençlik, öğrenim yıllarının, velhasıl hayat macerâsının, ülkülerinin, düşlerinin karma kişisidir. «*Bugün olduğu gibi olmak istemiyorum. Büsbütün başka bir hayat, daha az gülünç ve daha çok mânalı bir hayat istiyorum. Belki bunu arayıp bulmak da mümkün... Fakat içimde öyle bir şeytan var ki... Bana her zaman istediğimden başka şeyler yaptırıyor. Onun elinden kurtulmağa çalışmak boş... Yalnız ben değil, hepimiz onun elinde bir oyuncağız...*»

Gölgesiyle bizi kovalıyan, yapmak istemediğimiz şeyleri azap duyurarak yaptırmağa zorlıyan gizli güçtür bu. Yazar, Ömer'i karşı durulamaz bir fatal gücün pençesinde imiş gibi tasvir ediyor. Halbuki Ömer, bünyevî bir sapık, okuduklariyle kafası karışmış, eğitimi düzensiz, çalışma disiplininden mahrum, sorumluluk duygusu olmıyan bir irâdesizdir. Etinden ve tenbelliğinden gelen kaba iştihaları kontrol etmesini, engellemesini, velhasıl kendini idâre etmesini bilemez. «*Kürk mantolu Madonna*» da azgın iştihalarını perdeliyebilen, irâdesizliğini, yaşamada güçsüzlüğünü inzivâda gizliyen bir kişi vardı. «*Kuyucaklı Yusuf*» da zaman zaman şahlanan bir aylak anlatılıyordu. Bunların hepsi yaşama acemisi, çalışma kaçağı, irâdesi zayıf kişilerdir. Güçleri kendilerini kontrola yetmez, ancak sıkıştıkları zaman harekete geçerler. Gösterişli nümâyişler yaparlar. İrâdenin gündelik yaşayışa verdiği ölçülü düzeni tanımazlar. Yarı aydınlar çevresinde sık sık görülen aşırı duygulu, muvâzenesiz bir okuma ile yetişmiş, pasif, hülyalı genç tipini Sabahattin Âli, ayrı ayrı yönlerden ele alıyor. Yusuf, bunun taşralı yönü, Râif içe kapanık örneği, Ömer ise aydın-farfara yönüdür. Dikkate değer olan tarafı, Sabahattin Âli'nin bağlı bulunduğunu sandığımız edebî anlayışa sadık kalarak bu tipleri tenkitçi bir açıdan değil, aşikâr bir hayranlık açısından vermesidir. Bunun da sebepleri üzerinde yukarıda durulmuştu. Bunların yaşayışlarına özenmesinden, gündelik yaşamada bir değer bulmadığı, bu soy küçük yaşayışlarla sanatın bir ilgisi olacağını göremediğini, hem eserlerinden, hem bunlara aksetmiş düşüncelerinden anlıyoruz. Oysa ki yeni hikâyeciliğimizin gelişmelerinde «*Gündelik yaşama*» başlıca kaynak olmuştu. Ona göre «*bizim sanatkâr tarafımız, (İçimizdeki Şeytan) ın bir çocuğudur. Bizi gündelik hayatın dışına çıkaran, bize insanlığımızı, makine olmadığımızı idrâk ettiren odur.*» Romanında bir görüşte uyanan, saran, sürükliyen o eski halk kitapları geleneğine bağlı aşk anlayışını anlatışı ile onun bu romanı, günümüzün gerçekçi romanı ile 1908 sonrası edebiyatı arasında bir yerdedir. Bütün bağlantılar tesâdüfle kurulmuştur. Karşımıza çıkan, bizi idâre eden, yolumuzu engelliyen, aklımıza gelmiyen yollara sürükliyen hep tesâdüflerdir. Bu romanda da aşkın doğuşu, gelişmesi, Ömer'in hayatının akışı, her şey tesâdüflere bağlanmıştır. Bu romanın Ömer'i, tesâdüflere çarpa çarpa yürüyen, içindeki şeytanın bir kölesi, her çarptığına zarar veren hasta bir tiptir. Hem de sorumsuzluğu savunulan bir kişi. Bu kişinin içinden taşan, kendisinin ve başkalarının yaşamalarını alt üst eden davranışları çok iyi tasvir edilmiştir. Ömer'e fazla yer verildiği halde en canlı kişiler ikinci plânda kalanlardır. Derinliğine yapılan analizler, muvazenesizliklerin uzun uzadıya tasvirleri Ömer'i gittikçe belirsiz bir

hale koyarken, Nihat ve Mâcide, romanın yaşıyan iki kişisi, daha canlı çizgilerle ortaya çıkıyorlar. Bu iki sağlam kişinin de muvazeneli oluşunda müziğin rolü ile Ömer'in sapıklıklarını edebiyata ve felsefeye bağlanmasının tesirleri üzerinde daha fazla durmayışı bir aksaklık. Sabahattin Âli, Ömer'in ve arkadaşlarının şahıslarında bütün aydınları, üniversite çevresini ruhî muvazenesi ve azgın ihtirasların zebunu olarak tasvir ediyor. Bunun için özel sebepleri olsa gerektir. Zaten onun eserlerine aksetmiş bu soy değerlendirmelerin çoğunun kendi yaşayışına ait bir sebebi olduğunu biliyoruz. Bu romanda kötü sırada olan kişiler arasında en kötüleri, halktan gelen kötüleri bile geride bırakanları, okumuş olanlardır. Ona kalırsa insanların ruhunu, dolayısiyle kişiliğini selâmete götüren, bozmıyan sanattır, müziktir. Yazı, edebiyat bile onca kötülükle el ele vermiştir. Bu romanın kuruluşunda kişisel nefretlerin ve anıların da geniş bir payı olduğu belli. Ömer'i felâkete sürükliyen sebeplerin çevreden geldiği kadar kendi yaradılışının bir sonucu olduğu ortaya çıkıyor. Burada yazar, kendi niyetleri, tasarlamaları ile açık bir çelişmeye düşüyor. İnsanı bozan bir çevreyi taşlarken, o insanın bozulmasının, direnme yoksulluğunun temelini verâsetine bağlaması, esere bir kopukluk veriyor. Bütün otantik yerlerine rağmen bu eser, aslında Ömer'in hasta ruhunu çözümlemeğe çalışan bir yapıdadır. Ruhunun, gözünden uzak kalmış köşelerinde bir şeytan saklı olduğuna inanan, kendisiyle oynayan bu şeytanın karşısında eli kolu bağlı Ömer'in kılı kırk yararcasına çözümlemesini yaparken, bu kişinin yazara biraz yakınlaştığı hissediliyor. Bu üç eserin bir bütün hâlinde anlattığı üç yönlü bir insan, yaşaması da ölümü de açıklanmağa değer bir sanatçının çizgileriyle karışarak, edebiyatımızın dikkate değer psikoloji romanlarını ortaya koyuyor.

Kağnı (1936) dan:

ARAP HAYRİ

Mektep kitaplarındaki haritalarda bir insan eli kadar küçük görünen Anadolu, çeşit çeşit birbirine benzemez insanlarla doludur. Öbek öbek kasabacıklar, kendi içlerine kapanmış birer küçük dünyadır. Gerçi, bozkırları altmış kilometre ile geçen trenin arasıra durduğu tenha istasyonlardan, veya tenezzüh otomobillerinin yarım saat için mola verdiği ağaçlı hükûmet meydanlarından bu dünyayı görebilmek kolay, hattâ mümkün değildir, fakat 25 yolcu taşıyan bir Şevrole kamyonla buralara gelip üç dört gece kıraathanenin üstündeki otel kılıklı yerde, yahut avlusu çamur ve benzin kokan handa kalanlar, eğer gözleri kör değilse, hayatın akışına sessizce uyup giden başlı başına bir dünya görülür. Fakat bu da görmek değildir. Oralarda uzun zaman oturmak, akışa kapılarak yaşamak lâzımdır. Bir kaç büyük şehrimizi dolduran ve dünyayı oradan ibâret sananlar bu kasabalara geldikleri zaman, ne kadar ayrı bir âlemin insanları olduklarını anlarlar. Kendileri için ehemmiyetli olan bir takım şeylerin buralarda adı bile anılmadığını, senelerin burada ancak resmî birkaç binada ve kahvenin mermer masasının üzerinde çay lekeleriyle yatan bir iki yeni harfli gazetede yürüdüğünü, yaylı arabanın yerini tutan otomobilin, küçük bir daire üzerinde ağır ağır dönen hayatta bir değişiklik yapmadığını farkedince şaşırır ve hemen kaçmak isterler.

Bilmezler ki bu donmuş sanılan hayatın da büyük dalgaları, şehirlerdekine nazaran daha az aktörce, daha çıplak ve içten ihtirasları, daha hakikî insanları, daha sarsıcı macerâları vardır. Bu macerâlar büyük bir olaganlık içinde geçip gittiğinden roman veya piyes haline konulmazlar, pek seyrek olarak bazı gazetelerde bir taşra muhabirinin mektubu olarak çıkar ve unutulurlar.

Bizim burada anlatacağımız vaka, bu nevidendir; fakat şimdiye kadar hiç bir gazetede intişar etmemiştir.

★

Beyşehirin en mühim ve lüzumlu adamı, muahkkak ki boyacı Arap Hayri idi. Berberin kapısının kenarında küçük sandığına ayaklarını, ça-

mur sıvalı duvara sırtını dayayarak uyuklarken onun bu ehemmiyetinin farkına varılmazdı. Diz boyu toz içinde yüzen bu kasabada herkes kundura boyatmanın saçmalığını biliyor ve böyle bir lüksü bayramlara saklıyordu. Hattâ bunun için Hayri yalnız Beyşehri değil, dört beş saatlik yerlerdeki Seydişehirle Aksekiyi de idâre ediyordu. Konyadan bir kamyon gelince hemen şoförün yanına gider, onun makine yağı içindeki postalarını temizleyip boyar ve makina Seydişehire doğru kalkıp giderken kutusiyle beraber çamurluğa yapışırdı.

Hayri'nin kıymeti muayyen günlerde ve birdenbire anlaşılırdı. Valinin, kolordu kumandanının, veya bunlara yakın mertebede başka bir devletlinin otomobili, Beyşehir gölünün üst tarafından doğru, iki yanı bağlar ve ağaçlarla sarılı şoseyi toza bulayarak sökün etti mi, derhal kasabayı bir telâş kaplar, gelen ile «teşerrüf» edecek olan veya bunu ümit eden ne kadar memur ve eşraf varsa birer adam göndererek, Hayri'yi çağırtırlardı. Kendisine kimsenin muhtaç olmadığı zamanlarda bile ağır bir istiğnayı her hâliyle belli eden bu boyacı, kendisine Arap ismini verdiren ve koyu kahverengi bir köseleye benzeyen yüzünün derisini hafifçe buruşturur, koşup gelenleri gülümsemeye benzeyen bir ifâde ile karşılardı.

Hâkimin gönderdiği mübaşir, kaymakamın gönderdiği jandarma, istihkâm taburu kumandanının gönderdiği nefer ve belediye reisinin gönderdiği odacı, birbirleriyle Hayri'yi paylaşamazlar ve çekişmeğe başlarlardı. O zaman Hayri, çamur sıvalı duvara dayadığı başını ve arkaya doğru kaykılan vücudunu azıcık bile kımıldatmadan dik gözlerle, önünde bağırıp çağıranları süzer, ve nihayet sabrı tükenen kaymakamın jandarması ötekileri hızla itip:

«Kalk ülen! Basarım tokadı ha!» diye bağırınca ağır ağır sandığını yakalıyarak jandarmanın önüne düşerdi.

Bazan bu arayıcılar onu her zamanki yerinde bulamazlar, soruşturmağa başlarlardı. O zaman gölgeli dükkânında bir başçavuşun veya bir köy muallîminin bıyıklarını kırpan berber, makasını şıkırdatmakta devam ederek, başını çevirmeden bağırırdı:

«Aksekide, Aksekide, Arabı aradınızsa Aksekide!...»

Ve üç dört gün sonra Beyşehire dönerek kendi yokluğunda arandığı haberini duyan Hayri, eski yerine oturur, önünden geçen kaymakamın tozlu ve burunları yukarı kıvrık sarı iskarpinlerine gülerek bakardı.

Hayri'nin kıymeti bir de kasabaya tulûat kumpanyaları gelince anlaşılıyordu. Para vaziyetleri yüzünden beş altı kişiden fazla seyahat edemiyen bu kumpanyalar ikinci derecedeki aktörlerini indikleri yerin

garsonlarından, çıraklarından ve boşta gezenlerinden seçmek âdetinde idiler ve onların Beyşehir'deki gediklileri bu Hayri idi. Bir oyuncu kumpanyası gelir gelmez. Hayri'nin yüzü büsbütün tuhaf bir ciddilik alır, tavırları daha bir kurumlu olurdu. Sandığını kahve ocağına saklatır, heyetin âdeta vekilharçlığı, rehberliği, hattâ bir dereceye kadar direktörlüğü vazifesini üstüne alırdı... Kahvenin üstündeki otelde hepsi ancak bir tek çıplak oda tutabilen bu (Genç Türk) veya (Asrî Temsil) heyetinin gıdasını tedarik için kolunda sepetle alış verişe çıkan ihtiyar kantocu Şazimentle beraber zerzavatçı ve kasapları dolaşır, beraber pazarlık eder, paranın üstünü kendisi sayıp alır, ve elleri dolu olan kantocunun çantasını açıp bunları oraya attıktan sonra öteberinin de yarısını kendisi yüklenirdi.

Temsillerde esas vazifesi perdecilik olmakla beraber, rollere çıktığı, hattâ bazan birkaç lâf ettiği de olurdu. Onu görünce seyircilerin hepsi kahkahayı bastığı halde Hayri gülmez, hattâ kızgın ve istihfaf eden bir bakışla aşağıyı süzerdi.

Kasabaya son gelen kumpanya «Sahir Süha»nın «Sanatkâr Gençler» temsil heyeti idi. «Hanay kahve» dedikleri iki katlı gazinonun üst katında daha geldikleri akşam, elbiselerinde otomobil yolculuğundan kalma tozlarla oyun vermeğe başladılar.

Bu gelenlerin arasında, Sahir Süha'nın kansı olduğu söylenen Adalet isminde bir genç kadın vardı. İlk akşamdan itibaren derhal göze çarptı. Zayıf ve ufak tefek olduğu için güzelliğine rağmen bu gözü etde olan seyircilere hoş görünmeyebilirdi, fakat çok güzel oyunlar oynuyor, nefis halk şarkıları söylüyordu. Birçok oturak âlemi kadınlarının Meram bağlarında bir gençlik bıraktıktan sonra ancak otuz beş, kırk yaşında erişebildikleri bir ustalık ve bir hünerle kıvrılan, koşan ve dönen bu genç kadına bakarken insan, etrafı kerpiç duvarlı bir bağda, kötü fener ışıkları arasında, uçar gibi rakseden ve hareketlerinin görülmemiş güzelliği ve ahengi arasında yüzlerinin buruşukları ve boyaları silinen o oyuncu kadınlardan birini gördüğünü sanıyordu. Bu aktris Adalet ayaklarının ve ellerinin hareketine köy oyunlarının güzelliğini ve sadeliğini, oturak oyunlarının sarhoş edici kıvrıntılarını koymasını bilmişti. Onun için köylü, efendi, esnaf, bütün seyirciler hep birden kendisine tutuldular. Onun küçük avuçlarının arasında tahta kaşıklar kırıldıkça, oturanların göğsünden iniltiler fırlıyordu. Sesi insanın gözlerini yaşartacak kadar yanıktı ve söylediği şarkıları o kadar benimseyerek söylüyordu ki,

Uzun uzun kavaklar,
Dökülüyor yapraklar;
Ben yarime doymadım,
Doysun kara topraklar...

derken gözlerin önünde sarı yapraklarını hafif bir rüzgâra kaptıran ince uzun kavaklar ve bunların dibinde küçük bir tümsek belirir gibi oluyordu. Perde açıldığı zaman gazino tekmeler ve alkışlardan yıkılacak gibi sarsılıyor ve herkes kendine göre tutkunluğunu gösteriyordu. Sarhoş bir saraç çırağı ağlıyor; bir nüfuzlu zat otelci ile hususî konuşmalara girişiyor; istihkâm taburunda ihtiyat zabitliği yapan bir edebiyat muallimi gözlüğü buğulanarak başka dünyaları dolaşıyor ve kulağından kafasına bir şurup gibi akan bu halk şarkılarına kalbinin avuçlarını uzatıyordu. Fakat sahnede, perdelerin büzülüp toplandığı sağ köşenin arkasında oturan ve elinde perde iplerini tutarak gözlerini oyuncu kadına diken Hayri bu tutkunların en sahicisi idi. Çok kere kadının oyunu bittiği halde o dalgın dalgın bakmakta devam eder, seyircilerin gürültüleri ve alaycı kahkahaları başlayınca kendine gelerek silkinir ve iplere asılırdı.

Öteki kadınların oyununu bulunduğu yerde, arkalıksız bir iskemleye oturarak seyrederdi, ve galiba müşterilerden ayrı olmamak için, iskemlesini biraz sahneye sürerek başını perdenin kenarından çıkarır, herkesin baktığı taraftan sahneye bakmak isterdi.

Fakat Adalet ortaya gelince derhâl iskemlesini içeri çeker, seyrederken kimse tarafından görülmek istemezdi.

Ve ancak genç kadın kendisini adamakıllı oyunun humması içine atınca Hayri de yavaş yavaş kendini unutur gibi olur, adım adım ilerler ve kenara toplanan perdenin arkasından evvelâ öne doğru uzanmış başı, sonra eski elbiselerinin içinde titriyormuş gibi görünen gövdesi meydana çıkardı.

Oyundan başka zamanlarda da Adalet'in yanından ayrılmıyor ve göl kıyısına gezmeğe giderlerken olsun, kahvede oturup hesaplaşırlarken olsun, hep hazır bulunuyor ve emir bekliyordu. Sahir Süha böyle bir adamları olduğu için âdeta iftihar duymakta idi ve aklına bir şey gelmesine de imkân yoktu. Nitekim bütün kasabada da hiç kimsenin aklına ciddî olarak Hayri'nin Adalet'e tutulacağı gelmezdi. Yalnız Adalet bunun farkına varmış görünüyordu. Bu çok pişmiş ve ruhu muhakkik ki çok kazınmış kadında zavallı Hayri'ye karşı âdeta acımağa ben-

zer hisler belirmişti. Ona bir şey sipariş ederken sesine okşamak isteyen tonlar karışıyordu. Hayri'nin gözleri kadının yüzüne, binlerce defa onun uğruna ölebilecek bir bağlılıkla dikilirken, Adalet tatlı bir gülümseme ile çocuğa istiyebileceği şeylerin hepsini birden vermiş oluyordu.

★

Kumpanyanın gideceği günün gecesi kasabanın ileri gelen memurlarından birkaçı istihkâm taburunun göldeki tombazlarıyla bir göl ve ay ışığı safası tertip ettiler. Dört tombaz yanyana getirildi ve üzerine kalaslar kondu, masalar yerleştirildi, rakılar ve yemekler kenarlara dizildi, ve aktris Adalet ile kocası denilen Sahir Süha da bu eğlentiyi şereflendirdiler. Arap Hayri ve birkaç neferle bir iki odacı sofralara hizmet ediyorlardı. Hayri pek sessiz ve durgundu. Hizmet ettikleri masalardan kendisine rakı uzatıyorlardı; o bunları alıp bir nefeste dikiyor fakat hiç değişmeden işine bakıyordu. Gitgide herkes cıvıttı. Adalet fitil gibi oldu ve Sahir Süha bir kenarda sızdı. Göğsü bağrı çıplak genç kadın birkaç ayık hovardanın kucağında dolaşıyordu. İki neferden başka ayakta hiç kimse yoktu. Arap Hayri diz çökmüş, yaşlıca bir adamın kucağında yatan ve gözleri kendisine rast gelince yüzünü «anlarsın ya!» demek istiyen bir sarhoş gülüşü kaplayan Adalet'e bakıyordu. Sal gölün orta yerlerinde hafif hafif sallanıyor ve demir teknelere çarpan mini mini dalgalar cıvıldar gibi sesler çıkarıyordu. Aşağıların rüzgârsızlığına karşı gökteki küçük bulutlar o kadar çabuk koşuyorlardı ki, ay, bunların birinden çıkıp ötekine girerken, kalasların üzerine serilen bu sarhoş yığınının üstünde bin bir türlü gölge oyunları yaratıyordu.

Hayri, koyu meşin yüzü ay ışığından ve gözleri kendinden parlayarak, hep diz üstü çökmüş ve elleri dizlerinin üzerinde, Adalet'e bakıyordu. Hem yaşlı adam, hem de kadın uyumuşlardı. Adalet'in gerdanı açıktı. Ve ay onun yükselip alçalan beyaz göğsüne yeşilimtrak bir ışık gönderiyordu.

Sal yavaş yavaş sallanmağa başlamıştı, neferler ön tarafta sahile doğru kürek çekiyorlardı. Yüz metre kadar ötede, gölün kıyısında siyah ve bodur söğütler görünüyordu. Hayri hafifçe eğildi, yaşlı memurun uzun ve pis tırnaklı ellerini genç kadının göğsünden çözdü ve onun zaten küçücük olan vücudünü kucaklıyarak tombazın kıyısına sürükledi; orada, ayın birdenbire bulutlardan kurtularak dökmeğe başladığı serin ışık altında, kadının yüzüne uzun uzun baktı. İnce ve rengi kaçmış dudaklar hafif hafif kıpırdıyor ve dağınık siyah kaşların altındaki göz kapakları bir nabız gibi atıyordu.

Hayri uyuyan kadını kalasların üzerine yatıdıktan sonra kendisi ke-

nara tutunarak yavaşça aşağıya, göle doğru süzüldü, ve ayışığı altında göğsü kabarıp inen kadını gürültüsüzce kendine doğru çekti; bir eliyle kenarı tutuyor, öteki ile onu kucaklıyordu. Hayri'nin kucağından aşağı doğru uzanan ayakları suya dokununca kadın gözlerini açar gibi oldu; fakat bu sırada çocuk salın kenarını bıraktığı için birdenbire ve gürültü çıkarmadan ikisi de suya gömüldüler.

Ay, sarhoşların yağlı ve şiş yüzlerine vurarak parlıyordu. Neferler hiç bir şeyin farkında olmadan, gözleri kıyıdaki karanlık söğütlerde, suları şıpırdatarak kürek çekiyorlardı. Tombazların demir gövdelerine vuran sular kuş cıvıldamalarına benzeyen sesler çıkarıyordu.

(Varlık. Sayı 44. 1 mayıs 1935)

YENİ DÜNYA

Bu civarda kendilerine «Aptal» denilen Türkmenlerden iki davulcu, bembeyaz ve uzun şalvarlarını uçurup davullarını havada savurarak, toprak damlardan birinin üzerinde oynuyorlardı. Biri yaşlı, biri gençti. Baba oğul oldukları ilk bakışta anlaşılacak kadar birbirlerine benziyorlardı. Yaşlısı, esmer yüzlü, kırçıl sakallı, orta boylu bir adamdı. Hâlinden umulmadık bir çeviklikle sıçrıyor, dönüyor, davulunu fırlatıp yeniden tutuyor, tokmağını havada çeviriyor, bu sırada hiç aralık vermeden boyuna çalıyordu. Genci biraz daha uzun boylu, zayıf ve adamakıllı güzeldi. Babasına göre daha ağır davranıyor, arada sırada dönüp hoplasa bile, daha çok olduğu yerde davuluyla beraber eğilip doğrularak ve başını ikide birde geriye fırlatıp, kasketinin altından yüzüne dökülen simsiyah saçlarını yana atarak, babasını aşka getirmek ister gibi, bütün kuvvetiyle çalıyordu. Köy bir sırtın üzerine set set sıralanmış evlerden ibaretti ve alt taraftaki evin damı üst taraftakinin önünden geçen sokaktı. Bütün bu damların üstü genç, ihtiyar kadınlarla dolmuştu. Bir kısmı öbek öbek olmuş konuşuyor, bir kısmı kucağındaki yahut yanındaki bebeklerle uğraşıyor, onları emziriyor, bir kısmı da, aşağıda davulcuların etrafında itişip kakışan biraz daha büyükçe çocuklara bağırıyordu.

Erkekler düğün evindeki bir odaya tıkılmışlardı. Kapıdan başka hiç bir yerden ışık almıyan, toprak tabanlı odanın bir kenarında, alçak bir sekinin üstünde şehirden getirdiği iki misafiriyle hancı Yakup Ağa oturmuştu. Düğün sahibi — güveyinin büyük kardeşi — dört yana koşup ortalığı idare, misafirlere ikram ediyor, kapıya yakın bir yerde pinekleyip duran ihtiyar bir âşığa: «Ne duruyorsun çalsana!» diye sesleniyordu. Yirmi beş otuz kişi kadar insan küçük odanın kenarlarına sıkışıp oturmuşlar ve ortada ancak bir buçuk adım eninde ve boyunda bir yeri açık bırakmışlardı. Âşık sazını eline alıp gayet tatsız ve bozuk düzen bir hava çalmıya başlayınca, köşelerden birinde yarı karanlığa gömülmüş duran bir kadın ortaya çıktı, kaşıklarını avucuna yerleştirerek daracık yerde dönüp oynamıya kalktı. Fakat odadakilerin hiçbiri ne

kadına, ne saza kulak asmıyorlar, önlerine bakmakta, yahut birbirleriyle fısıldaşmakta devam ediyorlardu. Yalnız şehirden gelen misafirler mühim bir şey görüyorlarmış gibi boyunlarını uzatıyorlar, birbirlerine ve hancı Yakup ağaya mânalı gözlerle bakıp gülümsüyorlardı. Saz, cılız bir sesle, oyun havasına benzer bir şey çalıyor, ortadaki kadın ise, etrafındakilere küfretmiye hazırlanır gibi suratını buruşturup kaşlarını çatarak, iki yanına döner gibi yapıyor, bir sağ ayağım, bir sol ayağını yerden kesiyor, arada sırada da, kendisinden beklenen küfrü söyler gibi hırçın bir tavırla kaşıkları şıkırdatıyordu.

Bu sırada, genç efendilerin oturduğu sekinin karanlık bir köşesinden kalın ve hâkim bir ses:

«Hüseyin!» diye bağırdı.

Saz ve oyun durdu. Düğün sahibi sesin geldiği yere seğirtti.

«Buyur ağam!»

«Ülen, bu kötü avratı nereden buldunuz? Düğününüze yakıştıramadım...»

Hancı Yakup Ağa, kocaman eliyle ortada oynıyan karıyı gösteriyor ve dik sesiyle söyleniyordu. Kadın oyunu bırakıp bu tarafa kulak vermiye başlamıştı. Etrafta oturanlar da Yakup Ağanın fikrine katılıyorlar, düğünde oynatmak için getirilen kadının sıskalığını, suratsızlığını ileri sürüyorlar, elleriyle göstererek:

«Baksana ülen Hüseyin, marazın biri...» diyorlardı. Kadın onların bu sözünü tasdik eder gibi kesik kesik öksürerek:

«Neyim varmış ki?... Oyna dersiniz oynarım... daha ne istersiniz ki?.. Bana buralarda ünlü Yeni Dünya derler.» diye söze karıştı. Fakat onu dinliyen yoktu.

Güveyinin kardeşi Hüseyin, Yakup Ağanın yanına sokularak kulağına eğilmiş, özür diliyen bir sesle mırıldanıyordu:

«Kusura kalma ağam, şehre ben gidemedim... Düğün telâşesi işte... Bizim oğlanlar da bunu bulup gelmişler, başka yokmuş hani de...»

Yakup ağa: «İş size kalırsa tabiî böyle olur!» diyen bir edâ ile başını salladı, sonra kalın sesiyle: «Birini bizim hana yollayın, kâtibe söylesin, Deli Emineyi çağırsın!» dedi.

Hüseyin derhal dışarı fırlayıp iki saat uzaktaki şehre birini yolladı. Yakup Ağanın itibârı köyde çok büyüktü. Şehre inen herkes onun hanında kalır, ekinini, yününü satmakta onun aracılığından faydalanır, sıkışınca ondan para alır, hükûmette işi olsa, yahut bir vukuat yapıp mahkemeye düşse ondan medet umardı. Bir kötü avrat için hatırını kır-

mak doğru olmıyacaktı. Zaten Yeni Dünya dedikleri bu karının da yüzüne bakılır hâli kalmamıştı. Üç beş sene evvel ortaya çıkıp gençliği sayesinde biraz nam kazanmış, fakat çabuk kötülemişti.

Hüseyin tekrar içeri girdiği zaman kadını, bir kenara oturmuş, etrafındakilerle münakaşa eder buldu:

«Deli Emine gelip de ne olacak? Bir düğüne bir avrat yetmez mi?»

Yanındakilerden biri:

«Sen de kendini avrat mı sayıyon?.»

«Böyle düğüne çok bile...»

Sekide oturan ve ilk defa bir köye gelmişe benziyen şehirli efendiler pek eğlenceli buldukları bu konuşmaya fıkır fıkır gülüyorlardı. Kadın boyalı ve dağınık saçlarını sinirli sinirli toplamıya çalışıyor ve sapsarı dişlerini göstererek, her ağzını açana lâf yetiştiriyordu. Yüzü, yanaklarındaki şekilsiz ve morumsu allıkları görünmez edecek kadar kızarmıştı. Gözlerinin altındaki buruşuk deri ikide birde ürperiyor, sıska çehresinde ifâdesiz birer nokta gibi duran siyah ve biraz kanlı gözleri zaman zaman parlayıveriyordu. Öksürüğü de artmış gibiydi ve her öksürüşünde yanakları daha çok kızarıyordu. Nihayet etrafına lâf yetiştirmekten yorulmuş gibi başını duvara dayadı, altı yamalı ipek çoraplarını ortaya uzatarak gözlerini kapadı.

Odada bulunanlar teker teker dışarı çıkıp, davul çalan Aptalları seyre gittiler. Yakup Ağa da şehirden gelenleri aldı, köyü gezdirmiye götürdü.

Sokaklarda bir sürü çocuk vardı. Ya birbirlerini, yahut tavukları kovalıyorlar, yahut da, evlerde aptesane olmadığı için, bir duvar kenarına çömelip aptes ediyorlardı. On iki yaşlarında kadar görünen sarsak bir oğlan bir kapının eşiğine oturmuş, ağzından salyalar akarak, geçenlere sırıtıyordu. Köye gelirken uzun bir seyahate çıkıyormuş gibi ayaklarına çizme, başlarına spor kasket ve gözlerine siyah gözlük geçiren efendiler, yanlarında yerli bir hükümdar azametiyle yürüyen Yakup Ağaya, ecnebi seyyahlar gibi ardı ardına sualler soruyorlar, bazan da birbirlerine yabancı bir dilde bir şeyler söylüyorlardı. Köye dair her öğrendikleri şeyden sonra yüzleri, bunu eskiden biliyorlarmış da yalnız bir kere daha duymak istemişler gibi, bilgiç bir ifâde almıya çalışıyor, kaşları düşünceli bir kıvrıntı ile geriliyor ve başları: «tabiî, tabiî, malûm» der gibi sallanıyordu.

Mevsim mart başlarıydı. Karlar erimiş, köyün yolları, bazı çukur ve gün görmez yerlerde, pis kokulu bir çamur yığını hâline gelmişti. Dört yana koşuşan tavuklarla çocukların saçtığı çamur, efendilerin ütülü külotlarına sıçramış ve yüzlerini buruşturmuştu. Tekrar düğün evine

döndüler, şimdi boşalmış olan yarı karanlık odada oturup köylerimizin medenileşmesi çârelerini bulmıya başladılar. Fakat on dakikadan fazla bu mevzuda duramadılar, şehir dedikodularına, maaş, ücret, barem meselelerine geçtiler ve biraz sonra da uyuyuverdiler.

Deli Emine akşama doğru, yüzü keyifli bir gülüşle parlıyarak köye geldi. İşte onun kıymeti böyle eninde sonunda anlaşılır ve şöhretine kapılıp «Yeni Dünya»yı çağıranlar, nihayet ona muhtaç olurlardı. Arkasında bir sürü meraklı ile beraber odaya girince, evvelâ oturanların kibar kibar ellerini sıktı, bir köşede kendisine hiç saklamadan düşmanca bakan «Yeni Dünya»ya tepeden bir «boncur» fırlattı, sonra bir kenara oturarak acele hareketlerle oyuna hazırlanmıya başladı. Tombul vücuduna ve kırka yaklaştığı açıkça görülen yaşına rağmen pek hareketli, pek çevik, âdeta sabırsız bir hali vardı. Ayağından mestlerini, kalın bir yün çorabı, bunun altından da kısa bir erkek çorabını çıkardı. En altta meydana çıkan müslin çoraplı ayağına, yanına açtığı bohçadan aldığı, arkası kırmızı meşin, burun tarafı rugandan, yüksek ökçeli iskarpinlerini geçirdi. Sırtından mantosunu, hırkasını ve pazen entarisini sıyırdı; b sırada, alttaki pembe ipek entarinin, biraz yukarı kalkarak etli ve esmer butlarından dört beş parmak boyunda bir kısmı meydanda bırakmasını temin etti. Başından örtüsünü attı ve ince belik saçlarını arkasına döktü, kaşıkları eline aldığı gibi ortaya fırlıyarak saza işaret etti.

Odanın toprak tabanına serilen kilimlerden bulut bulut tozlar kaldırarak oynuyordu. Yorulmak bilmez bir hali vardı. Kınalı ellerindeki kaşıkları kıyasıya çarpıyor, göbek atarken arkaya yatıp başını kenardakilerden birinin kucağına uzatıyor, iri dişlerini gösterip sürmeli gözlerini süzerek baygın baygın gülüyordu. Nihayet orada bulunanları kâfi derecede füsununa bağladığına kanaat getirince, her imtihana hazır bir güvenişle, Yeni Dünyaya döndü:

«Ne oturup duruyorsun? Kalksana, beraber oynıyalım!» dedi.

Sıska kadın bir an tereddüt etti. Karşısındakini, etraftaki seyircileri kin dolu fakat halsiz bakışlarla süzdü, sonra yavaşça doğrularak ortaya çıktı ve oyuna katıldı. Evvelâ vücudu hiç hareket etmiyor gibiydi; göğsünün hizasına kadar kalkan kolları kasılmış gibi dik duruyordu. Yüzünde usanmış bir ifâde vardı. Etrafında top gibi sıçrıyan Deli Emine'ye şaşkın şaşkın bakıyor, ve o ikide birde kendisine çarptıkça düşecek gibi sallanıyor, etraftakileri güldürüyordu.

Deli Emine'nin oyununu daha serbest seyretmek istiyen, Yeni Dünyanınsa ortada sadece kalabalık ettiğini gören birkaç kişi:

«Otursun şu karı yerine canım!» diye homurdanmıya başladılar; biraz sonra seslerini daha yükselterek:

«Ne dinelip duruyon orda? Oynıyacaksan oyna, yoksa çekil-otur!» diye bağırdılar.

Yeni Dünya, önce ne söylendiğini anlamamış gibi yüzünü buruşturup sesin geldiği tarafa döndü, kırmızı gözlerini büzerek karanlığa bir müddet baktı. Sonra, sahiden yerine oturmak ister gibi ellerini yanlarına salıverdi. Fakat bir an tereddüt ettiği görüldü. Bu anda kafasından neler geçtiği, içinde nelerin olup bittiği bilinemezdi; ama, senelerdenberi savaştığı meydanı bu kadar kolay bırakıp çekilmek istemediği belli idi. Yüzünü, yeniden bir allık kapladı. Yanakları birkaç kere ürperdi. Birinin üstüne atılmak istiyormuş gibi gözlerini orada bulunanlarda hırsla dolaştırdı ve kapının yanında oturan ihtiyar âşığı görünce haykırdı:

«Doğru dürüst çalsana be! Nerden bulmuşlar senin gibi sersemi? Ninni mi çalıyorsun?»

İhtiyar birdenbire durakladı; fakat bu hücumu pek de yersiz bulmamış olacak ki, cevap vermeden ve etrafına bakmadan çabucak sazını kucağına iyice yerleştirdi, tezenesinin parmakları arasında çevirdi, var kuvvetiyle saza vurarak oynak bir havayı, bozuk düzen, fakat mümkün olduğu kadar çok gürültüyle çalmıya başladı.

Bu sırada Yeni Dünyanın incecik vücudü ortada, gerilmiş bir yay gibi hareketsiz duruyor ve bekliyordu. Sazın ilk vuruşlariyle birlikte bu vücut, kendisinden beklenmiyen bir çeviklikle harekete geçti. Boyalı saçlarını savurup yüzüne dökerek ve başını bir göğsüne, bir arkaya atarak, ortada fırıl fırıl dönmiye başladı. Şimdi Deli Emine ona yetişemiyordu. Ellerini başının üstünde birleştirip kaşıkları, dışarıda kalan sapları görünmiyecek kadar hızla birbirine vuran, kısa fakat yine görünmiyecek kadar hızlı adımlar atan Yeni Dünyaya çarptıkça bu sefer o sendeliyordu.

Kenarda oturan ve dünyanın hiç bir hâdisesiyle ilgilenmelerine imkân olmadığını sandıracak kadar ruhları kütleşmiş görünen köylülerin bile yüzünü memnun bir gülümseme kaplamıştı. «Avratlar kızıştı ha!» diye birbirlerini dürtüyorlar ve daha rahat oturmak için yanlarındakileri iteliyorlardı.

Kadınlar yorulmak bilmiyorlardı. İhtiyar âşık arasıra durup parmaklarını, uyuşmuş gibi, havada gerdikçe onlar sabırsız adımlarla geziniyorlar ve zavallı adamın dinlenmesine meydan vermeden hemen başka bir hava çaldırmaya başlıyorlardı. Yeni Dünya her an yeni bir maharetini ortaya döküyordu. Kâh bacaklarının arasında, kâh ensesinde kaşık çalıyor, belini arkaya büke büke başını topuklarına değdirecek gibi oluyor, bu vaziyette kollarını havada yılan gibi kıvırarak, kaşıklar-

dan bazan baygın, bazan kesik, bazan da birdenbire hızlanıveren sesler çıkarıyordu. Kendisini seyredenleri unutmuş gibiydi. Hiç kimseyi görmeden sadece oynuyor, oynuyordu. Şakaklarından oluk gibi terler süzülüyor, gözleri kor gibi yanıyor, saçları savruluyor, ve durmadan oynuyordu.

Deli Emine, bu sıska karıdan geri kalmamak için bütün gayretini harcıyor, ayni hünerleri göstermese bile, kendine mahsus bir takım inceliklerle etraftakilerin, bilhassa sekide oturanların kalbini avlamıya çalışıyordu. Göbek atarken, önünde oynadığı adamın kucağına yaslanır gibi oluyor, saçlarını onun yüzüne savuruyor, pembe ipekli entarisini daha sık yukarı kaldırıp butlarını gösteriyordu. Oda adamakıllı kararmıştı. Kapının kenarında oturan âşığın bile yüzü belli olmuyordu. Nihayet ihtiyar adam birdenbire çalmayı kesip sazı yanına bıraktı:

«Bittim gayri, bende hal kalmadı» diye homurdandı.

Kapının yanında ayakta duran düğün sahibi, misafirleri ve odada bulunanları yemeğe çağırdı. Kadınları alıp götürdü. Dışarı çıkarken Yeni Dünyanın da, Deli Eminenin de bacaklar, hattâ bütün vücutları titriyor gibiydi.

Gece, yemekten sonra, bir kısım delikanlılar, davulcularla birlikte köyün kıyısında Sinsin oynarlarken, asıl hovardalar, daha genişçe olan köy odasında toplanıp orada âlem yapmıya başladılar. İhtiyar âşığın yanına bu sefer komşu köyden gelen genç bir oğlan da katılmıştı. Küçücük curasını göğsüne dayayıp ince sesiyle türkü söyliyerek çalıyordu. Kadınlar ortada dolaşıp etrafa rakı ve büyük bir bakır sahanda salata veriyorlardı. Arasıra oynasalar bile, birinin kadehinin boşaldığını görünce hemen oyunu bırakıp o tarafa koşuyorlar, gözlerini süzüp rakıyı dolduruyorlar, sonra bir kadeh de kendi ağızlarına atıyorlardı. Gece ilerleyip hava serinledikçe Sinsin oynıyanlar da birer birer gelmiye başladılar. Karşılıklı iki duvara asılan gaz lâmbalarının sarı ışığı altında birer kenara çöktüler. Kendilerine verilen rakıyı yüzlerini buruşturmadan bir nefeste içip yeniden dolan kadehi karşılarındaki kadına uzattılar. İki kadında da yorgunluk aâlmeti yoktu. Hele Yeni Dünya büsbütün canlanmış, tazeleşmiş görünüyordu. Yüzünü yeniden boyamış, gözlerine kıyasıya sürme çekmişti. Hâlinde de eski terslik kalmamıştı. Kendisine her lâf atana gülerek cevap veriyor, hiç bir dokunaklı sözün altında kalmıyor, hattâ önlerine bakıp mahcup mahcup oturan bazı toy delikanlılara kendisi musallât olup takılıyordu. Hakkındaki kanaati değiştirmiş gibiydi. Kadehleri birbiri arkasına, gözünü bile kırpmadan diktiğini görenler:

«Yaman karıymış be! Dehşetmiş!» diyorlar, boyuna rakı uzatıyor-

lardı. Hancı Yakup Ağayla beraber itibârlı bir köşeye kurulan efendiler de rakı içmekte başkalarından geri kalmamıya gayret ediyorlardı. Onlar da, âdet böyleymiş diyerek kadehleri bir defada deviriyorlar ve her defasında kadehlerini, yanlarına oturup düğüne şeref veren karakol komutaniyle tokuşturuyorlardı. Yeni Dünya daha çok bu tarafa itibâr ediyor, gündüzün olup bitenleri unutarak Yakup Ağayla şakalaşıyor, rakının yarısını onun iri göbeğine dökerek:

«Fıkaranın hakkı kalmasın!» diye nükte yapıyordu.

Gündüzki oyun müsabakası bu gece bir rakı içme müsabakası hâline gelmişti. Koca şişeler boşalınca düğün sahibi Hüseyin, etrafında dolaşan akrabasından bir çocuğu çağırıp kulağına bir şeyler söylüyor, birkaç dakika sonra yeni şişeler gelip açılıyordu. Hüseyin'in hâli yorgun ve benzi sarıydı. Fakat sırıtmıya çalışıyor ve misafirlere karşı bir kusur işlemekten korkan gözleri sanki herkesten bir işâret, bir emir bekliyordu.

Köy odasındaki toplantı gece yarılarına kadar sürdü. Kadınlar ortalığı birbirine katarak oynadılar, göğüslerini bağırlarını açtılar. Avazları çıktığı kadar kahkahalar atarak rakı dağıttılar. Yakup Ağa dayandığı yerde horul horul uyumıya başladı. Şehirli efendiler sarhoş olup kustular, sonra Hüseyin'le akrabası olan çocuğun kollarına asılıp sallana sallana ve geğire geğire misafir edildikleri eve gittiler. Karakol komutanı birkaç köylüyü lâf olsun diye payladı ve kime olduğu pek anlaşılmıyan küfürler savurdu. Delikanlıların bir kısmı olduğu yere yuvarlanıp sızmış, bir kısmı dağılmıştı. Fakat hâlâ dimdik duranlar ve içenler vardı.

Bir aralık duvarlarda karşılıklı yanan lâmbaların karardığı görüldü. Hüseyin bu sefer de gaza adam saldı, fakat giden eli boş geldi. Bütün köyü altüst etmiş, gaz bulamamıştı.

Yavaş yavaş dağıldılar. Hüseyin, ayakta duramıyacak kadar sarhoş olan kanları eliyle götürüp emniyetli bir yere yatırdı.

Ertesi gün erkenden arabalar koşuldu, birkaç delikanlı atlarını eğerleyip köyün sokaklarında koşturdu ve etrafa çamur saçtı. Bu mevsimde tarla işi olmadığı için, gelin getirmiye gidenler epey kalabalıktı. Tek ve çift atlı on beş kadar arabayla on, on iki atlı, köyün alt başındaki çeşmenin yanında toplandılar. Kadınlar evvelâ çocuklarını, sonra kendilerini yerleştirmiye uğraşıyorlar, bir türlü de yerleşemiyorlardı. Şehirli efendiler ise bindikleri arabaya çizmeleriyle bağdaş kurmıya çalışıp duruyorlardı.

Genç davulcu eğersiz bir doru ata, babası da kara bir eşeğe binmişti. Halkı çabuk harekete getirmek ister gibi boyuna çalıyorlardı. Kö-

yün bütün çocukları arabaların toplandığı yere birikmişti. Bir kısmı beraber gidemediği için ağlıyor, bir kısmı çeşmenin ayağından meydana gelen geniş çamur deryasında şu yana bu yana koşuyor, köyün bütün ormanını teşkil eden oradaki üç dört yapraksız söğütten atlılara değnek koparıyordu. Gelini bindirmek için şehirden bir fayton getirmişlerdi; buna, güveyinin ablası iki çocuğiyle binmiş, hancı Yakup Ağanın karısını da yanına almıştı. Nihayet Yeni Dünya ile Deli Emine de göründü. Hüseyin onları, daha sabahtan kafayı çekmiye başlıyan delikanlıların bulunduğu bir arabaya yerleştirdi. Emine tekrar seyahat kıyafetine girmiş, ayağına yün çoraplarla mest lâstikleri, sırtına pazen entarisi ile hırkasını ve mantosunu giymişti. Yeni Dünya ise incecik entarisinin üstüne geçirdiği hazır yün hırkanın içinde titrer gibiydi. İkisinin de yüzlerini yıkamadan geldikleri, birbirine karışmış boyalarından anlaşılıyordu. Yeni Dünyanın dünkü canlılığından eser kalmamışa benziyordu, çabuk nefes alıyor, eliyle ağzını kapatarak sık sık öksürüyordu. Gelinin köyüne kaç saatte gidileceğini sordu, «dokuz saatte» cevabını alınca:

«Amanın, ben o kadar yola dayanamam ki!» diye söylenecek oldu, fakat bu itirazı duyan yahut aldırış eden bulunmadı.

Hava kapalı ve serindi. Kafile nihayet yola düzülünce hafiften bir yağmur da başladı. Bazı yerlerde sadece bir araba izinden ibaret olan yollar bozuk, taşlık ve yer yer çamurlu idi. Arasıra arabanın biri çamura saplanınca ötekiler de durup elbirliğiyle kurtarıyorlar, fakat biraz sonra koşum kayışı kopan yahut atları huysuzluk eden bir araba yüzünden tekrar bir müddet beklemiye mecbur oluyorlardı. Delikanlıların bindiği küçücük sıska atlar da, köyde birkaç adım koştuktan sonra bütün cevherlerini tüketmişe benziyorlar ve mazlum eşekler gibi başlarını önlerine sarkıtıp ağır ağır yol alıyorlardı. Arabaları idâre edenler her ârızada sunturlu küfürler savuruyorlar, atları kamçılayıp büsbütün huysuzlaştırıyorlar, karılarını ve çocuklarını tersiliyorlardı. Yalnız erkeklerin bindiği birkaç arabada rakı şişeleri açılmıştı. Deli Emine elindeki yarım kiloluk bir şişeyi bir sağına, bir soluna, bir karşısına uzatıyor, sonra da kendi dikiyordu. Yeni Dünya, birkaç saat yolculuktan sonra fenalaştığını söyledi, arabanın kenarından eğilerek kustu, bir köşeye sıkışıp yattı. Fakat boyuna vızıldanıyor ve dünkü mağlûbiyetin acısını iğneli sözlerle çıkarmak istiyen Deli Emine'ye fırsat veriyordu. Emine:

«Madem yapamıyacaktın, bu zanaata girmeseydin!»

Yahut:

«Bizim zanaata giren insan iki kadeh rakı içip iki oynayıverince böyle yıkılmaz!» diye ona merhametle bakıyor, sonra bir kolunu yanın-

daki on beş, on altı yaşlarındaki delikanlının boynuna dolayıp, öteki eliyle şişeyi çocuğun ağzına dayıyordu.

Bütün bu gürültü patırtı ile hiç bir alâkaları yokmuş gibi yüzlerinde sarsılmaz bir sükûn ile yollarına giden iki kişi, baba ile oğul davulcu idi. Arabalardan kendilerine uzatılan şişeleri alıp birer yudum içiyorlar, arasıra bir köye yaklaşınca davulları çalmıya başlıyorlardı. Genci çıplak atının üstünde davulu havaya fırlatıp çalarak türlü hünerler yapıyor, fakat ne o, ne babası, bir an bile yüzünün sükûn dolu ifâdesini değiştirmiyordu.

İki üç saatte bir azıcık mola veren arabalar, sabahtanberi, çıplak ve çakıllı bir sırttan inip çıplak ve çakıllı bir sırta tırmanıyorlarlar, bomboş, bir tek ağaçsız, kirli ve soğuk tabiatın ortasında, arkalarında çamura çizilmiş bir sürü araba izi ve yer yer hayvan pisliği bırakarak, ilerliyorlardı. Arasıra bir araba duruyor, içinden bir çocuk yahut bir kadın inerek bir taşın arkasında kayboluyor, sonra atlar kafileye yetişmek için bir müddet dörtnala kalkıyor, araba iri taşlara çarparak sağa sola savruluyor, içindekiler bağrışıyordu. Arabacıları da sarhoş olan bazı arabalar birden hızlanıp devrilecek gibi yana yatıyor, öteki arabacılar, kendi hayvanları da ürkecek diye kızıp küfür savuruyor, Yeni Dünya, benzi ölü gibi sararmış, bütün vücudü titriyerek belki dördüncü defa kusuyor, Deli Emine, hâlâ yanındaki oğlanın boynuna sarılıyor, şehirli efendilerin ikisi de, arabada boylu boyuna uzanmış uyuyordu.

Ancak akşam karanlığı çökmiye başladığı sırada gelinin köyüne yaklaştılar. Arabalar durdu, herkes inip üstünü başını düzeltti. Atlılar bir araya toplandı. Davulcular alabildiğine çalmıya başladılar. İleride, köyün kenarında, «hak almağa» gelen erkek tarafını karşılamak için kız köyünün delikanlıları toplanmıştı. Onların arasında da atlılar vardı. Bunlar, gelenleri geri çevirmek ister gibi bağrışarak bu yana at sürdüler, iki taraf karşılaştı. Sonra erkek tarafının delikanlıları Seymen düzdüler. Gelinin köyüne oynıya oynıya girmek lâzımdı. Deli Emine tekrar soyunmuş, yüksek ökçeli iskarpinleri giymiş, yere atlamıştı. Hâlâ arabada bitkin bir hâlde yatan Yeni Dünyaya:

«Kalksana kız! Madem bu zanaata girdin, oynıyacaksın!» deyip duruyordu. Yeni Dünya büyük bir gayret sarfederek kendini toplamıya çalıştı. Ayakta durmakta zorluk çektiği görülüyordu. Kısa, yeşil ve incecik yün hırkası, gitgide artan yağmurda ıslanmış, sahibine sıska bir kedi hâli vermişti. Eliyle ağzını kapayıp: «öhhü, öhhü» diyerek Seymenlerin önüne geçti, katar ağır ağır ilerlemiye başladı. Davullar alabildiğine çalıyor, Deli Emine, naralar atıp yıkılarak oynıyan seymenlerin önünde sıçrıyor, halkalar çiziyor ve ellerini güç hâl ile kaldırıp kaşık-

ları çalmıya çalışan, iki adımda bir boğulacak gibi öksüren Yeni Dünyaya:

«Hadisene... Bu hâlin vardı da ne girdin bu zanaata!»

Diye lâf yetiştirmekten geri kalmıyordu.

Yeni Dünya, köyün kenarına kadar olan birkaç yüz adımlık yeri, yuvarlanmadan sonuna vardırabilmek için bütün gayretini sarfediyordu. İçinde hayat namına ne kalmışsa hepsini kamçılayıp mesleğinin haysiyetini kurtarmak, gelinin köyüne:

«Oğlan tarafı da amma karı bulmuş ha!» dedirmemek lâzımdı. Bu «zanaata» girmiş birisi için bundan daha büyük ayıp olamazdı.

Fakat öksürükler bırakmıyordu. Tam kendini davula uydurup döneceği yahut kaşıkları hünerle şıkırdatacağı sırada boğazına bir gıcık gelip dayanıyor, onu boğacak gibi oluyordu.

Buna rağmen, kız tarafının pek gözüne batmadan, çamurlara yuvarlanıp kalmadan köyün kenarına kadar oynıya oynıya geldi. Orada düğün sahibi Hüseyin'e giderek:

«Aman Hüseyin Ağa... Öldüm ben... Beni bir yere götür yatır!» dedi.

Gece yeniden düğün başladı. Delikanlılar yine içiyorlar ve köyün kenarında Sinsin oynuyorlardı. Deli Emine, erkekleri bırakıp gelin evine, gelin evini bırakıp erkeklerin yanına koşuyor; yolda kimsenin gözüne çarpmadığı halde burada sanki birdenbire meydana çıkıveren ihtiyar âşık yine kapının yakınında oturup sazını çalıyor, şehirli efendiler misafiri oldukları evin sahibinden köyün sosyal ve ekonomik vaziyetini öğreniyor, Yakup Ağa biraz rakı içtikten sonra köşesinde horul horul uyuyor, civar karakollardan düğüne gelen iki jandarma bedava rakıyı bardak bardak dikiyor, davulcu baba oğul, yüzlerindeki sarsılmaz sükûn ve ciddiliği hiç kaybetmeden ve yorulmak nedir bilmeden çalıyor, ve bu sırada Yeni Dünya, kendisini bıraktıkları, ihtiyar bir kadının karanlık ve soğuk odacığında, bir kilimin üstünde, çarşafsız, parça parça bir yorganın altında, kâh titriyor, kâh cayır cayır yanıyordu. İhtiyar kadının pişirdiği çorbadan ve bulgur aşından bir yudum alamamıştı. Şimdi kadın onu bırakıp düğün evine gitmiş, ocaktaki ateş kararmış, içerisi zifiri karanlık olmuştu. Yeni Dünya arasıra inliyor, «anacağım, anacığım» diye söyleniyor, sonra birdenbire bir öksürük geliyor ve kadın, boğulmamak için, yatakta yüzü koyun dönüp dirseklerinin üstünde biraz doğrularak dakikalarca bekliyordu. Bu sırada dışardan derin derin davulların sesi, sarhoşların narası duyuluyordu. Arasıra birkaç el tabanca atılıyor ve kendinden geçer gibi olan kadını yerinden sıçratıyordu.

Ev sahibi gece yarısına doğru geldi, bir köşeye büzülüp yattı, Yeni Dünya, sabaha kadar inledi, «anacığım» dedi, bir yandan bir yana döndü, cayır cayır yandı, tir tir titredi.

Ertesi sabah, köyün ıslak damlarını ve taze ekilmiş tarlaları buğulandıran bir güneş altında, arabalar yeniden koşuldu, atlar yeniden eğerlendi, şehirden getirilen fayton gelin evinin önüne çekildi. Yüzünü örten kalın duvağın altında boyuna gözlerini silen kısa boylu bir kızcağız, iki tarafa tutulan çarşafların arasından hızla geçerek faytona, Yakup Ağanın şişman karısı ile görümcesinin arasına oturdu. Gelin arabasının, başlarına çevreler bağlanmış atları davuldan ürkerek tepindi. Bir sürü çocuk, yalınayak, bir çoğunun elinde birer kara ekmek, gelini görmek için arabanın etrafına yığıldılar. Şehirli efendiler kendilerine rahat bir araba ve altlarına yumuşak minderler seçtiler, Deli Emine dünkü delikanlıları bulup ortalarına oturdu; düğün sahibi Hüseyin, dünkünden daha yorgun ve üzgün, şuraya buraya koştu. Nihayet arabalar ve atlılar yola düzüldüler. Kafile köyün dışına çıkmış, bir hayli de ilerlemişti ki, bir çocuk koşa koşa arkalarından yetişti. Yeni Dünyayı bıraktıkları evin sahibi olan ihtiyar kadın da daha arkadan, bağıra bağıra geliyordu. Sondaki birkaç araba durdu. Yeni Dünyanın bu köyde unutulup yola çıkıldığı kimsenin aklına gelmemişti. Çocuk ellerini savura savura bir şey söylüyor, fakat ne dediği anlaşılmıyordu. Biraz nefes aldıktan sonra:

«Hani o avrat... Ninemin evinde koyup gittiğiniz avrat... İşte o avrat...» diye çabuk çabuk konuşmaya başladı, ama bir türlü sonunu getiremedi. Bu sırada kocakarı yaklaşmıştı. O da ellerini savuruyor, dişsiz ağziyle geveliye geveliye bir şeyler söylüyordu.

Hüseyin yanına sokuldu. O zaman kocakarı durup bağırmıya başladı:

«Bakın şunlara... Allahtan korkmazlar. Hasta karıyı başıma sardıkları yetmedi de, şimdi ölüsünü üstüme yıkıp gidiyorlar. Getirdiğiniz gibi götürün...»

Hüseyin şaşırdı:

«Öldü mü ki?»

«Öldü dedim ya... Sabaha kadar ah dedi, of dedi, beni uyutmadı. Ortalık ağarırken içim geçivermiş; deminden uyandım, baktım sesi çıkmaz, yorganı çekti idim, amanın ne göreyim: ağzından kan boşanmış da yatağı yastığı belemiş! Çenesi düşüvermiş de gözleri belerivermiş...»

Cenâzenin başına kalması ihtimâlini tekrar hatırlamış gibi telâşla bağırmıya başladı:

«Sizin köyün hiyanet olduğunu kim bilmez ki... Dört gelin verdik de birini sağ komâdınız... Alın karıyı geldiği yere götürün... Benim gibi kocakarı o cenazeyi nasıl kaldırır?»

Hüseyin daha fazla dinlemedi. İhtiyara arkasını dönüp orada bekliyen arabalara doğru yürüdü. Herkes yerine yerleştiği, önden giden arabalar da epey uzaklaştığı için ölüyü koyacak yer bulmak bir hayli zor oldu. Hüseyin, içinde onla on beş yaş arasında yedi çocuk bulunan bir arabayı güç halle geri çevirdi. Yeni Dünyayı, gelin evinden getirtilen eski bir kilime sarıp arabanın bir kenarına uzattılar .Arabacı atları sürdü, öndekilere yetişti. Kafile tekrar yoluna koyuldu.

En önde, başları çevreli atlariyle, gelin faytonu, en arkada da, Yeni Dünyayı taşıyan araba gidiyordu. Bir sürü çocuğun arasında, birkaç avuç kuru otun üstünde uzanan ölünün, sarsıntiyle kilimden dışarı fırlıyan başı, tekerlekler taşlara çarptıkça arabanın yan tahtalarına vuruyor, saçları kuru otlara ve samanlara karışıyordu.

1942

ÇAYDANLIK

Hastanenin bodrum katındaki küçük ve pencereleri demir parmaklıklı odada beş kişi yatıyorduk.

Hapisanenin doktoru ve reviri olmadığı için hasta mahpuslar ağırlaşıncaya kadar koğuşlarında kalırlar ve araba parası tedârik edebilirlerse belediye doktorunu getirtirlerdi. Ak saçlarını pek itinâ ile ortadan ikiye ayıran bu ihtiyar ve zayıf adamcağız, yüzünde besbelli bir tiksinme ile, ellerini sürmeden hastalara bakar ve mevcut olmıyan bir mesuliyetten korkarak, ekserisini hastaneye havâle ederdi.

Fakat hastanede mahpuslara ayrılan koğuş beş kişiden fazla olmadığı için, mütehassıs tarafından — aslâ yaptırılamıyacak olan bir reçete ile birlikte — geri gönderilen mahpusların, yol kenarlarında oturup dinlenerek ve kelepçeli ellerine jandarmaların sıkıştırdığı bir sigarayı hırsla çekerek hapisane yolunu tuttukları her zaman görülürdü.

Ben bir kulak sancısı yüzünden yatıyordum. Bir bardak sıcak suya damlatılan buğuyu bir kesekülâh vasıtasiyle sabah akşam burnuma çeker, nâdiren kitap okur ve çok zaman gözlerimi beyaz sıvalı tavana dikerek uzanırdım.

Yanımdaki yatakta, esrarkeşlikten dolayı altı ay hastanede tedaviye mahkûm edilen bir bakkal vardı. Hemen hemen hiç odada durmaz, koridorda jandarmalarla ahbaplık ederdi. Hasta olmadığı ve uzun zamandır burada yattığı için hademeler ve jandarmalarla arası pek iyi idi ve günlük esrarını tedarikte hiç sıkıntı çekmiyordu.

Onun ötesinde, rüşvet ve irtikâptan iki buçuk seneye mahkûm eski icra memuru Süleyman efendi yatıyordu. Hastalığı zatürrie idi, fakat ihtiyarlığına rağmen tehlikeyi atlatmış görünüyordu. Genç dahiliye mütehassısı sabahları vizitede gülerek sırtını okşuyor ve:

«Yakayı kurtarıyorsu, Beybaba!» diyordu.

Diğer iki hasta, adam vurmaktan on beşer seneye mahkûm iki köylü idi. Biri hasmını, öteki su meselesinden tarla komşusunu öldürmüştü. Her ikisi de bir türlü iyi olmıyan bir bağırsak hastalığı çekiyorlardı.

Müthiş zayıflıkları ve sapsarı yüzleri, onları, insanı şaşırtacak kadar birbirine benzetiyordu.

Odadakilerin içinde Süleyman efendiden başka konuşan yok gibi idi.

Esrarkeş bakkal yatağında bulunduğu zamanlar bağdaş kurup oturur ve gözlerini beyaz boyalı karyolanın ayak ucuna dikerek saatlerce susardı.

İki köylüden biri yataktan kalkamıyacak kadar halsizdi. Bütün gün başını duvardan tarafa çevirip yatar, hiç kımıldamazdı.

İsmi Satılmış olan diğer köylü bir parça daha dermanlı idi. Arasıra konuştuğu da olurdu. Hattâ bir kere ormanda nasıl pusu kurup babasını vuran adamı devirdiğini bile anlattı.

Fakat Süleyman efendi, hâlsizliğine ve nefes almakta çektiği güçlüklere rağmen bütün gün hiç durmadan söylenirdi.

Sabahleyin erkenden yatakları düzeltmeğe gelen hademelere çatmaktan başlıyarak, kahvaltı getiren hastabakıcıya, hatır soran hemşireye, vizite yapan doktora boyuna dırlanırdı. Kendisini memnun etmeğe imkân yoktu. Karşısına kimi alırsa derhal ötekilerden şikâyete başlıyordu. O kadar ki, esrarkeş bakkal hakkında ağzına geleni söyleyip benim dinleyip dinlemediğime bakmadan:

«Nasıl, dediğim gibi değil mi?»

Diye sorarken, bakkal içeri girince, onu yatağının kenarına oturtur, bana da duyuracak bir sesle benden bahsederdi:

«Aptal mıdır nedir? Boyuna kitap okuyup düşünür. Biz de çok okuduk ama, faydası olmadı. Neyine kibirlenir acaba? Biz de efendiyiz ama, kimseye kem baktığımız yok..»

Karşısındaki, bazan bir bahane bulmağa bile lüzum görmeden, kaçıncaya kadar o devam ederdi. Arasıra yorgunluktan gözlerini kapayıp başını yastığa koyarak dinlenir, yahut öksürük nöbetine tutularak gözleri yerinden fırlar, fakat biraz kendine gelir gibi olunca yeniden söylenmeğe başlardı.

«Aman!.. Doktor mu bunlar... Ben onlardan iyi anlarım bu işlerden... Bacak kadar çocuk gelmiş de bana akıl öğretecek. Hardal lâpası neyse, onu biz de yaparız. Zaten doktora da ben söyledim... Ama o iğneleri lüzumsuz yere vuruyor... Satılıcana iğne kâr eder mi? Sonra tutmuş «çay içme!» diyor. Allah Allah... Çaydan da zarar geldiği görülmüş mü?..»

Sözünün burasında bağırırdı:

«Satılmış... Getir çaydanlığı!..»

Satılmış, uzandığı yataktan fırlar, eski ve kocaman hastane terlik-

lerini sıska ve topukları balmumu gibi sararmış ayaklarına geçirir, kızgın saç sobanın üzerinden çaydanlığı ve pencereden çay fincanını alarak «Beybaba» nın yanına varırdı.

Süleyman efendi Satılmışı, fikrini almağa lüzum gârmeden kendisine hizmetçi seçmişti. O kadar salâhiyet ve tabiilikle emirler veriyordu ki, itaat etmemek oğlanın aklından bile geçmiyordu.

«Satılmış, oğlum, uzat şu tükrük hokkasını!» yahut:

«Satılmış, jandarmaya seslen, şu çeyreği de ver, bana şeker alsın!..»

Dediği zaman, sıska delikanlı değnek gibi parmaklariyle karyola demirlerine tutunur ve söyleneni yapardı. İhtiyarın tahakkümü karşısında jandarmalar bile itiraz edemiyorlar, ardı arası kesilmiyen angaryelere, arasıra söylenerek de olsa, tahammül ediyorlardı.

Satılmış çay bardağını doldurup Süleyman efendiye uzatınca ihtiyar doğrulup sırtını duvara dayar, tepesindeki saçları dökülmüş kocaman başını ağır ağır sallar, ağzına dökülen gür bıyıklarını sıvazlıyarak içmiye hazırlanırdı. Onu bu vaziyette gören hemşireler birkaç kere sırtını duvara vermemesini, yorgandan çıkmamasını söyledilerse de, o arkalarından istihfaf dolu bir gülüşle baktı, ve bildiğini yapmağa devam etti.

Çayını içtikten sonra Satılmıştan çaydanlığı tekrar ister, kopuk kapağı kaldırarak içine bakar, sonra, bir çiftlik bağışlıyormuş kadar ehemmiyetli bir velinimet tavriyle:

«Bunu da sen iç!» dtyerek ona bir şeker uzatırdı.

Çay, içini biraz ısıtıp öksürük nöbetlerinin arası uzayınca çenesi büsbütün açılıyordu. Odada herhangi birimiz herhangi bir meseleden bahsedecek olsak derhal lâfı yarıda kestiriyor:

«O senin bildiğin gibi değil!..» diye kendisi söze başlıyordu. Herkesin bir kusurunu bulur, herkese bir şey, hattâ bir çok şey öğretmeğe kalkardı. Zavallı Satılmış nasıl vukuat işlediğini anlatırken bile Süleyman efendinin müdahalesinden kurtulamamış, kendi başından geçen vakanın doğrusunu ihtiyardan öğrenmek mecburiyetinde kalmıştı. İhtiyar adam öksüre öksüre:

«Yok, yok... Senin bildiğin gibi değil... Sen orada yatarsan adam değil kuş bile vuramazsın... Pusuyu nereye kurduğunu bile bilmiyorsun...» diyerek mahalline dair uzun tafsilâta girişiyor ve asıl fail bu izahatı hayret, hattâ biraz da hürmetle dinliyordu. Bu ihtiyar efendinin dedikleri gerçi hakikate uygun değildi, ama öyle bir akıllıca sayıp döküyordu ki, harhalde doğru olacaktı.

Mevsim ilkbahar başlangıcı idi. Odanın küçük saç sobası hiç durmadan yanıyordu. Akşam serinliği basınca koridorda üşüyen jandarmalar da iskemlelerini alıp içeri giriyorlardı. Sönük ampulün ışığı altında, silâhlarını kucaklarına dayayıp bekleşiyorlar, arasıra esrarkeş bakkalla yârenlik ediyorlardı.

Akşamları ateşi yükseldiği hâlde Süleyman efendi de onlara lâf yetiştirmekten geri kalmıyordu. Jandarmalara kâh nasihat verir, kâh onları azarlar veya, ateşi biraz daha yükselirse, abuk sabuk söylenip bağırmağa başlardı.

Son günlerde hastalığı tekrar ağırlaşmıştı. Bunda hem geceleri arkasına hardal lâpası korken sırtını yarım saat açık bırakıp üşüten hastabakıcıların, hem de kendisinin kabahatı vardı. Odanın sık sık bozulan havasını değiştirmek için pencereyi açtığımız zaman, yorganına iyice sarılmasını söylediğimiz hâlde, o dinlemez, göğsünü açıp pencereden gelen rüzgâra vererek

«Bu rüzgâr adama dokunmaz... Sizin bildiğiniz gibi değil... Bu rüzgâr Takkeli dağdan geliyor. İnsana şifâ getirir...» diye Mart rüzgârını hasta ciğerlerine çekerdi.

Satılmış günde bir bardak az şekerli çay mukabilinde ona hizmetkârlık etmeğe devam ediyordu. Aylardan beri perhiz eden midesi doktordan gizli içtiği bu birkaç yudum sıcak mayii belki de hasretle bekliyordu. Yalnız Süleyman efendi artık çaylarını sırtını duvara dayıyarak içemiyordu. Satılmış yardım etmezse üstüne döktüğü bile oluyordu. Elleri titremeğe, gözleri adamakıllı çökmeğe başlamıştı. Köylü delikanlısını esrarkeş bakkalın yatağına oturtup:

«Senin bildiğin gibi değil... Öyle adam öldürülmez... Bak ben sana anlatayım...» derken birdenbire sözü sapıtıyor:

«Başkâtip çaldığı paralarla iki ev aldı da yine kolunu sallıya sallıya geziyor. Hapislik bize düştü.» diye, başka zaman hiç ağzına almadığı mahkûmiyetinden bahse başlıyordu. Cezasının bitmesine bir buçuk ay kalmıştı. Bunun için haftada bir iki kere uğrıyan oğluna dışardaki işleri hakkında talimât veriyor ve on sekiz yaşında kadar göründüğü hâlde gözleri beş yaşında bir çocuk şaşkınlığı ile odada dolaşan biraz aptalca oğlu bu sözleri hiç cevap vermeden, tasdik makamında başını sallıya sallıya dinliyordu.

Birkaç gün içinde ihtiyar büsbütün fenâlaştı. Yüzünün kemikleri fırlayıvermiş, gözleri garip bir parlaklıkla daha çukura gömülmüştü. Günün ekseri saatlerinde kendinden geçmiş olarak yatıyor ve sayıklıyordu. Geceleri çırpınıyor, boğulacak gibi öksürüyor ve durmadan inliye-

rek hiç birimizi uyutmuyordu. Esrarkeş bakkal iki gece uykusuzluktan sonra

«Hâlâ geberemedi yahu!..»

Diye söylenmiye başlamıştı. Yalnız Satılmış hizmetinde kusur etmiyor, ihtiyarın her sayıklayışında yastığından başını doğrultarak

«Bir şey mi istedin Beybaba!» diye soruyordu.

Nihayet bir gece sabaha karşı ses kesildi. Son günlerde sıksık bizim odaya uğrayan nöbetçi hemşireler derhal bir sedye getirterek ölüyü kaldırdılar. Yatakları dışarı çıkardılar. Daha onların işi bitmeden dördümüz de derin bir uykuya dalmış bulunuyorduk.

Hemen sabah vizitesinden sonra bizim odanın önündeki koridorda ayak sesleri ve konuşmalar peydah oldu. Jandarmalardan biri başını kapıdan uzatarak:

«Beybabanın soyu sopu buraya toplandı!» dedi.

Biraz sonra ölenin aptal oğlu içeri girdi. Babasının çıplak yatağına oldukça büyük bir bohça sererek pencere içlerinde ve yatak altlarında ölüden kalan ne varsa onun içine doldurmağa başladı. Birkaç kere bakkalın eşyasına da el attı, fakat o hemen müdahale etti

«Bırak o saati... Babanın öyle saati var mıydı? Açık gözlük etme!...»

Oğlan ne buldu ise derleyip toplıyarak dışarı çıktı. Bu sırada kapının aralığından koridorun bir parçası göründü. Dışarıda birkaç kadınla bir sürü çocuk vardı. Bütün akraba gelmişe benziyordu. Bunların arasındaki şişmanca ve yaşlıca bir kadın oğlunun dışarı çıkardığı bohçayı yere serdirip açtırdı. İçindekileri birer birer saydı. Sonra telâşla oğlana dönüp bir şeyler söyledi. Tekrar içeri giren çocuk etrafına bakınarak:

«Bizim çaydanlık nerede?»

Diye sordu.

Dört beş gündenberi çay pişirilemediği için bu kapağı kopuk, sırları dökülmüş küçük emaye çaydanlık ortadan kalkmıştı. Herhalde Satılmış bir yere koymuş olacaktı. Kendisini biraz evvel midesinden su almak için lâboratuvara götürmüşlerdi.

Esrarkeş bakkal:

«Telâş etme bulunur!»

Dedi.

Bu söz üzerine kapıdan içeri şişman ve kıpkırmızı bir kadın başı uzanarak:

«O da ne demekmiş? Helbet bulunacak!..» dedi, sonra oğluna dönerek, sertçe :

«Sen bunlara bakma, aramana bak, Vecihi, belki başka şeyler de kalmıştır...»

Fakat çaydanlık ortada yoktu. Satılmışın karyolasının başucunda sallanan ve zavallının varını yoğunu içinde taşıyan Amerikan bezinden bir torbayı dışından adamakıllı sıkıştırıp yokladılar; içinde çaydanlığa benzer bir şey yoktu.

Kadın kapının önünde söylenip duruyordu. Oradan geçen bir hemşire ile bir hasta bakıcıyı durdurdu, onları da alıp içeri girerek hep beraber etrafı aramağa başladılar.

Daracık odada birbirlerini itip kakarak yatakların altını, soba odunlarının yığılı durduğu köşeyi, hastaların torba ve bavullarını karıştırıyorlardı. Ben yüzümü duvara çevirmiş, sessiz yatıyordum. Ölenin karısı arkamdan dürterek: «Hişt, görmedin mi çaydanlık nereye gitti?» dedi. Hemşire atıldı :

«Hastaları rahatsız etmeyin, sonra bulunur!» Fakat kadın bunu bekliyormuş gibi bağırmağa başladı :

«Ne demekmiş sonra bulunur!. Şimdi bulunmazsa gitti gider, dahi gider.. Hanım, burası neresi? Mahpus koğuşu, hırsız yatağı. Adamın gözünden sürmeyi çalarlar. Uğurlu adamın burda işi ne...» Sonra bize dönerek tehdit eder gibi :

«Söyleyin bakayım, nerede?.. Hanginizde ise çıkarsın!..» dedi ve gözlerini teker teker hepimizin üzerinde gezdirdi.

Hemşire onu kolundan tutarak yavaşça dışarı aldı, fakat karı bir türlü susmuyor :

«Müdüre çıkacağım, Başhekime gideceğim...» diye koridorları çınlatıyor ve jandarmaların koluna yapışıp :

«Haydi evlâdım, siz bilirsiniz usulünü, şunları söyletiverin de nereye koydularsa çıkarsınlar!» diyordu.

Bu aralık iki hademenin kolunda Satılmış içeri girdi. Çektiği azaptan sonra bitkin bir hâlde idi. Daha kapıda iken bakkal kendisine sordu :

«Ulan Satılmış, ihtiyarın çaydanlığını gördün mü?»

Köylü, hademelerin yardımiyle yatağına yatarken, başiyle evet diye işâret etti, sonra hademelerden birine :

«Getiriver!» dedi. Başını bize çevirdi :

«Akşam Beybaba ağırlaşıverdi...» dedi. «Baktım vakti gelmişe benzer, başında candan adamı yok, ağzına bir yudum su akıtacak oldum. Çaydanlığı hademe İsmaile verip mutfağa saldım. Ilıkça su ge-

tirsin dedim... Su gelmeden rahmetli can teslim etti. Nasip değilmiş. Kısmeti bu kadarmış...»

Hademe İsmail çaydanlığı getirip kadına verdi. Ana oğul bohçayı yeniden bağladılar.

Bu aralık hastanenin idare müdürü oraya geldi ve kadına bir şeyler söyledi. Kadın, yüzü tekrar kıpkırmızı olarak

«Ne demekmiş o?.. Devlet elinde can verdi, ölüsünü de devlet kaldırır. Elimi sürmem. On para da vermem. Âhir vaktinde kocamı hapisane köşelerinde öldürdünüz de ölüsünü bana mı kaldırtacaksınız... İstemem. Ne yaparsanız yapın...»

Bohçayı oğlunun koluna takarak :

«Ne duruyorsun, yürü...» dedi. «Az daha dursak bizi soymağa kalkacaklar...» Oradaki diğer kadınlara ve çocuklara döndü: «Hadisenize siz de!»

On yaşlarında kadar bir oğlan

«Amcamı bir görmiyecek miyiz?» dedi.

«İstemem... Göremem... Yüreğim kaldırmaz. Aslan gibi ayalimi kim bilir ne hâllere koydular. Amanın çocuklar.. Yürekler dayanır mı... Yandım!»

Avaz avaz bağırarak ağlıyordu. Kocasının meziyetlerini, haksız yere damlarda öldüğünü sayıyor, ruhunun bütün rikkatiyle hıçkırıyordu.

Bu sefer oğlu onu itmeğe başladı. Çoluk çocuk ağlaşarak koridorun öbür ucuna doğru uzaklaştılar.

Bu sırada içeri giren hademe İsmaile köylü Satılmış :

«Şu torbayı çözüver!..» dedi.

Amerikan bezi torbanın ağzını açtı, içinden bir çift yün çorapla bir iki çevre ve bir kat çamaşır, en sonra da küçük bir kese çıkardı. İçini önüne boşalttı. Beyaz yatak örtüsünün üzerine üç tane on kuruşluk yuvarlandı. Satılmış bunlardan ikisini İsmaile uzatarak

«Al şunu da, sevaptır, bir testi alıver. Rahmetliyi mezarda kefensiz yatıracaklar, hiç olmazsa toprağına iki testi su döküver...» dedi.

Torbasını tekrar toplayıp başucuna astı, hâlsiz başını yastığa koyarak gözlerini bembeyaz tavana dikti...

1938

HASANBOĞULDU

Kazdağının Adalar Denizine bakan yamaçlarından birindeki bir yörük obasına gidip dört beş gün kalacaktım.

Edremit pazarına çıra ve bal satmaya geldiği zamanlar ahbap olduğum ve devlet kapısında birkaç ufak işine yardım ettiğim uzun boylu, ak sakallı bir yörük beni dâvet etmiş:

«Çadırda yatmağı gözün tutarsa buyur! Taze bal yersin, kana kana acı su (1) içersin!» demişti.

Ben ona, bir daha kasabaya indiği zaman yanına katılıp geleceğimi söylediğim hâlde, sıcak, rüzgârsız bir günün sabahında, aklıma esiverince, yalnız başıma yola düzülmüştüm. Yerini aşağı yukarı bildiğim obaya, uğradığım köylerde sora sora, öğleye kadar varacağımı umuyordum.

Yüzlerce, belki binlerce senelik zeytin ağaçlarının arasında uzanan, çukur, iki yanı böğürtlen ve hayıtlarla örülü yolda ağır ağır yürüyordum. Arkamdan yükselen güneş, gölgemi araba izlerinin kıvrımları üzerine serip uzaklara kadar götürüyor; deniz tarafından yüzüme doğru esen hafif fakat serin bir bahar rüzgârı, kasabadan uzaklaştığımı hatırlatıyordu. Kırağı yemiş toprak ve taze çimen kokusu etrafı kaplamıştı. Tarla kuşlariyle serçeler, ötüşe ötüşe ağaçtan ağaca sıçrıyor, güneşin vurduğu yerlerden dalgalı bir buğu yükseliyordu.

Kazdağının eteklerindeki Zeytinli köyünün, bahçesi salkım söğütlerle gölgelenmiş, havuzlu kahvesinde bir çay içip, Yüksekobanın yolunu sordum. Kahveci:

«Hiç oraya varmadım ama, bildiğime göre Beyobasını geçtikten sonra Kızılkeçili deresi boyunca dağa vuracaksın; patlakların yanına gelince soldaki bayıra tırmanıp yaylada bir kurşun atımı gideceksin!» dedi.

Ne Beyobasından, ne de patlaklardan haberim olmadığı için adamcağızın yüzüne garip garip bakmış olmalıydım ki, güldü ve ilâve etti:

---

(1) Rakı.

«Yabancı adamın tek başına gideceği yer değil orası, efendi. Dağlarda, ormanlarda yolunu sapıtıverirsin!»

«Yok canım, sora sora bulurum!»

«Kime soracaksın?.. Beyobasını geçtikten sonra insan göremezsin ki!»

Cevap vermedim. Kahveci fincanı götürdü. Ben: «Acaba Edremite dönsem de bizim koca sakallı İsmail Babayı beklesem mi?» derken tekrar geldi:

«İşin rasgidiyor efendi!» dedi, «Yüksekobaya giden var, sen de yanına katıl!»

Hemen kalktım. Kahvenin önünde, yüzü güneşten yanmış, ince saç örgüleri sırtına dökülmüş, kanarya sarısı üçetekli giymiş bir yörük karısı vardı. Kahveci:

«Hacer kız, efendi sizin obada Koca İsmail Babaya misafir gidecekmiş, götürüver!» dedi.

Kadın yüzüme üstünkörü bir göz attıktan sonra:

«Hadi yürü!» emrini verdi.

Yüzünü bana çevirdiği sırada, bu yörük karısının henüz on sekiz, yirmi yaşlarında bir kız olduğunu farkedip şaştım.

O daima birkaç adım önde, ben arkasından yetişmiye çalışarak yola koyulduk. Kahveci gülümsiyerek arkamızdan bakıyordu.

Köyün dışına çıkıp zeytinlikler arasına dalınca Hacer sarı entarisinin eteklerini toplayıp beline soktu; alçak topuklu, kalın rugan ayakkabılarını çıkarıp heybesine koydu; toprak üzerinde çıplak tabanlarının izini bırakarak yürümiye başladı. Başındaki ince, oyalı yazmanın altında küçük bir bal kutusu gibi kabaran altınlı fesi, her adımda hafifçe titriyor; uzun boyu, heybenin ağırlığı ile azıcık öne eğiliyordu.

Hiç bir şey konuşmadan bir saat kadar yürüdük. Birkaç meyva ağacının arasına serpilmiş beş on evden ibaret Beyobasını, biraz sonra da, ulu bir çınarın gölgesinde yıkılıp dağılmıya bırakılmış boş bir su değirmenini geçtik. Artık zeytinler bitmiş, çam ormanları başlamıştı. Gün ışığı vurmıyan, gölgeli, loş bir boğaza iniyorduk. Karşımızda alabildiğine dik bir dağ yükseliyor, onun henüz gözümüzden saklı bulunan eteklerinden doğru, coşkun akan bir derenin uğultusu geliyordu.

Hacer kız bir aralık başını çevirdi:

«Dere boyundan gideceğiz. Suyu fazladır, bastığın yere mukayyet ol!» dedi.

Kayalar arasındaki dik ve dar bir patikadan inince, Kızılkeçili deresiyle karşılaştık. İki sırtın birleştiği dar boğazda kayadan kayaya at-

lıyarak köpüren sular, kulakları dolduran büyük bir gürültü çıkarıyorlardı. Suyun kenarındaki dar yolda, çok kere taştan taşa atlıyarak, yürümiye başladık. Kâh derenin kıyısına kadar iniyor, kâh tekrar sırta tırmanarak beyaz köpüklü çağlıyanlara yüksekten bakıyorduk. Boğaz gittikçe darlaşıyor, iki yanda dimdik yükselen kayaların yarıkları arasından fırlıyan kocaman çam ağaçları, yan yatmış bir halde, boşluğa uzanıyordu. Suların yalayıp parlattığı taşlarda çıplak ayaklariyle seken Hacere yetişmek için güçlük çekiyordum. Dağdan yuvarlanıp derenin yolunu kapıyan ev büyüklüğünde kayalar, yahut bir kayanın beri tarafındaki yumuşak toprağı oyan sular, dere boyunca yer yer büyük ve derin havuzlar meydana getirmişlerdi. Bir kararda durmıyan aynalarına etraflarındaki iri çam veya çınar ağaçlarının gölgesi vuran ve suları içlerine çok kere birkaç adam boyu yüksekliğinde bir kayadan köpük köpük dökülen bu havuzlara her raslayışımızda önümdeki kız başını çevirmeden:

«Buna Deli Büvet derler!»

Yahut:

«Buna Kunduzlu Büvet derler!» diye izahat veriyordu.

Boğazın biraz genişlediği bir yere yaklaştığımız zaman kulaklarımı müthiş bir gürültü doldurmıya başladı. Hacer:

«Sutüvene geldik!» dedi.

İki, iki buçuk metre çapında bir borudan fırlıyormuş gibi bol ve coşkun akan sular, bembeyaz bir kayaya varınca birdenbire boşlukla karşılaşıyorlar, bir an, bir küçük an sanki duralıyorlar, sonra, geldiklerinden daha müthiş bir hızla derin bir çukura, sâde köpük hâlinde dökülüyorlardı. Orada bir müddet kaynaşıyorlar ve çalkalana çalkalana sağa kıvrılıp, beyaz taşlar üzerinde sekerek, yollarına devam ediyorlardı. Kenara kadar sokulup aşağıya bakınca insanın yüzünü serin bir buğu sarıyor, ardı arası kesilmiyen bir gök gürültüsü iki yanda yükselen kayalık dağlarda uğultulu akisler bırakıyordu. Bu çağlıyandan bahseden bir şiirin ilk satırları hep dudaklarımda idi:

Bir kayadan duman duman,
On yedi metre atlayan
Dağ kokusiyle yüklü su...

Akması tel tel ince saç,
Düştüğü yerde üç kulaç,
Mavi su, ak köpüklü su!...

Bir kenarda çömelip gözlerini bir bana, bir Sutüvene çeviren kız heybesini tekrar sırtladı. Dere boyunca, iki dağın gittikçe sıkışan yamaçları arasında, yeniden çıkmıya başladık. Menbaa yaklaştıkça dere artık akmıyor, çağlıyanlar şeridi hâlinde, bir kayadan bir kayaya sıçrıyordu. Suyu aralarına alan kayalar bir yerde daralıp birbirlerine iki adım kadar yaklaşmışlardı; olanca hızlariyle gelip bu cendereye giren sular, beş altı metre uzunluğundaki dar boğazdan görülmedik bir hırs ve süratle, ve simsiyah bir renk alarak geçiyorlar, kurtulduktan sonra da, kumlu ve çakıllı yataklarına serilip, beyaz kabarcıklı kahkahalar atarak fıkırdıyorlardı.

Yolun adamakıllı çetinleştiği, iki taraftaki taşlara, çalılara, çam fidanlarına tutunmadan yürümenin güçleştiği bir yerde önümüze koskocaman bir büvet çıktı. Bir başından bir başı on beş adım vardı. Üç adam boyu kadar derin olan suyu yüksekçe bir kayadan dökülüyordu. Gövdesini dört kişinin zor kucaklıyacağı bir çınar havuza doğru eğilmiş, kalınlı inceli dallarını suyun üstüne uzatmıştı. Şimdi boğazın alt başı hizasına gelen güneş iri yapraklar arasından geçerek büvetin dibindeki süt gibi beyaz çakılları, iri kumları ışıldatıyordu. Döküldükleri kayanın dibinden başlıyarak yer yer anaforlar yapıp kenarları dolaşan sular, havuzun alt başına gelince, birdenbire yollarını bulmuşlar gibi, geniş bir kayanın üstünden hızla geçerek akıp gidiyorlardı.

Hacer kız burada hiç durmadan yoluna devam etti. Ben onun ardından yetişmiye uğraşırken, dönüp dönüp bu görülmemiş güzelliğe bakmaktan kendimi alamıyordum. Suların gürültüsünü bastırmak için bağırarak sordum:

«Bu büvetin adı yok mu?»

«Hasanboğuldu!»

«Ne dedin?»

«Hasanboğuldu!»

«Kim Hasan?»

«Zeytinliden... Bahçıvan Hasan!»

«Ne zaman boğulmuş?..»

«Çok olmuş... Kırk elli sene var...»

«Nasıl boğulmuş?»

Kız durdu, geri dönüp, şimdi bulunduğumuz yüksek yerden aşağıya, güneşin ışığiyle balık karnı gibi parlıyan sulara ve bunların üstünü yer yer örten çınara baktı:

«Yaylaya varalım da, azıcık oturur dinleniriz, o zaman anlatırım!» dedi.

Tekrar yola koyulduk, bir hayli daha çıktık. Dönüp boğazın gel-

diğimiz taraflarına baktığım zaman ovayı epeyce aşağıda, adamakıllı küçülmüş olarak görüyordum. Zeytin ve kavak ağaçlarının arasında kırmızı kiremitleri ve beyaz minareleri görünen köyler birer oyuncak gibiydi.

Hacer:

«Patlaklara geldik; buradan dağa vuracağız!» dedi.

İleriye dönüp baktım. Derenin iki yanında, sudan hemen birkaç karış yukarıda, birbirlerinden ancak birer ikişer adım uzaklıkta, yanyana belki yirmi tane pınar vardı. Kimi irice bir taşın altından, kimi kumlu bir topraktan fırlıyor, binlerce kuşun bir arada çıkardığı sesi andıran bir şırıltı ile dereye karışıyordu. Koşup yüzükoyun yattım ve bunlardan birinin dayanılamıyacak kadar soğuk suyunu dinlene dinlene içtim. Hacer de çömelmiş, avucuyla su alarak yüzüne ve şakaklarındaki saçlara sürüyordu.

Vücudumdan terler boşanarak dağa tırmanmıya başladım. Dere sağımızda ve aşağıda kalmıştı. Üzeri kuru çam pürleriyle örtülü keçiyolunda kayıp yuvarlanmamak için bazan diz üstü çöküp bir ardıç dalını yakalıyor, bazan da tutar tutmaz köküyle beraber elimde kalan bir kekiğe yapışıyordum. Nihayet bayır mülâyimleşti, biraz sonra da önümüz açıldı. Seyrek çamların arasından ilerideki denizi gördüm. Birkaç adım daha yürüyüp gölgeli bir yere oturduk.

Hacer kız heybesini karıştırarak:

«Yanında yiyeceğin yok herhâlde!» dedi. «Sokul da ekmek yiyelim!»

Ben üç dört saatte obaya varacağımı sandığım için yanıma bir şey almamıştım. Ne kadar acıktığımı şimdi birdenbire anlıyordum. O, bu sırada önüme bir tutam yufka koymuş, yere serdiği kırmızı yazma mendilin üstüne bir topak tulum peyniri ile birkaç taze soğan bırakmıştı. Hem yiyor, hem etrafıma bakıyordum. Bulunduğumuz yer, denizden bin beş yüz metre kadar yüksekte idi. Akçay iskelesinin önünde duran kayıklar, ağaçların arasındaki seyrek binalar iğne topuzu kadar ufaktı. Karşıda, Burhaniyenin arkasında yatan Madra dağları şekilsiz bir yığından ibaretti. Güneşin altında göz kamaştırıcı pırıltılarla yanan deniz, tâ uzaklarda açıklı koyulu gölgelere bürünen Midilli adasına kadar uzanıyor, bunun sağ yanından geçerek ufukta, sisler içinde gökle birleşiyordu. Kazdağının körfeze kadar yaklaşan eteklerini sayılamıyacak kadar çok, her biri başka renk ve biçimde, irili ufaklı dağlar ve tepeler

çeviriyordu. Arkamızda Sarıkız, bu dağların en yüksek tepesi, ağaçsız başını beyaz bulutlara uzatıyordu.

Yanımdaki kız, ortada kalan yufkalarla peyniri mendile sarıp heybesine yerleştirdi; ben hemen kalkmayı aslâ düşünmediğimi belli etmek ister gibi arkamdaki çama yaslanarak:

«Hani şu Hasanın nasıl boğulduğunu anlatacaktın!» dedim.

«Nasıl boğulduğunu göre yok ki... Yalnız orada boğulduğunu söylüyorlar!»

«İyi ya, neden boğulmuş?»

«Obaya varınca kime sorsan diyiverir... Hadi yolumuza gidelim!»

«Yok canım!» dedim. «Yemek üstüne hemen yola çıkmak iyi değildir. Sonra obada İsmail Babayla konuşacak çok lâfımız var... Sen bildiğin kadarını söyleyiver!»

Hacer heybeyi tekrar yanına bırakarak azıcık düşündü. Bir aralık gözlerini üstümde gezdirerek hikâyesini ne dereceye kadar alâka ile dinliyeceğimi, ne kadar anlıyabileceğimi keşfetmek ister gibi beni süzdü. Genç yüzünde büyük bir ciddilik, iri, siyah gözlerinde dalgın bir hâl vardı.

«Bu Hasan Zeytinlide bahçıvanmış...» diye başladı. Anlatırken önüne ve arasıra ovaya bakıyor, güzel bir delikanlı eline benziyen irice elinin şehadet parmağiyle toprağı karıştırıyordu.

«Bu Hasan Zeytinlide bahçıvanmış... Ufacık bir bahçesi varmış; yazın bostan, yeşillik eker, kışın el zeytini silkmiye gider, koca anasiyle yaşar dururmuş. Daha da pek genç imiş; hani bıyığı yeni terlemiş. Anasından başka kadına göz kaldırıp bakmaz, düğünde, bayramda öbür delikanlılar gibi rakıya, oyuna katılmaz, kız gibi bir oğlanmış... Pazarlara gidip bostan ne satınca da parasını getirir, anasına teslim edermiş. Bizim obadan onu bilenler var da onlar söylüyorlar... Anam daha şuncağız çocukmuş... İşte o zamanlar bizim Yüksekobadan Emine, Edremit pazarında bu Hasanı görmüş... Anam Emineyi bilirdi; sekiz yük balları varmış; babası ağaç devirip kereste yapar, anasiyle Emine de arılara bakarmış. Dağ gibi bir kızmış. Danaları, inekleri, boynuzundan tutunca şu yana savuruverirmiş. Bu geldiğimiz yolu iki saatte iner, üç saatte çıkarmış. Çocuklarla da pek oynar, obanın kızlarını ardına takınca ormanda koşturup terletir, sonra da hepsini bicik bicik yanaklarından öpermiş... İşte bu Emine Edremit pazarında Hasandan bostan almış; hani dağlık yerde pek kavun karpuz olmaz da onun için... Hasan bostanları Eminenin heybesine doldururken:

«Yörük kızı!» demiş, «yükün ağır oldu. Kazdağının yolu çetindir, nasıl çıkacaksın?»

Emine onun yüzüne gülüvermiş de:

«Ne sandın düz ovalı!» demiş, «biz dağlıyız, sizin boş çıkamadığınız bayıra biz kırk okka yükle çıkarız!..»

Hasan önüne bakmış, Emine yoluna gitmiş, ama ertesi pazar yine onun sergisine varmış:

«Bostanların iyi çıktı, sarı oğlan, al sana bal getirdim!» demiş; omuzundan bal teknesini indirip bir gömeç almış, Hasana vermiş. Hasanın yüzü yine al al olmuş:

«Ne zahmet ettin, yörük kızı!» demiş, ama Emine cevap vermeden gülüp yürümüş.

İkindi vakti Hasan eşeğini önüne katıp köye dönerken, Kadıköy mezarlığının önüne varınca, bakmış Emine heybesi sırtında ileriden gidiyor. Önce dili tutulmuş, hiç tınmadan ardından yürümüş, sonra bir yüreklenmiş, eşeğini sürüp Eminenin yanına varmış:

«Uğurlar olsun, yörük kızı! Sen hangi obadansın?» diye sormuş. Emine Hasanı görünce:

«Sana da uğurlar olsun, sarı oğlan! Ben Yüksekobalıyım, sen nerelisin?» demiş.

«Ben Zeytinlidenim... Köye kadar yolumuz bir... Heybeni eşeğin üstüne at da rahat git!..»

«Olmaz! Ovada heybeyi eşeğe taşıtırsam, koca dağa bu yük ile nasıl çıkarım?»

Zeytinliye gelene kadar yanyana yürümüşler; az konuşmuşlar, çok bakışmışlar; ama ikisinin de gönlü birbirini sevmiş. Ondan sonra her pazardan beraber dönmüşler.. Emine arada bir Hasanın, Zeytinlinin alt başındaki bahçesine uğrayıp ona süt, peynir, bal götürmüş; Hasan Emineye dut silkivermiş, kiraz, vişne toplamış. Bahçenin ortasındaki ayvanın dibinde yanyana çömelip konuşurlarken görenler çok olmuş. Ama Hasanın anası bakmış ki bu iş böyle sürüp gidesi değil... Oğlunu önüne oturtup:

«Oğlum, Hasan!» demiş «Baban öleli beri evin erkeği sensin... Ben bugün varsam yarın yoğum... Evine bir kadın lâzım. Sana bizim köyden bir kız almak isterdim ama, yine sen bilirsin... Eğer gönlün bu yörük kızını pek sevdiyse, bu ihtiyar hâlimle obasına gidip istiyeyim... Güz yaklaştı; zeytinden sonra düğünüzünü yaparız...»

Hasan da hep bunu düşünürmüş ama, bir türlü içini dökemezmiş.

Bakmış artık beklemenin yolu yok, Emine obadan indiği bir gün onu bahçede yanına oturtmuş:

«Emine,» demiş, «bahar geçti, yaz geçti; leylekler yerine göçtü! Kış gelip dağları yolları kar örtmeden ya sen bana gel, ya ben sana geleyim!»

Eminenin yüzü sapsarı olmuş:

«Ah, Hasan!» demiş, «kışın derdi senden evvel benim içime çöktü, ayrılık günleri geldi çattı. Ne ben senin köyünde edebilirim, ne sen benim obamda... Bu yaz büyük günah işledik... Artık sen beni unut, ben de seni unutayım..»

Bunu duyunca, Hasanın aklı başından çıkmış; Eminenin eline sarılmış:

«Aman yörük kızı, aman biricik Eminem!» demiş, «Senin tatlı dilini duyan, güler yüzünü gören bir daha seni nasıl unutur? Böyle deme, burda kal. Sen bahçeye bakarsın, ben zeytine giderim, kimseye muhtaç olmayız...»

Emine acı acı gülmüş ve demiş ki:

«İnsan nereye giderse rızkı da beraber gidermiş ;bunu düşündüğüm yok. Ama ben dağlıyım, bu çukur ovalarda kalamam. Köyünüzün eli kınalı kızlarına katışamam, senin içine dert olur.. Kızılbaş kızı geldi de Hasanı elimizden aldı derler, benim içime dert olur.. Yörük kızı dağdan köye, çadırdan eve inmemeli. Ben seni görmemeliydim... Gördüm, sözüne uymamalıydım... Ama neyleyim, senin de tatlı sözünle güler yüzün etti bunları... Hadi benim Sarı Hasanım, tut ki birbirimizi düşte görmüş de uyanmışız... Bırak beni dağıma gideyim!»

Yanından kalkıp kuş gibi uçmuş. Hasan arkasından bakmış kalmış...»

Hacer toprakla oynıyan parmağını eteğine silerek önce bana, sonra ileriye ,boşluğa baktı. Ben gözlerimi onun yandan görünen yüzüne dikmiştim. Bakışının hâlâ tesiri altındaydım. İnsan ruhlarının ince ve derin kıvrıntılarını bütün karmakarışıklığı ile anlıyan ve şaşılacak bir kolaylıkla anlatan bu genç yörük kızı sanki birdenbire büyüyüvermişti. Gözlerini çevirmiş, aşağıya, yeni yeşeren ağaçları, taze ekinleri, koyu yapraklı zeytinleri, yer yer görünüp tekrar kaybolan dereleri ile pırıl pırıl yanan ovaya bakıyordu.

Dağınık siyah kaşların altında düşünceli duran gözleri, sımsıkı kapalı ince dudakları, tozlu ve hâlâ biraz terli yanakları çam dalları arasından sızan güneşle parlıyor; çocuk çizgilerini henüz kaybetmemiş olan yüzü garip bir olgunluk ifâdesi alıyordu.

Aşağılarda kalan derenin uğultusu rüzgârın esişine göre azalıp çoğalarak bize kadar geliyor, çamların mırıltısına karışıyordu. Baygın bir kekik ve çam kokusu ortalığı doldurmuştu. Hacer kız elini yanına uzatarak yerden kuru bir kozalak aldı; parmaklariyle onun dişlerini büküp kırmıya başladı. Sonra başını bana çevirdi, elinde ufaladığı kozalağın çıtırtılarına karışan hafif bir sesle yeniden anlatmıya başladı:

«O günden sonra Hasanın yüzü gülmemiş, rengi yerine gelmemiş. Gönlünü bir yerde eğlemez, ağzını açıp dünya kelâmı eylemez olmuş. Pazarlara ayva, nar satmıya gider, ne alıp ne verdiğini bilmeden geri dönermiş. En sonunda bir gün dayanamamış; Edremit pazarı günü, akşam vakti Zeytinlinin üst başında, Yüksekobaya giden yolun kıyısında oturup Emineyi beklemiş. O gün kızın pazara indiğini kestirmiş. Az sonra Emine yolun alt başında görünmüş. Onun da yüzü sarı, hâli perişanmış. Hasanı görünce yüreği yanmış ama, hiç tınmadan oradan geçip gidecek olmuş. Hasan yolunu kesmiş:

«Emine!» demiş, «Bu dünyada gönlüne karşı gelen babayiğit çıkmamış. Ocağına düştüm! Deli gönlün bizim çukur köyümüze sığmazsa al beni obana götür! Ananı ana, babanı da baba bileyim; ineğini sağıp davarını güdeyim; babanla tahta biçip keresteyi dağdan sırtımda indireyim. Tek beni buralarda garip koyup gitme!..»

Emine durmuş, Hasanın yanına çökmüş, gözlerini koluna silmiş:

«Hasan,» demiş, «yüreğimi deldin! Ne çâre ki dediğin olacak iş değil. Ovada büyüyen dağda yapamaz... Dağın suları serindir ama, yolları sarptır, kışı çetindir... Kar altında odun kesmek bahçeye bostan ekmiye benzemez. Benim erim diye götürdüğüm adamı obamızın yiğitleri kınamamalı!. Ben seni bildim, artık gözüme hiç bir yiğit görünmüyor; ama anamın, babamın, akranımın yanında seni küçük düşüremem. Sal beni gideyim!..»

Hasan ayak diremiş: «Her işi yaparım; obamızın yiğitlerini kardeş bilip işlerine koşarım; eğer of dersem kov beni köyüme gönder!» demiş.

Eminenin aklı yatmamış ama, yüreği yumuşamış: «Haftaya burada bekle de cevabımı al!» demiş.

Hafta sekiz gün, Hasan anasının boynuna sarılmış; hak alıp hak vermiş; gelmiş yoluna başına, Emineyi beklemiş... Çok geçmeden yörük kızı görünmüş.. Sırtında koca bir çuval varmış, içi pamuk doluymuş gibi onu beli bükülmeden taşırmış. Hasanın yanına gelince:

«Hasan!» demiş, «anamla, babamla danıştım; onlar da emmilerimle danıştılar. Ovalıya varanın, ovalıdan kız alanın ondüğünü gören yok. «Deli kız, deli kız!» dediler. «Yüksekobada gönlünü verecek yiğit mi bulamadın?» Ben de. «Herkesin yiğidi kendi gönlüne göreymiş!»

dedim, «Peki öyleyse,» dediler. «bir sına bakalım, senin yiğidin Kazdağındaki Yörük Emineye er olacak adam mı?» Konuşup kavil ettik: Zeytinliden kırk has okka tuz aldım; bunu sırtına vurup bir yerde durup dinlenmeden benimle Yüksekobaya çıkabilirsen haftaya düğünümüz olacak. Kırk okka yükle dört saatlik dağa çıkan adama eğri bakacak babayiğit bizim obamızda yoktur. Çıkamazsan, kaderimiz böyleymiş!»

Hasan bir söz söylemeden çuvalı sırtlamış. Eminenin önüne düşüp yürümüş. Ayakları kuş gibi uçarmış. Beyobasını geçmişler, bayır aşağı dereye inerken Emine bir bakmış, Hasanın yüzünden, ellerinden su gibi ter boşanıyor... Az önce genişliyen yüreği daralmış:

«Kendine yazık etme, Hasan!» demiş. «Ver çuvalı bana, ben gideyim! Sen bahçene dön!»

Hasan soluk soluğa:

«Buraya gelirken andiçtim: Geri dönersem sağ dönmiyeceğim!» diyip yürümüş. Eminenin yüreği daha da daralmış ama, çâresi yok. Eski değirmeni geçmişler, Sütüvenin yanına gelince Hasan durmuş:

«Emine!» demiş, «Bana ettiğin zulumdur! Tuzlar sırtımı yaktı... Dur bir soluk alayım!»

Emine:

«Kavlimizde durup dinlenmek yok!» deyip yürümüş. Hasan bir taştan bir taşa atlayıp ardından yetişmiş. Az daha gitmişler; Hasan yine durup yalvarmış:

«Emine, zalım anana babana uyup beni çok ağır sınadın! Bu kadarı yeter, hadi köye dönelim!»

Eminenin yüreği dilim dilim olmuş da içindekini yine dışarı vurmamış:

«Ben sana dedim, Hasan, bu dağlar sana göre değil! Ver çuvalı ben gideyim.» demiş.

Hasan gayretlenmiş, biraz daha yürümüş. Demin yanından geçerken Hasanboğuldu dedim ya, eskiden oraya Gök Büvet derlermiş, Hasan oraya geldiğinde dizleri bükülüvermiş, olduğu yere çökmüş:

«Ah, Emine!» demiş, «Beni boş yere yaktın. Ben bu dağlara çıkamıyacağım, gel köye dönelim!»

Emine ağzını açıp bir söz demeden Hasanın sırtından düşen çuvalı yüklenmiş, tek başına, gerisine bakmadan yürümüş. Çalıların ardında kaybolup giderken, Hasan anasız kalmış yavru kuzu gibi bağırmış:

«Emine, obana gelemem, köyüme dönemem, beni buralarda bırakıp gitme!»

Emine durmuş, durmuş, sonra başını çevirmeden yine yoluna düzülmüş. Tâ patlakların yanına gelinciye kadar Hasanın bağırdığını duymuş. Garip oğlan suyun gürültüsünü bastırıp:

«Emine, ben senin ardından gelemedim, sen benim ardımdan gel!» diye seslenirmiş.

Emine bir yerde durup soluk almadan, bir kere dönüp ardına bakmadan kırk okka tuzla obaya varmış. Anası babası onu görünce her şeyleri anlamışlar. Kız çuvalı oraya atıp yere yıkılmış, kendinden geçmiş; ama daha ortalık kararmadan yerinden fırlamış:

«Duydunuz mu? Hasan beni çağırıyor!» demiş.

Anası babası sormuşlar:

«Hasanı nerde bıraktın?»

«Gök Büvetin orda!»

«Kız sen deli mi oldun? İki saatlik yerden buraya ses gelir mi?»

Emine kimsecikleri görmez, kimseciklerin sözüne bakmaz, durup dinler, sonra:

«Anacığım! Bak nasıl çığırıyor! Yazık oldu.. Dur bir varıp bakayım!.» dermiş.

O gece zor tutmuşlar. Obanın yanındaki ormanlarda sabahacak dolaşmış. Gün ağarırken Gök Büvete inmiş. Bakmış oralarda kimsecikler yok.. Suyun yanından geçip gidermiş, bir de ne görsün: Hasanın dallı çevresi koca çınarın su içindeki dallarından birine takılmış, yüzüp duruyor... Onu oradan aldığı gibi koynuna sokmuş... Dere boyunda bir aşağı, bir yukarı koşup:

«Hasanım! Ses ver de yanına varayım!» diye bağırmıya başlamış. Her defasında dağlar, taşlar ses verir:

«Emine, ben senin ardından gelemedim, sen benim ardımdan geleceksin!» dermiş.

Yemeden, içmeden üç gün dağlarda, ormanlarda, dere boylarında dolaşıp Hasanı aramış. Zeytinliye inip anasından sormuş. Kocakarı saçını başını yolar, ağlarmış.

Köylüler Hasanın Gök Büvette boğulduğuna kayıl olmuşlar: «Güz yağmurlarından derenin suyu coştu. Ölüsü kimbilir hangi kovuğa girip kaldı? Belki de sular aldı denize götürdü!» derlermiş. Emine bunu duyunca:

«Yalan!» demiş, «Hasan ölmedi ki! Beni çığırıp duruyor ama, yerini diyivermiyor. Araya araya bulurum helbet!»

Anası babası ardına düşmüşler, alıp kapamışlar. O bir yolunu bulur, dere boyuna iner, Hasana seslenirmiş. Gök Büvetin yanındaki kayalara oturur, koşmalar düzer söylermiş. Bir gün anasına:

«Hasan bana yine seslendi; bugün beni Gök Büvette bekliyecek. Bu sefer sağlam kavilleştik, gayri kavuşacağız!» demiş. Anası:

«Amanım kızım, neler oldu sana?» diye ağlayıp döğünmüş. Kız bir yolunu bulup ortadan kaybolmuş. Akşam üstü oradan geçenler Emineyi Gök Büvetin yanındaki koca çınarın dalında, Hasanın çevresiyle asılı bulmuşlar.»

Hacer kız kara gözlerini yüzüme dikerek:

«İşte Gök Büvete o zamandan beri Hasanboğuldu diyorlar; koca çınara da Emine Çınarı derler. Hadi, geç olmadan yolumuza gidelim!..»

Akşam yaklaştığı için aşağıdan doğru derenin uğultusu daha çok duyuluyordu. Kalkıp yürümiye başladık. Güneş Sarıkızın arkasına girmiş, bulunduğumuz yeri birdenbire artan serin rüzgârlara bırakmıştı. Eteklerine kadar çam, oradan denize kadar zeytin ormanlariyle örtülü olan Kazdağının bu yamacında saatlerce süren bir akşam başlamıştı. Güneş bin yedi yüz metrelik dağın arkasına âdeta vaktinden evvel saklanmakla, günün bu en güzel zamanını sanki isteye isteye uzatıyordu. Midilli tarafından esen bir rüzgâr körfezin girinti ve çıkıntılarında kırılarak boyuna yolunu değiştiriyor, suların üzerinde ayrı ayrı taraflara koşuşan dalgacıklar meydana getiriyordu. Güneşin, Madra dağlarının üstündeki bulutlara vurarak onları kızıllaştıran ve oradan tekrar denize akseden son ışıkları, başka başka istikametlerde kırışan sularda türlü renkler yaratıyordu. Dağın eteklerine sıralanan ve bazan hemen önümüze kadar yükselen tepeler, birbiri üstüne yığılmış karanlık bulut kümeleri gibi görünüyordu. Daha uzaklarda, Ayvalığın karşısındaki Cunda adasının alçak tepeleri, Kazdağı oralara siper olmadığı için, hâlâ güneşin kırmızı ışıkları içinde yanıyor; biraz daha arkada, Midillinin o taraflara kadar uzanan kollarına karışıyordu. Rüzgâr çamların dallarında uğulduyor, önümde giden Hacer kızın eteklerini ve ince örülü saçlarını öne doğru savuruyordu. Saatlerce beraber geldiğimiz bu kızın ne kadar güzel, ne kadar âhenkli bir yürüyüşü olduğunu ilk defa farkediyordum: Olgun bir buğday tarlasında ilerliyormuş gibi hafifçe dizlerini kaldırarak ve başını ileri geri sallıyarak adım atıyor; çimenlerin ve renk renk çiçeklerin üstüne çıplak ayaklariyle basarken vücudunun ağırlığı olmadığı hissini veriyordu.

Yanına sokuldum:

«Hacer kız,» dedim, «Eminenin Gök Büvette oturup söylediği koşmalardan bildiğin var mı? Obaya varmadan bana bir tanesini söyleyiver!»

Durdu. Gözleri, etrafımızı saran manzaranın ve biraz evvel anlattığı hikâyenin içinde kaybolmuş gibi büyük ve dalgındı. Şakaklarında,

tozlarla karışıp sonra kalın çizgiler hâlinde kuruyan terlerin izleri vardı. Derin derin nefes alıyordu. Bu anda onu, etrafını saran tabiattan ayırmıya imkân yoktu. Akşamın loşluğu içinde topraktan, çiçeklerin arasından fırlayıp büyüyüvermiş bir mahlûk gibiydi. Yavaşça dudaklarını oynattı:

«Sana Eminenin bir koşmasını okuyuvereyim!» dedi. «Hasanına kavuşmadan az önce bunu söylemiş derler!..»

Biraz düşündü; gözleri kapalı ilâve etti:

«Kim bilir...»

Sonra arkasındaki çam ağacına sırtını dayadı, heybesini sağ omuzundan yere düşürdü, gözlerini yere dikti; hafif, fakat tüyleri ürpertecek kadar içli bir sesle şu koşmayı okudu:

Uzaklardan sesin aldım;
Çevreni derede buldum;
Nereye gittiğin bildim,
Hasanım ardından geldim.

Sarı kâhküllü, dal boylum;
Saz benizli, ayva tüylüm;
Tatlı sözlü, melek huylum,
Hasanım ardından geldim.

Köyden, obadan koğulan,
Duru sularda boğulan,
Toz köpük olup dağılan
Hasanım ardından geldim.

Sarp dağlara getirdiğim,
Kavuşmadan yitirdiğim,
Ak kefensiz yatırdığım
Hasanım ardından geldim.

Emineyi yaslı eden,
Kerem olup Aslı eden,
Dağı taşı sesli eden
Hasanım ardından geldim.

1942

KENAN HULÛSİ KORAY

27 mayıs 1906 da İstanbul'da doğdu.

24 mayıs 1943 de Adapazarı'nda öldü.

İlk hikâyesi

BİR TUTAM SAÇ (1928)

"İlk çukura ilk fidanı Murat Muratoğlu bıraktı. Sıcak bir toprak... Onu görenler âdeta bir kadını toprağa ekiyor zannederlerdi. Yani bir çocuk yapacak gibi heyecanlı, titiz ve asabiydi. İlk fidan... Başını kaldırdı; etrafındakilerin gözbebeklerini aradı ve belki de onları görmedi. Birdenbire ekilmiş beşbin fidan gözlerinin önüne geldi. Fidanlar bir saniye içinde büyüdüler; koca birer ağaç, bir kuş gagasiyle yaralanmış, birer kadın ağzı gibi tatlı ve incirlerle dolu birer ağaç oluverdiler..."

(*«İncir fidanları»*. Yeditepe gaz. 1953)

KENAN HULÛSİ KORAY

İstanbul Adapazarı

(1906 - 1943)

HAYATI

27 mayıs 1906 da İstanbul'da dünyaya geldi. İstanbul Erkek Lisesi'nde orta öğrenimini yaptıktan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat bölümünü bitirdi. Üniversite arkadaşlarından bir kızla evlendi. 1934 yılında «*Vakit*» gazetesine girdi, yazı işleri müdürlüğüne kadar yükseldi. Adapazarı'nda yedek subaylığını yaparken 24 mayıs 1943 de salgın tifüsten kurtulamıyarak 38 yaşında öldü, orada yatıyor.

EDEBİ HAYATI

Daha üniversite öğrencisi iken Halit Fahri Ozansoy idâresindeki «*Servet-i fünûn*» dergisinde «*Bir tutam saç*» adındaki hikâyesini yayınlıyarak yazı alanına girdi (1928). Bunu diğer hikâyeleri takip etti: «*Beyaz güller*», «*Felekte bir mâcera*». Aynı yıl içinde bu dergiye yazı veren diğer altı arkadaşı ile birleşerek «*Yedi meşaleciler*» adiyle anılan edebiyat topluluğunu meydana getirdiler. Bu topluluğun içinde hikâyeci olarak yalnız Kenan Hulûsi'yi görüyoruz. İlk hareket olarak hazırladıkları, hepsinin de ilk yazılarını içine alan antolojiye üç hikâyesini verdi (1928). Aynı yıl içinde yayınladıkları «*Yedi Meşale*» adındaki onbeş günlük sanat dergisi ile oldukça geniş ölçüde ün kazandı. Bu dergi kapanıp topluluk dağıldıktan sonra «*Muhit*», «*Mektep*» dergilerinde hikâyelerini yayınladı (1931). Bundan sonra ölümüne kadar süren ve askerlik hizmeti yüzünden bir müddet kesilen, sanat ve yazı hayatının

en verimli çalışmalarına «*Vakit*» gazetesine girerek başladı Burada Sadri Ertem'in çevresinde toplanan yeni-gerçekçi hikâyecilerin etkileri altında yönünü tamamiyle değiştirdi. 12 yıl kadar süren bu son devresinde bir taraftan gazetecilik yaparken, bir yandan da hikâyelerini yazıp yayınladı. 1938-1942 yılları arasında bu gazetede ve edebî ilâvelerinde bir çok hikâyeleri çıktı. Bir aralık Anadolu izlenimlerini anlatan şiirler de yazmağı denedi. Ayrıca «*Yedigün*», «*Yeni mecmua*», «*Yıldız*» gibi dergi ve magazinlerde de hikâyeleri çıktı. Bundan sonra birbiri peşinden hikâye kitaplarını yayınladı. «*Vakit*» gazetesinde tefrika ettiği «*Osmanoflar*» adındaki romanı kitap biçimine girmeden kaldı (1936).

ESERLERİ

Bir yudum su. Hikâye. Ahmet Hâlit Kt. 1 hikâye. İstanbul: 1929; *Bahar hikâyeleri.* Çığır Kt. 8 hikâye. İstanbul: 1939; *Son öpüş.* Büyük hikâye. İnkilâp Kt. İstanbul: 1939; *Bir otelde yedi kişi.* Küçük hikâyeler. Semih Lütfü Kt. 22 hikâye. - İstanbul: 1940; *Bir yudum su.* Türkiye Y. 143 sayfa, 26 hikâye. İstanbul: 1944.

Kitap hâline gelmiş eserlerinden başka «*Vakit*» gazetesi koleksiyonlarında kalmış «*Osmanoflar*» adındaki romanı (1938), «*R. B. K. pansiyonu*» adındaki büyük hikâyesi (1942), yine aynı gazetede ve çeşitli dergilerde dağınık kalmış küçük hikâyeleri, karısının elinde de müsveddeleri vardır. Yukarıdaki liste, onun toplu eserlerinin ancak yarısıdır. 1930 yıllarının gazete hikâyeciliğinde moda olan «*Beşer dakikalık hikâyeler*» başlığı altında topladığı küçük küçük-hikâyeleri de bunlar arasında derlenmeden kalmıştır. Kitap biçiminde yayınlanan eserlerinde 57 hikâye bulunmaktadır. Bunların arasında çeşitli hikâye örnekleri bulunur: 1 büyük hikâye, 13 küçük hikâye, 48 tane de küçük küçük-hikâye vardır. Kenan Hulûsi'nin — belki de gazetecilik mesleğinin etkileri altında, yayınlanmasının kolaylığı yüzünden — küçük küçük-hikâye tipinde yazmağı tercih ettiği görülmektedir.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

Kenan Hulûsi'nin 15 yıl kadar süren hikâyecilik hayatı, «*Yedi meşale*» ve «*Vakit gazetesi*» devrelerine ayrılabilir. Tahsil yılları, asker-

lik, günlük geçimini sağlıyan gazetecilik alanındaki çalışmaları da bu süre içine girer.

1928 1931 yılları arasını alan birinci devresinde ahenkli bir nesre ulaşmak için çalışıyor; hikâyeden çok o yıllarda pek moda olan *mensur şiirlere* benziyen yazılar yazıyordu. Konularını muhayyilesinden, hattâ çok kere tamamiyle gerçek dışından alıyor; ekleme süslerle yüklü bir üslûpla hayâlî tipler, yerler ve çevrelerle iyice bulanık, sonradan renklendirilmiş yaldızlı kartposttallara benziyen eserler meydana getiriyordu (*«Bir yudum su»*, *«Ceylân sesi»*, *Esmanın aşkı»*).

1931 yılında *«Vakit»* gazetesine girişi ile ölümü arasında Kenan Hulûsi'nin sanatında yeni bir devre açılır. O sıralarda bu gazetede *Sadri Ertem*'in çevresinde, Cumhuriyet'ten sonraki Türk edebiyatının belli başlı simaları toplanıyorlar, bu günün hikâyeciliğinin yol açıcılığını yapıyorlardı. *Sadri Ertem*, fıkra, hikâye ve ilgi çeken romanlar yazıyor; *Refik Ahmet Sevengil* yazı işleri müdürüdür, küçük hikâye ve roman alanında ilk eserlerini veriyor; yeni gerçekçi hikâyeciliğimizin yol açıcılığında Birinci Dünya Savaşı yıllarına (1914 - 1918) kadar çıkan bir emeği olan *Selâhattin Enis* musahihlik yapıyor; nihayet gençlerden *Reşat Enis* ile *Bekir Sıtkı* da onlara katılıyor. Yeni gerçekçi Türk hikâyesinin bu *yol açıcı* hamlesinde Kenan Hulûsi'nin de bir yeri olmuştur.

12 yıl kadar süren, gazetecilik mesleği ile birlikte yürüyen bu devresinde, Kenan Hulûsi, elde mevcut eserlerinin hemen hepsini meydana getirmiştir. Onun *Ömer Seyfettin - Sadri Ertem* etkileri ile yüklü bu yeni gerçekçi yola geçişi pek kolay olmamıştır. Hattâ bu yolda iyice gelişip yeni gerçekçi anlayışına uygun en güzel hikâyelerini vermek imkânlarını bulamadan öldü, diyebiliriz. Gazeteciliği, onun bu yoldaki gelişmelerine engel olmakla beraber, bazı yönlerden de yardımcı olmuştur. Onu gerçekçi anlayışa götürmüş, toplum meseleleriyle, memleketin hâliyle temasa getirmiştir.

Gazetesinden başka dergilere de hikâyeler yetiştirmek endişesiyle hiç görmediği, yalnız kulaktan duyup, gazete yazılarında temasa geldiği köy yaşayışına dair oldukça başarılı *«masabaşı hikâyeleri»* yazdı. Bunları kitaplarına da aldı. Onun, hergün gazete ve dergilerde karşımıza çıkan, basmakalıp, bir hikâyecilik anlayışının kalıplarına uyan hikâyeleri de vardır. Ama bunlarda bile bir sanatçı titizliği sezmek kâbildir. Edgar Allan Poe vâri korku verici hikâyeler *(Bahar hikâyeleri: «Kavaklı koz hanında bir vaka»*, *«Tuhaf bir ölüm»*, *«Gece kuşu»)*; sürükleyici *magazin* hikâyeleri *(Bahar hikâyeleri: «Milyarder Mac Kinley'in halıları»*; *«Bir otelde yedi kişi»*, *«Kunçi»*).

Ömer Seyfettin'in sağlam bir gelenek hâline getirdiği, başı sonu belli hikâye anlayışını kabul eden bir grubun içinde idi. Belli bir düzen içinde gelişen, zengin ve zincirleme olayları, hikâye için şart gören, tipleri en göze batanlardan seçen, hikâye sonlarını daima şaşılacak olaylarla bitiren hikâye tarzı, onu da çekiyordu. Bundan dolayı çerçevesi sağlam, âdeta iskelet hâlinde beliren konular olmadan birşey yazamamıştır. Böyle bir hikâye anlayışına sahip bütün sanatçılar gibi konuya ve plâna verdiği emek kadarını, hikâyenin iç dokunuşuna verememiştir. Onca hikâye, bize, kısa ama dolambaçlı bir yolun sonunda heyecanlı sürprizler vâdeden bir edebî çeşittir. Millî Edebiyat akımından sonraki yol açıcılar eliyle de benimsenen bu anlayış ve zevk, geniş okuyucu kalabalığına da iyice yayılmış, yeni hikâyeciliğimizin gelişmesinde en önemli engel hâline gelmiştir. Kenan Hulûsi'nin konu, tip, gözlem açıcılığından ileri gidemiyen anlayışı, bugünün sanatçıları tarafından tık bir yana bırakılmıştır. Kenan Hulûsi, üslûbuna takılıp takıştırılmış süsleri zamanla bırakabilmiş, bu sefer de hikâyelerinin itinâlı bir muhtevaya sahip olması endişelerinden vazgeçememiş, üslûpta gayrı şahsî olmuş, ama muhtevada buna tam mânasiyle erişememiştir.

Gerçekçi yol için yeter derecede görgüsü, bilgi edinecek zamanı olmadığından hikâyelerinden çoğunu kulaktan duyduklarından çıkarırdı. İstanbul'un dışına pek çıkamadı: İmrali, Bursa, Adapazarı çevresinden ileri gidemedi, ama buralardan da bir hayli hikâye konusu aldı.

Onun hikâyeciliğinin en dikkate değer yönü, bu kadar kısa bir zaman içinde yolunu bulabilmesi, bu kadar çeşitli eserler verebilmesidir. Kendini arayan, geç kalmış bir sanatçı telâşı ile çok acele yazılmış, taslak hâlinde eserler de bırakmış olmasına rağmen, bunlardaki çeşitlilik, günümüz hikâyeciliğinin çeşitliliğine işâret edercesine geniştir.

Bazı hikâyelerinde bilhassa Anadolu köylüsünün makine karşısında o taze heyecanını tasvirde, değişen sosyal şartların insan ve toplum üzerindeki etkilerini kavrayıp anlatmakta ufak tefek başarıları olmuştur *(Bahar hikâyeleri: «Dörthanların kulaksızı»)*. Ama gerçekçi gözlemde, gerçeğe yönelirken estetik unsurları bulabilmekte, toplum meselelerinin derinlerine inebilmekte bocalamaları da olmamış değildir. Hikâye alanında yol açıcı kıpırdanışlar arasında, yeni gerçekçi hikâyecilik volunda, elinden gelen gayreti göstermiş bir sanatçı olarak hatırlanacaktır.

Bir Otelde Yedi Kişi (1940) den:

İNCİR FİDANLARI

İmralı cezaevinin senelik toplantısında adaya incir ağaçları dikilmesini teklif eden Murat Muratoğlu bir hafta sonra hemen işe başladı.

Senede yüz yirmi bin kilo soğan, on beş bin kilo bakla, seksen bin kavun, bir o kadar karpuz, buğday ve mısır veren adada incir fidanı niçin yetiştirilmesin?.. Murat Muratoğlu bu fikri o kadar hararetle müdafaa etmişti ki, kılıç balığına çıkacak mahkûmlar için ağ parası, kanca ve yedek kısımlar bulamıyan idare bir hafta sonra Muratoğlu'nun emrine beş bin incir fidanı vermişti.

Murat'ın kendisi de bir fidan gibi ince idi. Onu görenler bir ağaçtan koparılmış bir dal zannederlerdi. Bir yaprak üzerindeki damarlar gibi de gür ve taze bıyıkları vardı. Yalnız gözleri yeşil ve bir çini kadar aydınlıktı. Bunun için olacak ki ilk zamanlar onu bir denizci zannederek balığa çıkarmışlardı. Halbuki, Murat, tarlada bir öküz gibi dikine çalışmasını bilir; ekin zamanı haftalarca içeri girmezdi.

Uzatmıyalım, Murat Muratoğlu'na beş bin incir fidanı ile beraber bir de yardımcı bir müfreze verdiler. Bu, on iki kişilik bir müfreze idi. Sarı badanalı mahkûmlar evinin önünde müfrezeyi birer birer gözden geçirdi, hepsinin de gözlerinin içine bakıyordu:

— Şaka değil, dedi, beş bin fidan arkadaşlar!.. İki hafta içinde onları dikmiş olmalıyız. Eğer içinizde benimle beraber çalışmak istemiyen biri varsa?.. Tamam!.. Demek ki yok! Şu halde... Hemen işe başlıyabiliriz...

Murat Muratoğlu, adada fidanların dikileceği yeri kendisi intihap etti. Mete burnu sırtlarında Helyosto ile geceleri konuşmak için mühendislerin keşif yaptıkları yer... Daha aşağıda üzüm kütüklerinin uzadığı toprak saha gözüküyordu. Üzüm yaprakları kısa birer kol gibi uzamış ve yanda kalmıştı.

Güneş onların üzerine vuruyor; ve karşıda Bozburun tepeleri denizin ötesinde mavi bir sisle kaplı duruyordu.

İlk incir fidanı toprağa merâsimle bırakıldığı zaman bir sabahtı. Balıkçı müfrezeleri garip bir şarkı mırıldanarak denizden yeni dönüyorlardı. Sandalların baş taraflarında martılar uçuyor; güneş havayı yırtmaya çalışıyordu.

İlk çukura ilk fidanı Murat Muratoğlu bıraktı. Sıcak bir toprak...

Onu görenler âdeta bir kadını toprağa ekiyor zannederlerdi. Yani bir çocuk yapacak gibi heyecanlı, titiz ve asabiydi. İlk fidan... Başını kaldırdı; etrafındakilerin gözbebeklerini aradı; ve belki de onları görmedi. Birdenbire, dikilmiş beş bin fidan gözlerinin önüne geldi. Fidanlar bir saniye içinde büyüdüler; koca birer ağaç, bir kuş gagasiyle yaralanmış, birer kadın ağzı gibi tatlı ve incirlerle dolu birer ağaç oluverdiler.

Murat, kendi kendine güldü; ve birdenbire uyandı:

— Arkadaşlar, dedi; beş bin fidanımız var... Çukurları hemen hazırlamalıyız!.

Yüzü bir sabah gibi düz ve pürüzsüzdü.

Bununla beraber çukurların kazılması müşkül oldu. Toprak sertti. Bel işlemiyordu. Üstelik kaya parçalarını kırmak, kızıl toprağı sulamak icap ediyordu. Halbuki müfrezede çalışanlar azdı; ve su yirmi dakika ötedeydi.

Murat Muratoğlu'nun en fazla düşündüğü şu oluyordu:

Müfrezeye yorgunluğunu hissettirmemek... Kendi kendine «Çukurları bir haftada kazmalıyız!» diyordu. «Ondan ötesi kolay! Ongün sonra burası tanınmıyacak!» ve, müfrezeye istirahat verdiği sıralar onlara masal anlatır, en çok da: — «Benim derdi, bir fidanım vardı? Bir incir fidanım...»

Muratoğlu bu incir fidanı meselesini günde yirmi defa söylediği hâlde, her nedense müfrezedekiler onu daima dinlemek isterler; kelimeleri birbirine bağlayarak vakayı tamamlamıya çalışırken: — «Canım, derlerdi, şu senin incir fidanı hikâyesi tuhaf şey doğrusu...»

Murat Muratoğlu'nun hakikaten bir fidanı vardı. Bir incir fidanı... Daldan ibâret bir fidan... Onu yepyeni dikmişti; ve bir tepe üzerine dikmişti. Büyük değirmen, çarktan gelen suyun kıvrılışı, tarlada çalışanlar buradan hepsi gözükür; rüzgâr tepeyi yaladığı zaman, Muratoğlu eğer yorulmuşsa bir testi su içmiş ve bir kadınla yatmış kadar rahatlık hissederdi. Belki de onu dikerken ihtiyarlığını düşünmüştü. Meselâ on sene sonra... Bugün bir tomurcuk olan yapraklar bir çiftçinin elleri kadar büyüyecekti. Güneş, yapraklar arasına takılacak, eğer yorulursa oraya uzanıp belki uyuyacak, belki düşünecekti... Fidanı diktiği günleri... Ve güneş, belki de yapraklar arasından bir fırsat bulup kaçacak olursa dudaklarının üzerine gelecekti. Çünkü fidanı diktiği günler henüz yeni evlenmişti. Belki de dallar kadar çocukları olacaktı?.

Fakat işler hiç de düşündüğü gibi çıkmadı. Muratoğlu'nun gerçi bir fidanı vardı. Fakat iki de kardeşi vardı. Birisi kendisinden büyük, öteki iki yaş küçüktü.

Murat, bu orta yaşıyla ikisinin arasında kendisini vakit vakit tuhaf buluyor; daha doğrusu bir yol ortasında gibi, kardeşleri onu yalnız bırakıyorlar; üstelik yaptıklarını da bozuyorlardı. Nitekim bir sabah tepeye çıktığı zaman fidanın yerinde yeller estiğini gördü. Hayır; kökünden sökülüp çıkarılmamıştı. Yarısı bıçakla uçurulmuştu. Taze birer damara benziyen köklerinden toprağa doğru henüz yürümiye başladığı anlaşılıyordu. Demek ki fidan tutmuştu. Murat onu eline almadı; ve yere eğilmedi. Ayaklariyle toprağa şöyle bir dokundu; yahut fidanı itti; ve küfrettiği işitildi. Sadece, o dakikaya kadar yerinde hareketsiz durduğu görülen Murat, geriye birdenbire döndüğü zaman hızlı hızlı koştuğu görüldü. Çarka giriyordu.

«— Muratoğlu: sakın ha...» diye arkasından sesler duyuldu. Karısı onu yakalamak için koşarken düştü; diz kapakları kanadı: «— Murat, unutma senin kardeşlerin onlar!...» Fakat hiçbirini duymamıştı. Belki de kendi kendine: «Mahsus yapıyorlar!» diye düşünüyordu: — «İkisi de birlik onların! Beni rahat bırakmak istemiyorlar!»

O gün Muratoğlu'nun elinden nasılsa bir kaza çıktı işte.. Kardeşlerinden ikisini de çarkta kıstırdı. Büyüğünü öldürdü, küçüğü kaçarken yaralandı.

— Ya ötesi Muratoğlu; Çarkta nasıl yakaladılar sonra seni?..

— Ötesi hiç.. Karım geldi. Çarkın kapısını kapadı. Ağlıyordu. Ama kesilmiş bir incir fidanından başka benim gözümde hiçbir şey yoktu ki...

Sonra yavaş yavaş yanıma geldi: — «Murat, dedi, dışarıda hayvanı hazırladım. Eğer istersen!»

— «Hayır, dedim, burada jandarmaları bekliyeceğim!» Sonra... Sonra jandarmalar geldi işte... Hepsi bu kadar arkadaşlar... Simdi işbaşı. Geceye altı saat var daha.. Yirin içukur istiyorum hepinizden...

Fidanlar on dört gün sonra dikildi. Üç sene sonra da büyüdüler... Beş bin fidan.

Murat onların hemen hepsini tanıyordu. Birer birer; ve yapraklarına varıncıya kadar... Güneş, vakit vakit onları ne tuhaf gösteriyordu? Muratoğlu denizi hiç de sevmediği halde onların renklerini denizin rengine benzetirdi. Onlar da tıpkı bir deniz gibi, uçsuz bucaksız bir deniz gibi sabah ve akşam güneşle renk değiştiriyorlardı. Yalnız, ah şu kuşlar.. Nasıl da gagalariyle yapraklara dokunup kaçıyorlar; onları delik deşik etmiye çalışıyorlar?

Muratoğlu, bütün bu sıralarda bir taraftan da hep kendi incir fidanını düşündü. Hayır! İncir fidanlarını! Çünkü serbest kalıp da kendi tarlasına döner dönmez bütün tepeyi incir fidanlariyle kapamayı hayal ediyordu. Yüzlerce fidan... Belki de bütün tarla bir incir tarlası

olacaktı. Çünkü toprakların buna her mahsulden daha fazla müsait olduğunu görmüştü. Bütün bunları düşünüyor; ve adadan serbest bırakılacağı zamanı hesaplıyordu.

Muratoğlu'nun doğru bir hesapla, serbest bırakılmasına daha bir buçuk sene vardı. Fakat bunu hiç de çok bulmuyordu.

Bu sıralarda başka bir şey oldu. Bir buçuk sene bitti. Hayır, bunu bir akşam yatağa girmeden evvel kendi kendine konuştu:

— Daha dün bir buçuk sene diyordun Muratoğlu! Ya şimdi! Serbest bırakılman için tam kırk beş gün var işte.. Kırk beş gün.. Ne kadar az değil mi Muratoğlu?.. Üstelik paraların.. 540 liran...

Murat o gece uyumadı. Şimdiye kadar serbest bırakılacağı dakikayı âdeta hiç aklına getirmemişti. «Bir gün!.» Fakat gelmiyecek ve yetişmiyeceği bir gün gibi ona uzaktı. Halbuki bugün.. İçi içine sığmıyor, eksilen günleri her gün birer birer hesaplıyordu: 44 gün.. 42.. Sonra bir gün, birdenbire günleri o kadar kendisinden uzak hisseti ki, âdeta serbest kalacağı güne ellerini uzatırken günlerin çekilen bir lâstik gibi uzadığını duydu. Saatler sanki yerinde sayıyordu; ve Murat Muratoğlu, bir gün, hiç çalışmadı. Yahut çalışır gibi gözüktü. Gece yatağına bitkin uzandı.

Şüphesiz kendi tarlasına ekeceği fidanları düşünüyordu. İki bin fidan.. Otuz yaşındaydı. Demek ki beş sene sonra her şey hazır.. Acaba yaprakların rengi yine bir deniz gibi mi olacak? Ah şu kuşlar.. İnce gagalariyle incirlere vurup vurup bırakırlarsa...

Bir gün, kendi kendine: — «Daha üç buçuk hafta var» dedi.. Tam yirmi beş gün! Tembel bir hareketle gerindi, ve esnedi. Kendisinin birdenbire orada olmasını istemişti. İlk ağacı yine aynı yere dikecekti. Yalnız çarkın yolunu değiştirmek lâzımdı. Hattâ, çarkı yeni baştan yapmak; ve arkları daha derin açmak. Fakat yirmi beş gün.. Bir dakika geldi ki buna tahammül edemiyeceğini anladı. Bir el yakasından çekmiş âdeta götürüyor; dışarı çıkarıp serbest bırakıyordu. Bir el! Birdenbire bu elin bir ağaç dalı olduğunu hissetti. Başının üzerinde yeşil yapraklar kımıldadı. Küçük böceklerin gezdiği yeşil yapraklar.. «Gitmeliyim» diye konuştu, kendi kendine; ve öyle hissediyordu ki, eğer hemen gitmiyecek olursa fidanlar tutmayacak... Daha doğrusu fidan dikme mevsimi geçiyordu. Bir aralık onları sipariş etmek için karısına mektup yazmayı düşündü. Halbuki postayı götürecek motör bir hafta sonra kalkacaktı. Mevsim bir de geçecek olursa.. Tekrar düşündü, ve ertesi günü adadan kaçmıya karar verdi.

Murat Muratoğlu, incir fidanları için kendisine yardım eden müfrezeye bunu anlattı. «Fidanları diker dikmez gelirim!» dedi; onlar şim-

di balıkçılık yapıyorlardı; ve reisleri Muratoğlunun kaçışını gizliyebileceklerdi. İçlerinden üçü bu fikre itiraz etti; reise karşı geldiler: «Yirmi dört saat içinde her şey anlaşılır!» Fakat Muratoğlu onlara öyle bir baktı ki, toplantıyı bırakıp çıktılar. Elinde bir çakı tutuyordu; ve biliyorlardı: Eğer maksadını haber verecek olurlarsa ne yapar yapar; onları eline geçirir; ve hepsini... Müfrezeden dokuz kişi de Muratoğlu'na hak verdi: — «Haklısın dediler; mevsim geçecek olursa fidanlar tutmayabilir!» Murat önüne baktı

— Sandalı Mete burnuna bırakınız, dedi; gece yarısına kadar her şeyi hazırlamanız lâzım!.

Murat Muratoğlu'nun cezasını tamamlamak için bu sıralarda tam yirmi bir günü vardı.

Murat şöyle yaptı

Gece yarısından sonra yataktan bir böcek gibi çıktı. Yerde sürünen bir böcek... Sonra kayığa atladı. Karanlık bir gece idi. Karşıda fidanların bulunduğu tepeye baktı. Onları görmüyor; fakat hissediyordu. Kalın ve kaba yapraklar yüzüne sürünüyordu. Beş bin fidan! Hepsi de kendisinin yetiştirdiği fidanlar.. «Benim de olacak!» dedi. «İki bin fidan..» Ve toprak üzerinde Mete burnuna gelinceye kadar bir böcek gibi yürüyen Murat sularda bir balık gibi sessiz hareket ediyordu. Fakat bir aksilik oldu doğrusu.. Kaçtığı gecenin sabahı, bir fidan meselesinden dokuz seneye mahkûm edilmiş Murat Muratoğlu'nu yakaladılar. Bir buçuk sene daha yedi; ve bunu adada değil başka bir tarafta, duvarlar arasında geçirdi. 540 lirasına gelince... İşte bunu vermediler. Çünkü İmralı nizamlarına göre kaçan mahkûmlar birikmiş paralarını alamazlardı. Muratoğlu terleyen alnını sildi, «iki bin fidan» dedi, «bana iki bin fidan lâzım.»

Bir buçuk sene sonra Murat Muratoğlu'nu köyde karısı karşıladı. Bir saman çöpü gibi onu sapsarı buldu: — «Murat dedi; kendine gel! Unutma ki, şimdi bir çocuğumuz da var! Bir fidanımız!»

Murat Muratoğlu dokuz seneden beri çocuğunu ilk defa görüyordu. Onu kucakladı: — Evet, dedi, bizim fidanımız!..

Ve, yavaş yavaş, üçü de çarka doğru yürüdüler.

Bir yudum su (1944) dan:

SAZLIK

Sabahleyin göle yıkanmak üzere gelen çocuklar Sapancalı Ali Reisi sazlık kenarında buldular.

Göl boştu. Yeşil sazlık, daha sonra üzerine birer birer konacak yeşil böcekleri bekliyor gibi idi. Kenarda iri bir manda geceden kalan bir lekeye benziyordu. Hareketsizdi. Ve az geçince, güneş yahut sularla bu küçük karanlık da eriyecek, sazlık ve sular daha yalnız kalacaktı.

Ali Reis, sandalın en ucunda, yeşil sazlığa doğru eğili duruyordu. Bir şey aradığı belli idi. Sulara dikkatli bakıyor ve kımıldanıyordu. Birdenbire çocukları yanı başında görünce :

— Yumurcaklar! dedi. Hiç te belli olmuyor yürüdüğünüz. Defolun oradan!...

Çocuklar, zayıf vücutları ve ince derileriyle yeşil sazlığın kenarında başka bir sazlığa benziyorlardı; beyaz ve ikinci bir sazlığa... Ali Reis

— Tuh, etti. İşte kaçırdınız!

Birisi elleri ile suları iterek ilerledi

— Ali Reis! dedi. Senin bir şey aradığını bilmiyorduk biz!

Geriye döndü ve hafif bir göz kırptı. Ali Reis:

— Ha! dedi. Demek ki, siz bilmiyorsunuz?

— Bilmiyoruz tabiî! yoksa balık oltası mı düşürdün Ali amca?

— Yok canım! Nah, oltalar burada. Bu başka şey, bir kadın bu!..

Sapanca'lı çocuklar birer ikişer sandalın etrafına toplanmışlardı. Güneş ilk doğuşundaki aynı belirsiz tembellik ile Arifiye tepelerinde ıhlamurların arkasında idi. Göl aynı sâkinlik içinde idi. İleride, istasyonun kenarında, sulara doğru uzayan tahta iskele boştu. Geceden kalan küçük leke sularda erimek üzere idi. Ve her şey garip bir güneş ıslaklığı ile meşbudu.

Çocuklardan biri :

— Bir kadın ha! dedi. Ve diğerlerine dönerek dudaklarını büktü

— Hımm, etti, bir kadın!

Ali Reis :

— Bir kadın! dedi. Siz nerede girdiniz suya?

— İşte orada, sazlıkların arkasında girdik Ali amca!

Ali Reis :

— Orası boş mu? diye acele acele sordu.

— Boştu amca! Kimseler yoktu!

— Bir kadın da yok mu idi?

— Hiç kimseler yoktu Ali amca!

Ali Reis şöyle bir durdu. Çocukların gözlerine bakıyordu. Belki doğru söyleyip söylemediklerini anlamak istiyordu. Fakat hepsi de, gözlerinin yeşil yahut mavi, hakikî rengini kapıyorlar, bakışları sazlıkların ucunda, kancalı oltalarda, yem sepetinde, sandalın boyasız kaburgasından içeri dalan su birikintisinde dolaşıyordu.

Ali Reis :

— Bir kadın! diye tekrarladı. Yarımcalı balıkçılardan biri görmüş. Bu sazlıkların içinde soyunmuş geceleyin... Yok, soyunmamış, bir defa gözükmüş, sonra kaybolmuş! Dün gece denize giren yok mu içinizde hiç?..

Çocuklardan biri

— Ali amca! dedi. Dün gecedenberi sularda insan nasıl kalır?.

— Ha! Bu başka bir insan! Bir kadının saçları kadar siyah saçlar, bir kırlangıç balığı gibi de kuyruğu var. Fakat ne bir kadın, ne bir balık!

Ali Reis bunu söyler söylemez çocuklar birdenbire suya dalmıştı. Güneş onları camdan bir insan gibi gösteriyordu. Fakat bir saniye sonra bu camdan insanlar suyun üstüne dikilivermişlerdi. Sazlıktan beş on metre ötede garip bir takım sesler çıkarıyorlar, yuha çekiyorlardı.

Ali Reis :

— Yumurcaklar! dedi. Piç oğulları! Sizi gönderen balıkçıları denizler alsın! Kardeşinizi dalgalar yutsun! Leşinizi köpek balıkları yesin!

Sonra birdenbire küreklere sarıldı, ve göle daldıkları yere, acele acele üzerlerine doğru çekmeğe başladı.

Fakat çocuklar birer birer suya dalmışlar, ikinci sazlığa açılmışlardı. Ortada Ali Reisin hiddetinden başka hiç, hiç bir şey yoktu. Küçük ve yeşil sazlık sâkindi.

★

Ali Reis Sapancalı idi. Kırk dört yaşında idi. Sahil adamlarından bir çoğu gibi o da balıkçı idi. Tavşancıldan itibaren İzmite kadar otuz seneyi denizde geçirmişti. İki balıkçı mavnası, yirmi adamı ve Yarımca

iskelesinin yanıbaşındaki küçük kayalıkta bir sandal tamirhanesi vardı. Bütün hat üzerinde onu «Reis!» diye çağırıyorlardı.

Reisin bir ipek kadar ince kâhkülleri sol kulağının üzerine düşerdi. Gömleğinin üst düğmesi açık dururdu. Burada içi sedef, küçük başı madenî bir pırıltı içinde gözüken bir yaka düğmesi göze çarpar; iliklenmiyen bu düğmeden hafif göğsü ve daha doğrusu orada Sapancalı Hayriye gözükürdü. Sonra bir sıra ve aşağıya doğru ilikli diğer düğmeler...

— Fakat bütün bunların şimdi bir hükmü yoktu. Beş sene evvele ait bir takım hâtıralar... Daha doğrusu, Sapancalı Hayriyeyi tamirhânenin üstündeki odaya kapattığı zamana ait hâtıralar... Odanın yeni badanalanmış duvarları ve ceviz bir konsol üzerinde etrafı bir kırlangıç kadar sarı yaldızlı bir aynadan başka hiç bir mobilyası yoktu. Yalın kat döşemeden, arasıra, uzun bir kızağa çekilmiş bir balıkçı mavnasının omurgaları gözükür, aşağıdan taze bir boya kokusu gelirdi. Yahut, Reisin yemeklerini pişiren delikanlının gövdeyi zımparaladığı zaman... Bir balıkçı şarkısı duyulduğu zaman

Tenekeler tıkırdamasın vay vay
Komşular duymasın vay vay
Deniz altı tencere vay vay
Balık gider içine vay vay.

Kadın yirmi ikisinde idi. Ve genç yaşına rağmen bir kızdan ziyade bir kadın gibi idi. Yahut alımlı vücudu, iri kemikleri ve alımı onu böyle gösteriyordu. Ekseriya Reisle beraber çıktıkları zaman tayfalar için hakikî bir bayram olurdu. İki deniz mavnasının en önünde, küçük, tirşe boylu ve başka bir sandal!... İçinde Reisle yardımcısından başka kimse bulunmazdı. Kadın bir tropik balığı kadar çıplaktı. Ve hafif sarıya meyyal teni, küçük deniz damlacıkları ile ıslanırsa onu pul pul gösteriyordu.

Buna rağmen Sapancalı Hayriye bir gün kayboldu. Halbuki hiç bir şeyin kadını denizden ve Reisten ayırmasına ihtimal yoktu. Balıkçılardan biri akşam üstü Tavşancıl denizi kenarında gördüğünü söyledi. Birisi Sapancada, göl iskelesi üzerinde kayığa bindiğini ilâve etti. Ali Reis :

— Bir balıktan daha iyi yüzer! dedi. Eğer denize girdi hiç bir dalga onu altedemez.

Balıkçılar sustu, ve yardımcı Mustafa, gün sabahtan akşama kadar, tamire çekilmiş bir sandalı yarı zımparaladı, yarı da Tavşancıl iskelesindeki kahvede oturdu, tavla oynadı ve yenildi!

Reis hâdiseden sonra birdenbire değişmişti. Bir sene balığa çıkmadı. Yarımca ve Tavşancıl denizleri kenarında küçük bir iskemlede kadını bekledi. Mavnalar tamirhânede rutubetten harap oldu. Kaburgaları midye ve şerit bağladı. Boyasızlık ve bakımsızlık onları bitirdi. İkinci yıla bastığı zaman ne kancalar, ne de ağlardan artık hayır kalmamıştı.

Bütün bu sıralarda, Ali Reis: «Onu denizde bulacağım» diye kendi kendine konuşuyordu.

Denizde!... Belki Değirmendereye doğru, yahut Yarımca açıklarında... Ve belki de bazılarının dediği gibi Sapancada... Gölde!... Hâlâ sularla boğuştuğunu zannediyordu. Dalgalar karın ve göğsünden itibâren bütün vücudunu kapıyarak omuzlarına kadar onu sarmıştı. Yahut sular sâkindi. Gölde olduğu gibi! Vücudu yine kuvvetli idi. Fakat yorgunluk gözlerinin altında dipdiri, bir meyva kadar diri duruyordu.

Hat üzerinde Tanşancıla inmek için bekliyen balıkçılardan biri:

— İşte bak, dedi. Reis bu gece de uyumamış!

Öteki:

— Bırak Allah aşkına, dedi, yardımcı Mustafa'nın hokkabazlığı bu da!... Evvelki akşam Sapanca sazlığında kadını görmüş.

— Görmüş mü?...

— Yok canım! Reise oynadığı oyunlardan biri!... Halbuki dört sene evvel!... Bir Allah gibi korkuyordu ondan! Üstelik bütün balık ağlarını da kapattı Reisin!...

Bir saniye durdu:

— Fakat, dedi, bilmiyor musun, Reis de böyle anlatıp gidiyor ha!... Eğer kadını bulamıyacağını anlasa yaşamaz!

Bu son kelimeyi yavaşça söylemişti: «Yaşamaz» diyordu.

— Eh, kadın için ne düşünüyorsun sen?...

— Hiç!...

Yere tükürdü, hat boyu baştanbaşa, ve bütün göl hâlâ büyük sessizlik içinde idi.

— Tayfalardan biri vurmuş olacak, dedi. Kadın bozuktu amma, Reise bağlı idi.

— Tayfalardan biri! Kim?

— Yardımcı Mustafa tabiî. Reisle en çok alay eden de o şimdi!...

— İyi ama dalyandaki gözcü direği için de yardımcı Mustafa müsaade vermeseydi reis açlıktan ölebilirdi.

— Yuh aklına! Yardımcı Mustafa reisi mahsus direğe çıkarıyor. Onunla daha iyi alay etmek için... Çünkü Reis dalyan direğinde balık aramıyor ki, onu arıyor; kadını! Ağların içinde, yahut ağların kapısın-

da... Ne kadar dikkatle denize baktığını görmüyor musun? Bana kalırsa...

Ceketlerini omuzlarına vurmuş iki balıkçı gölün iskelesine doğru yürüdüler. Geceden kalan leke, yavaş yavaş göl boyunca uzaklaşıyordu. İlk tren sesleri duyulmak üzere idi. Birisi:

— Reis! diye seslendi, Ali Reis!.. Tavşancıla gidiyoruz. İstersen götürelim seni de!

Reis yeniden sazlığın kenarında duruyor, fakat bu sefer oltalarını tamir eder gözüküyordu. Başını kaldırdı:

— Yok, dedi. Yardımcı Mustafa söz verdi. Hayriyeyi burada görmüş. Beni arıyormuş. Reise söyle, demiş, beni gözcü direğinde beklesin!

Ve tekrar ileri doğru kulak kabartarak ağlarına, kancaya, sandalın kaburgaları arasına birikmiş sulara döndü.

Akşam üstü Sapancaya inen tayfalardan başka biri, ertesi günü için bir kayık boyasını tazelemek üzere Reise iş bulduğunu söylemeğe geliyordu ki, onu tekrar sazların arasında gördü. Sandalda ve ayakta idi. Kendi imâl ettiği bir gözcü direğine çıkmıştı. Başında büyük ve panama bir şapka vardı. Sulara dikkatle bakıyordu. Yeşil sazlık, günün nihayete kalmış ışıklarını emmeğe çalışıyor ve Arifiye tepeleri az sonra kararmağa hazırlanıyordu.

Tayfa iskeleye doğru yürüdü, ve sesini ayarlamak üzere ellerini ağzına doğru götürdü, ki, kenardan, gölün, Arifiye sırtlarına tırmandığı yerden, çalılar ve fundalar arasından bir silâh patladı. Bir, bir daha!. Tayfa:

— Reis, Reis!... diye bir iki defa seslendi, fakat reis gözcü direğinde ve ayakta durduğu yerde bir iki sallandı. Sonra büyük bir taş parçası suya düşer gibi oldu. Bir iki saz kırıldı, sandal bir iki defa hafif oynadı. Sonra tekrar gölün yaz günlerine mahsus büyük sükûneti... Tayfa:

— Ah, dedi. Reisi vurdular!..

— İlerde ceketsiz biri fundalar arasından atladı ve hat boyunu geçer geçmez koştu. Bağ yoluna girdi.

Reise iş bulacak adam: «Yardımcı Mustafa, dedi, tuh, katil!...»

Büyük bir manda sürüsü, bir gece gibi, göle ve sazlığa doğru yıkanmak üzere geliyordu...

(«Vakit» 21.7.1941)

NAHİT SIRRI ÖRİK

22 mayıs 1895 de İstanbul'da doğdu.

İlk hikâyesi

KIRMIZI VE SİYAH (1929)

"Çocukluğumun bütün yazıları Boğaziçi sahillerinde geçti. Boğaz'ın bilmediğim ve gezmediğim hiç bir köyü yoktur. Eğri büğrü dar yolları ve dik yokuşları ile, denizin tâ pencerelerine kadar gelip mırıldandığı yalıları ve tepelerden engin ufukları seyreden köşkleriyle; güneşin nüfuz edemediği asırlık ağaçlı koruları ve deniz kenarlarındaki küçük ve eski kahveleriyle Boğaz'ın köylerini... Boğaz'ı öyle çok ve varlığıma öyle sindire sindire seyretmiştim ki, gözlerimin içinde aksi, bütün renkleri ve tekmil manzaralariyle aksi kalmış."

(«Kanlıca'nın bir yalısında.» Eski resimler'den. 1933)

NAHİT SIRRI ÖRİK

(İstanbul 1895)

HAYATI

22 mayıs 1895 de İstanbul'da, Yıldız'da dünyaya gelmiştir. Babası maarif nezâreti mektupçularından, mabeyn mütercimi, «*Hukuk Mektebi*» hocası, rusûmât müdir-i umumiliğinden emekli Örik Ağası zâde Hasan Sırrı Beydir. Shakespeare'in iki piyesini aslından türkçeye çevirmiş, ileri düşünceli bir adamdı. Dedesi Olti'li Ahmet Nâfiz Paşa da divân sahibi bir şâirdi. Baba evinde «*bir türkçe hocası ve fir frenk madaması ile*» tahsile başlamış, Beşiktaş'ta «*Afitâb-ı maarif*» rüştiyesinden mezun olmuştur. Meşrutiyet'ten sonra bir ingiliz ve bir fransız mektebine, ayrıca Galatasaray'a devam etmişse de hiç birini bitirmemiştir. Bütün tahsil çağı 1902 - 1912 yılları arasını alır. Kısa bir müddet de dinleyici olarak «Hukuk Mektebi» ne devam etmişti (1913). Bu devrin birkaç yılını Paris ve çeşitli Avrupa şehirlerinde geçirmiş, öğrenimi orta dereceyi geçmemişse de, babasının çevresinde okuyarak, dolaşarak ve dinliyerek yetişmiş, çocukluğundan başlıyarak tarihe ve edebiyata merak sarmıştır. Birinci Dünya Savaşının ikinci yılından (1915) Cumhuriyetin ilânı sıralarına kadar (1928) vaktinin çoğunu Avrupada geçirmiş, Tiflis'ten başlıyarak Berlin, Paris, Viyana, Roma, Kopenhag'a kadar batı şehirlerini dolaşmış, ilk dördünde de bir müddet yaşamıştır. Maarif Vekâletinde çevirici olarak çalışırken bir zaman Ankara'da oturmuş, Karadeniz, Marmara çevresi, Trakya ve İzmir dolayları, Kayseri'ye kadar iç Anadoluyu gezerek seyahât izlenimlerini yazmıştır. Hayatını yazı yazmak, çeviriler yapmakla kazanmaktadır. Hiç evlenmemiştir.

EDEBİ HAYATI

Yazı yazmağa çok erken başladığı halde edebiyat ve basın dünyasına ancak 1928 yılında (yaz ve sonbahar ayları) Cumhuriyet gazetesinde çalışarak girmiştir. Edebiyat toplulukları ve çevreleriyle sürekli ilgileri olmamış, 1928 den sonra çıkıp batan bir çok dergi ve gazetelere hikâyeler, romanlar, seyahat yazıları, denemeler, çeviriler vermiştir. Eserlerinin çoğu kitap biçiminde çıkmamıştır.

ESERLERİ

Kırmızı ve siyah. Büyük hikâye. Sûdi Kt. İstanbul: 1929; *Sanatkârlar.* Hikâyeler. Kendi yayını. Üç hikâye. İstanbul: 1932; *Eski resimler.* Hikâyeler. Varlık Y. İki hikâye. İstanbul: 1933; *Eve düşen yıldırım.* Büyük hikâye. Varlık Y. İstanbul: 1934; *Kıskanmak.* Roman. Hilmi Kt. İstanbul: 1946; *Sultan Hamit düşerken.* Roman. Kanaat Kt. İstanbul: 1957; *Eski zaman kadınları arasında.* Hatıralar. İnkilâp Kt. İstanbul: 1958.

Dergi ve gazetelerde kalmış hikâye ve romanları oldukça büyük bir yekûn tutar. Bunlardan «*Kozmopolitler*», «*Yıldız olmak kolay mı?*», «*Namusunu satmıyan kadın*» gibileri kayda değer eserlerdir. Ayrıca piyesleri («*Sönmiyen ateş.* 3 perde. 1933; «*Muharrir*». 1 perde. 1934; «*Oyuncular*» 1938); seyahat yazıları («*Bir Edirne seyahatnâmesi*». 1941; «*Anadoluda. Yol notları*». 1945; «*Kayseri Kırşehir Kastamonu*». 1955); tarihî araştırmalar («*Tarihî çehreler etrafında*». 1933; «*Yüzelli yılın Türk meşhurları ansiklopedisi*». Üç fasikül. 1953); edebî araştırmaları («*Edebiyat ve sanat bahisleri*». 1932; «*Roman ve hikâye*». 1933; «*Hayat ile kitaplar*». 1946) vardır.

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER

Tiyatro eserleri, fıkralar, gazete yazıları yazan, edebî ve tarihî araştırmalar yapan, fransızcadan bir çok çevirileri olan Nahit Sırrı Örik'in hikâye ve roman alanlarında da eserleri vardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişen yazarlar arasında kendine has bir yolu olmuş, devrimler Türkiyesinin Tanzimât'tan beri sürüp gelen bir yaşayışı ve onu aksettiren kültürü ve dili sür'atle tasfiye edişi karşısında, çöken bu devrin kalıntılarını anlatmıştır. Sadri Ertem, Celâlettin Ekrem, Reşat Enis

gibi yazarlar bu çöken dünyanın mümessilleri olan aristokrat-kibar bir çeşit seçkinler tabakasının (Tanzimat Paşaları, büyük memur âileleri çevresi) kritiğini ve hicvini yaparlarken, Nahit Sırrı Örik, olup bitenleri yakından gözlemekle beraber, onlar kadar sert ve hırpalayıcı olmağa lüzum görmeden, zaman zaman müstehzi de olabilen, duygusuz bir anlatışla, bu konulara el atıyordu. Bütün bir asrı kaplıyan, dökümtüleri çağımıza kadar ulaşan konak-yalı kültürüne, Osmanlı sarayı çevresinde meydana gelmiş yarı Osmanlı, yarı alafranga yaşayışa karşı o günlerde beslenen küçümseme (1923-1940) ile, daha sonraları duyulmağa başlanan özlemin (1940 dan sonra artan bir tempo ile) dışında kalmış, tarihçilere ve gerçekçilere has o düzgün, rahat, heyecansız ifâdeyi bulabilmiştir.

Tahsil çağının birkaç yılını Avrupa şehirlerinde geçiren Nahit Sırrı Örik'in ilk edebî yazısı fransızca olarak neşrettiği bir büyük hikâyedir (1927). Ancak bundan sonra türkçe ile ilk edebî eserini «*Kırmızı ve siyah*» (1929) yayınladı. Burada Zonguldak'daki yabancı maden mühendislerinden birinin âilesi ile bir genç Türk delikanlısı arasındaki aşk macerasını, bu arada geçen kıskançlık olayını anlatmaktadır. Bu hikâyesi o devir gazete romanlarının modelinde ve etkisinde yazılmıştı. Onun asıl dikkati çeken eseri bundan sonra yayınladığı «*Sanatkârlar*» (1932) dır. Bütün malzemesi gerçekten, yaşanmış bir hayattan, bize has insanlardan alınmakla beraber günümüzden geçmişe doğru uzanan, çevresi ve anlatışı ile bir «*Geçmiş zaman*» havasını dalgalandırışı, bu hikâyelerine hayâlî bir manzara veriyordu. Eski zaman yaşayışının kenarda köşede kalmış kalıntıları, can çekişen eski töreler ve insanlar, Tanzimât'tan beri sürüp gelen bir kibar tabakanın önce maddî ve onun sonucu manevî düşkünlüklerinin tasviri, bundan sonra onun en çok başarı göstereceği bir hikâye alanı olacaktır. Bu hikâyelerinden biri «*Şâir Necmi Efendinin bahar kasidesi*» ile Nahit Sırrı'nın asıl sanat yoluna girdiğini görüyoruz. Cumhuriyet devrinin sür'atle değişen yaşayış temposu içinde silinip giden bir geçmiş zaman yaşayışını, müşâhedelerine ve anılarına dayanarak yazmağa başladı. Bugün hâlâ bu yoldadır. Bundan sonra yayınladığı «*Eski resimler*» (1933) onun yolunu bulduğunu iyice göstermektedir. Arada sırada gazetelere büsbütün başka yolda tefrika romanları yazmakla beraber, edebî kişiliğinin bu temel çizgisi hiç bir zaman değişmedi. Bu kitaptaki iki büyük hikâyesinden birincisi «*Kanlıcanın yalısında*», Boğaziçi'nde gün geçtikçe eriyip dökülen yalılarla bunların içinde yeni yaşayışın düzenine ayak uyduramıyanları, bir geçmiş zaman hülyası içinde rüyaya dalmış hallerini başarı ile anlatır.

Onun bizi ilgilendiren eserlerini iki grupta toplıyabiliriz: Büyük

hikâyeleri ve romanları. Şimdiye kadar 5 hikâye kitabı, 5 de roman yazmıştır. Romanlarından üçü kitap biçiminde çıkmamıştır. Eserlerine bir göz gezdirirsek onun her şeyden önce bir büyük hikâye (novel) yazarı olduğunu görürüz. En başarılı eserlerini de bu alanda vermiştir

Nahit Sırrı Örik, büyük hikâyelerini yazmakta devam ediyor. Onun bu alandaki en güzel eseri «*Bir Osmanlı diplomatı: Persenosi Bey'le madamı*» (Sanat ve edebiyat gazetesi. sayı 35-36. 6 eylûl 1947) dır. Devrimlerin toplum yaşayışımızda yaptığı kökten değişiklikleri, bunların geride kalanlar üzerindeki etkilerini gerçekçi bir anlatışla, ancak o çevrelerle yakın ilgisi olan kimselerin bilebileceği ayrıntılara inebilen değerli bilgilerle verir.

Cumhuriyet'in ilk on yılı ve onun peşinden gelen yıllar, bütün teşvikler ve ısrarlara rağmen istenen devrimci yeni edebiyatın bir türlü gelişemediği yıllardır. Bunun sebepleri arasında en önemlisi yeni edebiyatın ne olması gerektiği hakkında çok yanlış görüşlere, modellere yer verilmesi oldu. Bu edebiyatın, bizde henüz halka mal olmamış devrimlerin propagandasını yapmağa memur edilmesi, ortaya cılız ve taslak hâlinde eserler çıkarmaktan ileri geçememiş, buna karşılık yıkılan bir devrin manzarasını tasvir edenlerin eserleri gittikçe çoğalmağa başlamıştı. Sanat eserine, sipariş üzerine yazılabilen kaba propaganda eseri gözü ile bakılan, kendi kurduğu yaşayışın manevî verimleri henüz mahsul vermemiş bir toplumda, başını geçmişe çeviren, onu araştıran veya özliyen bir edebiyat yönü daima bulunur. Nahit Sırrı da, yazarlık hayatında, yavaş yavaş belirli şekilde bu yöne doğru yürümüş, yakın tarihimize ait bilgisinin derinliği ve anlatışının sağlamlığı yüzünden bu soy eserlerinin yapıları iyice güçlenmiştir. Onun, yine aynı vâdide yazan Abdülhak Şinasi Hisar'la bir çok birleşen tarafları olmakla beraber, Nahit Sırrı'nın çağımızın hiçliği ve geçmişin üstünlüğünü belirtmek amacı ile hareket etmediği anlatışından iyice bellidir. Tarihî eserlerindeki objektiflik bir bakıma edebî eserlerine de geçmiş, anlattıklarını ancak bugünkü düşkünlükleri içinde gösterip, idealize etmek cihetine gitmemiştir. Eski ve solgun resimler üzerinde efendice, sâkin ve heyecansız üslûbu ile anlattıkları, belli belirsiz bir ironi ile hüzün arası bir tesir bırakmaktadır.

Nahit Sırrı Örik'in anlattığı konulara ve kişilere çok uygun düşen, günümüz sanatçılarına artık yabancı gelen biraz eskice, uzun cümleli ama çok akıcı, düzgün bir dili var. Asıl önemli olan, onun diline takılmış kalmış bazı eski kelimeler değil, kullandığı konak - türkçesinin göze derhal çarpan zenginliğidir. Bu dili günümüz sanatçılarının dilleri ile karşılaştırınca, aşırı dil temizliği gayretlerinin yazarlarımıza zorunlu

olarak neler kaybettirdiği açıkça görülmektedir. Kumanda verir gibi kısa ve sert, konuşma dilinde yazma derdiyle iyice devrilip gitmiş, kısır, tutuk bir anlatış yerine, burada eskiye biraz yakın, tatlı bir «*İstanbul şivesi*» anlatımını buluyoruz. Nahit Sırrı, konuları ve kişileri, dili ile çağımızdan ve onun yaşamasından biraz geride kalmış. Ama hâlâ anlaşılabilir bir yazı dilini olanca zenginliği ile hiç bir moda endişesine kapılmadan kullanıyor. Genç sanatçıların bu dile tam bağlanmaları, etkilenmeleri elbette tavsiye edilemez. Ama onun anlatışındaki rahatlıktan, cümle kuruşlarındaki zenginlikten öğrenecek çok şeyleri var. Bu dilden çok uzaklaştığımız, yüzyılların bir birikmesi olan, son örneklerini Nahit Sırrı gibi yazarlarda gördüğümüz «*İstanbul şivesi*» nden artık kesin şekilde «*Türkiye türkçesi*» ne doğru gittiğimiz görülüyor. Nahit Sırrı ve eserleri ise, bu güçlü akışa karşı koyamadığı hâlde, bıraktığımız eski değerlerin güzelliklerini bize yine de duyuruyor. Onun bu antolojiye alınışının sebebi, bu hatırlatmayı bir savunma, bir direnme hâline getirmeden yapmağı becermesidir.

ŞAİR NECMİ EFENDİNİN BAHAR KASİDESİ

Yavaşça kapıyı açarak, Hatice Gülfam Hanım sessiz adımlarla içeri girdi. Birkaç gün evvel sadaret makamını ihraz eden Abdülkadir Hulûsi Paşa için zevcinin vücude getireceği kaside hakkında fikir edinmek istiyor, bunun yarılanıp yarılanmadığını merak ediyordu. Fakat, iki adım atar atmaz, kemikli ve esmer yüzü kıpkırmızı kesildi. Şair Necmi Efendi divitiyle kalemini bir tarafa bırakmış, kâğıtları elinden düşmüş, yeni sadrazamı medih ve tebcil eden beyitler düzeceğine uykuya dalıp gitmişti! Dişleri seyrelmeğe başlayan ağzı karışık sesler çıkarıyor, başındaki takke yana sarkıyordu.

Hatice Gülfam Hanım sert bir el darbesiyle kocasının omuzunu sarstı. Necmi Efendi hemen gözlerini açmıştı, ve başının ucunda karısını dikili görür görmez, biraz çökük yanaklarına hafif bir pembelik geldi, âdeta gayrışuurî bir hareketle eli divite, kâğıda, kaleme uzandı. Divitle kalem tâ yanında, eski yerde duruyordu. Lâkin aşağıya düşmüş olan kâğıtları hemen alamadı. Bu alamayışta her hâlde mahmurluğun tesiri olacaktı. Hışımla eğilerek, Hatice Gülfam kâğıtları topladı, ve bunları kendisine vermeden evvel, ne kadar yazdığını ve neler yazdığını bilmek istedi. Kâğıtlara bakınca da, kan beynine sıçradı. Yaprakların hemen hepsi bembeyazdı. Henüz vezirin ismi bile yazılmamıştı. Daha mukaddemeler yapılıyor, henüz girizgâhlarda dolaşılıyordu!

— İkindi vakti erişmek üzeredir. Halbuki öğleden beri buradasın. Bu sedirde sana ilham değil, uyku geliyor! Saat başında tek beyit mi yazdın? Bu gidişle sadrazam azledilinceye dek belki kasidenin yarısına varırsın!

Uzun boylu, uzun yüzlü, uzun boyunlu, otuz beşlik kırklık bir kadındı. Yüksek hotozu ve dört uzun peşli entarisi ile büsbütün iri görünüyordu.

Necmi Efendi, ilk ateşleri beliren bu harpten bir lâtife içinde çıkmak istedi.

— Ne olmak ihtimâli mevcut? Biz de isimleri değiştirerek kasidemizi yeni vezire takdim ederiz!

İstihkâr eden bir edâ ile Hatice Gülfam Hanım omuzlarını silkti:

— Acep şimdi hoş söylediğine mi kailsin? Evde yatak ve yorgan bile kalmayınca mı meydana eser çıkaracaksın? İsmin zaten unutulup gitmiş. Bir şey yazıp takdim edebilsen bile, Paşanın methiyene ehemmiyet ve kıymet vereceği meşkûk! Hiç olmazsa elinde bir san'atın olsaydı, (-Çarşıda dükkân aç!) derdim. Kazasker Harputî zâde Hayrullah efendi kerimesi Hatice Gülfamın kaderinde esnaf haremi olmak ta yazılmışsa, Rabbimin takdirine ne diyebilirdim?

Necmi Efendinin yarısı ağarmış yuvarlak ve kumral bir sakalla çevrili beyaz yüzünde, yorgunluğa benzer bir hâl vardı. Yüz bininci defa olarak asâletini ilân ettikten sonra, ve tarih edilemez bir istihzânın zehirlerini saçan renksiz ince dudaklarını büze büze, zevcesi (esnaf haremi olmak ta yazılmışsa!) diye ilâve ederken, göz kapaklarını, bitkin indirip kaldırdı. Sonra, yazmağa başladığı ve uykuya dalarak yere düşürdüğü kâğıdı eline aldı, usulü veçhile ikiye bükerek kalemini divite batırdı. Ağır ağır, müteredditt gibi, çekiniyor gibi, kâğıt kalemin üzerinde cızırdamağa başlamıştı.

Hatice Gülfam Hanım bir kere daha omuzlarını silkti:

— Gayret et, belki de muvaffak bir eser vücude getirebilirsin. Eskiden ne kolay, ne güzel yazardın! Yazık, sende artık cevheri şâiriyet tükendi!

Necmi Efendi bir cevap vermiyor, sade elindeki kâğıdın titremesi kendisini kaplayan asabiyetin derecesini anlatıyordu.

Hatice Gülfam buna değil, kalemin gene durduğuna dikkat etti, ve kocasında şâirlik nâmına hiç bir şey kalmadığı hakkındaki kanaati biraz daha kuvvetlendi. Ancak şimdi güzel bir eser yazamasa da, Necmi Efendinin eskiden kazanmış bulunduğu bir nâm ve şöhret vardı, ve bu nâm ve şöhretle yeni sadrazamın huzurunda ne kadar eğilse, ne kadar aşağılara inse o kadar fazla ihsan göreceği muhakkaktı.

— Efendi, Paşayı göklere çıkarmayı unutma. Kendi gibi bir veziri asırların görmediğini, bilmediğini birkaç kere tekrar et!

— Olur, Gülfam, olur. Yedi kat yerin dibine geçmeğe lâyık olan bu herifi arşı alâya çıkarırım!

Bıçak gibi keskin bir nazarla kocasına bakan kadın cevap vermeğe, mukabele etmeğe tenezzül etmedi, ve daha fazla kalırsa pek ağır bir söz söylemekten korkarak odadan ayrıldı.

★

Muhteşem ve giranbaha kürkünün içinde, Sadrazam Abdülkadir Hulûsi Paşanın ihtiyar ve birkaç illete birden müptelâ vücudu âdeta heybetli görünüyordu. Hint şallarının en nefisleriyle yapılmış yastıklara dayanmış, Necmi Efendinin tebrik kasidesini ağır ağır okudu. Bu mütalâadan pek te memnun kalmışa benzemiyordu. Necmi Efendi kapının tam ucunda ince bir şilteye, lûtfen şerefsadır olmuş bir emre tevfiken diz çöküp oturmuştu.

Kasideyi okuyup bitirdikten sonra, Sadrazam paşa başını kaldırarak, huzurunda diz çökmüş iltifat ve ihsanını bekleyen adama baktı. Adı duyulmuş bir şâirdir diyerek, onu huzurunda oturttuğuna canı sıkılmıştı. Okuduğu bu uzun şiirden Paşa aslâ hoşlanmamıştı. Bulunduğu eskî muharebelere ait senâları kâfi görmüyordu. Hiç bir büyük cihangir ve kahramana benzetilmeyişine hiddetlenmişti. Halbuki başka bir şâir, Nefi, Genç Osman hattâ daha bıyıkları terlemeden bir cenge gitti diye onun şüphesiz kınından çıkarmamış olduğu kılıcını artık göklere asmasını söylememiş mi idi? Karşısındaki miskin ise sadâretinin uzun, pek uzun seneler devam etmesine duayı bile unutmuştu. Bu sadâretin mülk ve devlet için emsalsiz bir saadet ve ikbal devri açacağına imanını bile pek kat'î bir lisanla söylemiyordu. Evet, bu tebrikiye, devrin bütün şuarası tarafından takdim edilmiş şiirlerin hepsinden gevşek, hepsinden hararetsizdi; cümlesinden zaifti. Ve kimbilir niçin, hepsinden geç takdim ediliyordu!.. Abdülkadir Hulûsi Paşa eserden bahsetmeğe tenezzül etmedi, sade Necmi efendinin karısı tarafından edilmiş ısrarlara mağlûp olarak kasidenin son beyitlerine doğru zikrettiği nokta hakkında, mağrur bir edâ ile sordu:

— Haremin Mehmet Hayrullah Efendi kerimesi midir?

— Evet, Devletlim.

Abdülkadir Hulûsi Paşa gençliğinde Hayrullah Efendiden büyük iyilikler görmüştü; ve bu, Hatice Gülfamın tâlimâtı mucibince tamamiyle aksine yazılmış, yani, Hayrullah efendi, koca bir kazasker olduğu halde henüz hiç bir şey olmadığı devirlerde Abdükadir Hulûsi Paşanın lûtufdide, bendesi vaziyetinde gösterilmişti.

Kısa bir sükûttan sonra Paşa dedi ki:

— Zamanı şebâbımda kendisini tanımıştım. Âlim ve fazıl bir zât idi.

Ve sonra, bu kadar iltifâtın fazla bile olduğuna kâni, pencereden bahçenin tarhlarına bakmak için başını çevirirken, tahkir eden bir sesle:

— Kâhya efendiye var! dedi.

Sadrazamın çukura batmış, lâkin parlak gözleri, eğilip etek öpen şâirin yüzüne bakmadı. Onun etek öpmesini men için eli en küçük bir

hareketi esirgedi. Gözleri Necmi efendiye baksa bile, onun gûya ki şeffaf olan mevcudiyetini delip geçecekti!

Odadan çıktığı vakit, Necmi Efendi bir an kâhyanın yanına gitmemeği düşündü. Fakat heyhat ki artık evine sefâlet girmişti. Ve bahusus ki bu evde Hatice Gülfam vardı. Onun sitemleri, istihzaları, zehirden sözleri vardı.

Kâhyanın huzuruna çıkmak için de Necmi Efendi yarım saat bekledi. Ve yüz çeşit insan arasında yapyalnız ve zelil beklerken, acı acı düşünüyordu:

«— Bir kere isimleri kalemimizden döküldüğü için, ancak bunun için, sana değil hicvetmiş bile olsak, isimlerini gelecek asırların tanıdığı ve tanıyacağı gafiller! Sayemizde ebediyeti kazandıkları halde bize lûtfettiklerini zanneden küstahlar!» diye düşünüyordu.

Kâhya efendi köse sakallı, kaşı gözü, ağzı burnu mütemadiyen oynayan bir adamdı. Genizden gelen bir sesle:

— Câize için, değil mi? diye sordu.

Ve cevap beklemeksizin, yanında duran müteaddit al ipek keseler arasında en ufaklardan birini arayıp bularak Necmi Efendiye uzattı.

Bu adamın gözleri bile Necmiye bakmıyor, onu görmüyordu!..

★

Kazasker Hayrullah Efendi, kızlarını oğulları derecesinde okutmağa dikkat ve itina gösterdiği gibi, damatlarının da mevki ve servetlerine değil, şahsî değerlerine bakmış ve böyle iyi okuttuğu kerimelerinden birini devrin müstait genç şairlerinden Necmi Efendiye vermişti. O vakitten beri de bu istidât tamamen inkişâf etmiş, Necmi, devrin bihakkın en büyük ve maruf şairlerinden biri olmuştu. Fakat onun bir kusuru, lâyık bulunduğu bütün hürmet ve itibarı görmesine mâni olan büyük bir kusuru vardı. Necmi Efendi dalkavukluk edemiyor, her gün sayısı çoğalan câriyelerden ayrılıp haremden dışarı çıkmak istemeyen padişahı Allahın devlet ve millete bir inâyeti şeklinde gösteremiyor, saray kadınlarına rüşvet yedirip büyük mansıplara geçen ve ortalığı zulme boğarak mal toplamaktan gayri bir şey düşünmeyen erkânın hayalî ehliyet ve hizmetlerini göklere çıkaramıyordu. Moskoflara ve Nemçelilere karşı mağlûbiyetten mağlûbiyete düşen intizamsız Yeniçeri ordularının inhizamlarını birer galebe suretinde tasvir edemiyor, gittikçe artan bir zulüm altında ezilen memleketi saadete garkolmuş bir ülke diye ilân edemiyordu. Ve böyle yapanların daima kendisine tercih edildiklerini, lûtuflara garkedildiklerini, gittikçe kendi fevkinde mertebelere eriştiklerini ve eriştirildiklerini gördükçe, artık hiç bir şey de yazamaz olmuş-

tu. Yavaş yavaş öyle bir hâle geldi ki, kendi kendisi için, kendi zevki ve kendi hazzı için yazdıklarını da beğenmeyip yırtmağa başladı. Hemen bir seneden beri kalemi tamamen durmuştu. Ellerindeki ufak tefeği satarak yaşamışlardı.

Fakat, istikamet illeti yüzünden babasının kendilerine hiçbir servet bırakmamış olduğuna hâlâ hiddetlenen Hatice Gülfam isyan etmiş, çünkü birkaç parça mülkten sonra sıranın birkaç parça olmasına geldiğini anlamıştı.

— Koca bir kazasker kızıyım; bir düğüne, bir davete giderken küpesiz, yüzüksüz mü gideyim? diye bağırmıştı.

Tam bu esnada sadarette bir tebeddül olmuş, makama Hatice Gülfamın babasından vaktiyle çok lûtuf görmüş olan Abdülkadir Hulûsi Paşa gelmişti. Bunun üzerine, kocasını bir tebrik kasidesi yücude getirmeğe kadın mecbur etmiş, Hayrullah Efendinin damadı olduğunu yazmasında da kat'iyetle ısrar etmişti. Necmi, sadrazamın konağından dönünce, onu kapının önünde buldu. Adeti olmadığı halde, anahtar sesine koşmuştu.

— Paşayı gördün mü? Verdiği ihsan nedir?

Hiç bir şey söylemeksizin, Necmi Efendi koynundan küçük para torbasını çıkarıp uzattı. Torbanın ufaklığını görür görmez Hatice Gülfamın canı sıkılmıştı; içindekini hemen boşaltıp saydıktan sonra:

— En müptedî bir şaire de bu kadar verilmek mutâddır! diye homurdandı.

Düşman bir nazarla başını kaldırmış, kocasının yüzüne daha yeni bakıyordu. Ve onun tepeden tırnağa kadar sırksıklam olduğunu o zaman gördü. Necmi Efendi pek te üşümüş olacaktı ki, rengi bembeyaz kesilmişti; zangır zangır titriyor, çeneleri birbirine vuruyordu.

Filvaki, Paşa konağından surların yakınındaki evine kadar müthiş bir yağmur altında gelmiş, yağmur iliklerine kadar işlemişti.

★

Veziriâzam konağından dönerken yağmura tutulduğu o günden beri, Necmi Efendi ateşler içinde yanıyor, üç gün yataktan kalkablirse beş gün kalkmıyor, günden güne kuvvetten düşüyordu. Aldığı câizeden pek az bir şey kalmıştı. Kendine geldiği zamanlarda Hatice Gülfam başına dikiliyor, (— Yeni bir şey yazman gerektir! Yeni bir şey ihzar etmen gerektir!) diye tazyik ve iz'aç ediyordu.

Şair: — Pek hâlsizim, kadınım! Beni biraz rahat bırak!

Dedikçe:

— Sana pehlivanlık et diyen mi var ki, halsizlikten, kuvvetsizlikten şikâyet edersin? Sende şâiriyet kalmadı! diye kinâyeleri, acı sözleri bırakmıyordu.

Bu kadın, devrin zaten hemen bütün öteki ricâli gibi sadrazamını da, Abdülkadir Hulûsi Paşayı da methetmenin ne kadar ağır bir iş olduğunu takdir edemiyordu. O Abdülkadir Hulûsi Paşa ki, enderunda uşaklıktan yetişmiş, bulunduğu vilâyetlerde zulmü ve irtikâbiyle herkese el'aman dedirtmiş; o Abdülkadir Hulûsi Paşa ki, birkaç cenge kumandan giderek her seferinde düşman önünden kaçmış, ve nihayet, zulüm ve irtikâbı sayesinde toplayıp biriktirdiği servetlerden bir kısmını saraya rüşvet vererek bu makama erişmiştir. Onu methetmek, onda yüksek meziyetler ve kıymetler bularak onu göklere çıkarmak Necmi Efendiye güç, pek güç geliyordu. İstikbalde tarih bu vezirin bütün seyyiatını teşhir eder, ona hırsız ve alçak damgası yapıştırırken, elinde hırsızı ve alçağı Allahın bu mülke bir lûtfu ve nimeti şeklinde gösteren kasideleriyle Necmi Efendinin hâli ne olacaktı? Karısının bin israr ve ibramına rağmen bir türlü yeni bir kaside yazamıyor, kalbi buna bir türlü rıza gösteremiyordu.

Nisbeten iyi olduğu bir gün, komşudan dönen Hatice Gülfam kendisine dedi ki:

— Bir haftadan fazlaya yetecek akçamız kalmadı. Hazırlayacağın şiiri bu müddet içinde mutlaka bitirmen elzemdir. Hem gene talihin varmış. Mükemmel bir fırsat zuhur eyledi.

Sordu:

— Nedir? Yoksa Abdülkadir Hulûsi Paşa azledilip yerine namuslu bir adam mı nasbedilmiş?

Gülfam bu yarı lâtife suale mukabele etmeği zait bularak devam etti:

— Sadrazam Paşa Emirgânda bir yalı yaptırıyormuş. Dünyadan haberimiz yok ki! Bu yalı bitmek üzere imiş! Mayıs iptidalarında Paşa orada büyük bir ziyafet verecek, tâ besabah âlemler olacakmış. Bu yalı münasebetiyle bir kaside takdim eylersin!

Zincirlerinin şangırtısını duyan bir zindan mahkûmu gibi, Necmi Efendi başını salladı. Çâre yok, bunu yazacaktı. Yazmakla da zillet ve felâket bitmeyecek, koynunda kaside ile sadaret konağına gidecek, küstah uşaklara yüz suyu dökerek eserini Paşaya gönderecek, o uşakların kalın ve küstah kahkahalarını, âdi sözlerini dinleyerek, kimbilir daha kimler arasında, kimbilir ne kadar zaman, kaç saat bekliyecekti!

Geçen seferki kasideyi hiç te medihkâr ve tazimkâr bulmayan Pa-

şanın, bu yeni kasidesine cevap olarak hakareti kâfi görmesi de imkân haricinde değildi...

★

Henüz İstanbul seması bulutlarla kaplı, rüzgârlı soğuk ve keskindi. Fakat bilinmez nasıl bir şey baharın gelmiş olduğunu anlatıyor, keşfettiriyordu. Rüzgârda mı, havada mı, ağaçların çıplak dallarında mı, toprakta mı, her halde bir yerde ve her halde bir şey vardı ki, artık baharın gelip yetişmiş bulunduğunu ve birdenbire meydana çıkarak eskimiş bir dünyaya sanki birinci baharın tazeliğini ve saflığını vereceğini anlatıyordu. Her tarafa süzülüp giren ve henüz hiç bir yerde göze görünmeyen ve gözle sezilmeyen bu bahar, çok güzel ve taze bir şeydi. Kalp sevgi ile bütün dolmuş olduğu halde, lisânın bunu henüz kendi kendine bile ikrar etmediği o leziz tereddüt ve şüphe anları kadar güzel, bâkir ve mestedici bir şeydi. Kaç gündür terkedemediği yatağında bu sabah Necmi Efendi gözlerini açtığı zaman, âdeta tamamen iyileştiğini hissetti. Kasideyi yazmak arzusunu kendi kendine, hariçten hiç bir ihtar görmeden duydu. Zihninde garip bir açıklık, ruhunda taptaze bir heyecan, ışık vardı. Ve ruhundaki bu taptaze heyecan pek çok endişe ve ıstırabı silip götürüyor, vücude getirilecek bahar kasidesi yazılırken düşünülmesi icap eden tekmil hazin ve isyan ettirici mecburiyetleri de hep unutturuyordu. Hatice Gülfamın bedestanda bir yüzük satmış olmaktan çatılmış suratı, mürtekip ve liyakatsiz bir sadrazama uzun ikbal seneleri dilenmek lüzumu, her sene baharının onu mülk ve milletin başında bir belâ olarak bulmasına dua etmekteki günah, onun galiz zevkler için kurdurduğu Emirgân köşkünü Allahın cennetine benzetmek zarureti, bunların hepsi hatırından çıkmıştı. Necmi Efendi ancak bir bahar kasidesi yazıyordu. İnsanların yalan söylemedikleri, hile işlemedikleri ve günaha girmedikleri bir memlekete, çirkinlik olmayan, hırsızlık bulunmayan, cürüm ve ceza bilinmeyen bir memlekete, ayak öpülmeyen ve ayak öptürülmeyen bir memlekete ait baharı tasvir ediyordu.

Şimdi kalemi bir kuş tüyü kadar hafif olmuştu. Mürekkebinden her rengin tılsımları dökülüyor, bulup kullandığı sözlerde her sesin akisleri duyuluyordu. Bahar bin bir kokusu ile, taze rüzgârları, taze ışıkları, taze yağmurları ile kasidesinde baştan başa yaşıyordu. Bu kasidede ne Abdülkadir Hulûsi Paşa, ne onun dört elle sımsıkı sarıldığı mansıp, ne de belki arsasını zaptederek, malzemesini gaspederek ve işçi hakkını vermeyerek yaptırdığı o köşk vardı.

Bu bir bahar kasidesi, bu baharın kasidesi idi.

Hatice Gülfam birkaç kere yüksek hotozlu başını kapıdan içeri sokmuş, fakat her seferinde kendisini tamamen yazıya vermiş görerek çekilip gitmişti: İlham perisinin kırk yılda bir ziyaretine mazhar olan bu şairi yalnız bırakmak lâzımdır, diye düşünmüş olacaktı.

Necmi Efendinin elindeki kâğıtlar beyitle doldukça ruhu hafifliyor, başı hafifliyor, yorgun ve hasta varlığındaki ıstırapları hiç hissetmiyordu. Ve şakakları atıyor, hafifçe gözleri kararıyor, sanki damarlarındaki kan ağır ağır boşalıp gidiyordu. Yazdı, yazdı. Yakuttan, zümrütten, elmastan ve inciden nihayetsiz bir zincir gibi, kelimeler, fikirler, teşbihler ve tasvirler birbirlerini velyederek ruhundan ve beyninden mütemadiyen kalemine ve kâğıda iniyorlardı. Yazdı.. durmadan yazdı. Tabiatın halkettiği mevsimler gibi ömrü ancak iki üç aydan ibaret bir bahar değil, kokuları ebediyen baş döndüren, renkleri ebediyen mesteden ve rüzgârlarının ilâhî yelpazeleri insanı müebbeden okşayan ilâhî bir bahar yaratmıştı. Ve ne kadar yorulduğunu, artık bir daha hiç geçmeyecek bir yorgunlukla bitâp düştüğünü ancak o zaman anladı. Eli kâğıtlarından ayrıldı, kalemi yanına bıraktı ve başı yastıklara düştü. Biraz evvel kendi kalkarak yan açtığı pencerenin kafeslerinden gelen rüzgâr, ona yeni bir baharın ilk kokularını getiriyor, sonra da, yere eğiliyor, yaprakları dağılmış kasidenin satırlarına buseler bırakıyordu.

Şair Necmi Efendi uyudu.

★

Hatice Gülfam içeriye son girişinde kâğıtların yerde serilmiş olduğunu ve kocasının artık uyuduğunu gördü. Onun hâline dikkat bile etmeden derhal bu yerdeki kâğıtları aldı, okumağa başladı. Kızının tahsiline Kazasker Hayrullah Efendi çok ihtimam göstermiş, kendisine değme erkeğin görmediği bir tahsil verdirmişti. Elindeki bu bahar kasidesinin bütün güzelliğini Hatice Gülfamın hissetmemesine imkân yoktu. Tasvirlerin ve teşbihlerin nefâset ve ihtişâmiyle âdeta büyülenmiş, kadın sonuna kadar okudu, ve ancak o zaman farkına vardı ki, bunda Sadrazama hiç bir dua yoktur, Emirgândaki kasra dair hiç bir tasvir ve senâ yoktur, câize istemeği, câize almağı temin edecek tek beyit, tek söz mevcut değildir. O zaman, gözlerinde tehevvür kıvılcımları birden tutuşarak, Gülfam elindeki kâğıtları yatakta yatan vücuda, yastıkların ortasında gömülü duran başa uzattı:

— Efendi, kastın beni deli etmek midir? Abdülkadir Hulûsi Paşanın ismini bile yazmamışsın! diye bağırdı.

Fakat sonra, hayret ve dehşetten gözleri büyümüş, elleri fena bir

rüyayı itmek ister gibi ilerde, (— A!... A!...) diyerek iki adım geri çekildi ve ağlamağa başladı.

Senelerin senelere değil, asırların asırlara devredecekleri bu ilâhî kasidesini yazar yazmaz, Necmi Efendi uykuya, ebedî uykusuna dalmıştı. Yarı açık pencerelerin kafeslerinden bahar ona ilk kokularını ve serin rüzgârlarını gönderiyor, bunları minnettarâne ikram ediyordu...

Haziran 1931. Ankara

OSMANLI DİPLOMATI

PERSENOSİ BEYLE MADAMI

I

Birinci Dünya Harbinden bir yıl kadar önce, hükûmet Vaşington'da, büyükelçi bulunan eski ricâlden ve vezirlerden Yusuf Ziya Paşa'yı geri çekmeğe karar vermiş, yerine de ingilizceye vukufiyle tanınan babamı yollamağı düşünmüştü. Gazeteler meseleden, olmuş bir şey tarzında bahsetmişler, hattâ babamın yerine o zaman Sadâret Müsteşarlığı eden ve Abdülhak Hamid'in damadı bulunan Emin Bey'in geçtiğini bile yazmışlardı. İşte, Saltanatı Seniye'nin sabık A...d maslâhatgüzarı Jorj Persenosi Bey'i, bu havadisin gazeteler tarafından pek kat'i bir dille verildiği sıralarda tanıyacaktım. Kırk, kırk beş yaşlarında, uzun boylu, saçında ve bıyığında ilk kırlar peyda olmuş, pek temiz kıyafetli ve monoklulu, bastonlu, eldivenli, getrli bir adamdı.

Takdim merasimini, ölümün kopardığı bir rabıtayı behemehal sürdürmeğe çalışıp evimizden ayağını aslâ kesmek istemiyen bir zât veya adam yapmış ve Persenosi Bey gürültülü bir fransızca ile: *Trés heureux d'avoir fait votre connaissance, mon Bey,* diyerek bizi hemen ertesi günü evinde öğle yemeğine çağırmış, Madam Persenosi Bey'in de benimle tanışmaktan kendisi kadar bahtiyar olacağını temin etmişti. Davette de o derecelerde ısrar etmişti ki, nâçâr kalıp kabul etmiştim. Tesâdüf, şimdi olduğu gibi o zaman da kibar zatlarla öyle geçinenlerin toplandıkları Löbon'da olmuştu. Üç, dört gün sonra da, akrabam, beni Löbon'a götürüşünün, Persenosi Bey'in orada bulunarak benimle tanışmasının, evvelce tertip ve tanzim edilmiş bir plân muktezası olduğunu itirâf edecekti. Meğer, bu plân, ablam Nihal Hanım'ın kısa bir zaman önce ölümü üzerine tek evlât kalalı, babamın üzerinde nüfuzumun artmasına hükmedilerek, buna dayanıp vücuda getirilmiş bulunuyormuş.

İlâve edeyim ki, ben damdan düşercesine yapılan bu dâveti, bilvasıta itizar edip gitmemek kararını içimden vermiş olarak kabul etmiştim. Fakat sabık akraba öyle açıldı ki, ertesi günü, muayyen saatte, sâbık maslâhatgüzarın Beyoğlu'nun iç sokaklarından birindeki apartma-

nının kapısını çaldık. Geçmiş gün, pek emin değilim ama, galiba Misk sokağının, oldukça loş, oldukça dar, zevkle değilse bile çok eşya ile âdeta tıka basa döşenmiş bir apartman dairesiydi. Yemekler itinâ ile hazırlanmış, çeşitli ve hele içki mebzuldu. Madam Persenosi Bey'e takdim edilince, on sekiz yaşımın gururla bakan gözleri, kendisinin otuz beşlerde bir kadın olduğunu, apartmanın loşluğu içinde de farketti. Yüzün hatları muntazam, lâkin biraz keskin ve sanki yorucuydu. Vücudun çizgileri, göğüs, kollar ve kalçalar da belki yeni başlamış bir şişmanlıktan ağırlaşmışlardı. Madam Persenosi Bey'in en büyük ve dikkate hakikaten lâyık hususiyeti, çok temiz ve güzel olan türkçesiydi. Kocası da epey düzgün cümlelerle konuşuyordu ama ,telâffuzu bozuktu. Halbuki Madam Persenosi türkçeyi âdeta bizler gibi söylüyordu. İmkân bıraksaydı, bundan dolayı hayretimi ve takdirimi bildirecek, kendisini tebrik edecektim.

İmkân bıraksaydı, dedim, çünkü Madam hemen ilk söz olarak Bağdatlı ve Süryani mi, Gildani mi öyle bir şey olup (fakat Bağdatlılığına rağmen yüzünde çıbanı yoktu) şehirde Türk kızlarına mahsus mektepte okumuş bulunduğunu ve âilesinin daima en büyük memur âileleriyle pek yakın ve sıkı münâsebetler idâme etmiş olduğunu haber verdi; çocukluk ve genç kızlık hayatında düşüp kalktığı tekmil vali, kumandan, defterdâr ve mektupçu kızlarının isimlerini birer birer sayıp döktü. Çocukluk hâtıralarına bir zaman tahsis ederek sayısız isim sıraladıktan sonra da, hâne sahibesi bahsi birdenbire değiştirdi, ve sözü Persenosi Bey'in ilk önce başkâtiplik, sonra da maslâhatgüzarlık etmiş olduğu A...d'ye çevirdi.

Musahabe o zamana kadar umumileşmemişti. Karısı bana çocukluk ve ilk gençlik hâtıralarını anlatırken Persenosi Bey de (akrabamla) bir köşeye çekilmiş ve lâkırdıya dalmıştı. Fakat, mevzuunu bilmediğim bu konuşmaya tamamiyle kendini vermiş göründüğü hâlde, bizim A...d'den bahse başlamış olduğumuzu derhal farketti ve olduğu yerden âdeta bağırarak söze karıştı:

— Bayılırım Beyefendi, o memlekete bayılırım. Biz, karı koca, hayatımızın en güzel yıllarını orada geçirdik. Bu da servetimizin en büyük kısmını fedâ bahasına oldu. Vâkıa her yerde öyledir ama, bilhassa A...d'de diplomatlar fevkalâde masraflı bir hayat sürmek mecburiyetindedirler. Bir kere saray her sene yaz aylarını deniz kenarında bir küçük kasabada geçirir. Kordiplomatik de Kralı takip etmek mecburiyetinde bulunduğu için bu kasabada otel ve villâların fiyatları o derecede yükselir ki, en yüksek aylık ve tahsisat veren devletlerin diplomatları bile keselerinden eklemek zorunda kalırlar. Artık vaziyet onlar için

böyle olunca Bâbıâli'nin geçindireceği diplomatların hâllerini siz bir düşünün! Diyorum ya, orada kaldığımız müddet esnasında, yani beş sene, servetimizden mühim bir kısmını sarfettik. Fakat hiç ehemmiyeti yok, çünkü hayatımızın en güzel zamanını orada geçirdik. Şunu da söylemeliyim ki, biz o memleketi sevdiksc o memleket de bizi sevmiştir. Güya sefir bulunan ve bütün zamanını köşesinde esrarlı bir şekilde geçiren biçâre, nihayet tekaüt edilerek ben maslâhatgüzar olduğum zaman, diyebilirim ki bütün saray, bütün hariciye, bütün kordiplomatik bayram etmişti. Ve kazanmış olduğum nüfuz ve ehemmiyet sersemce ve haince kıskanılarak, bana, geri dönmem bildirildiği zaman, Hariciye Nazırı ısrar etti. «Persenosi Bey'in biz sefirliğini beklerken bu ne demek? Kat'iyen göndermeyiz. Vazifesinde mutlaka kalmalıdır» diye nota vermek istiyordu. Ben muvafakat etmedim, ricâ edip mâni oldum. Evet, mon Bey, hiçbir sebep yokken, bu büyük ve kudretli devleti kırıp kendimizden soğutacağımız dahi hesap edilmeden, bendenizi sırf kıskançlıkları yüzünden geri çağırdılar. O zaman ne oldu, biliyor musunuz? Diplomasi tradisyonlarında hiç emsali bulunmıyan bir şey oldu: Ayrılan bir maslâhatgüzar şerefine hükümdarın ziyafet vermesi görülmüş, işitilmiş bir şey değilken, Kral ve Kraliçe Hazerâtı, zevcemle bendenize bir vedâ ziyafeti çektiler!

Ve gözleri hayranlık ve minnettarlıkla dolu, Persenosi Bey:

— Ah o Kral, ne zarif, ne lûtufkâr, ne şarman bir gençtir! diye yeniden bağırdı. Fakat kral sözü üzerine âdeta cezbeye gelen Madam Persenosi Bey, kocasını susturup biraz burundan gelen sesiyle majeste hakkında bir kaside söylemeğe başladı:

— Sadece fotoğraflarını görmüş olanlar kendisine çirkin diyorlar. Halbuki o, dünyanın en güzel insaniyle değişilemez. Hayatımma onun gözleri kadar tatlı bakan gözler, onun tebessümü kadar teshir eden tebessüm görmedim ve onun sesi kadar tatlı, kalbe giden bir ses işitmedim.

Kocası sözünü kesti:

— Devam etme Mari. Sa Majesteden bahsetmeğe senin hakkın yok: onunla o kadar dost idin ki, kendisi için bitaraf bir hüküm vermene imkân olamaz.

Ve bana dönerek ilâve etti:

— Evet beyefendi, kral'la karım hakikaten çok samimî bir çift dosttular. Kralın şereflendireceği her ziyafet ve merâsime mutlaka dâvet edilirdik ve hepsinde Majeste uzun müddet zevcemle sohbet etmek suretiyle bizi taltif ederdi. Sefir ve sefirikebir karıları vaziyeti hasetlerinden sararıp morararak seyrederlerdi.

Kralın bahsini kâfi bularak ve hakkında duyduğum çok hararetli medihleri hatırlıyarak: — Ya Kraliçe? söylendiği kadar güzel mi? diye soracaktım.

Cevap verirken Madam Persenosi Bey hafifçe kaşlarını çatmıştı:

— Kendisi A···d'ye geldiği zaman biz üç seneden beri orada bulunuyorduk. Güzel, muhakkak ki güzel kadın. Bilhassa renk ve boy bos itibâriyle. Fakat nasıl anlatayım bilmem ki: âdeta köylü güzelliği. Çarpıcı, işte o kadar!

Esas itibariyle onun gibi düşünse bile, Persenosi Bey, diplomatlığının bütün inceliğiyle Madamın sözlerindeki kat'iyeti hafifletmek lüzumunu duydu:

— Kralla düğünleri yapılmak üzere şehre ayak bastığı gün, kraliçe hakikaten muhteşem bir güzelliğe sahiptı. Tablo gibi bir kadındı. Fakat kralın o emsalsiz sevimliliği, kendisinde yoktur, yoktu. Az zaman içinde, biraz şişmanlıyarak kocasının büyüğü gibi görüneceği, o zamandan belli oluyordu.

Madam Persenosi Bey biraz sert bir edâ ile dedi ki:

— Niçin büyüğü gibi görüneceği diyorsun Jorj? Zaten kraldan yaşlıdır. Gota salnâmesi yazıyor ka, dört ay on sekiz gün büyük. Hem şimdi öyle semirmiş ki, on çocuk doğurmuş kadınlara benziyormuş. Halbuki kral hâlâ pek genç ve narin!

İtiraf edeceğim ki, Madam Persenosi'nin bu muhteşem dostu hakkında hiçbir hayranlık duymuyordum, ondan dolayı da bu bahis beni biraz sıkmağa başlamıştı. Fakat birden kadının gözlerinde bir garip ışık, hatırlıyan, eski güzel günleri arıyan ve o hâtıralarla ürperen bir ışık farkettim. Belki kralın adı zikredilir edilmez o ışık gözlerine gelmişti de, ben toyluğumdan farkedememiştim. Hem belki bunu farketmem isteniyordu da. Sade büyük diplomat Persenosi Bey hiç bir şey görmemişti. Hiç bir zaman, hiç bir şey görmemiş olacaktı.

Lâkin artık masadan kalkılmış, vakit epey de ilerlemişti. Bunun üzerine haşmetli Kral Hazretlerinin methüsenasına ve her ikisinin de sevmedikleri anlaşılan kraliçenin ahvalini hikâyeye bıçakla kesilir gibi bir nihayet verilerek doğrudan doğruya maksada geçildi.

Gazeteler babamın Vaşington' abüyükelçi tâyin edileceğinden birkaç defa bahsetmişlerdi. Hayır, bu ancak bir projeden ibaret, demeliydim. Persenosi Bey, meseleyi Hariciye Nezaretinden tahkik etmiş ve resmî tâyinin nihayet iki haftaya kadar bir hakikat olacağını öğrenmişti. Vaşington'dan sorulmak üzere idi. Ekselans'ın (yani babamın) şimdi de pek mühim bir mevki işgal etmekte olduğunda şüphe yoktur. Lâkin hele Veşington gibi siyasî dağdağaları bulunmıyan bir yerde bü-

yük elçilik hiç reddedilir şey miydi? Vâkıa henüz pek gençtim ama, bir müddet sonra çok zengin bir Amerikalı kızla evlenebilirdim de. Eğer Ekselâns Persenosi Bey'i yanına müsteşar olarak alırsa, karı koca bunu sevinç ve minnetle kabul edeceklerdi. Babam bekâr olduğuna göre, büyükelçi karısına düşecek vazifeleri de Madam Persenosi Bey müftehiren ifâ edecekti. Ve sofra başında olmadığımız için ayağı ve bacağiyle keyfiyeti istese de teyit edemiyen Madam Persenosi, en tatlı tebessümiyle gözlerimin içine bakarak kocasını tasdik ediyordu.

Kendisini yanında müsteşar olarak götürmek üzere Hariciye nezareti nezdinde ısrar edeceği bu zatı babam gerçi tanımıyor, bilmiyordu. Fakat Persenosi Bey, babama karşı büyük bir hayranlık ve hürmet beslediğini temin ediyordu. Hem pek çok müşterek dostları da vardı. Ve babamın Persenosi Bey hakkında belki hiç bir bilgiye sahip olmamasına mukabil, Persenosi Bey, onun ne fevkalâde, ne harikulâde büyükelçi ve nâzırlık değil, hattâ sadrazamlık etmeğe lâyık bir şahsiyet olduğuna vâkıftı. Hülâsa, bu işte karı koca bana güveniyor, neticeyi sabırsızlıkla bekliyorlardı. Eğer bu neticeyi kendilerine, yarın bildirebilirsem bu mükemmel bir şey olacaktı.

Bizzat uğrayıp haber verdiğim takdirde lûtfetmiş olurdum. Zaten yarın sokağa çıkmağa Madam Persenosi Bey'in hiç niyeti de yoktu.

II

PersenosiBey'le karısının bir dairesinde oturdukları apartmanın dik merdivenlerini indiğimiz sırada o eski akraba: — Ne kadın, ama ne kadın! diye söyleniyordu. Sonra da ilâve etmişti:

— Dostum, kendisini Beybabana takdim etmeliyiz. O zaman işleri tamamen temin edilmiş olur. Esasen, kadınların erişilmez bir pahalılıkta olduğu söylenilen Amerika'da, onların beraber bulunmaları baban için pek faydalı olacaktır.

Cevaben: — Bu Madamayı biraz geçkin buldum, diyecektim.

— Haydi canım, ben onu yirmisindeki en güzel kıza tercih ederim. Sen onun ne kadın olduğunu bilsen!

— Siz biliyor musunuz?

— Bahsettiğim şeyden tamamiyle bilerek bahsettiğime hükmedip etmemekte serbestsin. Hem krala uzun müddet metres olduğunu da elbette sezmişsindir. Bu münasebet, kral bekârken başlamış, hükümdarın evlenmesinden sonra da devam etmiş, nihayet kraliçe vaziyeti anlayıp şiddetli bir kıskançlık göstermiş. Persenosi Bey'in geri çağrılması da bununla alâkalıymış. Kral bu kadını tam beş sene sevmiş. Bütün bu ma-

lûmatı nasıl elde ettiğimi mi düşünüyorsun? Bunları bana kendisini sarhoş ettiğim bir gece o anlatmıştı.

Eski akrabanın âşıkâne muvaffakiyetlerine ait hikâyelere nâdiren inanırdım, fakat yalan söylemediği bu sefer pek belliydi. Ve çok çirkin, hasis ve sevimsiz bir adam olduğu için, Madam Persenosi Bey'in ince zevkini tebrik etmeğe imkân yoktu. Onsekiz yaşın saffetiyle de kendi kendime: «zavallı kadın, ne kadar ihtiyatsızca hareket etmiş! Hiç insan hayatının en mühim sırrını böyle bir boşboğaza emanet eder mi?» diye düşünüyordum. Halbuki şimdi bu sırrı, Madam Persenosi Bey'in, akrabam olacak adama kasten, her tarafa ilân edeceğine emin bulunduğu için tevdi etmiş olduğuna inanıyor ve böyle daha üç gevezeye anlattı ise, sırrını kâinatta bilmiyen kimse bırakmamış olduğuna hükmediyordum. Kaldı ki, kendisini bir kral, haramından sevdiği için, Madam Persenosi Bey, nazarında büyük değer ve ehemmiyet kazanmış da değildi. O tarihte İstanbul'da muzayaka içinde yaşıyan Sultan Aziz ve Hamit, hattâ Sultan Mecit gözdeleri çoktu. Hattâ Sultan Hamit'in, hem de bir zaman epey itibara mazhar olmuş bir gözdesi, annemin Beyazıt'taki evinin selâmlık dairesine kiracı girdikten sonra, kira veremez olmuş, kiracılıktan nedime ve kâhya kadın durumuna geçmişti. Fakat verdiğim sözü tutarak babama Persenosi Bey'le Madamının hürmetlerini, arzu ve ricalarını hemen o akşamdan bildirecektim. Babam da omuzlarını silkmiş:

— Gazetelerin «oldu» diye yazmalarına rağmen Vaşington'a gideceğim hiç de muhakkak değildir. Fakat şayet gidersem dahi, kendisini yanıma almak üzere ağzımı açmıyacağımdan muhterem Persenosi Bey emin olsun, demişti.

Babamın cevabını araya giren «akraba» vasıtasiyle bildirttim, fakat «tâyin edilse de Persenosi Bey'i Hariciyeden istemiyeceği» hakkındaki sözünü tabiî ilâve etmeksizin, sâdece sefaretin henüz bir tasavvur halinde bulunduğunu, ortada kararlaşmış bir şey olmadığını söylettim. Hakikaten de babam Vaşington'a elçi tâyin edilmedi. Kabineden birdenbire çıkarılan bir zata güzel bir makam bulunması icabetmişti ve Amerika hükûmetinden onu tâyini sorularak Sırrı Bey yerinde bırakıldı. Bir iki ay sonra da ilk Cihan Harbi patlak verdi, Türkiye'nin bu ateşe atılmak üzere bulunduğu sıralarda ben Berlin'e gittim ve bir iki dönüşümde Persenosi Bey'in madamına Beyoğlu'nda türeyen yeni çehreler arasında tesadüf etmedim. Her ikisine ancak 1917 yazında, Büyükcadde'de rastgelecektim. Persenosi Bey, itinâ ile giyinmişti ve yine monokllu, bastonlu, getrli ve eldivenliydi. Sade biraz ihtiyarlamıştı. Pek temiz ve pantalon çizgisi kusursuz elbisesi de azıcık eskimemiş de-

ğildi. Madam Persenosi Bey dahi bir miktar yaşlanmışa benziyordu ama, bu sadece loş apartmandan caddeye çıkışın farkı olabilirdi. Süs bakımından ise bir kusur ve noksanı yoktu.

Kendileriyle kısa bir zaman içinde üç dört kere sokakta karşılaştık ve her seferinde durup konuştuk. Babamın harp sonunda ihraz edebileceği sefâretlerden daima büyük bir nezaket içinde bahsolunuyor ve onun yanında müsteşar olarak gitmek ümidi izhar ediliyordu. İtilâf devletleriyle bir kere sulh aktedildikten sonra birçok sefâretlere sefir tayini lâzım gelecekti. Belki, belki değil hattâ şüphesiz A...d'de büyükelçilik olacağından, ihtimal ki hep beraber oraya gidilirdi. Madam Persenosi Bey'in boyası artmış yüzüne A...d sözü üzerine gelen tebessüm bu yüzü on yaş tazelendiriyordu.

1918 senesi başlangıcında İstanbul'a bir kere daha geldim ve bu sefer Persenosi Bey'i Köprü ile Kadıköy arasında işliyen vapurların birinde gördüm. Koltuğunda bir cüzdan vardı ve artık monoklu da, getrleri de yoktu. Enikonu eskimiş elbisesinde birkaç leke farkettim. Fakat sözü yine eskisi gibi bol ve neşeliydi, müstakbel sefâretlerden bahsetti. Sonra kayıtsız bir edâ ile ve dudaklarında müstehzi, her halde en çok kendi kendisiyle eğlenen bir tebessümle:

— Haftada üç gün yaptığım veçhile şimdi de Kadıköy'üne gidiyorum, dedi. Orada bir Fransız mektebinde Türkçe hocasıyım. Bu suretle askerlik hizmetinden kurtuluyorum. Ne yaparsınız Monşer Bey, bu iş gidip harb meydanlarında can vermeğe nispetle tercihe lâyık bir şey!

Fakat buruşuklarla dolu ve etleri gevşeyip sarkmış yüz, elli beş yaşı bol bol haber veriyor, askere alınma çağını adam çoktan aşmışa benziyordu. Her halde bu hocalık iki ucu bir türlü bir araya gelmiyen bütçeyi düzeltmek için yapılan bir işti. İstanbul'un bir misli değil, on misli değil, belki kırk elli misli artan hayatı, Persenosi Bey'de de birikmiş para ve satılmamış eşya bırakmamış olacaktı. Karısı hakkında malûmat isteyince diplomat kısa bir üzüntü devresi geçirdi:

— Bugünlerde biraz rahatsız da evden çıkamıyor, dedi.

Onun da belki sırtına giyecek rabıtalı bir elbisesi kalmamıştı, ve modası geçmiş eski elbiselerle, ökçesi çarpık ayakkabılarla kocaları binbir hiyleye başvurup, binbir dalavere çevirip eskisinden kat kat çok kazanan Beyoğlu kadınlarına görünmek istemiyordu. Bir kral metresi olduktan ve böyle olduğu için o mahlûkları derin kıskançlıklara saldıktan sonra şimdi onların istihfaf eden bakışları altında ezilmeğe zavallı nasıl dayanabilirdi? Bu hâle katlanmaktansa dört duvar arasında ömür sürmek daha iyi değil miydi?...

III

Az sonra mütâreke gelmiş, bunu da İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgâli takip etmişti. İstanbul korkunç günler yaşamağa başlamıştı. Her tarafta itilâf devletlerinin bayrakları Yunan bayraklariyle birlikte dalgalanıyor, Osmanlı İmparatorluğunun Hariciye Nâzırlığına kadar yükselttiği bir adam bu imparatorluğun birkaç vilâyetini birden elimizden almağa çalışan ırkdaşlarına baş olmuş bulunuyordu. Hıristiyan ricâl arasında devlete en sadık bilinenler de bir kısmı istiyerek ve bir kısmı ister istemez arka çevirmişler, kabul etmelerini Bâbıâlinin âdeta ricâ ettiği mansıpları reddediyor, en iyileri tarafsız bir durum içinde neticeyi bekliyorlardı. Fakat Persenosi Bey kendilerini taklit etmiyordu, ve bütün Beyoğlu'nun düşmanlığına uğramak bahasına başındaki fesi muhafaza ettiği gibi, Osmanlı diplomasisinde mühim bir mevki takdim edildiği takdirde reddetmiyeceğini de gizlemiyordu.

Artık âdeta ihtiyar olmuş, başında hiç saç kalmamıştı. Elbiseleri tamamiyle eskiydi. Bununla beraber, getrlerini ayaklarına tekrar geçirmiş, monoklunu gözüne yeniden takmıştı. Eldivenleri ve bastonu da yeniden meydana çıkmıştı. Osmanlı devletinin takip etmesi gereken dış siyaseti en ince teferrüatına kadar tanzim etmişti. Ricâ edildiği takdirde bunu anlatıyor, mânalarla dolu tebessümleri, ehemmiyetle şişen sükûtları da oluyordu. Şu kadar ki, siyasî plânını bana anlatışı kadar, bu tebessümleri bana gösterip sükûtlarını bana dinletişine hayret ediyordum. Çünkü babam on üç yıl işgal ettiği makamdan azledilmiş, tekaüdünü isteyip bir köşeye çekilmiş bulunuyordu. Kendinin tâyin edileceği bir büyük elçiliğe refakatinde müsteşar sıfatiyle gitmek bahis mevzuu olamazdı. Esasen Persenosi Bey'in bundan sonra bir müsteşarlık, bir maslâhatgüzarlık gibi şeyler kabul edeceği de hatıra gelemezdi!

Hattâ her tesadüfümüzde durup benimle konuşması da hayretimi mucip olmuyor değildi. Şu kadar ki, konuşma tarzı değişmiş, himaye eden bir edâ almıştı. Fikirlerini hürmetle dinleyişimden, dikkatimden ve sözlerini kesmeyişimden memnun oluyor demekti. Bana uzun uzadıya anlattığı dış siyaset programını bizzat tatbik etmek istediğini anlamak için pek zeki ve kurnaz olmağa hâcet yoktu. Hakikaten de bu iki adalı arasında, yani Midillili — fakat Midilli'de vaktiyle hüküm sürmüş ve tahtları gibi nesilleri de Fatih tarafından vaktiyle yok edilmiş Cenevizli hânedanla yakın akraba olduğuna göre İtalyan asıllı, aristokrat ve katolik — Persenosi Bey'le adasından Atina'ya geçmiş olan Giritli ve pek mütevazi menşeli Venizelos arasında yapılacak mücâdele, seyri eşsiz heyecanlar veren muazam bir maça benziyecekti. Bu iki

adamdan biri kendi memleketini nispetsiz derecelerde büyütmeğe çalışırken öteki can çekişme hâline gelmiş olarak mukadderâtını ellerine teslim eden memleketi uçuruma düşmekten kurtarmağa çalışacaktı. Asıl büyük rol belki de Venizelos'a düşerdi ama, Persenosi Bey'in de Osmanlı İmparatorluğunu kurtarması, ona mütevazı olsa bile bir hayat sağlaması büsbütün imkânsız bir şey değildi. Persenosi Bey Giritli rakibinin mazisinden de bahsediyor, onun eski Girit vilâyetinin merkezinde pek fakir bir avukat olduğu sırada, Osmanlı valilerinin gözlerine girmek üzere çalışıp durmuş olduğunu anlatıyordu. Acaba bir gün sonunda paşalık bulunan bir memurluk hayatına girmeği Venizelos içten içe istememiş miydi? Fakat Venizelos'un bir zamanlar belki tahayyül etmiş bulunduğu bu paşalığı, işlemiş olduğu pek büyük suçlardan pişmanlık getirmiş ve Avrupa tarafından onun gayretleri, yüksek diplomatlığı, sâyesinde affedilmiş bir memleketin minnetlerle Persenosi'ye takdim etmesi ihtimali pek mevcuttu.

Ancak, büyük günlere intizaren ,müstakbel Persenosi Paşa'nın muzayaka, âdeta sefâlete benzer bir muzayaka içinde yaşadığı de pek belli oluyordu. Mağlûbiyet günü düşmüş olan hükûmet kadar azınlıkların kalplerini kazanmak için ne yapacağını bilemiyen hükûmet de, ona herhangi bir mevki vermeğe demek ki lüzum görmüyor, adam her gün kapılarını aşındırdığı Hariciye Nezâretinden müphem vaitlerden başka bir şey belli ki elde edemiyordu. Başındaki fesiyle ve «mösyö» lüğe rağbet etmiyerek «bey» kalmaktaki inâdiyle Beyoğlu'nun nefretini kazanmış olan Persenosi'nin ehliyetini, diplomatik mertebesini tasdik etmiyor olacaklardı. Milliyeti de kesin olarak hiç bir zaman bilinmemiş olan bu katolik adalıya koltuklarını terketmeği hatırlarına bile getirmiyen büyükler, demek ki eski mevkiine müsavi bir yere tâyin etmeği bile zavallıya karşı fazla lüzumsuz bir lûtuf sayıyorlardı.

En son görüşümde kurtarma plânından yine uzun uzun bahsettiyse de, sözlerinde artık ümitsizlik sezilmiyor değildi. Meşhur cümleyi tekrar ederek «İsa'yı darıltım ve Muhammet'le barışamadım» diyor, diplomatlara yakışan zarif bir tavırla başını yana eğerek hafif hafif gülümsüyordu.

Eldivenleri, getrleri, monoklu ve bastoniyle eski elbiseleri arasındaki tezat, matemli bir his veriyordu ve daha genç görünmek, kendisini zaten bir makama tâyin etmek istemiyenlere tekaüde sevkini hatıra getirmemek üzere bıyıklarını tamamiyle traş ettiği için de, ihtiyar ve fakir Fransız aktörlerinin resimlerine çok benziyordu. Onu her zamandan daha yaşlı ve sağ kolu üzerinde bir türlü çıkarılamamış kocaman bir leke ile üstünü başını her zamandan daha perişan gördüğüm bir

gün: — Yine Kadıköy'deki mektepte Türkçe okutuyorsunuz değil mi? diye yavaşça sormuştum.

Buna karşı âdeta hiddetle omuzlarını silkmiş: — Ne münasebet, onu askerlik belâsından kurtulmak üzere yapıyordum, demişti. Ve birden sözlerine âdeta tezyif katarak, bütün Persenosi Paşalık heveslerine ve başında muhafaza ettiği fese rağmen âdeta tahkir eden bir edâ takınarak:

— Esasen bütün hıristiyan ve ecnebî mekteplerinde Türkçe dersleri ne zamandır kaldırıldı. Bundan hiç mi haberiniz yok! deyip benimle âdeta eğlenmişti.

Artık söylenecek sözü kalmamış bir insan hâlinde benden ayrılmak üzere idi. Fakat ben kendini hiç sevmediği bir sualimle cezalandırmak istedim, yani:

— Muhterem refikanız nasıllar? diye sordum. Muhterem refikası daha eskimiş bulunmaları icâbeden elbiseleri ve ayakkabıları yüzünden bir yerlere çıkamıyarak her halde mahpus yaşıyor, bundan dolayı da kendisine günde kim bilir kaç kere ne acı sitemler yağdırıyordu! Ancak bu sefer Persenosi, her zamanki gibi karısının rahatsızlığından bahsetmedi. Bilâkis dedi ki:

— Çok teşekkür ederim. Fakat iki ay önce, Mısır'daki akrabasının yanına gittiğini bilmiyor muydunuz? Oradan Paris'e gidecek. Ben de bir yere tâyin olunur olunmaz gidip kendisini Paris'ten, senelerden beri kocasiyle orada oturan kızkardeşinin yanından alacağım ve vazife başına gideceğiz. Şimdilik Lahey'e orta elçi tâyin edileceğimi sanıyorum. Ama aramızda kalsın, olup bitmeden ilânına ne lüzum var?

Garip bir tesadüfle de, aynı gün, Madam Persenosi Bey'in, Mısır'da bilmem ne ticaretiyle meşgul ve zengince bir hıristiyan Beyrutlu ile tanışıp onunla yaşamağı bütün diplomatik ümitlere ve şanslara artık tercih ederek kocasını dostça bırakmış, bu adamla Kahire yolunu tutmuş olduğunu öğrenecektim...

IV

Birkaç gün sonra İtalya'ya gittim ve kısa bir zaman Venedik'te bulunup on ay kadar da Roma'da kaldıktan sonra, ilk defa olarak Paris'e uzandım. Roma'da kaldığım tarihte faşizm idâresi henüz kurulmamıştı ve komünist temâyülleri gösteren bu tarihî şehir hayli fakir ve uyuşuk bir çehre, âdeta bir vilâyet merkezi çehresi arzediyordu. O kadar ki, Roma'dan Paris'e gelerek büyük caddelerde dolaşmağa çıkınca, kalabalıktan ve otomobillerin çokluğundan şaşkına dönmüş, herhangi bir taş-

ralıdan farksız bir hâl arzedecektim. Üçüncü günün gecesi kalabalığa ve ışıklara hâlâ alışmamış bir hâlde büyük caddelerde yürürken, birdenbire Madam Persenosi Bey'in karşı taraftan gelmekte olduğunu, beni gördüğü için de dudaklarında sevinçli bir tebessüm belirdiğini farkettim. Yalnızdı, hiç zarif değil, fakat pek cakalı bir kıyafete girmiş, fevkalâde de boyanmıştı. Daha yaklaşıp âşinalığa koyulunca görmediğim seneler esnasında kendisinin hiç gençleşmediğini, hattâ ihtiyarladığını farkettim Fakat büyük şehirlerin sokaklarında alkolle tutuşmuş gözler, elektrik ziyalarına bürünüp karşılarına çıkan boyalı yüzler altındaki haraplıkları farkedemez ve kalın, kısık, yaşla ve her türlü sefahetle berbat olmuş sesler, sarhoş erkek kulaklarına tatlı gelebilir. Geniş kaldırım üzerinden akan insan seli öyle müthişti ve bizi o derecede itip kakıyordu, diğer taraftan Madam Persenosi Bey acayipçe kıyafeti ve sıvandığı boyalarla ayni durumunu o derecede ilân ediyor ve sürmüş bulunduğu keskin levantalar öyle uzaklara erişiyordu ki, iki kere ayrılmağa teşebbüs ettim. Lâkin Madam söze bir nihayet vermiyor, sonu geleceği hiç umulmaz hikâyelerinin birini bırakıp öbürüne geçiyordu. Elinden kurtulamıyacağımı anlayınca, kendisini bir yerde bir şey içmeğe dâveti, bunu herkesin önünde ve itile kakıla musahabeye nispetle ehven buldum. Teklifimi yalvartmadan kabul etti ve girdiğimiz lokantamsı kahvede yiyeceği içeceğe tercih ederek, bir sütlü kakao ile iki tane havyarlı sandöviç ısmarladı. Eski öğle yemeği dâvetine hürmeten, buna pasta ve meyva ilâve ettirdim.

Girdiğimiz yer kahveye, lokantaya ve meyhaneye benziyen ,bu üç nev'in vasıflarına sahip ve oldukça geniş, genişliğine nispetle de sessiz ve tenha idi. Smokinli ise de, beyaz önlüklü olan garson, ısmarlanmış şeyleri getirip bıraktıktan sonra oturduğumuz köşenin tenhalığından hafifçe ürktüm, pek hayırsız çıktığı anlaşılan Beyrutlu tüccarı rahatsız etmiyerek muhterem diplomatın hayalini aramıza sokmağı münasip buldum.

— On, on bir ay evvel İstanbul'dan ayrılacağım sırada muhterem zevcinize tesadüf etmiştim. Kendisi Mısır'da bulunduğunuzu, yeni gittiğinizi söylemişti. Onun için sizi birdenbire burada görünce doğrusu biraz şaşırdım.

Kendisini birden görünce duyduğum hayret için küçük bir kahkahayı münasip bulduktan sonra izahat verdi:

— Evet Kahire'de idim. Orada annemin akrabaları vardır. Sonra buraya, kızkardeşime geldim. Fakat onlar, karı koca, işleri icâbı bir müddet Belçika'ya gittiler, ben şimdi apartmanlarında yalnız oturuyo-

rum. Beraber gidemedim, çünkü Jorj'u bekliyorum, artık bir sefârete tâyini, gün meselesi imiş!

Buna tamamiyle inanmış ve ziyadesiyle memnun olmuş göründüm. Madam Persenosi Bey sözünde devam ederek asıl mühim haberi, dudaklarında bir tebessümle verdi:

— Jorj, A...d'ye sefir tâyin ediliyor! dedi.

Âdeta bir zafer edâsı takındı ve biraz patlak, fakat iri ve renkleri pek açık, lâkin içlerinde biraz da yeşil benekler bulunan gözleri ışıkla doldu. Vaktiyle kralla samimî ahbaplıklarından bahsettiği sırada onun gözlerinin böyle ışıklarla dolduğuna şâhit olmuştum. Fakat o zaman kendisi âdeta genç ve güzeldi, maddî bakımdan da âdeta rahat bir vaziyet içinde bulunuyordu. Fakat senelerden sonra bu gece, bu lokantamsı kahvede, bu çok boyanmış ve muhakkak ki hiç değilse kırklık kadının, bu artık erkeklerin, bütün erkeklerin sefil bir para karşılığında belki tahkik ede ede malik olabilecekleri kadının gözlerindeki bu ışık pek hazin oldu, artık bana pek derin, ağlatıcı bir acıma duygusu verdi.

O kral tarafından vaktiyle hakikaten beş yıl, bir saat sevilmiş miydi? Bunun bir hikâyeden, uydurulmuş bir masal olduğundan vaktiyle şüphe etmemiş değildim. Lâkin kadın öğünmek ve muhitini kıskandırmak üzere tertip etmiş olduğu bu yalanı öyle benimsemiş, hayatının bütün bu inkırazı içinde ona öyle kuvvetle, âdeta can havliyle sarılmış olacaktı ki, bütün o «sır» sefil varlığını öyle bir doldurur ki, gecesinin arkadaşı olabileceğimi müjdelemek istiyen oynak edâyı birdenbire terketti, ağır ve vakur oldu. Gerçi benden bir miktar para çekmek için elinin altında solup geçmiş câzibelerinden belki daha emin imkânlar da yok değildi: Namına gelmiş paranın teslim edilmesi bir isim yanlışı sebebiyle, bir muamelede herhangi bir küçük memurun dikkatsizliği yüzünden biraz gecikmiş, bu da kendisini muvakkat bir sıkıntıya düşürmüş olamaz mıydı? Kızkardeşiyle eniştesinin Brüksel'e gittiklerini ve Paris'te kendisinin yalnız kaldığını söylediğine göre, geceyi dilediği gibi geçirmekte serbest bulunduğunu anlattığı gibi, sıkıntıdan bahsetmek kapısını da zaten hazırlamış bulunmuyor muydu? Fakat hayır, bu konuya yaklaşmadı bile. Hattâ birden açlığını unutmuştu, sandviçlerden sonra sütlü kakaonun ikinci fincanını boşaltırken yemeğe hazırlandığı pastalara da, meyvalara da rağbet etmedi. Acap peşine takılıp Kahire'ye birlikte gittiği Beyrutlu tüccar onu orada mı bırakmış, yoksa buraya kadar getirdikten sonra mı başından atmıştı? Persenosi Bey son durumu bildiği hâlde el uzatmıyor muydu? Yoksa kadının gururu vaziyeti bildirmesine müsaade mi etmemişti? Fakat belki de eski diplomatın zaten muntazam çıkmıyan açık aylığından ayırıp gönderdiği para o

derecede sefil bir şeydi ki, biçâre kadın hiç değilse bazı geceler bu kılıkta ve bu şekilde kaldırıma inmek zorunda kalıyordu. Kendisine yapılabilecek en büyük iyiliğin, lûtfun, artık doğruluğuna belki kendi nefsini de inandırmış bulunduğu bu hayalî âlemde bir saat doya doya yaşamasına yardım etmek olduğundan emin, nefsimi bu müddet için hizmetine arzettim, hattâ A...d kralının bahsini bizzat açtım. Bu hükümdar da tesadüfen o esnada Paris'i ziyâret etmiş ve yeni ayrılmış bulunuyordu. Bunu bilip bilmediğini, kendisini görüp görmediğini sordum.

Bilmemiş ve görmemiş bulunmasının hiç imkânı olur muydu? A...d'den pek iyi dostları olan Paris'teki büyük elçi ile karısı kendisini kral şerefine verilen bütün ziyâfet ve kabul resimlerine dâvet etmişlerdi ve her sefer kral bilhassa durup kendisiyle konuşmuş, A...d'de geçirdikleri senelere ait bazı hâtıraları zikretmişti. O da hiçbir şey unutmamıştı ve Persenosi'nin yakında elçi olarak nezdine tâyin edileceğini de bildiği için bu hususta memnunluğunu hep tekrar etmişti.

Dimdik, vakur, hattâ biraz mağrur konuşuyordu. Fazla gürültülü kıyafet, şapkasındaki bol çiçeğe ve âdeta bir maske takmış denecek derecede boyalı yüzüne rağmen kendisine pek seçkin bir edâ gelivermişti. İlk gördüğüm ve âdeta müreffeh bir hâlde bulduğum zamanda olduğundan daha vakarlı, heyecanlanmış bulunmasına rağmen sâkindi ve bu müşterileri azalmış kahvede, hâlâ sömürmediği pasta ve meyva tabaklariyle sütlü kakao dolu fincan önünde bir müddet, uzun bir müddet, hayalinde yaşattığı ve hayalinde icâdetmiş bulunduğu şereflere, büyüklüklere ve zevklere nefsini terkederek her şeyi anlattı. Kralın tam beş sene kendisini nasıl sevdiğini, kraliçenin kıskançlıklarını ve ıstıraplarını, nâzırlarla ecnebî sefirlerinin kendisine nasıl dalkavukluk ettiklerini, hele kralın bir bakışına her şeyi fedâya hazır olan kadınların hasetten ölüşlerini anlattı. Şehirdeki sarayın gizli kapılarından gizlice girip gizli merdivenlerden hürmetle yol gösteren mabeyncilerin delâletleriyle çıkışları, bu gizli merdivenlerden ve karanlık dehlizlerden varılan muhteşem salonlarda kralla başbaşa supe edişleri, paytahttan uzak, dağlar arkasına ve ormanlar ortasına gizlenmiş şatolarda, genç kral kendisine bir türlü doyamazken geçen günleri, bu esnada şehirde her sefer baş gösteren endişe ve merakları, nihayet hem de gebe olan kraliçenin «ya ben, ya o!» diye ayaklanarak kendisiyle hoş geçinmeğe krallığın mecbur bulunduğu vatanına dönmeğe hazırlanışını, sonra müthiş bir ayaklanmadan korkan hükûmetin ağır basışını, İstanbul'dan gelen dönüş emrini, bütün bu romanı sayfa sayfa açarak tafsilâtiyle anlattı. Saat artık bire yaklaşıyordu, buna rağmen hiç acelesiz, memnun, müsterih, gözlerinde aynı parlak ışıkla hikâyesini sonuna vardırdı ve ancak o zaman ayağa kalktı.

Kahvenin önünde bana el verdi, pek vekârlı bir tebessümle ve kusursuz bir edâ ile hafifçe, pek hafifçe başını eğdikten sonra yürüyüp gitti.

Halbuki, bu vakte kadar mâziden bahsetmek uğruna kalışı ne büyük bir hatâ idi! Saat bire geliyordu ve girdiği bu meslekte gece saatleri ilerledikçe fiyatların düştüğünü, akşam üzeri türlü şartlar koşan, evvelâ iyi lokantada yemek yemeği, sonra tiyatroya, müzikhole, hiç değilse sinemaya götürülmeği istiyen nâzeninlerin eğer başlarını soktukları bir yerden mahrumsalar artık sadece bir yatağı paylaşmağı bir mazhariyet saydıkları saatlerin nerede ise gelip çatmak üzere bulunduğunu öğrenmemiş olmasının imkânı yoktu. Bununla beraber, isticâlsiz ayrıldı ve ağır, mağrur, hiç kimseye dikkat etmeden, hiçbir erkeğe göz ucuyla da bakmağa tenezzül etmeksizin yürüyüp uzaklaştı.

Paris caddesi türlü renkte ışıklariyle yanıyor, kaldırımı daha kalabalıkla taşıyor, ihtiraslariyle coşuyordu ve geçen erkeklerle kadınlar arasından yüzü bu derecede boyalı ve tuvaleti bu derecede göze çarpıcı olarak yalnız yürüyen bir kadının böyle kimseye ehemmiyet vermeden ve bu derecede mağrur ilerlemesine şaşanlar, gidişine arkasından durup bakanlar çıkıyordu.

Kendisini, hemen hemen iki saat yaşattığım muhayyel âlemden ne zaman sıyrılarak yürüyüşünü ağırlaştırdı ve ekmek parasını kendinden çok daha genç ve güzel mahlûkları yenerek kazanmak üzere sürmeli, biraz patlak, fakat iri ve açık elâ renkli gözlerini gelene geçene süzmeğe başladı, bilmiyorum. Çünkü arkasından tecessüs duygusiyle pek az yürüyüp döndüm ve yakınlarda bulunan otelime gidip yattım.

Eski Osmanlı diplomatı Persenosi Bey'le madamının lâfını da bir daha, uzun yıllardan beri hiç duymadım.

(Sanat ve Edebiyat Gazetesi. Ankara. 6 eylûl 1947)

BEKİR SITKI KUNT

1905 de Antakya'da doğdu.

8 mart 1959 da İstanbul'da öldü.

İlk hikâyesi

ERBÂB-I MESÂLİH

(Vakit ilâvesi. 12 temmuz 1930)

"Sanatın tek gâyesi ve yolu halk için olmaktır. Halktan olmıyan, halkı anlatmıyan, halkta yankı uyandırmıyan bir sanat, tasavvur dahi edilemez. Bir sanatçı yaşamak istiyorsa, halkın malı olmasını bilmelidir. Bu halk ezelden ebede kadar vardır. Sanatın rolü, bu halkı daha iyi bir hayata doğru götürmek olmalıdır. Dünyada insandan başka ve insana hizmet gâyesinden başka hiç bir şey yoktur... Sanat, insanları uyandırır, onlara dünyalarını tanıtır ve sevdirir... Gerçeğe dayanan, süssüz, düzgünsüz, yapmacıksız, samimî bir edebiyat...»

(*Edebiyatçılarımız konuşuyor*. Varlık Y. 1953, s. 75 vd.)

BEKİR SITKI KUNT

Antakya - İstanbul

(1905 - 1959)

HAYATI

1905 yılında Antakya'da doğdu (nüfus kaydında ayı ve günü yazmıyor). Babası Miski Oğulları'ndan Abdülgafur Efendi, tarım ve ticâretle uğraşır, bir sabun yapımevi işletirdi. Müftü kızı olan anası Dudu Hanım, çağma ve çevresine göre aydın bir kadındı. İlk öğrenimini birbiri ardından Antakya'da Habip Neccar İlkokulu, Nümune Mektebi, Antakya İdadisi'nin ilk bölümlerinde, 1912-1917 yılları arasında okudu. O zamanlar Fransızların idâresindeki Antakya Lisesi'ni bitirdi (1923). İstanbul'a geldi, iki sömester kadar (bir yıl) Edebiyat Fakültesi'ne devam ederek bıraktı. Bir yandan da «*Vakit*» gazetesinde çalışıyordu (1925-1930 arası). Gazetecilik mesleği için daha yararlı olacağını düşünerek Hukuk Fakültesine girdi (1925), o zaman üç yıllık olan bu fakülteyi 1928 de bitirdi. Bir müddet daha gazeteciliğe devam etti, 1930 yılında adliye mesleğine geçti. Düzce mahkemesi âza mülâzimi, Uşak şeker fabrikası hukuk müşâviri, Aydın kadastro hâkimi oldu, askerliğini yaptı (1930-1934). Terhisten sonra Temyiz mahkemesi başsavcı muavinliğine tâyin edildi (1934). Hatay meselesinin alevlenmesi üzerine memleketine gitti (1938). Orada Hatay meclisine Antakya milletvekili olarak katıldı (1938). Bu sıralarda orada yayınlanan «*Yeni Gün*» gazetesinin baş yazarlığını yaptı (1938-1939). Hatay'ın ana vatana katılmasından sonra yapılan ilk seçimde Hatay milletvekili olarak Büyük

Meclis'e gönderildi (1939 sonundan 1946 ya kadar 2 devre). 1946 seçimlerini kazanamadığından yeniden hâkimlik mesleğine döndü (1947). Bu tarihten beri İstanbul'da aralıksız olarak asaiye cezâ hâkimliği yapmaktaydı. 1935 de evlenmiştir, üç çocuğu vardır. 8 mart 1959 da İstanbul'da kalp sektesinden ölmüş, Zincirlikuyu'da Asrî Mezarlığa gömülmüştür.

EDEBİ HAYATI

Küçük yaşından okumağa ve edebiyata merak sarmış, yazı hayatına nazım denemeleri ile girmiştir. İlk yazılarını (mektuplar ve şiirler) Adana gazetelerine yolladı. Basılan ilk yazısı Antakya'dan «*Yeni Adana*» gazetesine yolladığı bir muhâbir mektubudur (1922). Sonra İstanbul'da «*Vakit*» gazetesinde yol intiba'larını yayınladı (1924). İlk hikâyesi, şimdi kendisinin bile adını unuttuğu, edebiyat fakültesinde okurken bir arkadaşı tarafından bir Antalya gazetesine gönderilen bir hikâye idi (1925). «*Vakit*» ve «*Son Saat*» gazetelerinde mensur şiirler de yazdı (1925-1928). Bugünkü sanatının temeli olan asıl hikâyecilik yoluna yazı işleri müdürü Refik Ahmet Sevengil'in teşvikleriyle «*Vakit*» gazetesinde girdi. Bu yoldaki ilk hikâyelerini «*Vakit*» gazetesi ilâvelerinde yayınladı (1930 yılında 16 hikâye). Sonradan «*Memleket hikâyeleri*» (1933) adındaki kitabına aldığı hikâyelerinden bir kısmı burada çıkmıştır. İlk hikâyeleri, ikisini bir gece içinde yazdığı «*Hazret-i Cimri aleyhisselâm*» ile «*Erbâb-ı mesâlih*» tir (Yayınlanan ilk hikâyesi: «*Erbâb-ı mesâlih*». Vakit il. 12 temmuz 1930). Ardından «*Bar açan mütekâit*» hikâyesini yazdı («*Vakit ilâveleri*». 1930; sonra «*Memleket hikâyeleri*». 1933). Bu hikâyeleriyle yeni gelişen hikâyeciliğimizde önemli bir devir olan «*Vakit gazetesi hikâyecileri*» arasına o da katıldı. Anadoluda dolaşırken aralıklı olarak «*Vakit*» e hikâyeler yollamağa devam etti («*Talkınla salkım*» daki hikâyeler. 1937). Bir aralık

Halit Fahri'nin yazı işleri müdürlüğünü yaptığı «*Uyanış*» dergisine de hikâyeler verdi.

Bundan sonra dergi ve gazetelerle ilgisini keserek 1935 de, o zaman Ankara'da çıkan «*Varlık*» dergisinde eserlerini yayınladı (Bir sayıda iki hikâyesiyle başladı: «*Düşmez kalkmaz bir Allah*», «*Herkesin hasta olmağa hakkı yok*». sayı: 54. 1 ekim 1935). 1943-44 yıllarında «*Adımlar*» (Ankara. Behice Boran. 1943) ile «*Yurd ve Dünya*» (Ankara. B. Boran. 1941) dergilerinde süreli olarak hikâyeler yayınladı. «*Memleket hikâyeleri*»ni Aydın'da iken hazırlamış, ancak askerken bastırabilmiştir. Bundan sonra hikâye kitaplarını çok aralıklı bir şekilde yayınladı. 1956 dan beri yazamıyor. Hastalıklar ve meslek çalışmaları buna fırsat vermiyor. Son yıllarda «*Varlık*» ve «*Yeditepe*» de tek tük eserleri görülüyordu. Dergilerde kitap hâline getirilmemiş on kadar hikâyesi kalmıştır.

ESERLERİ

Memleket hikâyeleri. Hikâyeler. Remzi Kt. 9 hikâye. İstanbul: 1933; *Talkınla salkım*. Hikâyeler. Birinci kitap. Kendi yayını. 14 hikâye. - İstanbul: 1937; *Herkes kendi hayatını yaşar*. Hikâyeler. Kendi yayını. 6 hikâye. İstanbul: 1941; *Yataklı vagon yolcusu*. Hikâyeler. Varlık Y. 14 hikâye. - İstanbul: 1948; *Ayrı dünya*. Hikâyeler. Yeditepe Y. 9 hikâye. - İstanbul: 1952.

Şimdiye kadar yayınladığı beş hikâye kitabında 52 hikâye bulunmaktadır. Bunların içinde 6 tanesi büyük, 46 tanesi küçük hikâye biçimindedir. Dergilerde kalmış hikâyeleri de vardır. Hatay ve Suriye yaşayışını anlatan hikâyeleri yayınlanmadan kalmıştır. «*Yurd ve Dünya*» dergisinde «*Zamanımızın insanları*» adı altında başladığı seri hikâyeler de kitaplarına girmeden kalmıştır (Mayıs 1943 den sonra). Matbuat Umum Müdürlüğü'nün hazırlattığı halk kitaplarından birini de o yazmıştı («*Arzu ile Kanber*». 1940).

ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER:

Bekir Sıtkı'nın ilk kitabı «*Memleket hikâyeleri*» (1933) ndeki dokuz hikâyenin dört tanesinin konusu Anadolu, beş tanesi de İstanbul

yaşayışından alınmıştı. *Vakit* gazetesinde başlıyan asıl hikâyecilik yolunun bu iki yönü de o yılların eğilimlerine uymaktadır. 1930 - 1931 yıllarında Vakit gazetesi çevresinde toplanan yazarların, bunların arasında *Refik Ahmet Sevengil* ile *Sadri Ertem*'in kuvvetli etkileri altında *gerçekçi Anadolu hikâyeleri* yazmağa girişti. Bekir Sıtkı, bu ilk hikâyeleri ile içine girdiği gerçekçi hikâye anlayışını ve edebiyat üzerindeki düşüncelerini çok yıllar sonra ustalaştığı zaman bile değiştirmedi. Halk için yazılan, halkı anlatan, halkta yankı uyandıran, onun meselelerini ele alan, halkı daha iyi bir yaşamaya doğru götürmeği amaç edinen bir sanat anlayışı, başlangıçta olduğu kadar günümüzde de onun sanat ve edebiyat anlayışının temelini teşkil etmişti (*«Edebiyatçılarımız konuşuyor»*. Varlık Y. 1953, s. 70-77; *Sadri Ertem*'in bu yoldaki düşünceleri için bk: *«Fikir ve Sanat»*: Semih Lütfü Kt. 1939). Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1925-1935) edebiyatımızda yeni kurumları savunan, devrimci, eski değerlere ve kurumlara saldıran bir gidiş vardı ki, başkaları gibi Bekir Sıtkı da bu safta yer aldı. Geri kuvvetlere, devrimler karşısında dökülen eski kurumlara, köylüyü sömüren ağalara, yerli ve yabancı mütegallibeye karşı edebiyatımızda kuvvetli bir cephe kurulmuştu. *Sabahattin Âli*'den önce ortaya çıkan *Sadri Ertem - Refik Ahmet Sevengil* gibi yazarların öncülüğünü yaptıkları bu hikâye akımının *Bekir Sıtkı* ve *Kenan Hulûsi* gibi gençlerden başka, daha sonra hikâye alanını terketmiş bir çok ardçıları vardı (*Celâlettin Ekrem* v.b.). İstiklâl Savaşı'ndan sonra Millî Edebiyatçı'ların dil, konu, kişiler yönünden iyice geliştirdikleri hikâyeyi ele alıyorlar, bunu yeni devrin isteklerine, dâvalarına, meselelerine uygun bir yolda kullanmağa, geniş halk tabakalarına çıkarmağa, Anadolu yaşayışını anlatırken konularına sosyal-devrimci bir anlam kazandırmağa çalışıyorlardı. Bekir Sıtkı'nın ilk hikâyelerinde, Sadri Ertem anlayışına yakın, köylü yaşayışının gerçekleri üzerindeki sosyal etkileri kurcalıyan sert ve hicivci bir sosyal gerçekçiliğe doğru giden bir yön vardır. İlk kitabındaki dört hikâye, köylü ile onu sömüren tüccar-esnaf gibi zümreler arasındaki zıtlıkları gözlemekten çıkarılmış, hikâyelerin bütün kuruluşu köylünün bilgisizliği ve saflığı ile onu sömüren kasabalı esnafın kurtluğu üzerine kurulmuştur. Bu kasabalı esnaf tipi, cumhuriyete ve onun kurduğu yeni dünya düzenine sinsi bir kin besleyen, direnen bir zümrenin mümessili olarak tasvir ve hicvedilmektedir. Bu tarz hikâye anlayışı, tipler yönünden bizde eskidenberi sürüp gelen hikâye anlayışının dışında değildirler, ama hikâyenin içine *«mesele»* yi, sosyal temaları geniş ölçüde getirmiş olmaları, hikâyeyi toplumu ve Anadolu köylüsünü araştırma yolunun bir aracı olarak görmeleri, bunlara yeni bir anlam kazandırmıştır. Onun ilk kitabındaki son beş hikâye, o yıllarda başlı başına bir başka yolun öncülüğünü yapan F. Celâlettin'in et-

kisi altında yazılmışlardır. Mizah ve edebiyat dergilerinde olduğu kadar gazetelerde de sevilen ve tutulan bu hikâye tarzı, İstanbul yaşayışından alınmış renkli, çeşitli, çekici, şakrak konulu, esprili bir dil ve anlatışla süslü, kalabalık şehrin devlet daireleri, kahveleri, mahkemelerini dolduran tiplere ve olaylara dayanır (*«Memleket hikâyeleri»* nde: *«Erbâb-ı mesâlih»*, *«Bar açan mütekâit»*, *«Hazret-i Hicri Aleyhisselâm»*, *«Küp kapağı...)*. 1930-1933 yılları arasında, Sadri Ertem'in *sosyal gerçekçi* görüşü ile, gazetecilik mesleğinin isteklerine uyarak F. Celâlettin'in tek tiplerin müşahedesine dayanan gerçekçiliği arasında bir denklem kurmağa çalıştığı görülür. Bu yıllarda mizah dergileri ve magazinlerde sürümü fazla olan *Reşat Nuri* tarzında, sonu şaşılacak olaylarla biten acıklı hikâyelerin de yeni yetişenler üzerinde etkileri olmuştur (*«Olağan işler»*. 1930).

İkinci kitabı *«Talkınla salkım» da* (1937) onun, ilk kitabındaki sertlikten, Sadri Ertem'vâri kalıplaşmış hikâye biçiminden uzaklaşmağa çalıştığını görüyoruz. Kaleminin küçük hikâye biçimine daha çok uymasına, anlatışına bir kolaylık gelmesine rağmen, yine birinci kitabındaki iki hikâye tipinden fazla ayrılamadığı görülür. Çoğu günlük mizah olaylarından çıkarılmış hikâyelerine sağlam bir konu iskeleti, kişilerinin ruhunu ortaya koyan bol hareketlerle dolu bir yapı var. Hepsinde bir *«icat»*, konunun çekici bir yönü, insanı şaşırtacak buluşlar, bu çeşit hikâyelerin başlıca özellikleri görülür. Aynı hareketli, kıvrak tekniği, her iki tipteki hikâyelerinde de rahatça uyguluyor. Onunla aynı gazetede çalışan *Refik Ahmet Sevengil*'in 1936-38 yılları arasında yazdığı hikâyelerde de aynı hava vardır (*«Köyün yolu»*. 1938).

1941 yılında yayınladığı, içinde altı hikâye bulunan *«Herkes kendi hayatını yaşar»* adındaki kitabiyle sanatına bazı değişiklikler gelmiştir. Vakit gazetesi devresindeki (1928-1930) sanatının hâkim karakteri olan Sadri Ertem yolundaki hikâyelerini bırakarak *F. Celâlettin yoluna* girdiği iyice görülmektedir. Gazeteciliği, dolayısiyle daha yakından tanıdığı çevreleri, mahkemeleri, avukatları, orta halli âileleri, İstanbul'un kalabalık nüfuslu, çok çocuklu âilelerinin yaşayışlarını anlatan hikâyeler yazıyordu. Büyük hikâyelerinden bilhassa üç tanesi *«Kanca»*, *«Yaldız»*, *«Daire»*, en ince ayrıntılara kadar gerçeğe inebilen gözlem gücü ile onun bu yeni gelişen sanat yolunun karışımının en güzel örneklerindendir. Dimdik, çıplak olaylar, bir matematik probleminin zorunlu sonucuna doğru giden dâvalı kuruluşlariyle, kadro hâlindeki eski hikâye anlayışı yerine geçen, yaşananı olduğu gibi vermeğe çalışan, yumuşak ılımlı bir gerçekçilik, onun sanatına bir çekicilik getiriyordu. Hareketlerden kurulmuş, taslak hâlinde verilmiş, bir hikâye yerine, ayrıntılarla

sıkıca dokunmuş yeni bir hikâye yapısına doğru gidiyor, 1935 den sonra hikâyeciliğimizi bu kadar başarılı bir yola götüren *Çehof yolunda* hikâyeye yöneliyordu. Bu kitabındaki son üç hikâyenin *(Konca, Yaldız, Daire)* ustaca güzelliğine ancak M. Ş. Esendal erişebilmiştir. İlk hikâyelerinde biraz tutuk ve sert olan dili, burada büyük bir serbestlikle akıp gidiyor. Hikâyeye ilk başladığı yıllarda yaşamayı dâva açısından değil de, gözlemden gelen taze canlığı ile, bütün hâlinde vermek istiyen parçalar yazmıştı. 1940 yılından sonra, o yılların dilimize ve hikâye anlayışımıza getirdiği yeni değerlerin de etkisi ile onda bu yön birdenbire gelişti.

Dördüncü hikâye kitabı «*Yataklı vagon yolcusu*» (1948) nda daha çok büyük şehir konularının avcılığına çıktığı görülmektedir. Yeni hikâyeciliğimizin gelişmeğe başladığı bu sırada onun eski hikâye anlayışı ile ilgisini kesemiyen orta bir yola girdiği görülüyor. Bütün hikâyelerine, kuruluşu sağlam, konuları seçme bir yapı iyice yerleşiyor. 1936 dan sonra Sait Faik'le birlikte gittikçe gelişen, kollara ayrılan yeni hikâye akımlarına ayak uyduramamış, *F. Celâlettin* ve *M. Ş. Esendal* gibi tenkide, analize girmeden, fıkracı bir açıdan hayatı gözlemekle yetinmiştir. Onun gözlemci gerçekçiliğindeki bu rahat yol, son hikâyelerinde daha güçlü bir ölçüde ortaya çıkmakta, gide gide kendini artık büyük şehrin yaşayışı ile sınırlamaktadır.

Son hikâye kitabı «*Ayrı dünya*» (1952) ile sanatına önemli bir değişiklik getirmedi. Burada M. Ş. Esendal'ın diline, anlatışına, hikâye anlayışına geniş ölçüde kapıldığı açıkça görülüyor. Daha ilk kitaplarında az çok ortaya çıkan, mütekâit memurlar, küçük esnaf, kenar mahalle insanları, serseri çocuklar, büyük şehrin kalabalığının hemen bitişiğindeki sâkin köşeleri anlatırken, zamanla F. Celâlettin'den ayrılıp kendi kişiliğini bulmağa gidiyordu. Bu sırada, bu soy hikâyenin en güçlü sanatçısının etkilerine kapılıveriyor: «*Hayat, her zaman olduğu gibi*», *(Ayrı dünya*, 1952) adındaki hikâyesini, M. Ş. Esendal'ın «*Hayat ne tatlı*» adındaki ünlü hikâyesi ile karşılaştırınca (*Kikâyeler*. İkinci kitap. 1946), bu etkinin taklit derecesine vardığı açıkça görülmektedir. Kesik, kıvrak, konuşma diline iyice yaklaşmış bir dille yazılmış bu hikâyelerde, ayrıntıların örgüsünden kurulmuş, konuyla bağlantıları gevşek bırakılmış küçük olaylarla, tam bir Esendal anlatışına doğru gidiyor. Bir evvelki kitabında başlıyan bu akım, bu kitabmda artık kesin bir hâl alıyor.

Bekir Sıtkı Kunt'un, aralıklı ve az eser vermekle beraber, yeni hikâyeciliğimizin yol açıcıları arasında yapıcı bir rolü olmuş, zaman zaman çeşitli hikâye akımlarına kapılmış, ama kimin etkisi altında kalırsa

kalsın hikâyelerine, onları rahatça okutan bir sanat değeri koyabilmiştir. Hikâyeye büyük yenilikler getiren bir öncü olmamıştır. Gerçekçi hikâye anlayışının gelişmesine hizmet etmiş, bu yolda eserleri ve düşünceleri ile direnmiştir.

«Yataklı vagon yolcusu» (1948) ndan :

YATAKLI VAGON YOLCUSU

Bir ay izinle gittiği İstanbul'dan, karısı ve kızıyla, Ankara'ya dönüyordu. Hayatından memnundu. Uzun, (yahut izinle geçtiği için kısa), yarı güneşli, güzel bir sonbahar ayını, her dakikasından ayrı bir zevk alarak, bütün yüreğiyle sevdiği İstanbul'da karısının o sıkıcı terzi, kunduracı dükkânlarına ve akraba ziyaretlerine onu da beraber sürüklediği günler müstesna, hemen hemen âvare, dilediği gibi boş ve rahat geçmişti.

Karısının giyim kuşam israfına, bütün bir ayın yiyip içme, gezip dolaşma masrafına ve karısından kaçamak yaptığı iki gecelik (topu topu iki gececik), Beyoğlu âlemlerine rağmen, hâlâ cüzdanında bir miktar para vardı ve yataklı bileti portföyündeydi.

16.25 vapurunun Haydarpaşa'ya bıraktığı Ankara yolcuları arasında, trende yerinin emin olmasından dolayı, derin bir iç huzuriyle, garın mermer merdivenlerinden ağır ağır çıkıyor, kendisini dört, beş yaşlarındaki cılız kızının elinden sıkı sıkıya tutan kısa boylu şişmanca karısı ve iki şişkin bavulu üst üste bağlayıp sırtına almış olan markalı bir istasyon hamalı takip ediyordu.

Yataklıdaki yerlerine kolayca yerleştiler. O, dudaklarında tüten bir sigara ile, içine çektiği dumandan fevkalâde zevk alarak, kır karışmış başı açık, trenin kalkmasına kadar peronda dolaşıyor, ve ellerinde yer kuponlariyle acele acele yürüyen, yolda okuyarak vakit öldürmek düşüncesiyle, üçer, beşer gazete ve mecmua alan, yer yer kümeler hâlinde toplanan yolcular ve geçiriciler arasında bir tamdık var mı? diye gözleriyle araştırmalar yapıyordu.

Bir an bir tanıdık yüz farkeder gibi oldu. Dikkatle baktı, hafızasını yokladı. Evet, o olacaktı. İşte karşısındaki adam da, onu görmüş, tanımış ve ürkek bir baş eğişiyle selâm vermişti. Bu, arkadaşlarından birinin odacısıydı. Arkadaşının dairesinde ziyarete gittiği günler odacıyı tabiî birçok defalar görmüş, yüzü ve şekli aklında kalmıştı. Paltosunu ve şapkasını alan, cigarasına kibrit yakan, susadıkça temiz bir bardakla su getiren bu adamdı, hizmet ehli, terbiyeli, biraz budalaca yüzlü bir adam!

Çoktan görülmiyen bir dost gibi, sıcak bir kabulle, odacının selâmına karşılık verdi, lâf olsun diye de:

— Ne o, diye seslendi, buralarda ne dolaşıyorsun?..

Öbürü bu sesten cesaret aldı. Yavaş yavaş sokuldu. Söylemek istemiyen, fakat sorulduğu için, terbiye icabı, söylemek mecburiyetinde kaldığını hissettiren bir edâ ile, ilkin:

— Sağlığınız beyim, dedi

Sonra duraklıyarak, kekeliyerek sözlerine devam etti:

— Şey.. hiç.. yâni.. hasta bir annem vardı. Ağırlaşınca bana mektup yazdılar. Daireden izin aldım, buraya geldim. Sizlere ömür, göçtü zavallı...

Durdu, yüzünde büyük bir keder okunuyordu:

— Şimdi.. şimdi, dedi, işime döneceğim. Fakat, şey.. bir yol parası bulamadım, ah, bir bilet parası bulabilsem...

Karşısındaki anlamamazlıktan gelerek:

— E, yâni?.. diye sordu.

— Yâni, bana bir insaniyet, bir yardım yapamaz mısınız? Ankara'ya dönünce size bu parayı tabiî iade ederim...

İlkin zihni bu «parayı iade ederim» cümlesi üzerinde durdu. Lâf mı bu! Parayı iade edecek! Pöhh!.. Bir fakir odacıya verilen para geri alınmaz!

Dudaklarındaki cigarayı yere tükürdü, ağzı birden acılaşıvermişti.

Bir anda odacıya karşı garip bir soğukluk ve nefret hissetti. Fakat ayni an içinde yüreğinde tuhaf bir yumuşaklık da duymadı değil! Bu birbirine aykırı iki hissin karışık tesiri altında, önce kendi nefsini düşündü. Aklı portföyündeki yataklı biletine kaydı. Cüzdanında parası vardı. Vazifesine dönünce de işlemiş ayhığını hazır bulacaktı.

Annelerin ölümü pek hazin ve acı bir şeydir. Fakat, bereket versin, kendi annesi çoktan ölmüş, bu yara çoktan kapanmıştır.

Muhtaç insanlara yardım etmek, onlara el uzatmak... Bu, bir insanlık vazifesidir. Fakat bu vazife ile hiç karşılaşmamak ne kadar daha iyi!.. Fakir bir insandan mümkün olan yardımı esirgemek! Bu, daima vicdanı rahatsız edecek bir şey olur. Odacı tabiî üçüncü mevki ile gidecek.. üçüncü mevki bileti nihayet on liranın içindedir. Fakat keşki yüz lira, üç yüz lira, beş yüz lira olsaydı. O zaman içinden en ufak bir eza bile duymadan, bunu reddedebilirdi. Keşki ona hiç rastgelmeseydi. Yahut kendisi parayı vermek üzere elini cüzdanına götürürken odacı, yer yarılıp, yerin dibine girse, (hadi bu olmıyacağına göre), bari düşüp sekteden geberiverse!..

İnsanın kafası, dünyanın en esrarlı, en müthiş, en muzlim kutusudur. Bütün bu düşünceler bir an içinde, ziyanın süratinden bin kat daha ziyade bir süratle kafasından gelip geçti.

Trenin hareketine pek az bir vakit kalmıştı. Odacı süklüm püklüm hâliyle, fakat oltasına balık dokunduğunu hisseden bir balıkçının sâkin ve emniyetli duruşiyle bekliyordu.

— Peki, hemen gidebilir misin?

— Tabiî giderim. Zaten bir tanıdığa rastlarım da biletimi alırım ümidiyle istasyona gelmiştim.

Anî bir hareketle, odacının eline bir on liralık uzattı. Öbürü teşekkür etmeğe bile vakit bulamadan, gişelerin bulunduğu yere doğru koşarak, uzaklaştı.

Trenin kalkmasına iki dakika var! Bir dakika kaldı! Fakat gelen yok... Gözlerini bir nişan hedefine dikmiş gibi dikkatle bakıyor, ama, odacıdan eser yok!..

Vakit müsait olsa, tâ gişeye kadar gidip bakacak.. o kadar hayret ve merak içinde...

Tren memurları vagonların kapılarını kapıyorlar. Son saniyede yataklı vagona atladı. Tren kalktı.

Tren pencerelerinden peronda toplananların, hele güzel ve süslü kadınların kokulu mendillerini ve birer beyaz güvercin yavrusuna benziyen, zarif ellerini sallayışları seyretmek pek hoş bir şeydir. Bu, asıl kendi yolcuları için olduğu kadar, herkes için, her yolcu içindir de!.. Fakat o, bu defa, bunun farkında bile olmadı. Aklı fikri pis, kirli odacıdaydı. Vücudunun üst kısmını pencereden sarkıttı, başım ileriye doğru uzattı, hep aynı noktaya, gişelerin bulunduğu salonun kapısına baktı.

Bunun ne faydası var?..

İçini nedamet bir kor gibi yakıyordu. Fakat birden hatırladı ki, onu gözleriyle beklerken, bakışı bir aralık, yataklının pencerelerinden kendisine bakan kızına çevrilmişti. Acaba tam o sırada, trene geldi de ben mi görmedim, diye düşündü ve karısına sezdirmeden üçüncü mevki kompartımanlarını dolaşmağa karar verdi.

Koridorlardaki kalabalığa sürtünerek dolaşmayı, vagondan vagona geçmeyi sevmezdi, ama, çâresiz, tâ en öndeki, lokomotifin arkasındaki vagona kadar, zincirli ve sarsıntılı sekiz, on aralıktan zıplayarak üçüncüye gitti. Her kompartımana, yer arayan ayakta kalmış bir yolcu gibi, dikkatle baktı. Tahta kanapelerde birçok insan vardı. Bağdaş kuran, yan yatan, birbirinin omuzuna dayanan, çerez yiyen ve kırk yıllık ah-

bap gibi, senli benli konuşan bir halk... (Halkın bu tekellüfsüz kaynaşması ne güzel şey!) Fakat, her cinsten, her boydan haşir neşir olan bu halk arasında asıl kendi aradığını bulamadı. Helâlar aklına geldi. Öyle ya... Oraya gitmiş olabilirdi. Dakikalarca kapılarında durarak içlerinden çıkacak olanları bekledi; hayır, yok, yok!..

Onu bulmaktan ümidini kesince, birden, Ankara'da, Yenişehir'deki apartmanlarından kalkıp Eskişehir'deki mahalle aralarında dolaşmağa benziyen, bu seyahat içinde seyahati yapmağa kendisini mecbur eden kızının deminki bakışına kızmağa başladı. Ama, bu kızgınlık çok sürmedi. Çünkü kendi kızıydı ve kızını çok severdi.

Öfkeli ve bedbin olarak yataklıdaki yerine döndü. Suratı asıktı. Canı sıkılıyordu. Nasıl da on lirayı bir atmacanın zavallı bir serçeyi kapışı gibi, hiç aman vermeden, kapıp kaçıvermişti. Hani, on lira için değil, pokerde elli lira, yüz lira kaybettiği geceler bile bu kadar fenasına gitmemişti. O oyundur, kazanmak da, kaybetmek de şans işidir. Fakat bu öyle mi ya!..

Şimdi yalnız odacıya değil, bütün insanlara kızıyordu. Tuhh!.. İnsan oğlu ha!.. Hilekâr, düzenbaz, dolandırıcı, yalancı, mendebur mahlûklar!..

On liraya karşılık olsun diye, karısının lokantalı vagona, yemeğe gitme teklifini reddetti. Kadın şaşırdı. Fakat, bundan bir şey anlamadı.

Gece, yatağına uzandığı zaman, on lira bir burgu olmuş, beynini deliyordu. Kat'iyetle hükmediyordu ki, odacı parayı alınca, arkasına bile bakmadan doğru vapura atlayıp Galataya geçmiş, bir meyhanede kafayı tütsüledikten sonra, (bu nevi meyhaneler ve buraların müdavimleri gözlerinin önüne geliyordu), şimdi pis bir fahişenin koynunda yatıyor. Pis bir fahişe, ama, bu bir dişidir, değişik bir kadındır. İçinde kıskançlığa benzer yakıcı ve kirli bir his kabarıyor.. Hem de kendi parasiyle!..

Halbuki, ne kadar itimat verici, sâkin bir hâli ve saf bir yüzü vardı. Ne kadar acıklı bir tavır almıştı. Zaten kendisini kandıran şeyin bu saflık ve budalalık manzarası olduğuna hükmediyordu. Meğer asıl böylelerinden kaçınmalıymış!

Geçen gün kızı bir yapma kuş görüp almak istemiş, fakat kendisi artık fazla masraf oluyor, diye, kızının göz yaşlarına ve tepinmelerine bakmıyarak, bunu almamıştı. Halbuki alsaydı, cüzdanında şimdikinden daha az para olacak değildi.

Gece ne kadar uzun sürüyor ve bu tren tıkırtıları ne kadar âsabına dokunuyor. Daracık yatakta bir yandan öbür yana dönüyor, kıvranıyor,

bir türlü uyuyamıyor. Karnı aç, dili paslı, avuçları yanıyor. Ona öyle geliyor ki, bütün bir tatil ayından vücutça ve kafaca ettiği istifade, bu gece güme gitmiştir.

Bir aralık, içinde dayanılmaz bir darlık hissetti. Zâhir kâbus bu olmalıydı. Aklından ne kadar çıkarmak istese, yine de, odacının sarı ve kirli suratını görüyor, dilini çıkararak, kendisiyle alay ettiğini zannediyordu. Bu hayali kovmak için başının ucundaki lâmbayı yakmak istedi. Ya üstte yatan karısı uyanır da, ne var diye sorarsa... Adamm sen de.. ona bir doğru - yalan uydurmak kolaydır. Lâmbayı yaktı. Tahmin ettiği gibi, karısı uyandı:

— Ne var? diye sordu.

— Hiç.. şey.. galiba tahtakurusu var, ona bakıyorum!..

Sabahleyin, bir ara yarı daldığı uykudan pek yorgun ve hâlsiz uyandı. Artık kanıksamıştı. Geceki saçma sinir bozukluğuna şaşıyordu. Ne kötü bir gece geçirmişti. Halbuki değer miydi?

Ankara garına indikleri zaman ihtiyarsız tekrar odacıyı hatırladı. Şimdi olsaydı, bavulların otomobile taşınmasına yardım ederdi!

«Ayrı Dünya» (1952) dan:

ZEYNEP KADIN

Emine Hanım'ın oğlu, yol yol sidik izleri hiç kurumıyan, duvar diplerine küme küme çöp dökülü sokakta, arkadaşlariyle bilye oynarken, siyah çarşaflı bodur bir kadının paytak adımlarla kendi evlerine doğru yürüdüğünü gördü. Hemen fırladı; haber verdi:

«Anne, Zeynep Kadın geliyor!»

Emine Hanım'ın canı sıkıldı, suratı ekşidi: «Bu kadın da hep böyle yemek zamanlarını seçer» diye düşündü, «hele bugün.. Aksilik olunca bu kadar olur. Kokusunu mu aldı, nedir? Tuhh.. musibet karı.. Bize bir rahat yemek yedirmez oldu. Sanki lokantaya geliyor.»

Emine Hanım, masa üstündeki kaygana tabağını, — (geçen Umumî Harbin pek müthiş şeker kıtlığı zamanıydı) — aceleyle kaldırıp dolaba sakladı, sonra, felâketi daha kolay karşılamıya hazır bir vaziyette, beklemiye başladı.

Zeynep Kadın, hantal vücudunu güçlükle sürüyerek, bitkin bir hâlde, soluya soluya içeri girdi. Peçesini sıyırdı. Yüzü kıpkırmızı ve âdeta şiş şişti. Terli şakaklarından at kuyruğu gibi sert, siyah iki saç örgüsü sarkıyordu. Emine Hanım'la karşılaşınca, yüzünde hüzünlü bir gülümseme dolaştı. Gözleri alevli ve ıstıraplıydı. Ev sahibi sanki daha önce, «hoş geldin» demiş de, kendisi karşılık veriyormuş gibi:

«Hoş bulduk hanımcığım» dedi, «şöyle bir uğrıyayım dedim. E nasılsınız bakalım? Çocuklar nasıl?.. Sizi iyi gördüm maşallah.. (Yüzündeki ifâde acılaşarak:) Off, çok yorulmuşum. Kaç gündür hasta yatıyordum. Yürümiye yürümiye hamlaşmışım zâhir..»

Emine Hanım isteksiz isteksiz:

«Neydi hastalığın?» diye sordu.

«Nöbet yokladı yine.. Ama, bu sefer bitirdi beni..»

«Amaan sen de, Zeynep.. Bir nöbetten ne olur sanki.. Çok kibarlaştın artık..»

«Böyle deme hanımcığım, alimallah, içim dışım fırın gibi yandı. hastalığın küçüğü büyüğü olur mu, Rabbim düşmanımın başına vermesin.»

Emine Hanım sözü fazla uzatmamak için, cevap vermedi. Mutfağa gitti. Şeyhveli camiinde öğle ezanı okunuyordu.

Zeynep Kadın da sofada bir iskemleye oturdu. Başını önüne eğdi. İki eliyle yanaklarını bastırdı. Bir müddet öylece, sessiz, hareketsiz durdu.

Zeynep Kadın, Emine Hanım'ın anneannesi Naile Hanım'ın beslemesiydi. Kırk yıl kadar evvel, Naile Hanım'ın eline, beş altı yaşlarındayken gelmişti. Köylerden birinde kendisinden küçük bir erkek kardeşinden başka kimsesi yoktu. Naile Hanım, sevabına bu kıza baktı. Zeynep, ihtiyarlığında Naile Hanım'ın âdeta işi gücü, bir nevi eğlencesi olmuştu. Saçlarını tarayıp ince ince örer, bitine bakar, yıkayıp temizler, çamaşırlarını dikerdi. Ona namaz surelerini, namaz kılmayı öğretti. Zeynep, allı güllü basma entariler içinde, yanakları elma gibi kırmızı ve tombul, sere serpe büyüdü. Gelinlik çağına gelince de, öyle her besleme gibi, fazla bekletilmeden, Naile Hanım'ın emin, helâl süt emmiş bildiği bir adamla, eski uşaklardan Abdi Ağa'nın oğlu at cambazı Hasan'la evlendirildi. Zeynep, Naile Hanım'ın yapıp yakıştırdığı çeyiziyle kocasının dağ eteği mahallesindeki küçük evine gitti. Fakat büyütüldüğü evle alâkasını kesmedi. Her zaman, vakitli vakitsiz gelir giderdi. Hele evde ağır bir hizmet olmasın, «gel bakalım Zeynep!», hemen evine haber giderdi. O vakitler Zeyneb'in gençlik, delişmenlik zamanları.. Gücüne kuvvetine diyecek yok.. Hani, taşı sıksa suyunu çıkaracak..

Naile Hanım'ın ölümünden evvelki son hastalığında, ona bakmak Zeyneb'e kısmet oldu. Büyük hanımın tükürük hokkasını döken, arkasına tülbent koyup kaldıran, tenkiye yapan, altını temizliyen, haftalarca hastanın odasında yatıp kalkan hep Zeynep'ti. Bu işleri hiç şikâyetsiz, yüksünmeden, hattâ memnuniyetle yapıyor, bu suretle büyük hanımın kendine geçmiş olan hakkını ödediğini düşünüyordu. Zeynep, Naile Hanım'ın âhir ömründe çok hayır duasını aldı.

Naile Hanım, evin üst katındaki dört odadan kıbleye karşı, pencerelerinin yukarı camları renkli olanında otururdu. Yine de bu odada öldü. Hastanın her hizmetini Zeyneb'e bırakan, yanına ara sıra, hatır sormak için uğrıyan ev halkı ve ölüm haberini alan hısım akraba, hemen bu odaya doldular. Ağlıyan gözler, aynı zamanda, odanın eşyasında, Naile Hanım'ın kapalı sandığı üzerinde de dolaşıyordu.

Cenazenin kaldırıldığı gün, verese önünde, kapalı sandık açlıdığı zaman, mevcudiyeti öteden beri bilinen bir mineli altın saatle bir yakut yüzüğün, bir de ipek kese içindeki birkaç fındık altınının yerinde olmadığını, hayretle gördüler. Bunları sandıktan hangi gizli el aşırabilirdi. Naile Hanım'ın bütün hastalığı boyunca, bu odada hep Zeynep, yatıp

kalkmıştı. Tabiî hırsızlığı Zeynep'ten bildiler. Zeynep bu ağır itham karşısında ilkin şaşaladı. Suçu reddetmiye uğraştıkça dili dolaşıyor, bu hâli aleyhindeki delillerin kuvvetlenmesine sebep oluyordu, Zeynep baktı ki, olmıyacak, «eğer ben çaldımsa iki gözüm kör olsun» diyerek Kur'âna el bastı.

Bu şiddetli müdafaa karşısında mirasçılar Zeyneb'i bırakıp Emine Hanım'ın annesi Nebile Hanım'dan şüphe etmiye başladılar. Çünkü Nebile Hanım, annesi hastayken odasına en çok girip çıkandı. Birkaç defa da, annesinin izni ve arzusu üzerine, sandığı açıp içinden öteberi çıkarmıştı. Bu mesele aralarında epey tatsız münakaşalara, hattâ kavgalara yol açtı.

Meğer Nebile Hanım'dan «haksız» şüphe etmişler.. Hâdisenin üstünden daha üç ay geçmeden Zeyneb'in kocası at cambazı Hasan'ın iki gözü kör olmasın mı?.. Gerçi Hasan'ın gözleri zaten trahomluydu, ama, o zaman bunu kim bilecek, kim düşünecek.. Hırsızlığı tabiatiyle tekrar Zeyneb'in üstüne kondurdular. Ve, «her hâlde kocası teşvik etmiş olacak ki, Allah yalan yere Kur'âna el basanın cezasını ona verdi» diyerek meseleyi yordular, yakıştırdılar.

«Cezayı ilâhî» nin bu suretle yerini buluşu kasabayı âdeta yerinden oynattı. Her kafadan bir ses çıkıyor, kahvelerde, çarşılarda, pazarlarda, her tarafta: «Vay kaltak vayy!.» sesleri yükseliyordu. Hırsızlıktan ziyade Zeyneb'in yalan yere Kur'âna el basışı hiddet ve asabiyet uyandırmıştı. Hocalar camilerde buna dair vaâzlar bile ettiler. Zeyneb'in hırsızlığı örtmek için, Allahtan korkmadan, kuldan utanmadan, Kur'ânı şahit tutarak, yalan yere yemin ettiği, tam bir hakikat olarak, âdeta güneşin mevcudiyeti gibi, mutlak bir surette, kabul ve tasdik ediliyordu. Hattâ kocası Hasan bile, körlüğüne karısının sebep olduğuna inanıyor, onu boşamayı tasarlıyordu. Ama, bu körlüğünde ona kim bakacaktı?.

Zeynep bu müthiş baskı altında, âdeta kendi kendisinden şüphe etmiye başladı: «Acaba?..» Farkında olmadan... Ama, altınlar, saat, yüzük neredeydi?.

Bu rüsvaylıktan sonra Zeynep, insan içine çıkamaz oldu. Evde yün eğirip çorap örüyor, perşembeleri kurulan pazara götürüp bunları köylülere satıyor, aldığı üç beş kuruşla idare etmiye çalışıyordu. Bir müddet sonra, kocasının sırtına bir çuval verdi, elinde kör değneği, kaldırımları yoklıya yoklıya, bütün kasabayı sokak sokak dolaşıyor, — (kasaba halkı ekmeklik buğdayını kendileri öğütüp unu evlerinde elediklerı için, hemen her evde kepek bulunurdu). — Zeynep bu kepekleri beş on kuruş kârla bir tüccara satıyordu.

Hasat zamanı gelince, ovaya, ekin devşirmiye giden komşu kadın-

lara o yıl Zeynep de katıldı. Bu kadınlar, yaşlı, hastalıklı, perişandılar. Ama gitmeyip ne yapacaklardı? Kış gelince, «yerler takır, gökler bakır» olurdu. Ekin devşirmeseler, evlerinin ununu, bulgurunu nasıl tedarik edecekler, nasıl geçineceklerdi?..

Bir seher vakti, kiminin elinde bir su testisi, kiminin koltuğunun altında bir çul parçası, omuzlarında birer ikişer boş torbayla yola çıktılar. Kasaba halkından çoğunun uykuda olduğu bu saatte, sokaklar ıssız, hava loş, serin, etraf sâkindi. Kasabanın dışında, ilk aydınlıklarla onları derenin sesi, kavaklar, sarmaşıklar, mersin ve zakkum dallarının koyu yeşilliği karşıladı. Önlerinde tozlu bir yol uzayıp gidiyordu.

Mesireleri, su seslerini, ağaçlıkları, hızlı hızlı geçtiler. Sonra çıplak toprakta, bir tepe arkasından kanlı gibi kızıl bir güneş, (artık onları bir daha bırakmıyacak, beyinlerine işliyecek, ciğerlerini kavuracak olan cenup güneşi), göğe doğru fırlayıp yükselmiye başladı.

Sık sık dinlenerek, ikide bir baygınlık geçirerek, yol kenarındaki tek tük ağaçlar altında uzun molalar vererek, rastladıkları çeşme ve derelerden testilerini dolurup torbalarındaki ekmeği kemirerek «az gittiler, uz gittiler, dere tepe düz gittiler», nihayet, atla bir günde gidilen yolu, tam yedi günde aldılar. Ova göz alabildiğine, sapsarı, önlerinde serili yatıyordu. Uzaklarda orakçıların ekini biçtiklerini, yer yer harman yığınlarını gördüler.

Hemen işe koyuldular. Kuraklıktan şahrem şahrem çatlamış toprak, bir karış boyunda saplarla kaplıydı. Üstelik bu toprak, bir fırın külü gibi sıcaktı. Her kesik sapın altında, başağından belki düşmüş bir taneyi arıyor, gözlerine ilişenleri, toprağa karışıp kaybolmasından korkarak, bin dikkatle yakalayıp torbalarına atıyorlardı. Zeynep bazan bir karıncayı koca bir buğdayı sürüklerken görüyor, «kısmet seninmiş» diyerek karıncanın elinden almıya kalkmıyordu. Sonra kuşlar uçuşuyor, onlar da bulduklarını alıp götürüyorlardı.. Şüphesiz daha bir çok kurtlar, böcekler vardı ki, göze görünmeden rızıklarını, yine buralarda arıyorlardı.

Ovada güneş müthişti. Hele öğleden ikindiye kadar... Gökten bir alev yağmuru yağıyor, sanılırdı. Zeynep kaç defa güneş çarpmasına uğradı da bir ağaç altında, batak bir su kenarında dinlenmiye mecbur oldu.

Geceleri güneş yoktu, ama ovayı rütubetli, boğucu bir hava kaplıyor, bu ağır havayı, civar bataklıklardan kalkan sivrisinekler doldurıyordu. Ekin devşirici kadınların birer çula bürünmüş olan ve birer leşe benziyen vücutları üstünde, şafak sökülünceye kadar, sivrisineklerin hiç durmıyan sazları, ahenkleri devam edip gidiyordu.

Günde üç beş avuç kadar tane toplıyabiliyorlardı. Bu taneler, tarladaki ekinin cinsine göre, bazan buğday, bazan arpa, çavdar veya akdarı oluyor ve tabiî hepsi aynı torbaya giriyordu.

Günlerden sonra torbaları kabarmıya başladı. Birkaç avuç da, merhamete gelip, harmancılar verdiler. Zaten bir kuru ekmeği de, her gün, bu harmancılardan, köylülerden dilenip alıyorlardı.

Bir buçuk aylık bir didinmeden sonra, Zeyneb'in arkadaşları, dalakları şiş, elleri, yüzleri, bacakları sivrisinek ısırıklarından, yara bere içinde, dudakları çatlamış, hasta, bitkin bir hâlde, fakat torbaları dolu, gittikleri yoldan, iki büklüm kasabaya döndüler.

Zeynep üst üste daha birkaç yıl, ovaya ekin devşirmiye gitti.

Naile Hanım'ın ölümü, yani Zeyneb'in hırsızlıkla suçlandırılması üstünden seneler gelip geçmişti. Bu müddet içinde Zeynep bir gün bile, miras yoliyle şimdi Nebile Hanım'a geçmiş olan hanımının eski evine ayak basmadı. Onlar da bir daha Zeyneb'i arayıp sormadılar. Naile Hanım'ın mirasçıları, hâdise unutulup korkusu geçtikten sonra, Zeynep tarafından çalınan eşyanın, kuyumcuya, saatçiye satılmak üzere saklandığı yerden meydana çıkarılacağını, o zaman ele geçirileceğini ümit etmişlerdi. Fakat öyle bir şey olmadı. Zaman geçtikçe de, her şey gibi, bu da unutuldu.

Günün birinde Nebile Hanım da öldü. Ev Emine Hanım'a kaldı. Emine Hanım, annesinin eşyasını karıştırdıktan sonra, nedense, vaktiyle aynı yaşlarda beraber büyümüş oldukları Zeyneb'i hatırladı. Sordu soruşturdu. Nihayet Zeyneb'i buldurup evine çağırdı. Zeynep de kalkıp geldi. Bu ilk gelişinde Zeynep, içinden bir sel gibi taşan yaşları zaptedemedi. Koca kadın, hüngür hüngür ağladı.

Ondan sonra bir ağır hizmet olunca, Emine Hanım, tıpkı eskiden olduğu gibi Zeyneb'e haber yollamıya başladı. Bir aralık kör Hasan da öldü. Zeyneb'in çocuğu olmamıştı. Kocasının ölümünden sonra tek başına kaldı. Köyde vaktiyle bırakmış olduğu kardeşinden, ara sıra yardım görürdü, ama, o da üç yıldır asker olmuş, harbe gitmişti. Şehit mi, gazi mi, bir haberini alamamıştı.

Zeynep ne kadar yalnızlık hissederse o nisbette eski yetiştiği eve yakınlık, sıcaklık duyuyordu, ama, Emine Hanım'dan aynı sıcaklığı görmüyordu ki.. Emine Hanım annesinin hâtırasını fazla incitmekten çekiniyor, Zeyneb'ten nefret ediyor, bazan da ona acıyordu.

Emine Hanım, kaygana tabağını, sakladığının haftasına, Zeyneb'in öldüğünü haber aldı. Artık bundan sonra rahat yemek yiyeceklerini düşünerek, memnun olmahydı. Fakat, Emine Hanım'ın, gayrı ihtiyarî göz-

leri doldu. Hiç vakit geçirmeden, o gün, annesinin kabrini ziyarete gitti. Annesinin mezarı önünde, bir takım dualar okudu.

Zeynep Kadın'ın macerasını bilen konu komşu, onun ölümünden sonra boş kalan kulübesini, «belki bir şeyler buluruz» diyeaek adamakıllı araştırdılar, bir şey bulamadılar.

Harp bitip, Mısır'daki esirlikten dönen Zeyneb'in kardeşi de evin şurasını burasını kazdı. O da birşey bulamadı.

Nebile Hanım'ın mineli saati, yakut yüzüğü, fındık altınları Nebile Hanım'ın kızına miras kalan konsolun gözünde saklı duruyordul..

(Varlık. Sayı: 337. ağustos 1948)

REŞAT ENİS AYGEN

1 haziran 1909 da İstanbul'da doğdu.

İlk hikâyesi

KAYBOLMIYAN İNSANLIK

(«Kılıcımı Sürüyorum». 1930)

"Bir gecenin itirafları da diğer dokuz kitabı gibi, istediği bir eser olamamıştı. O, Anadoluyu yazmak istiyordu... Cemil Muallâ, bir memleket romanı — bu bir tiyatro eseri de olabilirdi — yazmak istiyordu. Öyle bir memleket romanı ki, acıları, tasaları, neşeleri, âdetleri, telâkkileri, mefkûreleriyle bu koca yığını edebiyatımıza sokabilsin. Harplerden, inkilâplardan sonraki köylüyü hakikî benliği ile, dosdoğru ve tastamam bir görüşle gösterebilsin. Anadolu'nun tâ kendisini keşfetsin... Cemil Muallâ, hayâlinde bir nur gibi ışıldıyan ideal eserinin kahramanı, kimsenin tanımadığı dertli köylüyü, muzdarip memleketi, bir iki defa masa başında yazmak teşebbüsünde bulunmuştu gerçi... Fakat yazılan şeyler öyle soğuk, ruhsuz, öyle yabancı oluyordu ki...»

(*«Gonk vurdu»*. s. 87-88)

REŞAT ENİS AYGEN

(İstanbul. 1909)

HAYATI

1 haziran 1909 da İstanbul'da Fatih - Zincirlikuyu mahallesinde dünyaya geldi. Babası jandarma subaylarından Selim Sırrı Bey, annesi ilkoluldan ileri tahsili bulunmıyan bir ev kadını Şadiye Hanım'dır. Babasiyle birlikte Birinci Dünya Savaşı sırasında (1914-1918) güney Anadolu'nun bir çok kasabalarını dolaştığı yıllarda (Fethiye - Muğla - Burdur Aydın vb.) ilk tahsilini bitirdi (1921). Ortaokulu Çanakkalede okudu (1924). Lise tahsilini «*İstanbul Erkek Lisesi*» nde yaptı (1928). Yüksek tahsilini Yüksek Ticaret Mektebi'nde görürken iki yıllık bir oyalanmadan sonra ayrıldı (1930). Aynı yılda «*Milliyet*» gazetesinde adliye muhabirliği ile gazeteciliğe başladı (1930). Oradan «*Vakit*» gazetesine geçti (1933). Aynı kurumda çıkan «*Haber*» ve «*Son Dakika*» gazetelerinde de çalıştı, bir aralık yazı işleri müdürlüklerinde de bulundu (1940). Oradan Cavit Oral'ın Adana'da çıkardığı «*Bugün*» gazetesini idâreye çağırdılar, beş yıl orada çalıştıktan sonra İstanbul'a döndü (1945). Yine eski yerine dönerek «*Son Dakika*» gazetesinde çalışmağa devam etti (1952). Bu tarihten sonra «*Cumhuriyet*» gazetesine geçti. Beş yıl bu gazetede çalıştı, «*Despot*» adındaki romanı bu gazetede tefrika olunurken (1957) roman aleyhine sonradan beraat ettiği bir dâva açıldığı sırada, mukavelesinin feshedilmesi üzerine ayrılmış, «*Yeni İstanbul*» gazetesine geçmiştir. Şimdi orada çalışmaktadır.

Kendinden küçük bir kızkardeşi vardır. 1939 da evlenmiştir, bir oğlu vardır (1942).

EDEBİ HAYATI:

Hikâye yazmağa lise sıralarında başlamıştır. İlk denemeleri «*Servet-i Fünûn*» un devamı olan «*Uyanış*» dergisinde çıktı (1930). Bu hikâyelerini kitabına almamıştır. Ardından «*Kılıcımı Sürüyorum*» adındaki ilk hikâye kitabını yayınladı (1930). Bu kitabından sonra küçük hikâyelerini pek seyrek olarak yayınlamakla beraber kitap hâline getirmedi, romana geçti. İlk romanı «*Kanun namına*» (1932), önce «*Politika*» gazetesinde tefrika edildi (1931-32), «*Gonk vurdu*» (1933) dan başlıyarak romanlarını gazetelerde tefrika etmiyerek kitap biçiminde yayınladı. Ancak son romanı «*Despot*» (1957), «*Cumhuriyet*» gazetesinde tefrika edildi (1957).

«*Uyanış*» dergisinde, Reşat Feyzi Mehmet Selim A. Sırrı - Galip Naşit - Hasan Refik (Ertuğ) ile birlikte kurdukları az süreli bir gruptan başka bugüne kadar hiç bir edebî grup veya dergiye katılmamıştır (1930). Ancak «*Vakit*» gazetesinde de böyle bir grup vardı (bk. Sadri Ertem - Kenan Hulûsi Bekir Sıtkı Kunt bölümlerine).

ESERLERİ

Kılıcımı Sürüyorum. Hikâyeler. Ahmet Halit kitaphânesi. 13 hikâye. - İstanbul: 1930; *Kanun Namına.* Roman. Suhulet Kütüphânesi. - İstanbul: 1932; *Gonk vurdu.* Roman, Suhulet Kütüphânesi. İstanbul: 1933; *Gece konuştu.* Roman. Semih Lütfi Kt. - İstanbul: 1935; *Afrodit buhurdanında bir kadın.* Roman. Semih Lütfi Kitabevi. İstanbul: (1937); *İkinci baskı:* 1945; *Toprak kokusu.* Roman. Semih Lütfi Kt. - İstanbul: 1944; *Ekmek kavgamız.* Roman. İnkilâp Kt. - İstanbul: 1947; *Ağlama duvarı.* Roman. İnkilâp Kt. - İstanbul: 1949; *Yol geçen hanı.* Roman. İnkilâp Kt. - İstanbul: 1951; *Despot.* Roman. Remzi Kt. - İstanbul: 1957.

Ayrıca, gazetelerde kalmış küçük hikâyeleri de vardır. «*Biz de insanız*» ve «*Kara kısmet*» adlarında yayınlanmmaış iki romanı daha vardır.

Bir çok yazarlarımızda olduğu gibi Reşat Enis Aygen'in de yazı hayatına gazetecilikle girdiğini görüyoruz. (Milliyet. 1930). İstanbul kenar semtlerinin ayrı özellikler taşıyan girdili çıktılı hayatı, mahkemeler ve hapishâneler, basın hayatı üzerinde yaptığı röportajlar onun ilk yazı denemelerini teşkil ederler. Sanat hayatı da gazeteciliği ile başlamıştır. «*Uyanış*» ta çıkan ilk hikâyelerini (1930) bir yana bırakarak, aynı yıl içinde, «*Kılıcını sürüyorum*» adındaki ilk kitabına giren hikâyelerini yazmıştı (1930). Bu kitabında İstiklâl Savaşı'na ait bazı parçalara, hepsinin sonu facia ve felâketlerle biten konulara yer verdiği görülür. 1926 dan sonra yaygın bir şekilde moda olan resimli hikâye dergilerinde, en güzel örneklerinin Reşat Nuri ve Mahmut Yesari'nin kalemlerinden çıktığını gördüğümüz, ihtiras aşkları, ihânetler, felâketlerle dolu magazin hikâyelerinin kuvvetle tesiri altında kalan Reşat Enis'in, devrin yaygın hikâye anlayışının baskıları altında kalmakla beraber, daha sonra romanlarında geliştiğini göreceğimiz bir kişiliği de vardı. Çok kuru, olayların sür'atle akışını veren kısa konuşmalar, klişeleşmiş duygulu sözlerle dolu, heyecan uyandırıcı olayların sıralanışından meydana gelen bir tekniği vardı. Romanlarını yayınladığı yıllarda ara sıra gazetelerde daha düzgün, güzel hikâyeler yayınladıysa da bunları kitap hâline getirmedi. Dergi ve gazetelerde dağınık kalan bu küçük hikâyelerinin hepsinin konuları toplum hayatımızdan, çoğu kenar mahallelerde yaşanan fakir hayatının facialarından alınmıştı. Sür'atle gelişen, hayatın bütün akışını kaplıyan, basit anlamlı facialar ilk hikâyelerinden başlıyarak romanlarına kadar bütün eserlerinin temelini vermiştir. Ama anlatma tekniği romanları ile birlikte gelişmiş, bu olgunluk pek seyrek çıkan hikâyelerinde de görülmüştür.

Geçim mesleği olarak erkenden seçtiği, hâlâ da içinde bulunduğu gazetecilik, gerçekleri görmesi bakımından ona bir çok fırsatlar vermiş, aralıksız gelişen ve durulaşan yazı dilini kolaylıkla izlemesinin imkânlarını hazırlamış, diğer taraftan da merak ve heyecanları tahrik edecek basit ve hissi unsurlara dayanan gazete hikâyeciliğine sürüklemiş, eserlerine harcanacak zaman da bırakmamıştı.

Reşat Enis 1932 yılından başlıyarak son yıllara kadar, gittikçe açılan aralıklarla 9 roman yazmıştır. İstanbul'un düşkün semtleri, serserilerin barınağı yangın yerleri, Galata ve Beyoğlu'nun fuhuş bölgeleri ilk romanlarında geniş ölçüde yer alırken, daha sonraki romanlarında da fakir aydınlar ve sanatçıların çektikleri çileleri anlatmağa başladı. Daha doğrusu onun İstanbul'dan konusunu alan romanlarında başlıca iki

çevre anlatılmıştır: Serseriler ve sefâletin en alt tabakasındaki insanlar ve bu insanlarla ahlâksız, çürümüş bir zengin tabakanın arasına sıkışmış bahtsız aydınların çileli yaşayışları. İstanbul serserilerinin yaşayışlarını anlatan bol sahnelerle yüklü «*Kanun namına*» (1932) adlı ilk romanından sonra «*Gonk vurdu*» (1933) romanı ile büyük bir gelişme kaydeder. Onun romanlarını iki grupta toplıyabiliriz: «*Kanun namına*» (1932), «*Gonk vurdu*» (1933), «*Gece konuştu*» (1935), «*Afrodit buhurdanında bir kadın*» (1937), gibi İstanbul hayatından alınmış ilk devre röportaj anlatışındaki gerçekçi eserleri. İkinci grup: *Toprak kokusu*» (1944), «*Ekmek kavgamız*» (1947), «*Ağlama duvarı*» (1949), *Yolgeçen hanı*» (1951), «*Despot*» (1957). Bu son grubun diğerlerine bakımla daha gelişmiş bir anlatışa, roman düzenine sahip oldukları, açık bir ölçüde de sosyal gerçekçiliğe yöneldikleri görülmektedir.

Reşat Enis'in romanlarını iki gruba ayırmakla beraber belli başlı vasıflarında büyük bir değişikliğin olduğu da söylenemez.

Onun «*Gonk vurdu*» romanında büyük şehrin en ücra köşelerine kadar girebilen gerçekçi gözleminin yer yer ölçüsüzlüklere düşülecek kadar taşırıldığı görülür. Beyoğlu'nun gece hayatı, genelevleri, randevu evleri dar ve pis sokaklardan ana caddeye dökülen pislik, büyük bir başarı ile kaba çizgiler hâlinde renksiz ve ayrıntısız taslaklar hâlinde tasvir edilirken, eserin kişileri de, yazarın bütün bu hayatı sür'atle anlatabilmesi aşkına oradan oraya cansız kuklalar hâlinde sürüklenirler. Bütün anlatılanlar gerçek ve yerinden alınmış olmakla beraber, dağınık ve perişan, bütünden yoksun bir yapının içinde savrulurlar. Üçyüz sayfalık bir toplum romanında kenar mahalle hayatı, Bâbıâli, Beyoğlu'nun fuhuş âlemleri üstüste yığılıp eserden çıkarılabilecek sonuçları yokeder. Bu romanda yer yer yazarın biyografisi ile de birleşen Ömer tipi, Halit Ziya'nın Ahmet Cemil tipinin bir devamıdır. Büyük ve renkli umutlarla Bâbıâli'ye adımını atmış genç tipinin yaşadığı dram, romanın en canlı ve çekici tarafıdır. Yer yer «*Kara Davut*» yazarının anlatış tekniğine baş vurularak yazılan bu kitap, Bâbıâli'nin bugün çoğu hayatta bulunan kişilerini ele almaktadır. Reşat Enis, «*Gonk vurdu*» da, Bâbıâli'deki yazarların yaşayışlarını anlatarak başlıyor, konuyu çabucak Beyoğlu'na kaydırıyor. Eserleri ile İstanbul çevresini aşamıyan yazarların hepsinde olduğu gibi sayfalarını dolduracak malzemeyi orada kolaylıkla bulabiliyor.

Toplum konularını işlerken ve gözlerken yeter hazırlığa sahip bulunmıyan her yazar gibi, o da, acı gerçeklerin peşinden temel sebeplere, dağınık gözlemleri birleştiren bağlara kadar inemeden kalıyor. Beddualar, lânetler, feryatlar, duygu dalgalanmaları içinde sürükleniyor. Her

hâliyle gerçeğin karşısında ona hâkim olacak, çözümliyecek, açıklıyacak, ona bir güzellik biçimi katabilecek kadar sağlam ve soğukkanlı kalamıyor; onun altında sarsılıyor; eziliyor; duygulanıyor; gerçekçi sanatçıya gerekli derlemesi, acı gerçeğin içinde, yaratırken onun baskısı dışında kalabilme işini halledemiyor. Süreli olarak halk için, gazete ölçüsünde yazmak zorunda kaldığını düşünürsek, onun hayatın en canlı taraflarını verirken konunun bütününde bulunan gerçekten gelen güzelliğe varamayışının sebebi anlaşılıyor. Bu soy yazarlar, toplumcu bir gerçekçiliğe yönelmek istedikleri hâlde, ancak olup bitenin sathındaki köpükleri ve şamatayı görebilirler. Toplum yapısındaki gelişmeleri bütünü ile kavrıyamazlar. Onun romanlarında, yazarın önünde, ardında olup bitenler, talihsizlik içinde sürüklenip giden bir takım kötü insanların eserleridir. Bu insanlar sağır bir toplumun lâkaydisinden faydalanarak bir takım iyi ve masum insanları çeşitli felâketlere sürüklerler. Kontrolsuz bir düzende, kör kuvvetler hâlinde insanlar birbirleriyle çekişme hâlindedirler. Enfeksiyonun ortasında dolaşan Reşat Enis'in üzerinde manzaranın ilk tesiri çok derin ve altüst edici oluyor. Daha ilk adımda derin bir karamsarlığa kapılarak önündeki gerçeğe giremeden kalıyor. Kara görüşlü bir lânetleme nakarâtı tutturarak eserin başından sonuna yürüyen bir ağıt havası estiriyor. Olup bitenlerin nedenlerine inemediğinden çârelere de varamıyor.

Kişilerinin çok canlı ve bizden oluşu, yerinde yapılmış gözlemler, canlı halk dilinden faydalanmış, hareketli bir üslûp, eserlerine insanı saran bir yenilik ve samimiyet havası veriyor. Bizdeki ortalama okuyucunun hoşlandığı romantik çeşnisine rağmen, bu eserlerin, bizdeki roman gelişmelerinde ileri atılmış adımlar oldukları bir gerçek.

Reşat Enis'in daha ilk romanlarında ısrarla sosyal konular üzerinde durmasının, onu, sonunda daha geniş çapta yurt gerçeklerine götüreceği belli idi. Daha ikinci romanı «*Gonk vurdu*» dan bunu anlamak kabil oluyordu:

Bir Gecenin İtirafları da diğer dokuz kitabı gibi, istediği bir eser olamamıştı. O, Anadolu'yu yazmak istiyordu... Şaşıyordu: Ondört milyon nüfuslu Türkiye'nin muhakkak ki on milyonu köylü idi. Ve Türk edebiyatı bu büyük yığını tanımıyordu. Cemil Muallâ, bir memleket romanı — bu bir tiyatro eseri de olabilirdi — yazmak istiyordu. Öyle bir memleket romanı ki, acıları, tasaları, neşeleri, âdetleri, telâkkileri, mefkûreleriyle bu koca yığını edebiyatımıza sokabilsin. Harplerden ve inkilâplardan sonraki köylüyü hakikî benliği ile, dosdosru ve tastamam bir görüşle gösterebilsin. Anadolu'nun tâ kendisini keşfetsin...» (s. 87).

İşte bu düşünceler, daha romancılığının başlangıcında (1933) bir

eserinin içinde yer alıyordu. Reşat Enis, 1940-1945 yılları arasında Adana'da bir gazetenin başında çalışırken, çok önceleri tasarladığı *«edebiyatın dışında kalan büyük yığını»* keşfedebildi. Adana köylüsü ve toprak işçisinin, topraksız insanların yaşayışlarını anlatan *«Toprak kokusu»* (1944), onun romancılığının ikinci devresinin ilk eseridir. O, bu romanı ile Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir'lerin bir habercisidir. Sanat hayatına İstanbul'da başlamış, kendisini bu çevrenin tesirlerinden bir dereceye kadar sıyırabilmiş romancıların bir örneğidir. Bundan dolayıdır ki onu yeni hikâye ve romanımızın yol açıcıları arasında görmek yerinde olacaktır. Topraksız köylülerin yaşayışları üzerinde toplumcu gerçekçiliğe yönelen bir eser yazmanın çok aşırı şüpheler uyandırdığı bir devirde bu romanı yazmıştı. Bugünün gerçekçileri ise Anadolu'nun her şeyden önce Adana'nın yaşayışını anlatan hikâye ve romanları rahatça yazıp yayınlıyabiliyorlar. Ama Reşat Enis, büyük kitleyi anlatan başka eserler veremeden yine İstanbul'a, her çeşit sanat hareketlerinin rahat nefes alabildiği yere döndü. Beraberinde roman alanında biraz daha geniş bir tecrübe ve olgunluğu getirdi.

«Ağlama duvarı» (1949) ve *«Yolgeçen hanı»* (1951) onun son yıllarda yazdığı iki eserdir. Bütün bu listeden onun romana ısrarla devam ettiği, kendisini bu yolun adamı saydığı görülmektedir.

«Ağlama duvarı» nda bir çok çevreler, meseleler, kişiler, bazan çok zayıf bağlantılarla, çok sür'atli olaylar zincirleri hâlinde anlatılmaktadır. Romanın baş kişisi Selâmi'yi önce bir köy öğretmeni, sonra bir gazeteci, işsiz adam, maliye memuru, liman işçisi, en sonunda zengin müteahhit rollerinde görüyoruz. Bütün bir hayat curcunası arasında, matbaalarda makine gürültüleri arasında yaşayan mahrum ve yoksul gazeteciler, İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntıları arasında kıvranan kenar mahalleler, devlet dairelerinin hâli, solcu geçinen işsiz güçsüz aydınların toplantı yerleri, parti ocakları, mahalle kahvelerindeki parti ve savaş dedikoduları, yazarların sırtından geçinen Bâbıâli kitapçıları, liman işçilerinin tehlikeli yaşayışları, Kazlıçeşme'deki gecekondular, fakir halk arasına yayılan tüberküloz, İstanbul rumlarının âdet ve yaşayışlarından sahneler, çürümüş yüksek sosyetenin durumu, bütün bu birbirine sırt çeviren bilgiler romandaki çevreyi de, özü de hesapsız bir şekilde dağıtmakta, bu dağınıklığın içinde kişiler de gayet silik hareketlerle görünüp kaybolmaktadırlar..

Reşat Enis, hangi çevreyi anlatırsa anlatsın, felâketler ve facialarını seçmekte, kişilerini, hayatın bütününde hiç yok olmıyan yaşama şevki ve umudundan tecrid ederek, hepsini bir arada kesif bir karamsarlık çamuru hâlinde yuğurmaktadır. Her iyi romanda bulunması gerekli bir

hayat muvazenesi, biraz güneş ve ışık, onun romanlarında bir yana terkedilmiştir. Düşkün, geri, kötü, tam mânasiyle çürümüş çevreler ve insanlardan malzemesini toplamaktadır. Üstelik bunları kendisine has karışık ve karanlık bir açıdan yorumlamakta direniyor. Fakir bir gecekondu mahallesinde bunca mihnet ve fırtınalardan sonra düzelmeğe yüz tutan işler, zevk vermeğe başlıyan hayat, doğan çocuklar ve bahar karşısında bile inatçı bir direnişle karamsardır. Bu yönelişin sebeplerini belki de onun gazeteciliğinde bulabiliriz. Her gün üstüste cinayet, kaza, intihar ve felâket haberleri peşinde koşan heyecanları istismara dayanan sürüm gezeteciliğinin alışkanlıkları, mıknatısın demiri çekmesi gibi aynı alışkanlıkları romana da aktarmış görünüyor. Onun romanlarına yerleşen bu çeşit aşırı bol malzemenin gerek nitelikleri, gerek anlatışları gazeteci ifâdesinin çok fazla tesirleri altındadır. Meselâ İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında ortaya çıkan, tafsilâtı gazetelerle yayılan randevucu madam Katina'nın evinin basılışı, yüksek sosyeteye mensup, mevki sahibi kimselerin karı ve kızlarının, ünlü bir takım kimselerin bu işteki rolleri hakkında gazetelerde çıkan veya çıkmıyan bilgiler, romanın bütünü ile ilgisiz bir episot hâlinde bir yere sıkıştırılıvermiş.

Bir gazetecinin haber olarak derlediği gözlem sonuçları ile bir romancının eserinin kuruluşu için, o kuruluşun gerektirdiği açıdan yapılan gerçekçi gözlem arasında çok büyük farklar vardır. Reşat Enis'in romanlarına musallat en büyük kusuru, gazete için derlenen bilgileri aralarındaki boşluklar, derinleştirilmeğe muhtaç noktalara aldırmadan romanlarında kullanmasıdır. Gazetelerdeki küçük insanların maddî ve mânevî sefâletlerini anlatırken, anlatışı bazan o kadar duygulu bir acılığa bürünür ki, kendisinin de bu hayata karışıverdiği duyulur. Eserini, kendinden uzak, bir belli mesafede süreli olarak kontrol eden bir romancı yerine, her bahtsızlığı kendi hayat dramı kılığına dökmektedir. Duyguda ve düşüncede kişilerinin yaşayışlarına katılan bir romancı karşısındayız. Kişilerinin arasında dolaşması, her fırsatta aksiyona da, diyaloga da müdâhele etmesi eserinin başlıca zaaflarından birisidir.

«*Yolgeçen hanı*» nda da anlatışın düzelmesine karşılık, onun romanlarına has vasıfların devam ettiği görülmektedir. Toplum yaşayışımızın, İstanbul'a has karanlık ve bulaşık köşelerin gerçeğini bütün ayrıntılarına kadar gösteren bu kitapta, temel konu gezginci tuluât tiyatroları ve onların İstanbul'da ve taşradaki macerâları olduğu hâlde, yer yer dağınık tablolar ve gözlemler yığını altında ana tema kaybolmakta, toplum düzeninin bozukluğunu gösteren bir yığın bilgi arasında, kitabın sonuna doğru bu tema da tamamiyle ortadan kaybolmaktadır. Geriye eseri başından sonuna kadar götüren doktor Emin'in bahtsız hayatı kalıyor.

Reşat Enis, bir bakıma mizah çeşnisi olmıyan bir Hüseyin Rahmi'dir. Kitapları sosyal ve moral facialarının bir arşividir, bir kataloğudur. Onun sanatında en belirli taraf, toplumsal gerçekçi gözlemin büyük yığınıdır. Bütün bu gerçekler eserlerinde bir sanat bütünlüğüne kavuşamamışlardır. Bütün teknik kusurlarına rağmen, bu çok karanlık, düzensiz sosyal roman çeşidinin çok sür'atli bir akış temposuna sahip oldukları, uçsuz bucaksız bir gerçeği arama gayretinden geldikleri de bellidir. Bu araştırma ve çalışma, derleme gücü, onun bütün zamanını alıyor, bileştirme ve kurma ve yaratma işine zaman ayıramıyor olmalıdır. Bunda da bir takım yaşama güçlüklerinin varlığını sezmek, hiç de kerâmet taslamak olmıyacak. Bir romancı olmak için onda her şey vardır. Büyük bir malzeme yığını içinden yaratmaya gerekli olanla olmıyanı seçebildiği, gerçeğe kendinden bir şeyler katabildiği gün daha başarılı eserler yazabilecek.

Son romanı «*Despot*» (1957) için de aynı şeyler söylenebilir. Reşat Enis'in romanı kuruşu ve anlatışında eser sayısı ve zaman temel değişiklikler getirmiyor. Üstelik eserlerinin sayısı arttıkça, bazı parçaları yeni romanlarında tekrarlamak gibi yanlışlıklara da düşüyor. Birinci Dünya Savaşı sıralarında İstanbul'da başlıyan, Millî Mücâdele devrinde Eskişehir'in bir köyüne atlıyan, sonra yine İstanbul'a dönerek dallı budaklı bir yayılma gösteren roman, kahramanı Fikret'i, çok geniş bir zaman içinde son yıllara kadar çok çeşitli çevrelerde dolaştırıyor. Bütün bu zaman (45 yıllık bir zaman) ve çevrelerde kişisinin olaylar yığını altındaki yaşayışı, özsüz, silik, kopuk, amaçsız bir yığın hâlindedir. Bütün malzemesini gerçekten almakla beraber, bunların romanın yürüyüşünü aksatmadan, kişilerinin bütüne bağlı yaşayışları ile ahenkli nisbetlerini kuramamış, bunları romanın orasında burasında bir takım yan halkalar hâlinde bırakmıştır. Romanın bütününden ayrı duran bu yan parçalar, röportaj kılığında, gazetelere geçmiş gerçek olaylardan derlenmiştir. Romanın sonundaki, Fikret'in Despot'tan intikam alışına başlanan eroin kaçakçılığı bunlardan biridir.

İnsanı, onun toplum içindeki ilgilerini anlatmak için olaylardan başka malzeme kullanmak istemiyen, bunların da gerekli olanını sıraya ve yerine koyamıyan yazar, kişisini veya bir yaşama kesitini değil, ancak birbirine aykırı duran bir olaylar şeridini koyabiliyor ortaya.

«Kılıcımı Sürüyorum» (1930) dan:

TALKIN!

— Hişt Ömer... Ömer...

— Bağrı yanık Ömer...

— Hişt kalksana be... Ömer heyy!...

İki arkadaş, güvertenin bir köşesine kıvrılan, eski kaputlu, sıska suratlı, çok yorgun, çok bitik bir neferi dürtüklüyorlardı...

Gece... Çıt yok.

Yalnız, siyah atlas üzerinde yürüyen bir makas gibi, vapurun ikiye biçtiği suların hışırtısı... Ve muttarıt darbelerle, yorgun yorgun denizi döven pervanenin gümbürtüsü:

Pat... Pat... Pat... Pat... Pat... Pat...

Birkaç sene evvel, gene böyle karanlık bir gecede, yüzlerce genç, dinç vatan evlâdını Gelibolu'ya götürürken çırpınan pervaneye sanki bir yeis, bir bitiklik gelmiş... Koca teknede, genç dinç götürdüğü yüzlerce insanı, hurda bir et ve kemik külçesi hâlinde döndürmenin melâli var...

Şafak söküyor...

Karanlık ufukta, saman yolu gibi puslu, uzanan bir aydınlık.

Baş taraftan kopan fısıltı bir anda bütün gemiyi, bütün dudakları dolaştı:

İstanbul... İstanbul göründü...

Şimdi geminin içinde bir hareket var... Mıkıl mıkıl hayaletler kıpırdıyor. Güvertenin köşe bucaklarında, birer canlı cenâze gibi uyuyan sarı benizli insanlar birdenbire hayat buldular...

İki arkadaş, kıç güvertede horlıyan bağrı yanık Ömer'i dürtüyorlardı:

— Hişt Ömer, Ömer...

— Bağrı yanık Ömer...

— Hişt kalksana be!.. İstanbul göründü.. İstanbul..

Sakırga gibi yapışan şişkin damarlı bir el, hiç durmadan Ömer'in zayıf omuzunu hırpalıyordu... Nihayet uyandı:

— Ne oluyoruz?.. Etem sen misin?

— Ne vurdum duymaz adamsın yahu!... Günlerce, aylarca, senelerce hasretini çektiğin İstanbul'un yanı başındasın... Pek az sonra anana kavuşacaksın!..

İstanbul... İstanbul...

Ömer gözlerini uğuşturdu. Davranmak istedi. Dizleri tutulmuştu. İki arkadaş onu koltukladılar, güvertenin parmaklığına kadar götürdüler:

— Nah işte bak... Parmağımızın doğrusuna bak...

Ömer'in boğazından garip hırıltılar çıkıyor, gözlerinden yaşlar boşanıyor, ağzını kulaklarına kadar ayırarak katılırcasına gülüyordu.

İki arkadaş, Ömer gülüyor mu, ağlıyor mu anlıyamadılar:

— Ömer çıldırdın mı?

— Çıldırdım ya... Çıldırdım ya... İstanbul, İstanbul... Anam, anam...

Sonra arkadaşlarının kollarından sıyrıldı:

— Destur hemşerilerim...

Bütün takatını sarfederek yürüdü. Yaşadığından haberi olmıyan bitik hastaların üzerlerinden atladı. Geminin baş tarafına koştu. Geminin başına kadar yürümekle bu serâba benziyen ışık çiziğine biraz daha yaklaştım sanıyordu...

Ellerini, kollarını uzatmış, coşkun bir hâlde sayıklıyordu:

— İstanbul... Güzel İstanbul... Anam... Güzel anam...

Uçan kuşlar yuva yapmış başıma
Gelen geçen bir fatiha okusun aman
Aman da beyler mezar bana dar gelir
Şu gençlikte ölüm bana zor gelir

Manikanın dibine arka üstü uzanmış bir asker, yanık bir türkü tutturmuştu. Ömer dayanamadı:

— Hemşerim, böyle günde bu türkü mü söylenir?

Askercik sustu. Sesin geldiği yana doğruldu:

— Bunu söylemiyeyim de hangisini diyeyim ya? dedi, bu benim kara günüm... Memlekette kimim kaldı ki?.. Yavuklum, beni vuruldu diye duydu başkasına vardı... Geçen yıl anamı kaybettim... Kardeşim küçük Mıstafa...

Ömer'in içi sızladı:

— Sus hemşerim... Sus...

Dedi.

★

Koca bir gün Kızkulesi açıklarında bekledikten sonra ancak gün kararırken rıhtıma çıkabildiler... Parmaklıklara tırmanmış üst üste insan yığınları büyük uğultularla homurdanarak bu yorgunluktan ve açlıktan

sararmış hasta gazileri karşılıyordu... Rıhtımda sarılışanlar, koklaşanlar, ağlaşanlar vardı. Aradığını bulamıyarak saçını yolan insanlar görülüyordu... Nemli bir sonbahar akşamıydı..

Ömer, kaputuna sarıldı. Beyaz torbasını omuzuna vurdu. Arkadaşlariyle vedâlaştı:

— Eyvallah hemşeriler.. Hakkınızı helâl edin... Belki gene görüşürüz...

— Ömer, bizi unutma!

— Hadi uğurlar olsun Ömer...

Kalabalık arasından yürürken:

— Ana baba günü...

Diye söyleniyordu... Birdenbire bir ses duydu:

— Esker ağa, esker ağa...

Ve bir zayıf el, kaputunun geniş yenlerinden çekti..

Döndü baktı: On, oniki yaşlarında sıska bir köylü çocuğuydu.

— Beni mi çağırdın?

Diye sordu.

— Esker ağa... Sana bir şey soracaktım da... Sen alayındansın değil mi?

— Evet...

— Hangi taburdansın?

— İkinci...

— Hah... Ağamın taburu... Karacaköylü topcu başçavışını tanır mısın sen? Adı Lütfü...

— Lütfü mü?

— Hu... Uzun boylu, palabıyıklı, buğday benizli...

Ömer, başçavuşunu tanıdı, yüzü büsbütün sarardı. Gözleri yaşlandı. Başını başka tarafa çevirdi:

— Tanıdım... Tanıdım... Lütfüyü tanıdım... Elhamdülillah sağ ve sâlimdir... O ikinci postaya kaldı... Bize yetişemedi...

Köylü çocuk, eline sarıldı öptü:

— Allah razı olsun esker ağam!

Karacaköylü Lütfüyü tanımıştı. Ameliyat masasından sağ kalkamıyan hastahane arkadaşını, bölük başçavuşunu nasıl tanımaz?..

Şimdi köylü çocuk, parmaklık dibinde çömelen ihtiyar bir kadının yanına koşmuş sevinçle boynuna sarılıyor:

— Ağam sağmış... Meraklanma anacığım... İkinci postada geliyormuş..

Diyordu...

★

Ömer, sokağını, mahallesini, evini ve anasını bırakıp gittiği yerde ucu bucağı görülmeyen bir harabe ile karşılaşıyordu... Yangın, bütün o omuz omuza, başbaşa vermiş evleri, payandalı konakları, silip süpürmüş, burasını taş ve toprak yığınına döndürmüştü... Ömer şaşırdı ve korktu: Anası, anacığı acaba ne oldu?...

Acaba sağ mıydı?...

Beyni zonkluyor, biriken yaşlar gözlerini ağrıtıyor, bulandırıyordu... Kendisini tutmasa, hemen bir yıkık duvar dibine çökecek hıçkıra hıçkıra ağlıyacak, başını yerlere vuracaktı... O böyle mi düşünüyordu?...

Kapıdan girer girmez ihtiyar anacığıyle uzun uzun sarılaşacaklar, öpüşecekler, ağlaşacaklardı... Baba yadigârı bâkır tepsi etrafında sıcak bir çorba içerken, anacığı, yaşlı gözlerle kendisini seyrederek, ayrılık günlerini, çektiği sıkıntıları, o harp senelerinin yoksulluğunu, korkularını anlatacak, ağlıyacaktı...

Karanlık bir geceydi... Esen rüzgârda yanık bir harabe kokusu vardı.. Ömer, çatlıyacakmış gibi zonkluyan başını sıkarken:

— Niçin sağ döndüm?

— Niçin gebermedim?

Diye söyleniyordu..

Kalın sopasını sürüyerek geçen bir mahalle bekçisi onu gördü:

— Hişt arkadaş!.. Kimsin sen?

Ömer evvelâ bir şey anlamadı. Şaşkın şaşkın baktı.. Bekçi çekingen bir tavırla yaklaştı. Omuzunu tuttu:

— Hemşerim burada ne arıyorsun?

Köşe başında yanan ölgün ziyalı fenerin sarı ışığında bakıştılar.. Bekçi başını salladı:

— Allahallah sen bana yabancı gelmiyorsun... Gözüm ısınıyor amal..

— . . . . .

— Sen Ömer misin be?

— . . . . .

— Bağrı yanık Ömer..

— Halim ağa tanımadın mı?

Kucaklaştılar.. Halim ağa, eski arkadaşı merhum tütün kolcusunun yadigârını bağrına basarken gözlerinden yaşlar boşanıyordu...

— Ömer bu ne hâl?.. Sen bitmişsin be!..

— Bittik ya!

— Az kalsın tanımıyacaktım..

— Öyle.

İlk heyecan dakikası geçer geçmez Ömer anasını sordu:

— Halim ağa, anam nerde, anam? Anamı gördün mü?

— Anan mı? Onu büyük yangından sonra, geçen yıl gördüm.. Amma şimdi nerededir, nerde oturur, ne yapar bilmem..

— Sen gördüğünde nasıldı?.. Kocamış mı?

— Onu senin hasretin, harbin yoksulluğu kocattı evlât.. Bak bana.. Halim ağa pek de yaşlı sayılmaz değil mi?.. Amma belim büküldü.. Ayağımı sürüyorum.. Hele sen genç yaşcağızında kocamışsın ya.. Ne yapalım evlât?.. Harp bu.. Seferberlik bu, kolay mı?.. Elbet çökeceğiz.. Anan da kocadı elbet.. Sağ olsun da..

Harabelikte saatlerce konuştular.. Ömer harbi, Halim ağa yedikleri süpürge tohumunu anlattı..

★

Ömer mezarcılık yapıyor.. Bu onun eski san'atıdır. İşi olmadığı günler, saatlerce sokakları dolaşıyor, rastgeldiği bildiklerine soruyor.. Fakat harpten dönüşünün ikinci yılıdır ki hâlâ anasını bulamadı.. Senelerce süren bir ayrılıktan sonra, aynı şehirde, aynı havayı teneffüs eden ana oğlun birbirini bulamaması.. Garip tecelli... Uzun harp senelerinin gönlüne yığdığı hasret acıları Ömer'in kalbini öyle eziyor ki..

★

Sıcak bir yaz akşamıydı.. Ömer son cenazeyi gömdükten sonra, kızgın bir güneş altında saatlerce kazma sallamanın yorgunluğunu gidermek için, mezarlık yanındaki çeşmeye yanaştı...

Ağzını musluğa dayayarak kana kana su içti..... Kollarını, yüzünü yıkadı. Islattığı mendilini, mengeneyle sıkılıyormuş gibi sancıyan alnına koydu.. Sonra çeşme dibine çömelerek dinlendi..

Gün kararır kararmaz etrafı hafif bir bulanıklık kaplamıştı. Sıcak yaz akşamlarının sessizliği.. Çıt yok. Sade hiç durmadan akan çeşmenin çağıltısı.. Ve arada, şehre dönen sürülerin çıngırakları araba tekerlekleri, nal sesleri..

.

— Heyyy Ömer!...

— Ömer heyyy..

. . . . . .

Ağır ağır kalktı baktı: İmam Vâcip efendi sesleniyordu. Yanında dört beş kişilik bir cemaat ve yerde uzanan bir tabut vardı.. Yorgun yorgun yaklaştı. İmam omuzunu okşuyordu:

— Ömer.. Bağrı yanık.. Sen merhametli adamsın, şu fakiri defnedelim. Biçâre hatunun Allahtan gayri kimseciği yokmuş.

Sabahtanberi bu kaçıncı idi!.. Zavallı millet açlıktan, hastalıktan kırılıp gidiyor..

Ömer dalgın dalgın düşünürken, omuzları çökük bir ihtiyar:

— Düşünme evlât, diyordu, büyük sevap işleyeceksin..

Nasırlı ellerine tükürdü, uğuşturdu.. Kazmasına yapıştı. Anacığının hasretinden zaten yüreği kanıyordu. Nasıl reddedebilirdi?..

O, bir servi dibinde çukur açmağa çalışırken, tabutun baş ucunda çömelmiş iki ihtiyar fısıl fısıl konuşuyorlardı:

Zavallı hatuncağızın kimsesi yokmuş?... Allahtan başka... günlerce kursağına bir lokma ekmek düşmediği olurmuş... Mahalleli, bu ihtiyar kadına arada yardım edermiş ama... Zaman malûm... Herkes kendine bakmaktan âciz... Biçârenin bir tek evlâtcağızı varmış... O da Çanakkaleden dönmemiş...

. . .

Ömer, bu eski kefenli ölüyü çukuruna indirirken yıkık mezar taşının dibine diz çökmüş bir meczup kısık sesle Kur'an okuyordu... Ortalık kararmıştı... Çarçabuk mezarın üstünü örttüler... Cemaat uzaklaştı.. Ömer, biraz ilerideki servi ağacının arkasında bekledi... İmam Vâcip efendi, taze toprakların üstüne ayağını vuraıak talkın veriyordu:

— Yaaa Ayşe binti Mehmet...

Ömer'in kulakları oğuldadı. Dizleri tutuldu. Gözleri karardı... Boğazından kısık bir hıçkırık fırladı.. Sonra bir taş gibi olduğu yere yıkıldı... Kendi eliyle gömdüğü bu eski kefenli ölü, onun uzun yıllar hasretini taşıdığı ihtiyar anacığı idi...

Uzakta acı acı bir köpek uluyor, talkın veren imamın başı ucunda yarasalar uçuşuyordu...

«Kılıcımı Sürüyorum» (1930) dan:

KAYBOLMIYAN İNSANLIK..

Gece yarısı.

Ay, kapkara, yamn yumru evlerin ardında gittikçe sararıyor, alçalıyordu.. Yıldızlar gittikçe kararan semada, çakılı kandiller gibi sabit, titreşiyordu. Üşüten bir gece serinliği vârdı...

Kudret, dermansız bacaklarını sürüklerken, yırtık ceketine sımsıkı sarıldı. Üşüyordu. Titriyordu...

Ağlıyordu. Fakat gözleri yaşarmadan... Ağlıya ağlıya göz yaşı guddeleri kurumuştu çünkü...

Kudret açtı... Kursağına bir lokma ekmek girmediğinin bu kaçıncı günüydü, hatırlamıyordu. On gün mü? Hayır. Yirmi gün mü? Hayır... Bir ay mı? Belki daha fazla.

İnsan açlıktan kolay kolay ölmüyor vesselâm...

Hem pek aç ta değildi ya!. Issız mahallelerde, çıkmaz sokaklarda, devirmeden, hiç tıkırdatmadan kapı diplerine bırakılan çöp tenekelerini karıştırarak, bulduğu kararmış küflenmiş parça ekmeklerle günlerini pekâlâ geçiriyordu.

Bir gün, gene böyle bir çöp tenekesini karıştırırken az kalsın insanlığını unutacak, bulduğu bir kemik parçasını sıyıracaktı...

Kimsesi yoktu. Ne baba... Ne ana... Ne kardeş... Ne de dost. O kendini bildiği gün bir konakta evlâtlıktı.. Gece gündüz iş gördürürlerdi... Ortalık süpürür, beşik sallar, bulaşık, çamaşır yıkardı..

On altısına geldiği zaman bile, evin küçük hanımları, zerre kadar utanmadan, zerre kadar sıkılmadan en kirli — en iğrenç — çamaşırlarını, kahkahalarla gülerek önüne atarlar:

— Yıka!

Derlerdi.

Bir gün «anam» diye hürmet ettiği, konağın yaşlı hanımefendisi onu çamaşır yıkarken sıkıştırmış, evvelâ kollarını çimdiklemiş, yanaklarını sıkmış, sonra kuvvetli kollariyle beslemenin bodrum katındaki yatak odasına sürüklemişti...

Ne iğrenç!... Üzerinde hırsla soluyan bu etleri pörsümüş yaşlı kadından ne kadar tiksinmişti!...

O günden sonra artık konakta daha fazla durmamış, kaçmıştı. Günlerce koltuğunda gazete sattı. Sonra bakkal çıraklığı yaptı... Nihayet harp çıktığı zaman askere koştu...

Uzun süren bir ayrılıktan sonra, iki ay evvel memlekete döndü...

Fakat o gün bugün hiç bir iş bulamıyor... En süflî hizmetler dilendiği kapılardan hakaretle kovuluyor...

Gaziliğin mükâfatı bu mu olmalydı?

Kudret insanlıktan nefret ediyordu...

Kudret insan doğduğuna lânet ediyordu...

Şu başı yerde dolaşan köpek, şu sıska hayvan her hâlde ondan bahtiyardı.

Yürüyordu.

Sokakta ondan başka kimse yoktu. Sade o ve gölgesi. Uzalıp uzalıp bir dev olan, nihayet ayakları dibinde kaybolan, sağa düşen, sola kıvrılan duvara çarpan oynak gölgesi..

İçerisinden ziya ve yemek kokuları taşan, henüz kepenkleri inmemiş bir lokantanın vitrini önünde durdu... Kapı dibine sinip içeriye baktı: Lokanta bomboştu. Yalnız köşedeki masaların birinde, peçetesini boğazına iliklemiş şişman bir adam oburcasına yemek yiyordu...

Kudretin gözleri karardı. Başı döndü... Sendeledi. Ayağını yanı başındaki tenekeye çarptı...

Sandalyesinde uyuklıyan aşçı:

— Hoşt!

Diye bağırarak bir parça ekmek fırlattı..

Kapı dibinde bekleşen birkaç köpek, kaldırımda takırdayan kuru ekmeğin başına üşüştüler.

Kudret daha evvel davrandı. Parçayı kaptı. Başını omuzlarının arasına kıstırarak, ayaklarının ucuna basarak hızla uzaklaştı...

Aç köpekler, önlerine atılan bir parça ekmeği alıp kaçan insanın arkasından hırlaştılar, ve havladılar...

Bu havlayış, biraz da merhametle karışık istihzaya benziyordu...

★

Yürüyordu.

Ve mırıldanıyordu:

— Açım, açım heyyy... Açım!

Sokakta ondan başka kimse yoktu. Sade o ve gölgesi. Uzalıp uzalıp bir dev olan, nihayet kısalarak ayakları dibinde kaybolan, sağa düşen, sola kıvrılan duvara çarpan oynak gölgesi...

Sokağın en ıssız yerinde, köşeyi kıvrılırken birkaç karartı ile karşılaştı. Göğsüne bir tabanca dayandı. Ayni zamanda bir ses haykırdı:

— Davranma!... Eller yukarı!

Durdu. Ellerini yukarı kaldırdı. Hiç korkmuyordu.

Arkasından kısık bir ses:

— Hık mık demeden söyle cüzdanın yerini...

Dedi. Kudret gayri ihtiyarî güldü. Lâhzede yanıp sönen el fenerinin ziyası gözlerini kamaştırdı. Şimdi meçhul karaltılar da gülüyordu...

Kudret'in göğsünü acıtan rovelver cebe girdi. Yüzünün yarısını siyah bir bezle gizliyen haydut, Kudret'in omuzunu sarsarken kısık kısık gülüyordu:

— Sen de bizdenmişsin be?!

O kadar kuvvetli sarsıyordu ki Kudret sendeledi.

— Tuhhh kalıbına be!

Ulan «püf» desem düşeceksin!...

Kudret mırıldandı:

— Açım!

Üçü de gülüyordu:

— Aç mısın?

— O hâlde enayisin...

— Hırbosun!

İçlerinden biri, Kudret'in sarı suratına yakından baktı, acıdı:

— Gel bizimle, dedi, biz şimdik bir iş göreceğiz. Sen dışarıda beklersin, «Aynasız» gördün mü bir ışık öttürürsün...

Sana da ekmek çıkar bu işten...

Anladın mı hırbo?.. Çalış ki karnın doysun... Yoksa vallah billah açlıktan geberir gidersin... Acıyan olmadığından geçtim, leşini kelpler sürür...

Kudret sesini çıkarmadı, onlarla beraber, duvar diplerinden yürüdü...

★

— İşte bu da senin payın!

Diye avucuna iki lira sıkıştırdıkları zaman hayretten, sevinçten ne yapacağını bilmedi: Velinimetlerinin ayaklarına kapanmak istedi... Pişkin haydut onu haşladı:

— Hulûs çakmanın sırası mı be aptal, dedi, haydi selâmetle şuradan cızlamı çek... Git bir sıcak çorba iç... Haydi yallah... Enselenirsen misafirhânede imanını belletiklerinin resmidir...

Kudret, dermansız bacaklarını sürüklemeğe çalışırken, berikiler lâhzade, karanlık sokakta sırra kadem bastılar.

Yürüyordu...

Sokakta ondan başka kimse yoktu. Sade o ve gölgesi.

Birdenbire, derinden gelen bir hıçkırık duydu. Korktu, kaçmak istedi. Fakat ayakları geri geri gidiyordu...

İnsan boğazlıyan bir caniyi kan nasıl tutarsa, yaralı bir kalpten kopan bu kısık hıçkırık ta Kudret'i öyle durduttu... Avucunda sımsıkı tuttuğu para elini yakıyordu... Uykuda gezen insanlar gibi korka korka geri döndü. Biraz evvel soyulan eve yaklaştı.

Duvarı atladı, bir asmaya tırmandı.

Gittikçe sese yaklaşıyordu.. Bir dakika sonra kendisini çıplak, harap bir sofada buldu. Korka korka yürüdü. Ayak pıtırdısını duyan hıçkırık susmuştu.. En uçtaki, harap kapıdan zayıf bir ışık sızıyordu.

Kapıyı yavaşça araladı. Gördüğü manzara onu titretti: Küçük bir kandilin aydınlatamadığı bu büyük çıplak odada, hasta evlâdının üzerine kapanmış dertli bir ana hıçkırıyordu:

— Git.. Gidin.. Yeter artık. Allah aşkına git. Kıyma bize... Bari canımıza kıyma..

Kudret tüylerinin dikildiğini duydu...

— Ben haydut değilim, ben câni değilim!

Demek istedi. Fakat boğazı kurumuştu. Sesi çıkmıyordu.

Dertli kadın hep hıçkırıyordu:

— Kalmadı.. Hiç bir şeyim kalmadı.. Hepsini aldınız.. Çocuğumun ilâç parasına varıncıya kadar..

Kudret te ağlıyordu. Kudret te hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

Dertli kadın, sarsıla sarsıla ağlıyan bu perişan kılıklı haydudun hâline şaştı..

Kudret avuçlarını cayır cayır yakan parayı hasta çocuğun yatağına bırakıp, asmadan sıyrılarak, duvardan atlıyrak kendisini sokakta bulduğu zaman öyle bir ferahlık duydu ki..

Ay batmıştı. Yıldızlar kararan semada, çakılı kandiller gibi titreşiyordu.

Bir evin alt katındaki asma saat gece yarısını çaldı..

Öteki sokakta dolaşan bekçi, kalın sopasını oniki defa kaldırıma vurdu..

Yürüyordu.

Sokakta ondan başka kimse yoktu. Sade o ve gölgesi. Uzalıp uzalıp bir dev olan, nihayet kısalarak ayakları dibinde kaybolan, sağa düşen, sola kıvrılan, duvara oynak gölgesi.

Hem yürüyor, hem biraz evvel köpeklerin önünden kaptığı parçayı kemiriyordu...

Öyle mes'uttu ki... Midesinin boşluğunu, kuru ekmeği parçalamağa çalışırken kanayan diş etlerinin sızısını duymuyordu...

HOROZ ÖMER

Anası onu yaz tatillerinde tramvay deposu yanındaki esnaf kahvesine çırak verirdi. Tatsız tarafları vardu bu işin... Meselâ, müşterilerin çoğu «Ulan veled!» diye çağırırdı. Hele bazıları, çayları, kahveleri biraz gecikse ocakçının suçunu onun çelimsiz omuzlarına yükler, tersleyip küfür ederdi: «Veledizna!» Bütün kahvede bir kahkahadır kopardı. Gelsin Veledizna, gitsin Veledizna... Çocuk değildi artık... İlkokulun beşinde okuyordu. (Ama, düttürü pantalonunun örtemediği kuru bacaklariyle, sıska vücudiyle onun beşte okuduğuna, on iki yaşını sürdüğüne kim inanırdı?) Veledizmanın ne demek olduğunu öğretmen Hafize Hanım öğretmemişti, fakat biliyordu. Anası duysa kıyametleri koparır, şu kahvenin camını, çerçevesini indirirdi Vallahi... Direk gibi babası, at arabasına yüklemek için bir apartımanın dördüncü katından «gardırop» indirirken tepetaklak olup kafasını duvarlara çarparak mort limanına teslim bayrağını çekeli iki sene ya doldu, ya dolmadı.

Kahveci de ters bir herifti haniya... Öğretmen Hafize Hanım bir gün onlara dünyanın yuvarlaklığını, fırıl fırıl döndüğünü anlatmış, insanların gökyüzüne uçmadıklarını izah için de bir misal vermişti: Kahveciler bazan, üzerinde su dolu bardaklar, kahve fincanlariyle askılarını fır döndürürlermiş de ne suyun, ne kahvenin damlası dökülürmüş!

Horoz Ömer bu deneyi bir gün yapmağa kalkıştı. Bittabi yüzüne gözüne bulaştırdı. Bardaklar tabaklar havada uçtu. Ustasından öylesine bir dayak yedi ki, alimallah şu koskoca dünya gözlerinin önünde fırıl fırıl döndü.

Ama, tatlı tarafları da vardı bu çıraklığın... Meselâ, tramvay deposunun duvarı dibindeki seyyar mangalında palamut, uskumru kızartan balıkçı, öğle üzerleri yarım ekmekle palamutlarından birini gövdesine indirdi mi, balığın zehirini öldürmek isterdi:

— Ulan veled, okkalı bir kahve!

Ömer hemen seğirtirdi. Cömert adamdı balıkçı... Kızarmış palamutlardan ince bir dilim seçer, bir dilim ekmekle ona sunardı. Allah razı olsun !

Sonra, tramvay deposunun mutfağı da hemen karşılarındaydı. Günün bazı saatlerinde mis gibi bir yahni kokusu Horoz Ömer'in burnunu, ciğerlerini doldurur, yemekten sonra kahve içmeğe gelen vatmanlar, biletçiler onu imrendirirdi.

Ömer, Hafize Hocadan öğrenemediklerini (yani hayatı, dünyayı, insanları ve iyiliği, kötülüğü) bu kahveden öğrendi.

Palabıyıklı, iriyarı bir bekçi vardı ki ömürdü vesselâm... Kara bıyıkları kulak memelerine varırdı. Pek genç sayılmazdı ama, bıyıkları kurum gibi karaydı: Berbere gittiği zaman kesenin ağzını açar, habire kozmatik sürdürürdü. O, bütün heybetinin, kuvvetinin bıyıklarından doğduğuna inanırdı. Kudretini saçlarında vehmeden Samson gibi... Bir gün bıyıklarını kaybedecek olursa bekçilik yapamıyacağından korkardı.

Bekçi Murtaza kadınlara bayılırdı. Önünden tombul tombul, bıngıl bıngıl bir hatun geçmiye görsün! Gözleri mahmurlaşır, kara bıyıklarını burmaktan parmakları simsiyah kesilirdi. Ona takılırlardı kahvedekiler:

— Hah şöyle, Murtaza... İnsana alış be kuzum, insana alış!

Horoz Ömer hikâyeyi biliyordu: Vaktiyle astığı astık, kestiği kestik bir adam, bir çergiye düşmüş top gibi... Çeribaşıyı yakalamış: «İllâ bana bir dişi ayı bulacaksın!» diye dayatmış.

— Aman ağam! Etme ağam, eyleme ağam!

— Suuuss! Bulmazsan seni asarım, keserim, biçerim!

Çeribaşı dağ, bayır dolaşmış. Yok? Yok vesselâm... Ağanın kurşunlariyle delik deşik edileceğini bile bile, çergiye dönmüş. Bir de ne görsün? Ağa hazretleri genç, güzel hanıcığıyla oynaşmıyor mu? Adamcağız geniş bir soluk salıvermiş:

— Hah şöyleee! İnsana alış be ağam, insana alış!

Bekçi Murtaza, memleketinde bir halt edip dağa kaçmış fi tarihinde.. Bir mağarada gizleniyormuş. Zifiri karanlık bir gece - gök gürültülerinin top gibi patladığı, şimşekli, yıldırımlı bir gece - gözlerini açmış ki, yanıbaşında bir dişi mahlûk! Gerisini siz düşünüverin! Dağ başında, günlerce kadına duyulan hasret... Fakat, sabahın ilk aydınlıklarında ne görsün? Bu dişi mahlûk bir ayı değil mi?

Ömerin ustası anlatırdı: Bir gün sabaha karşı, Bekçi Murtazayı Aksaray parkında çırılçıplak görmüşler. Parkın bahçıvanı, yeşillikleri sulamayı bırakmış, elindeki hortumu Murtazanın üzerine sıkarmış habire...

— Bu ne hâl Murtaza Efendi?

— Ben müslüman adamım, demiş; başımıza bir kaza geldi. Gece vakti hamam bulamadık. Mahalleyi cenabet bekliyemezdik ya!

«Keyif kahvesi» müşterileri arasında bir adam vardı ki, Horoz Ömer onu gördükçe fıkır fıkır gülerdi: Boynunda kolalı dik yakası, papyon kravatı, eski redingotu ile, yarım asır önce Febüs fotoğrafhanesinde çektirilmiş bir kartpostaldan fırlamışa benzerdi bu adam... Ne suratı ustura, ne de kafası berber makası görürdü sanki... Kahvede saatlerce oturur, tek kelime konuşmaz, arpacı kumrusu gibi düşünürdü.

★

Horoz Ömer, işi biter bitmez - ki yatsı vakti evine dönecekti; ustasiyle anasının pazarlığı böyleydi - soluğu Yenikapı sahillerinde alırdı. Bir lâğım borusunun yanında arkadaşları gibi o da çırçıplak soyunurdu ve haydi cup denize!

İlk zamanlar, sahilden on metre uzaktaki kayaya nefes nefese yüzerdi. Sonraları, üçüncü kayaya - yani yirmi metreye kadar - tıkanmadan açılabildi.

Anası denize girmesine razı değildi. Geciktiği akşamlar elindeki petrol lâmbasını suratına doğru uzatır, uzun uzun gözlerinin içini dikizlerdi:

— Doğru söyle lan! Denize girdin değil mi?

— Girmedim!

— Soyun bakayım...

Ömer çırçıplak soyununca sırtını, göğsünü yalardı.

— Yalancı, pis köpek! Denize girmişsin. Yutturamazsın bana!

Ömer, eşek sudan gelinceye kadar dövülürken, anasının kerâmetine bir türlü akıl erdiremezdi!

★

Mahallelerinde Kâtib Salih Efendiler oturuyordu. Kâtib Salihin oğlu Pertevniyal lisesinde öğrenciydi. Ömer bir gün ona anasının kerâmetini anlattı.

— Kocakarı denize girdiğimi nasıl anlıyor, şaşıyorum abi.. dedi.

Kâtib Salihin oğlu kahkahayla güldü:

— Ben de seni akıllı sanırdım, Horoz Ömer!

— ?...

— Anan ne yapıyor da anlıyor dedin?

— Sırtımı yalıyor.

— Denizde hiç su yutmadın mı yüzerken?

— Çooook!

— Tatlı mıydı lan?

— Zehir gibi tuzlu!

Horoz Ömer'in kafasına o zaman dank etti. Şimdi ikisi birden gülüyordu. Ama, Ömer'in gülüşü pek içten değildi. Enayiliğine adamakıllı içerlemişti.

Artık denizden dönerken, terkosun altına çırçıplak yatıyor, vücudündeki tuzu akıtıyordu.

— Gene denizde miydi lan?

— Değildim, anacağım.

— Yalan!

— Ekmek kör etsin ki...

— Soyun kâfir...

Anası onu şimdi biraz daha mufassal yalıyor, bir şey anlayamayınca çileden çıkıyordu.

— Denize girmemişsin, ama gülüyorsun!

— Sen yalarken gıdıklanıyorum da ondan, anacığım!

★

Horoz Ömer, bir akşam denizden çıktığı zaman, elbiselerini bulamadı. Çalınmışlardı. Bir kaya dibinde tir tir titriyerek gece yarısını etti. Uzunyusuf'taki evlerine sabaha karşı döndü. Anasını uyandırmaktan korkarak pencereden içeri girdi. Hakkuran kafesi gibi bir yerdi bu ev zaten... Gecenin ayazı, rutubeti kırık camlardan taşlığa doluyordu. Üzerine bir örtü bile bulamadan uyuyakalan küçük Ömer şifayı kaptı ve kurtulamadı.

Binnaz Hanım, ne zaman denizi görse, küçük Ömer'ini, onun tuzlu sırtını hatırlar ve burnunun direği sızım sızım sızlar.

(Cumhuriyet Gaz. 16 aralık 1952. Bu hikâyeyi «*Despot*» romanında da kullanmıştır: S. 48-50; 51/52.)

BİRİNCİ CİLDİN SONU

İÇİNDEKİLER

Bu kitabın hikâyesi		3 — 8
F. Celâlettin		11 — 17
	Kına Gecesi	18 — 26
	Eldebir Mustafendi	27 — 30
	Yok yere	31 — 36
Selâhattin Enis		37 — 42
	İmamın Fatma Hanım	43 — 51
	Lambo Usta	52 — 57
	Teşrihhanede	58 — 60
Sadri Ertem . .		61 — 73
	Bacayı İndir, Bacayı Kaldır	74 — 80
	Mumcunun Faresi	81 — 83
	İltifat Baremi	84 — 92
Osman Cemal Kaygılı		93 — 101
	Kırkından sonra saz çalınır mı?	102 — 105
	Tekin Olmayan Kedi	106 — 122
Memduh Şevket Esendal		123 — 136
	Otlakçı .	137 — 139
	Hastanenin Yemek Tablası	140 — 144
	Hayat Ne Tatlı .	145 — 147
	Hâmit İçin Bir Yazı	148 — 155
	Komiser .	156 — 161
	Bu Sıska Karı	161 — 167

Sabahattin Âli 169 — 183
Arap Hayri 184 — 189
Yeni Dünya 190 — 201
Çaydanlık 202 — 208
Hasan Boğuldu 209 — 222

Kenan Hulûsi 223 — 228
İncir Fidanları 229 — 233
Sazlık 234 — 238

Nahit Sırrı Örik 239 — 245
Şair Necmi Efendinin Bahar Kasidesi 246 — 254
Persenosi Bey'in Madamı 255 — 269

Bekir Sıtkı Kunt 271 — 279
Yataklı Vagon Yolcusu 280 — 284
Zeynep Kadın 285 — 290

Reşat Enis Aygen 291 — 301
Talkın 302 — 307
Kaybolmıyan İnsanlık 308 — 311
Horoz Ömer 312 — 315

F. CELÂLETTİN

SELÂHATTİN ENİS

SADRİ ERTEM

O. CEMAL KAYGILI

M. ŞEVKET ESENDAL

SABAHATTİN ALİ

KENAN HULUSİ

N. SIRRI ÖRİK

BEKİR SITKI KUNT

REŞAT ENİS AYGEN

Kapak : Said Maden

10 lira